

2008 OKT 1 5

55983
33/99 Ft H79
2008/5

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXVI. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXVI. évfolyam • 5. szám
2008. október

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelent
az
Oktatási és Kulturális
Minisztérium
a
Nemzeti Kulturális Alap
a
Magyar Nemzeti Múzeum
és a
Magyar Művelődési Intézet
és Képzőművészeti Lektorátus
támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletéga
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Kézirat-előkészítés:
Lengyel Ágnes

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
ETO-Print Nyomdaipari Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Alabán Péter történész-középfiskolai tanár, Ózd
Bajtai Mária tanár, Kecskemét
Batta György újságíró, Révkomárom
Bencze Géza dr. főmuzeológus, Dunakeszi
Bihari József ny. múzeumigazgató, Leányfalu
Botlik József történész, egyetemi docens, Budapest
Dukrét Géza tanár, Nagyvárad
Fábián Margit tanár, Érd
Frankovics György dr. néprajzkutató, Pécs
Für Lajos agrártörténész, Budapest
Gergelyné Bodó Mária középiskolai tanár, Szeged
Halász Péter főtanácsos, Budapest
Hárs József helytörténész, Sopron
Horváth Géza dr. könyvtáros, Tatabánya
Huszár János ny. vezető szakfelügyelő, Pápa
Kállainé Vereb Éva, a Móra Ferenc Közművelődési
Egyesület elnöke, Kiskunfélegyháza
Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged
Laczkó Mihály dr. ny. alezredes, Budapest
Laczkóné dr. Szabó Klára, a Móra Ferenc
Közművelődési Egyesület elnöke,
Kiskunfélegyháza
Merényi-Metzger Gábor történész, Gyula
Messik Miklós dr. újságíró,
a Magyar Műemlékekért a Világban Közhasznú
Egyesület elnöke, Budapest
Nagy Tamás, a Wekerle Társaskör elnöke,
Budapest
Németh Tibor könyvtárvezető, Celldömölk
Ódor László dr. gimnáziumigazgató,
egyetemi docens, Budapest
Romhányi András népművelő,
a Wekerle Centenárium programvezetője,
Budapest
Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest
Somfai Balázs levéltáros, Veszprém
Végh József igazgató, Rétság
Viga Gyula dr. múzeumigazgató-helyettes, Miskolc
Zika Klára szerkesztő, Budapest

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón a Wekerlei Életfa látható
(Makk István felvétele)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Mátyás király Moldvában (<i>Halász Péter</i>).....	3
Hármas tűzvész két évszázaddal ezelőtt Sopronban (<i>Hárs József</i>)	11
Teleki Blanka elíteltetésének emlékezete (<i>Messik Miklós</i>)	17
Százötven éve született Fadrusz János (<i>Sebestyén Kálmán</i>)	20
Wekerle – a múlt kötelez (<i>Nagy Tamás – Romhányi András</i>)	22
Quo vadis, magyar egyházi oktatás (<i>Dr. Ódor László</i>).....	29
Amiről negyven éven át nem beszéltünk (<i>Végh József</i>)	31

ISKOLA ÉS HONISMERET

Szabó Lajos: Híd a néplélek felé.....	40
Honismeret – diákszemmel (<i>Gergelyné Bodó Mária</i>)	43
A Magyar Kultúra Napjára – a Palóc Társaság pályázati felhívása.....	46

TERMÉS

IV. Béla király hajóskapitánya (<i>Merényi-Metzger Gábor</i>)	47
A székelyes csángók hazatelepülése I. (<i>Dr. Laczkó Mihály</i>)	49
Szentek, szüreték, szőlőcsőszők (<i>Frankovics György</i>).....	57

HAGYOMÁNY

A magyar rózsanemesítő. Találkozás a Magyar Örökség-díjas Márk Gergellyel (<i>Zika Klára</i>)	61
Honismereti munka Pápán (<i>Huszár János</i>)	63

KRÓNIKA

Mándics Mihály / Mišo Mandić köszöntése (<i>Frankovics György</i>)	67
<u>Honismereti munkáért kitüntetett Wlassich Gyula-díjasok</u>	
Bogdán Lajos.....	68
Urbán Aladár	69
A XIV. Partiumi Honismereti Konferencia (<i>Dukrét Géza</i>).....	70
Petrovicsok és Hruzok találkozója Kecskeméten (<i>Bajtai Mária</i>).....	72
Megszületett a honismeret honlapja: www.honismeret.hu	74
<u>In memoriam</u>	
Szócs Lajos (<i>Laczkóné dr. Szabó Klára – Kállainé Vereb Éva</i>)	75
Medve Alfonz, a domaházi „parasztpolgár” (<i>Alabán Péter</i>).....	75

KÖNYVESPOLC

Péter László: Csongrád megye irodalmi öröksége (<i>Kováts Dániel</i>).....	77
Botlik József: Nyugat-Magyarország sorsa, 1918–1919. (<i>Für Lajos</i>)	78
Orosz Ildikó (szerk.): Magyarok a Tisza-forrás környékén (<i>Botlik József</i>).....	79
Batta György: Eszterházy János második tanúságtétele.....	81
Tari Lujza (szerk.): Pásztó zenei emlékei (<i>Víga Gyula</i>)	83
Csiszár Miklós (szerk.): A város élni akar – Veszprém, 1919–1929. (<i>Somfai Balázs</i>).....	84
Virág Gábor: A kishegyési iparosság története (<i>Bencze Géza</i>)	85
Rudolf László: Bukovinai székely családok – Józseffalva (<i>Fábián Margit</i>).....	86
F. Dobosy László: Ózdi kistérség. Lehetőségek települései.....	86
Bánfalvi Lászlóné: Az ózdi könyvtárkultúra története I. (<i>Alabán Péter</i>).....	87
Gyüszti László: Tatabánya történelmi olvasókönyve II. (<i>Dr. Horváth Géza</i>)	88
Tóth József: Davaj, davaj! (<i>Bihari József</i>)	89
 HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR.....	 90
 HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA.....	 107

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé szeretnénk tenni a munkát, ezért a korrektúra megtagadásával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat hajlékony (floppy) lemezen vagy CD-n küldi el számunkra. Ezeket azonban csak magyar ékezetekkel ellátva és (a tördelés számára leginkább megfelelő) WORD rtf-kiterjesztésű formátumban tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt
(1053 Bp. V., Magyar u. 40. Tel.: 1-327-7796)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

Mátyás király Moldvában

Mi magyarok ebben az esztendőben nagy királyunk, a Hunyadinak született *Corvin Mátyás* királlyá választásának 550. évfordulójára emlékezünk. Az esemény jelentőségét talán Dümmerth Dezső fogalmazta meg legmarkánsabban „A két Hunyadi” című munkájában: „...*fejlődés az – írja –, ami itt megindult, a reneszánsz stílusváltás kora, amely Itália kis városállamaiban, polgárius környezetben kelve életre, most hirtelen egy feudális monarchiában és Közép-Európában ad első példát arra, hogy a humanizmus, a szellem értékei egyenrangú módon jelennek meg az egyoldalúan lovagi-katonai magatartású emberek között.*” Ebből megérthetjük, miért a reneszánsz volt az utolsó nagy történeti – sőt világnézeti – kor, amit a magyarság még ereje teljében, egyenjogúan és egyenrangúan tudott befogadni, magáévá, vagyis magyarrá tenni. Azért, mert Mátyás volt a Középkori Magyar Birodalom utolsó nagy, szuverén uralkodója, akiben a magyar mentalitás, a magyar virtus, a magyar tehetség úgy tudott megnyilvánulni, hogy az utóbb nem bizonyult rövid fellobbanásnak, gyorsan elhamvadó rözsetűznek, hanem biztos alapokra emelt, 32 esztendeig épülő és fennálló politikai erődítménynek bizonyult. Mátyás után melyik jelentős magyar államférfinak adatott meg, hogy egy emberöltőn át uralkodhasson, s utóbb még ez is milyen kevésnek bizonyult! De ha belegondolunk, hogy a mindössze 47 esztendőt élt Mátyás és apja a 49 esztendőt kapott Hunyadi János, milyen külső és belső ellenségeskedés és értetlenség mellett valószínűleg megvilágoszó látóteket, vagy szenvedte el megalázó, árusításokkal és háttámadásokkal súlyosbított vereségeit; s ha elgondoljuk, hogy Mátyásnak mennyi bogáncsként ráakaszkozó nyűgöt kellett magáról folyamatosan letépnie, hogy erejét időnként a fő ellenség, a Magyarországot s egész Európát fenyegető török ellen fordíthassa, akkor érzékelhetjük igazi teljességükben ezeket az erőfeszítéseket.

Az évforduló alkalmából sok ismert és kevésbé ismert emléket és adatot hallunk a nagy reneszánsz uralkodó koráról és életéről. Hiszen tudjuk, hogy Mátyás raboskodott és győzedelmeskedett Prágában, diadalmaskodott a Balkánon és – mint Himnuszunk írja – „nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára”; hagyományaink számontartják, hogyan leckéztette meg a kegyetlen bíró Kolozsváron, vagy ejtette rabul „szép szem sugaránál” a Vértes rejtekében Szép Ilonkát, és hogyan kapáltatta meg a gögös urakat Gömörben. Keveset, vagy talán semmit sem tudunk azonban arról, hogy Mátyás király járt volna az egykori Etelközben, a keleti Kárpátok és a Dnyeszter közé eső tartományban, vagyis Moldovában.

Pedig járt, képletesen és valóságosan is, testileg és szellemileg is, és él ezeknek a látogatásoknak az emléke a kotnári szőlőhegyen, a klézsei népballadában, és a moldvabányai várromok között. Ezeknek felidézésével emlékezünk a nagy magyar uralkodó trónralépésének évfordulójára.

„A kotnári hegyekend...”

Lakatos Demeter, a szabófalvi csángó költő verseiben többször is megénekelte kotnári borok kiválóságát:

*Itt teremnek a jó borok
A kotnári hegyekend...¹*

Avagy:

*Itt a híres szőlűkertek
Kotnáriba,
Nincsen párja a borának
Országba...²*

De talán még Lakatos Demeter sem ismerte azt a hagyományt, hogy a híres kotnári bort adó szőlők vesszei annak idején Mátyás király ajándékként kerültek Moldovába. Pedig hát így van!

Kotnárt (románul Cotnari) a XV. század elején, valószínűleg német (szász) husziták létesítették. Jelentős település volt, a moldvai vajdák írnoikaikat előszeretettel választották a kotnáriak közül, mert az itteni iskolákban a latin, a német és a magyar nyelvet is tanították. A település lakosai a XVII. században tértek katolikus hitre, de ez jó ideig csak formális dolog volt, mert a misszionárius jelentések szerint a kotnáriak még sokáig „lutheránus módon éltek, papjaik Magyarországról jöttek és házások voltak.”³

¹ Lakatos Demeter: Csángú országba I. Bp. 2003. 31. old.

² Uo. 42. old.

³ Halász Péter: A protestáns vallások szerepe a moldvai magyarok életében. Ráday gyűjtemény Évkönyve IX. Bp. 165–178. old.

Ezekből a jelentésekből azonban egyebeket is megtudunk. 1643-ben Kotnár Szűz Mária mennybemenetelének emlékére szentelt temploma kőből épült, de a városon kívül, a szőlők között még van egy *Szent Orbánnak* a szőlősök oltalmazójának tiszteletére szentelt templomuk és ugyancsak a szőlősökben egy *Szent Lénárdnak* szentelt kőtemplom is.⁴ További jelentésekből megtudjuk, hogy „Kotnár plébániája az összes többinél gazdagabb, mert igen sok és bőséges szőlői vannak, s ebből a papot bőséggel élelmezni lehet”.⁵ Hasonló értelemben tudósít a településről Auner Károly is: „A csinos és boráról híres Kotnár falut a XVI. szd. végén kizárólag magyarok és németek lakták.”⁶ Nem meglepő tehát, hogy a kotnári szőlőhegyek között magyar nevek is voltak: *Laslo, Szamar, Kevély*.⁷ A kotnári magyar szőlőművesekről az utolsó híradás 1957-ből való: Gunda Béla szerint néhány hetven éven felüli öreg nő és férfi törve még beszélt magyarul sziszegő tájszólásban, szerintük a régi kádármesterek magyarok voltak.⁸

Mindezek ismeretében méltányolni tudjuk Marcus Bandinus, a nehéz életű moldvai püspök leírását, aki híres „*Codex Bandinus*”-ában *Kuthnáról* is megemlékezik. Az Úrnak 1646. évében, december 13-án érkezett a „két hegy között, eldugott völgyben” lévő városba. „*Amint mondják – írja – nevét a moldvai szőlők első ültetőjétől kapta. Régente ugyanis e tartomány Magyarország királyának adói fizetett. Történt egy időben, hogy e tartomány vajdája Budára utazott a királyhoz, ahol a kiváló magyar borokat megízelve, fájjalta, hogy az ő egyébként nagyon termékeny tartományában bor nem terem.*” (Más forrásokból tudjuk, hogy „a tartomány vajdája” nem volt más, mint Ștefan cel Mare, akit a moldvai csángó egyszerűen csak *Nagy Estálynak* hívnak, s Budán Mátyás király udvarában vendégeskedett.) „*Azért a királytól egy embert kért, aki a szőlőültetést kiválóan értette. Meg is kapta egy Gutnar nevű német személyében, aki a vajda meghagyására bejárta az egész tartományt, melyben szőlőültetésre eléggé alkalmas hegyeket és dombokat talált. De mindeniknek elébe helyezte ezt a helyet, azzal a kifogással azonban, hogy városalapításra alkalmatlan a hely, mert sem patak, sem folyó közelben nem folyik. Erre nem tekintve, a jó bor reményében szőlővesszőket ültettek, kunyhókat építettek, és a hely megtalálójáról Gutnarnak nevezték el – ami azt jelenti: jó bolond, vagy amint némelyek magyarazzák: Gut nor= jó szél. Azután a g-t k-vá változtatva közönségesen Kutnar vagy Kothnarnak írták, és a kisszerű kunyhóból híres város fejlődött ki, ahol a szőlőre való tekintetből nemcsak a fejedelem, hanem Moldva összes előkelői, sőt a szomszéd Lengyelországból is sokan szőlős házakat vettek és szőlőt művelnek.*”⁹

Gutnar vincellérmester jól kiválasztotta a helyet, ahol a Mátyástól Moldvába küldött, s azóta Himnuszunkban is megénekelt „*Tokaj szőlővesszei*”-t elültette. De vajon hányan ismerik ma Moldvában a kotnári szőlővesszők eredetének történetét, vagy akár csak meséjét? Vajon hányan emelik poharukat, és kiáltják egy-egy korty jó kotnári bor elfogyasztásakor, hogy: *éljen Mátyás király!*

Ifjú Mátyás király Klézsén

A magyar balladakincs hatalmas tárházában vagy egy, amit sehonnan nem ismer a folklórkutatás, csakis a Szeret mentén fekvő Klézse faluból. Itt, a tragikus életű Petrás Incze János plébános úr parókiajának tövében azonban már sokan rátaláltak erre a Mátyás királyról szóló énekre. Közölte a XIX. szd. elején az akkori forrófalvi kántor, Róka Márton nyomán Rubinyi Mózes¹⁰, gyűjtötte és közzétette Faragó József és Jagamas János¹¹, Kallós Zoltán¹², majd Pozsony Ferenc.¹³ A legteljesebb változatot a klézsei Miklós Gyurkáné Szálya Rózsa 1956-ban énekelte Kallós Zoltánnak:¹⁴

⁴ *Benda Kálmán*: Moldvai csángó-magyar okmánytár. Bp. 2003. 237–241. old.

⁵ Ugyanott 469. old.

⁶ *Auner Károly*: A romániai magyar telepek történeti vázlata. Temesvár 1908. 20. old.

⁷ *Kiss Lajos*: Magyar helynevek a Keleti-Kárpátokon túl. Magyar Nyelvőr. Bp. 1987. 222. old.

⁸ *Gunda Béla*: A moldvai magyarok eredete. Magyar Nyelv. Bp. 1988. 1. 14.

⁹ *BANDINUS*. Bibliotheca Moldaviensis. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2004. 104–106. old.

¹⁰ *Rubinyi Mózes*: Újabb adalékok a csángók nyelvjárásához. Magyar Nyelvőr 1902. 206. old.; *Domokos Pál Péter – Rajeczky Benjámín*: Csángó népzene I Bp. 1956. 104. old.

¹¹ *Faragó József – Jagamas János – Szegő Júlia*: Moldvai csángó népdalok és népballadák. Bukarest 1954. 134. old.

¹² *Kallós Zoltán*: Ismeretlen balladák Moldvából. Néprajzi Közlemények 1958. 1-2. 52-53. old.

¹³ *Pozsony Ferenc*: Szeret vize martján. Kolozsvár 1994. 68-69. old.

¹⁴ *Kallós Zoltán*: Balladák könyve. Élő népballadák Szabó T. Attila gondozásában. Bukarest 1970. 350. old.

Éjfű Mátvás kérésül olyan álmot látott,
Évegablak alatt nagy hosszú almafa,
Nagy hosszú almának tizenkét szép ága,
Háromszáz levelén hatvanhat virágja.
Ifjú Mátvás király fennszóval kiáltá:
„Ha ezt fél nem fejted, neked fejed veszem.”
Ő es elfordula, sírdogálni foga.
„Mét sírc, mét keseregsz, lelkem, édes lányom?”

„Hogyne keseregnél, hogyne sírjak, hogyne!
Ifjú Mátvás király ullyan álmot látott:
Ivegablak alatt nagy hosszú almafa,
Nagy hosszú almának tizenkét szép ága,
Háromszáz levelén hatvanhat virágja,
Ha ezt meg nem fejtem, fejemet leveszi.
„Ne sírj, ne keseregj, lelkem édes lányom,
Lelkem édes lányom, menj el, mond meg neki:

Nagy hosszú almafa nagy hosszú esztendő,
Tizenkét szép ága tizenkét szép hónap,
Háromszáz levele háromszáz mies nap,
Hatvanhat virágja hatvanhat vasárnap.”

Aztán a király azt kívánja a lánytól, hogy szöjön neki „három kenderfejből egy kendező-kendőt, egy sátorborítót, egy ebédelő ruhát!” De a lány apja tanácsára azt mondja a királynak, hogy „csánnyon ő neked két hollyagforgácsból esztevátát s vetőt.” S „ifjú Mátvás király nem lőn mit feleljen”, ezért „fennszóval kiáltá”:

„Nem kell nekem, nem kell, e kendező-kendő,
E kendező-kendő, sem sátorborító,
Sem ebédelő ruha, csak kellesz te nekem.”

Vargyas Lajos szerint középkori eredetű balladáról van szó, amit csak Klézséről ismerünk,¹⁵ más-honnan nem került elő. Kriza Ildikó részletesen foglalkozik a talányfejtő lány balladájával,¹⁶ angol talányfejtő balladákól idéz párhuzamokat, és hasonló magyar mesetípusokra is utal (Okos lány, Cinkotai kántor), és azt gondolja, hogy a ballada „a középkori európai talányfejtő balladának távoli rokona”.¹⁷ Minket azonban most elsősorban Mátvás király érdekel most: hogyan került éppen Moldvában a talányfejtő lány balladájába, és miért kizárólag Klézséről került elő ez a ballada?

Természetesen elképzelhető, hogy Mátvás csak „vendégségben jár” ebben a balladában, tehát a nevet kölcsönözték a ballada formálói, akik egy korábbi, ismert ballada szövegébe vagy dallamába szövték, tolták az ifjú Mátvás király történetét, vagy „hozták össze” a talányfejtő lányt – ezúttal – Mátvás királlyal. Ez a kérdés, nevezetesen hogy miként került Mátvás a talányfejtő lánnyal Moldvába, s ott is éppen Klézsére, már másokat is foglalkoztatott, nevezetesen a Balladák könyve első szerkesztőjét, Szabó T. Attilát. Az első kiadás jegyzetei között írja: „Feltűnő volna, hogy éppen a moldvai csángóság körében maradt fenn egy ilyen, Mátvás király személyéhez fűződő történetet magába foglaló ballada, ha nem tudnók, hogy a folklórdarab eddig ismert változatainak lejegyzési helye, Klézsé, hihetőleg a XVI-II. század végétől Moldvába irányuló székely átvándorlók egyik legjelentősebb településhelye.”¹⁸

Mátvás és a talányfejtő lány mesealakja tehát Erdélyből kerülhetett századokkal ezelőtt Moldvába, s éppen Klézsén hullhatott rá a balladák fájának az a gyantacseppje, ami megőrizte számunkra, Szályka Rózsa és Hodorog Luca hagyományos balladatudásának borostyánkővébe zárva.

„Ragyogó katonai pályafutásának legválságosabb ütközete”

Az 1241–42. évi, Magyarországot is alapjaiban megrendítő tatárjárás elsőpörte keleti szomszédunkat, a kereszténnyé válás útján éppen csak megindult Kunországot, földülta és lerombolta az 1220-as években alapított milkói püspökséget, s több mint egy évszázadon át a Krími kánság része volt a magyarság egykori, etelközi szállásterülete. Csak I. (Nagy) Lajos uralkodásakor jött el az ideje, hogy Magyarország ismét kiterjessze uralmát Moldvára. 1345-ben küldte a király Lackfi Andrást, a székelyek ispánját Moldva főlszabadítására. Arany János balladájából ismerhetjük az események költői feldolgozását, amikor is

Monda Lajos a nagy király:
Eredj szolgám, Laczfi Endre,
Küldj parancsot, mint a villám,
Köss nehéz szablyát övedre:

¹⁵ Vargyas Lajos: A magyar népballada és Európa II. Bp. 1976. 528–529. old.

¹⁶ Kriza Ildikó: Egy moldvai balladáról. Néprajzi Látóhatár 1994. 1-2. 245–252. old.

¹⁷ Ugyanott 251. old.

¹⁸ Szabó T.: In.: Kallós i.m. 1970. 635. old.

*A tatártól nagy veszélyben
Forog Moldva, ez a véghely:
A tatárra veled menjen
Tizezernyi lófő székelj!*

A többi tudjuk. A „tizezernyi lófő székelj” kevésnek bizonyult. „három teljes álló napig vívott a pogányal Laczfí, ... mert a tatár – több mint polyva.” De amikor már minden veszni látszik, akkor megjelenik a csatamezőn a váradi sírjából kikelt Szent László király, hogy – mint egykor – megsegítse a pogány ellen küzdő népet. „Hallja körme csattogását a vad székelj és a csángó” és „fölharsog a kiáltás: *Uram Isten és Szent László.*” A pogányság pedig, Szent László megjelenésére, s a feje fölött lebegő Boldogságos Szűz látomására „leragad a félelemtől”. Így volt-e vagy sem, ki tudná megmondani? Két dolog azonban biztos: Arany János tudta – hogyné tudta volna, mikor már Csokonai is megírta –, hogy Moldva magyarsága csángó, a másik pedig, hogy a tatárok kiverésével helyreállt Moldva fölött a Magyar Királyság hűbérsége, ami az Árpádok idején nem volt kérdéses, az Anjou-házból való I. Lajosnak azonban a tatárok kiverése után a moldvai vajdát több hadjáratban kellett erről meggyőznie. Ez a hűbéres fennhatóság természetesen kétfelé szolgált: a moldvai fejedelem egyrészt a magyar király adófizetője volt, másrészt a magyar királynak veszedelem esetén védelmet kellett nyújtania hűbérsének. A magyar királyok a hűbéri viszonyból faladó mindkét kötelezettségüknek tőlük telhetően igyekeztek eleget tenni.

A XV. században Magyarország keleti határán Hunyadi János szervezte a török elleni védelmet. Hunyadi János erdélyi vajda és szörényi bán, ragyogó katonai erényekkel rendelkezett, a török elleni harcokban diadalt diadalra halmozott. Ennek köszönhette, hogy a „bizonytalan” és „alacsony” származása ellenére önérejből kormányzóságig vitte, addig csak „oláh fattyú” volt az ország idegenszívű urai szemében. Hadisikereit gyors vagyoni gyarapodás követte, s ekkor kezdték sutogni, hogy nem is Vajk vlah kenéz, hanem Zsigmond király természetes gyermeke, hiszen Vajknak volt egy másik, János nevű fia.

Luxemburgi Zsigmond által a tatárok ellen kiépített magyar védelmi vonal előretolt bástyái a Dnyeszterig terjedtek, s a XV. szd. közepén, a fenyegető török előretöréssel szemben Hunyadi János megerősítette és magyar helyőrséggel látta el Akkermannt vagyis Dnyeszterfehérvárt, Kiliát és Brailát.¹⁹ Kormányzósága idején, majd az 1450-es években különös gondot fordított erre a területre. 1450. július 5-én a havasalföldi vajda hűségesküjébe belevette, hogy Kilia várőrségének csak ő, Hunyadi adhat parancsot. 1453-ban, mint országos főkapitány sorozatosan fegyvereket küldött Kilia várába, s föltehetően máshová is. Brassó városának kellett – országos adója terhére – a fegyvereket előteremteni és a vajda udvarába Tergovistére eljuttatnia, ahonnan aztán továbbították.²⁰

Hunyadi János nem véletlenül erősítette a török felé a határokat! II. Murád szultán már 1442-ben elhatározta Moldva és Havasalföld elfoglalását, s Erdély meghódítását. Hunyadi előbb vereséget szenvedett, de aztán győzött a hatalmas török túlerővel szemben. A két oláh vajda azonnal elpártolt a töröktől és sietve hódolt a vajdaságok régi urának, a magyar királynak. Így a következő évi támadást Hunyadi már a Havasalföldön kivédte. A szerencsétlen várnai csatavesztés után aztán a vajdák ismét Hunyadi ellen fordultak, akárcsak Brankovics szerb despota, kinek országát Hunyadi korábban felszabadította, most pedig elárulta tervét a töröknek s ezzel okozója lett a rigómezei vereségnek.²¹

Száztíz esztendővel Moldva tatár uralom alóli felszabadítása után a tartomány vajdája Petru Aron, aki korábban meggyilkolta II. Bogdant, elűzte fiát, Stefant, ki Havasalföldre menekült. 1455-ben Aron megújította kapcsolatát a magyar királlyal, s a szokásos évi „ajándék” helyett rendes évi adófizető lett. 1457 áprilisában Stefan (a későbbi „Nagy”) Vlad Ţepeş havasalföldi vajda támogatásával betört Moldvába, Petru Lengyelországba menekül, Stefan pedig elfoglalja fejedelmi széket.²² Akárcsak Mátyás a magyar trónt, 1458 januárjában. A két ifjú uralkodó – István tíz évvel volt idősebb Mátyásnál – akár baráti kapcsolatban is lehetett volna egymással, ha jobban felismerték volna közös érdekeiket, a török veszedelem elhárításának fontosságát.

István, uralkodásának első éveiben Magyarországhoz is közeledni próbált, a törökkel is jó viszonyt ápolt, a lengyelekkel békét kötött, hogy elfoghassa apja gyilkosát, fejedelemségének riválisát, Petrut.

¹⁹ Benda i.m. 2003. 20. old.

²⁰ Benda Kálmán: Csöbörösök Egy tatárországi magyar falu története a XVI-XVIII. században. Századok. Bp. 1985. 902-903. old.

²¹ Dümmerth Dezső: A két Hunyadi. Bp. 1985. 57. old.

²² Elekes Lajos: Nagy István moldvai vajda politikája és Mátyás király. Bp. 1937. 23. old.

Az üldözött Erdélybe húzódott, István 1461 júniusában Székelyföldet dűlja a határ közelében, s valósággal vadászik Petrura. Mátyás erre udvarába „kérte” Petrut, ami tulajdonképpen jóindulatú gesztus volt István felé, mert annak így nem kell tartania a Moldva határán ólálkodó riválisától. Erdélyben egyébként ekkoriban vajdasági vajdajelöltek egész gyűjteménye élt. Mátyás befogadta őket, de a trónköveteléseket magánügyeknek tekintette.²³

Közben azonban neki is meggyűlt a baja a belső elégedetlenkedőkkel. Türelmetlen és sokszor erőszakos belpolitikája miatt magyarok és idegenek közül sokan Mátyás ellen fordultak. Erdélyben az eltávolított Szapolyai Imre a maga oldalára téríti Elderbach Bertholdot és Szentgyörgyi János grófot is, s az utóbbinak azt ígéri, hogy ő lesz „Erdély királya”. A kitörőben lévő felkelésnek Erdély volt a fő központja, de a Szepességben és a Délvidéken is mozgolódtak a Mátyással elégedetlenkedő urak. Mátyás azonban gyorsan és habozás nélkül cselekszik: 1467 őszén hadai élén megjelenik szűkebb pátriájában, éppen szülővárosa, Kolozsvár közelében, ahol gróf Szentgyörgyi János mintegy ötvenezer emberrel gyülekezik. Hirtelen támadással szétveri a gyűlévész sereget, a párttű főúr azonnal lemond a további ellenállásról, a királyhoz siet bocsánatát, amit meg is kap. Tisztségét azonban nem kapja vissza, a király a lázadók közül többeket nemcsak száműz, némelyeket kegyetlen ki is végeztet. Számos erdélyi nemes megfoszt birtokaitól, hogy azokkal híveit jutalmazza, s még azzal is megalázza őket, hogy az erdélyi nemesek fejenkénti váltságdíjösszegét, ami eddig 200 forint volt, 66 forintra szállítja le. De már ugyanez év őszén Kolozs megye összes nemesének megkegyelmez. Talán azért volt ez a szigorúság, mert éppen szülővárosából érte az orvttámadás, s emiatt lehetett a gyors kegyelem is.

Közben azonban kiderült, hogy a lázadás nem is volt egészen „belügy”, az erdélyi felkelésben István moldvai vajda keze is benne volt. Jól mutatja Mátyás e fölötti haragját, hogy szinte azonnal, hadviselésre a legröszszabb időszakban, még 1467. november végén elindult a gyimesi és az ojtózi szoroson át a moldvai büntetőhadjáratra. István bevágta a szorost, kidöntette az erdőt, így akarván feltartóztatni Mátyás seregét. Ő azonban nem sokat tétovázott, hanem egyszerűen felgyújtatta a torlaszokat, s így nyitott utat Moldva felé. „*Vad és gyönyörű látvány volt a hatalmas tűz – írja később a regényírói fantázia –, az erdő idei harasztja úgy fogta a lángot, mint az olaj. Az első lovak térdig gázoltak a nyirkos pernyében, jobbról és balról már távol recsegett és lángolt az erdőtüz.*”²⁴

November 19-én Mátyás bevette Tatrost és Bákót. November 29-én fölégette Románvásárt – itt István béketárgyalást ajánlott, de kiderült, hogy csak az időt akarta húzni –, majd a magyar király Moldva akkori fővárosa, Szucsáva felé fordult. Útközben, „hogy egyetlen zugot se hagyjon érintetlen” – írja Ureche²⁵ –, feldűlja Németvárat (Neamt) és megszáll Moldvabányán. Moldva egykori székhelyén. Ez a kitérő mutatja a hadjárat büntető jellegét, Mátyás módszeresen pusztítja Moldva harcászati, gazdasági szempontból fontos vidékeit. István eddig nem állt csatát, igyekezett ellenfelét fárasztani, aki csak a románvásári színlelt tárgyalásokkal vesztett néhány napot, és veszedelmesen közeledett Szucsávához.

Mátyás december 14-én Moldvabányán szállt meg, a Moldvai Fejedelemség első fővárosában. A román hagyomány szerint a várost szász bányászok alapították, de ennek ellentmond a sok magyar helynév: *Békás, Delelő, Farkas Gerinces, Gyula Halom, Hanga, Homoród, Malom, Meggyeske, Patak, Ráró, Sár, Somos*²⁶. Főként aranyat bányásztak, pontosabban mostak itt az aranyban bővelkedő folyóból – szászok és magyarok.²⁷ Moldvabányán István ismét tárgyalást ajánlott, de december 14-éjjelén rátört azt alvó seregre.

Filmre kívánkozna Mátyás moldvai hadjáratát, az ojtózi szoros bedöntött fáinak felgyújtása, különösen pedig ez a jelenet, a fákllyaként égő fenyőfaházak fényénél vívott ütközet, vagy inkább öldöklés. Ennek hiányában azonban ismét csak a regényíró képzelethez nyúlhatunk. Mátyás „*éjjeltájban hirtelen erős világosságra riadt fel, az ablakokon tűzvész fénye tündökölt befelé... Egy pillanat alatt magára kapkodta a holmiját, s már mások is hanyat-homlok futkostak a házban... Kint már harsokott a riadó. Perceken belül a havas utcán volt a király, mellette Pongrácz János és Bánfi Miklós. A házak havas tetefe tündökölve ragyogta a tűz visszaverődő pírását. Látni lehetett, hogy a város több ponton is rájok gyújtották. Magyar lovasok nyargaltak el mellettök. Toronyiránt kezdtek nyargalni, mert a várost nem ismerték. De a görög hitű templom torma a tűz világításában idelátszott. Mind a hárman kardot rántottak, mögöttük fegyvernőkeik. Egy utakeresztésznel már gyalogos sokaságba rohantak, azok fejszés,*

²³ Ugyanott 24.

²⁴ Harsányi Zsolt: Mathias Rex. Kolozsvár. 2003. 384. old.

²⁵ Const. C. Giurescu: Ureche vornicul și Simion Dascălul, letopisetul Țării Moldovei. Craiova 1934. 31. old.

²⁶ Domokos Pál Péter: Moldvai magyarság. Kolozsvár 1941. 29. old.

²⁷ Kiss i. m., 224. old., Elekes i. m. 28. old.

Nagy István moldvai vajda

Lotz Károly: Az ifjú Mátyás király

darócos, báránysüveges moldvai harcosok voltak. A nyargaló csapat meglepte őket, de egyikök hirtelen sújtani akart a fejszével. A király gyorsan féloldalt hajolt a nyeregben, és odavágott. A moldvai elejtette a fejszét, felordított, és elnyúlt a földön, ordítását elfojtotta a szájába ömlő vér. Ők akkor már messze jártak. S már be is fordultak a főtérre, ahol rohanvást gyülekezett a magyar sereg minden oldalról. Egyes utcaszegleteken már dühös verekedés folyt, a moldvaiak már támadtak.

Itt elég sötét volt még, mert a tüzek a városvégeken lángoltak, s csak a feltörő tornyot világították meg. Zűrzavaros kiabálás hallatszott mindenféle nyelven. A fekete sereg zsoldosai csehül kiáltották és keresték egymást, magyarul kiáltoztak a tisztiek és oláhul az ellenség. (...) Egyszerre hirtelen kitisztult az ég, és teljes fényével eléltűnt a telihold. Az új világítás hevesebbre lendítette a verekedést. A király a tömör csoport egyik szélén dolgozott, mint a motolla. Lová egy helyben állott, annak nyergéből csapta el egymás után a feléje döfött gerelyek nyeleit, s utána rögtön a támadók fejére sújtott. Kisvártatva a ló összerogyott alatta, dárdat kapott a hasába. Bánfi Miklós már gyalogszerrel verekedett. Rettenetes üvöltözés és ordítás hallatszott mindenfelől. Különösen itt a király körül volt nagy kiáltozás. Felismerték. Egyszerre ennek az oldalnak minden ereje idetódult. A király feszülten figyelt és dolgozott. Háta fedve volt, ott magyarok állottak. De észrevette, hogy a szekercés és dárdaas moldvaiak a háta mögé igyekeznek furakodni.

– Jobbra, Bertót, jobbra! – kiáltott Drágfira, az udvarnagyra, aki másik oldalán verekedett. De az udvarnagy ugyanakkor elhanyatlott. Csak feljajdult, és még egyet hörgött a földön. A király rálépett az

elesett ember testére, hogy hátrálni tudjon. De már mögéje ferköztek. Erős ütést érzett hátában. Hanyatt esett. Esése eltörte a dárdat, melyet hátába döftek. Érezte, hogy a dárdahegy beletörök a hátába. Egyszerre három moldvai ugrott feléje, hogy megöljék. Az egyik azonban nyilvesszót kapott és elesett, a másik kettőt Bánfi Miklós, mint a villám, egy-egy remek vágással leterítette. Mind a kettő rázuhant a királyra. Ő rettenetes erőfeszítéssel letaszította magáról a két fájdalmasan ordító sebesület. Megtörölte arcát, amelyet egyiknek vére elöntött. Mialatt körülötte csörömpölve, zuhanva, nyögve, csattogva folyt a harc, ő próbált feltápáskodni. Sebe cudarul fájt. Hátranyúlt, hogy megtapintsa a hátába tört dárdahegyet, de nem találta. Csak érezte, hogy lucskos a vértől. Sikerült térdre emelkednie. Megkereste kardját. Talpra állott, az egyik sebesület, aki már felegyenesedett, azonnal levágta. De ekkor koponyáján érte rettentő ütés. Csak azt érezte még, hogy zuhan. Elvesztette eszméletét.

Ismeretlen háznál tért magához. Késő délelőtt volt. Mellén vastag kötést érzett, mozdulata erős fájdalom okozott a hátában. Pongrácz János ült az ágy mellett, az ágy lábánál fegyveres szolgálja állott.

– Anyjok teremtesít – szölt ő dühösen –, meggyőztek?

Elmondtak neki mindent. A csata négy óra hosszat tartott. De nemcsak a piacon, hanem mint utóbb kiderült, a város majd minden utcáján. (...) Hogy ki győzött, nehéz lett volna megmondani. A moldvaiak hajnalban visszavonultak az erdőbe. A halottakat most számlálják. A moldvaiak közt igen sok lengyelt is találtak, bizonyosságát annak, hogy Kázmér keze benne volt az egészben. Elesett Drágfi Bertót udvarnagy; András Boldizsár, a székelly ezredskapitány, aligha éri meg a holnapot. A magyarok sok zászlója került ellenséges kézre, de legalább annyi moldvai zászló van magyar kézen. Szörnyű csata volt, egyhámar egyik fél sem ereszkedhetik újabb ütközetbe.²⁸

A vajda emberei tehát három oldalról támadtak, a várost felgyújtották, s az őrséget áttörve a piacig nyomultak. Itt tört ki az elkeseredett kézitusa, amire Mátyás későbbi adománylevelei is utalnak, s melyben ő maga is súlyos sebet kapott. Mátyás azonban erőt vett magán és sebesülését eltitkolva a moldvaiakat visszazorította. Nehéz sebével kedve sem volt folytatni a harcot.²⁹ Sportnyelven szólva *döntetlennek* mondhatjuk tehát a moldvabányai összecsapást, amit magyar és román a történelemek természetesen eltérően értékeltek. Nicolae Iorga nem mulasztja el, hogy az eseménnyel kapcsolatban ne utaljon Mátyás vlah származására, és ezzel együtt fogalmazza meg István győzelmének vélelmét: „*Biruitoar in războaie, invins numai la Baia de propriul său neam, când încerca să învingă Moldova nebiruitoar*”. [Csaták győztese, Moldvabányán saját népe által legyőzött, amikor a győzhetetlen Moldvát próbálta legyőzni.]³⁰ De a jőzán történelemtudós is joggal állapította meg, hogy ez volt „Mátyás ragyogó katonai pályafutásának legválságosabb, kevés híján szerencsétlenül végződő ütközeté”.³¹

A moldvabányai csetepatének mindkét részről nagy veszteségei voltak, s a győzelmet mindkét fél magának tulajdonította. Volt már ilyen a világtörténelemben, ezért számunkra nem az a fontos, hogy mi történt azon a szörnyű éjszakán, hanem hogy mi következett az öldöklés után, majd pedig hogyan alakult a továbbiakban Mátyás és István, azaz Magyarország és Moldva viszonya. Érdemes azonban kissé elidőznünk annál a forrásnál, ami az 1930-as években került elő Lengyelországban és valamelyest árnyalja a moldvabányai eseményeket.³² Eszerint a moldvai sereg Isaia nevű nagyvornikja nem az Istvántól kapott parancs szerint járt el, ezért a moldvaiak terve nem sikerült, a magyarok sokat levágtak belőlük, sőt a harc folyamán egy időre István is a magyarok kezébe került, de aztán kiszabadult. A vajda elfogását más forrás nem erősíti meg, Isaia mindenestre később lefejezik, bár nem lehet tudni, hogy pontosan miért: árulás, önféjűség, vagy egyéb okból?

Mit művelt a két uralkodó a moldvabányai „döntetlen” után? Mátyás Brassóba ment, hogy „a hű várost jelenlétével megjutalmazza”, s adománylevelek sorát diktálta a harcokban kitűnt hívei javára. Aztán sietett Budára, mert már javában állt a cseh–osztrák háború, s a német–római császárság kérdéseivel kellett foglalkoznia. István sem tétlenkedett, levelet írt Kázmér lengyel királynak, s abban magát nyilvánította moldvabányai győztesnek: (1) Mátyás három sebéről ír, s azt sem tudja élve maradt-e; (2) az estétől hajnalig tartó harcban kiemeli saját győzelmét; (3) békét ajánl és kéri Kázmér segítségét arra az esetre, ha Mátyás visszatérne Moldvába. Persze Mátyás is hirdette (legalábbis fél) győzelmét, a Moldvabányán zsákmányolt hadizászlókat a budai Nagyboldogasszony templom oltára elé helyeztette

²⁸ Harsányi i. m. 385-386.

²⁹ Elekes i. m. 28. old.

³⁰ Ezt a kacifántos mondatot szegeztette rézbevésvé Kolozsvár korábbi polgármestere, hogy megcsúfolja Fadrusz János csodálatos Mátyás-szobrát.

³¹ Elekes i. m. 28.

³² Gorka O. Kronika czasów Stefana wiekiego Moldawskiego. Krakow 1931. (románul közli a Revista Istorică Română IV. és 1934. V-VI. 1936.)

– bizonyára István is elküldte a magáét valahová –, s Janus Pannonius dicsőítő költeményben magasztalta a királyt:

*Hősi király, Mátyás, számodra a moldvaiaktól vette a Szűzanya el hadban e harcjeleket.
Melyek alatt eddig barbár hordák tusakodtak, most köz látványul fűgnek
a szent falakon.*

*Ó, a vezéri erény, amely egymaga verte tulajdon odvuknak mélyén tönkre
a thrák hadakat!*

Istennő, te pedig hallgasd meg újra imáját:

győzzön az ozmánon, s hozzon újabb jeleket. (Vajda Endre fordítása)

Még e dicsőítő költeményből is kitűnik az a finom intés, hogy Mátyásnak mielőbb a török felett kel-lene győzelmet aratni, nem pedig a hűbéres vajdákon. A király maga is érezte, hogy ez nem volt igazi győzelem, büntetőhadjáratra készült minél gyorsabban vissza, Moldvába, a törökök árnyékában élő és kétféle szolgáló hűbéresnek elvegye a kedvét a Magyarország ügyeibe való beleavatkozástól.

Tehát mindkét uralkodó sikerként könyvelte el magának Moldvabányát. És tulajdonképpen igazuk is volt, ha távlatokban és következményeikben szemléljük az eseményt. Sőt még azt is megkockáztat-hatjuk, hogy *István szempontjából döntőbb siker*, bár Mátyás a büntetőhadjárát során csaknem egy hó- napon át tüzzel-vassal pusztította országát, de végülis sikerült uralmát megtartani és leváltását elkerül-ni. Ezzel szemben Mátyás csak annyiban volt sikeres, hogy elvette a vajda kedvét Mátyás elégedetlen-kedő alattvalóinak lázításától, s a lengyeleknek bizonyította Moldva iránti igényét, hogy aztán már nyu-gat felé figyelhessen.

Mátyásnak Moldva többé nem jelentette veszélyt, nyugati hadakozásai során *innen* nem kellett hát-batámadástól tartania. Hamarosan ki is békült Istvánnal, aki 1468. július 28-án Szucsávában *hűségnyí-latkozatot* tett Mátyás mellett, de *hűségesküi nem*. Másfelől a lengyel rendek tiltakoztak Mátyás bünte-tőhadjárata ellen, de Mátyás közölte, hogy Moldva mindenkor Magyarországhoz tartozott, apja is vaj-dákat nevezett ki oda, noha nem is király volt, csak kormányzó. De még hat esztendőt kellett várnia, amíg 1474. július 12-én, Jászvásáron István nyilatkozatot adott ki, amely szerint elődei a magyar kirá-lyoknak és a Szentkoronának örök hűséggel tartoztak, s bár közte és a király között voltak ellentétek, most ismét kegyelmébe fogadta, ennél fogva elődei mintájára ő is hűséget fogad. Mátyás tehát joggal te-kintette Istvánt (és Moldvát) alattvalójának és segítette törökellenes harcában. Erre a szövetségre a vaj-dának nagy szüksége is volt, mert 1476-ben a török Moldva ellen készült. István nagy diplomáciai akci-óba kezdett, biztatást kapott is sokfelől, tényleges segítséget azonban csak Mátyástól. A szultán százeze-res sereggel 1476. július végén ért Moldvába, kelet felől a tatárok is betörték, de ezeket kiverték. A tör-ökkel szemben István ismét a fásaszás taktikáját alkalmazza, de a szultán határozottan és egyenesen Szucsáva felé tartott, a bojárokat bujtogatta, és Laiotá személyében trónkövetelőt is hozott magával a Havasalföldről.

István súlyos helyzetben volt. Mátyás 1476. júliusában Báthori Istvánnal Erdélyen át sereget küldött hozzá, de a vajda Mátyás segítségét be nem várva harcba bocsátkozott, s a törökök meg is verik. A szul-tán ezután megfélemlítési céllal Basarab Laiotá-t dűlni küldte Erdélybe, de Báthori elé siet Bereckbe, és visszaszorítja a trónkövetelőt, s visszaüzi a Havasalföldre. A szultán aki időközben eredménytelenül ostromolta Németkő és Szucsáva várát, hírül véve Báthory seregének közeledtét „fegyvertől, éhségtől, járványtól tizedelt seregével” elhagyja Moldvát. István egyesül Báthory seregével, és együtt üzik el a törökbarát Laiotá-t a Havasalföldről.

Mátyás leveleiben büszkén számolt be az Istvánnal közösen aratott 1476-os moldvai hadisikerről, de a szultán hamarosan visszaküldi Laiotá-t, s újra kezdik a háborút. Mátyást ismét nyugati gondjai kötik le, a moldvai és a havasalföldi vajda egymással hadakozik, mert István fő célja, hogy a törököt Moldvá-ról Havasalföldre irányítsa. Eközben a török elfoglalja a még Hunyadi János által kiépített Chiliát és Dnyeszterfehérvárt, amit Mátyás már nem tudott visszafoglalni.

De Mátyásnak továbbra is szüksége volt, hogy Moldva felől biztosítva legyen. Nem véletlen tehát, hogy 1489. júniusban István vajda fiának Sándornak a lakodalmán Mátyás „rendezte a vendégséget”, hiszen a nagybeteg király ekkor már fia. Corvin János utódlásához gyűjti a híveket. Nemsokára bekö-vetkezett halála után a Moldvai vajda is másfelé kezdett tekintgetni. Elena lánya 1490. évi házasságával István elkezdte az oroszokkal való barátkozást, aminek volt lengyelelles ize is. Hiszen a törökökön kívül elsősorban a lengyelek fenyegették Moldva viszonylagos önállóságát, amivel szemben Mátyás halála után Magyarországra már nem támaszkodhatott a moldvai fejedelem.

Nagy reneszánsz uralkodónk halálával ugyanis a középkori Magyar Birodalom elindult az összeom-lás felé vezető úton, ami a rátámaszkodó kis, hűbéres országok bukását is jelentette.

Halász Péter

Hármas tűzvész két évszázaddal ezelőtt Sopronban¹

Hetek óta tartó hőség és szárazság után, 1808. július 19-én (kedden) és 22-én (pénteken) ebéddióben, egy körül, 24-én (vasárnap) viszont hajnali félöt tájban kapott lángra más-más helyen Sopron külvárosa. A város nyolcszázánál alig több házból 344-et érte a csapás. (204 + 95 + 45 ház a megoszlás.) Annak ellenére, hogy bőséggel maradtak meg túlnyomóan német leírások, részben latin (itt nem idézett magyar) hivatalos iratok, a borzalmas tragédiát az alig egy évvel később bekövetkezett francia megszállás annyira elhomályosította, hogy az utókor alig-alig szól róla. Különösen fájó, hogy a helyi tűzoltóság 140 évről 2006-ra összeállított reprezentatív kiadványban, az előzményekben, a téma egy sort sem kapott. Annyira nem, hogy Csataki Endre ott egyébként közölt 1941. évi (Évszázados harc a vörös kakas ellen Sopronban c.) cikksorozatából éppen az ezt tárgyaló III. fejezetet hagyták ki.

Pedig annyit talán megérdemel a lakosságnak az oltásban tanúsított fáradhatatlan erőfeszítése, a tűzrendészeti szabályzat újra fogalmazása, egyáltalán a város vezetőinek kitartó szervező munkája támogatások szerzésében, és az újjáépítésben, hogy összefoglalhassuk a két évszázaddal ezelőtt történeteket.

Az épen maradt Belvárost a belső városfalak, s előttük a vizesárok maradványai védték meg a tüztől. Ez a vész majdnem körös-körül a Lackner Kristóf által a XVII. század elején épített külső falakig, a rajtuk nyitott 7 kapuig, sőt helyenként azokon is túl terjedt. Túlnyomóan gazdapolgárok házait tette tönkre, de megrongálódott, vagy leégett több városi tulajdonú épület is, mint a Szarvas vendégfogadó, a városmajor, az Albert főherceg vértés ezred törzsének szálláshelyeként szolgáló lovassági kaszárnya, számos gárdistalak és mezőgazdasági épület.

A Sopron történetében legnagyobbnak mondott tűzvész 1676-ban a Belvárost rombolta porig, helyet adva az újjáépítésben a barokknak. A most tárgyalandó hármás veszedelem utáni helyreállítás ilyen stílusváltást nem hozott, de – részben az 1811-ben újra kiadott és a korhoz igazított tűzrendészeti szabályzatnak köszönhetően – az 1944–45. évi bombázásokig már ilyen mértékben többé nem támadt fel ismét.

Akkor a lakosok többsége német és evangélikus. Egy kortárs, alighanem szemtanú, Isten büntetését látja ebben, és ezért az eseményt Szodoma és Gomorra pusztulásához hasonlítja. A kinyomtatott költeményt a csornai kanonok, Drinóczy György mellékeli hatalmas munkájához. Mások szerint francia kémek gyűjtögtak. A szalma- vagy nádfedeles, földszintes lakóépületek, közöttük a hosszú, keskeny udvarok két oldalára önállóan telekkönyvezett, úgynevezett részházak padlásai tele frissen behordott szénával, az udvarok alkalmas helyein feltornyozott tüzelővel minden további okoskodás nélkül is megállapítható, hogy bőven adtak táplálékot a vörös kakasnak, még a gall kakas megjelenése előtt.

A város élén 1805. szeptember 26-tól Bezzeg János volt királyi testőr és Zólyom megyei evangélikus nemes állt mint polgármester. 1780-ban királyi rendelettel lett városi tanácsos, s egyúttal polgár is. 1808. augusztus 17-én, a tisztségviselők választásán a katolikus Morenich Gáspár követte, s maradt 1812-ig. Az innsbrucki rézműves családból származott ügyvéd 1770 óta polgár. Városkapitányok: Bezzegé Marthony Bertalan katolikus ügyvéd, Moreniché Aszmann János András evangélikus kereskedő, később tanácsnok. (A két nagy felekezet századokon át aggályosan vigyázott arra, nehogy egyikük sajátítsa ki mindkét legfőbb méltóságot.) Morenich 1808-ban már 70 éves. Minden lényeges irat alatt ott az aláírása, tehát fáradtságot nem ismervé részt vett az irányító munkában.

Sopron a krónikák városa. Ennek megfelelően többen is megörökítették a tragédiát, közöttük szemtanúk. A Hazai és Külföldi Tudósítások soproni levelezője augusztus elsején írja: „... A' külső városunkban alig maradtott 10 ház épségben. Sok Polgárnak Vagyoná tellyesen semmivé lett.” A Preßburger Zeitung már július 28-án keltezi beszámolóját. Szövegelemzéssel megállapítható, hogy a szerző Fiedler János Reichard, aki valamivel később, 76 évesen, „szemüveg nélkül” írta le krónikájában a tűzvészeket és a francia megszállást.

¹ Pályamunkám a Győr–Moson–Sopron megye Szülőföldünk-pályázatáról első díjként az országos pályázatra jutott, ahol ugyancsak első díjjal tüntette ki a Magyar Nemzeti Múzeum és a Honismereti Szövetség zsürije. Ennek a 142 oldalas, 30 képpel illusztrált műnek terjedelmi okokból erősen rövidített változatát kapja most az olvasó. Ugyancsak rövidített változatban olvasható a Soproni Szemlében, az eredeti pedig a Nemzeti Múzeum Kézirattárában, valamint egy-egy példánya a Soproni Levéltárban, Könyvtárban és Múzeumban.

Michel János, aki mindössze néhány héttel a borzalmak után telepedett le Sopronban, úgy tudja, jegyzeteiből jóval később lediktált krónikájában, hogy kevés volt a tűzoltásra fogható férfiember, mert más vidékekre mentek el aratni.

Geiger Márton kosárfonó főleg a pozsonyi lap tudósítását felhasználva emlékezik meg a hármás tragédiáról. (Érdekes megállapítása, más nem említi, hogy a harmadik csapáskor a szél a lángot fogott zsinidelyeket tovább repítette a szomszédokra.) A városi dobos, Hannaweck József, gyerekei okulására írja le pontos „helyszíni tudósítását”.

Kis János szuperintendens, nem sokkal előbb került a városba lelkészként. Barátját, Kazinczyt értesíti: „Mely nagy volt légyen a rémulés, tsak az tudhatja, aki látta s egyszersmind azokat a balgatag mende-mondákat is hallotta, mellyel az említett időközben széllyelszárnyaltak, amillyen p. o. az volt, hogy Napoleon plénuma minden magyarországi nevezetesebb városokat a végre kiküldött gyujtogatók által egészen elégettetni. Mi az egész belső várossal együtt tsak ugyan sérelem nélkül maradtunk ...” Kis János akkor elhallgatta, hogy a városi mosóhelyen „rengeteg” fehéreneműjük pusztult el.

Fiedlert, mint leghitelesebbet, idézem: „... július 19., 22. és 24. rettenetes napjai voltak Sopronnak. Az elsőn, vagyis 19-én délután egy óraker váratlanul megszólalt a tűzharang. [A nyilván korábban is szabályozott jeladásokat összefoglalja az 1811-es tűzrendészeti szabályzat.] Mindenki azonnal rohant a veszély színhelyére. Minden erővel és minden eszközzel azon voltak, hogy megálljt parancsoljanak a terjedő lángoknak, ámde hiába. Rendkívüli gyorsasággal terjedtek szét az erős szél és a nagy szárazság következtében. (Mivel már több mint hat hete nem volt egy csepp esőnk sem, vízszint éjjel és nappal rendkívüli hőség tombolt, úgy, hogy a földeken majdnem minden kiszáradt.) És nemsokára elérte a Szentlélek-templom felett lévő városi szénapajta tetejét. Az ezáltal elhatalmasodott veszély minden lakost a legnagyobb zavarba ejtette. Sokan, akiknek oltaniok kellett volna, elsiettek a tűztől, hogy amennyire lehetséges, mentsék házaikat, és helyezték biztonságba legszükségesebb holmijukat. A tűz ezenközben nagyon is kiterjedt és rövid időn belül tizenegy különböző helyen kapott lángra. A veszély minden szempillantással nagyobb lett és pusztulással fenyegette az egész várost. Mindent, ami csak nagy sietve menthető volt, mivel nem akadt hely, ahol biztonságban lehetett volna, kicipeltek és kiszállítottak a földekre, ahol katonák őrizték. Ezalatt jöttek az emberek, mivel hallották a lövéseket és látták a sűrű fekete füstöt, nemcsak a szőlőhegyekből, hanem azokról a földekről, ahol már javában folyt az aratás. És sokan siettek ide segíteni a közeli helységekből tűzifecskendőkkel és más, oltásra való alkalmazhatósággal. Teljes erőbedobással és eszközzel azon voltak, hogy eloltsák a tüzet és ime, hál'istennek! este fél ötre sikerült elérni, hogy minden lenyugodjon.” (Vajon mi minden éghetett? Kezdetben inkább fehér a füst színe. Bizonyítja ezt a harmadik tüzet először megpillantó vallomása. Ott esőfelhőről ködre javították a jelentés szövegét. A brennbergi szén fekete füstje különböző műhelyekből szállhatott föl. Szenet sok helyen tároltak, lakások fűtésére is használták.)

„Már azt gondoltuk, hogy minden veszély elmúlt, amikor ugyanennek a hónapnak a 22. napján, éppen pont délután egy óraker a Hátulso utcában [5. sz., akkor 122. A ház, némileg átépítve, ma is megvan.] a tűz ismét kitört. Az emberek döbbenete az egész városban minden mértéken felüli volt. Ezzel nem törődve, mindenki a helyszínre igyekezett, oltani és segíteni. A tűz leírhatatlan erővel harapódzott el maga körül, éppúgy, mint először, s rövid időn belül a Külváros Pozsony felőli része lángokban állott és hamuvá vált.

Ám a szerencsétlenség mértéke még nem telt be, mindjárt az erre következő 24-én reggel fél ötkor harmadszor is kitört a tűzvész. Az Ikvahíd mellett az utolsó előtti házban. [Ténylegesen eggyel nyugatabbra.] És vészett erővel nyomban hatalmába kerítette azokat az épületeket, amelyeket az első és a második tűzvész megkímélt. Csupán némely háznak gyors lerontása segített. Isten oltalmazza meg Sopront hasonló nyomorúságtól és szerencsétlenségtől, sok, sok éven át!

Ebben a háromszori heves tüzi veszedelemben sok ember tűnt el, s néhányukról biztos tudomásunk van, hogy megégették. [A magisztrátus és az anyakönyvek adatai szerint legkevesebb 14.] – Sok marha is odaveszett; nagy mennyiségben égett el termény, széna és szalma. A teljes kár összege több millióra becsülhető, egyáltalán ez oly nagy, hogy a soproniak korábbi jóléte, még kedvező körülmények közepette is, talán csak sok év múlva érhető el.

Néhány előkelő tábornok úr, mint az Albert főherceg vasas ezred törzskara, amely itt a városban található, a kaszárnyabeli légénységgel együtt megfeszített erővel dolgozott; a közeli helységekből elszállásolt légénységből is jöttek rövid időn belül, s szabályos tábori vertek a Neuhof [Erzsébet-kert] mellett, az Újteleki-kapun kívül. Sőt mi több: Bécsújhelyből is érkezett le néhány gyalogos, akik ott voltak bekvártélyozva, hogy munkát végezzenek, illetve őrséget álljanak. Eközben éjjel-nappal járőröztek

körös-körül mind a lovasok lovukon, mind a gyalogosok gyalogszerrel. El lehet gondolni, milyen félelmetesnek látszott és valóban félnivaló is volt.

Pejacsevich gróf szenvedte el a legnagyobb kárt. Nemcsak az egész ház [a mai Petőfi tér 6.] nagy tetőzete hamvadt el, minden szoba valamennyi drága grófi berendezéssel együtt, amelyből jóformán semmit sem tudtak megmenteni, hanem még a pince is hamuvá égett, ahol száz öl tűziját tároltak, hogy még a nyolcadik napon is találtak tűzfészket, holott éjjel-nappal dolgoztak ott. Úgy hallani, hogy kárát több mint 130 000 pengőforintra becsüli.

Az utolsó tűz éppen egy vasárnap keletkezett. Az evangélikusok sem aznap, sem a rá következő hétfőn nem mertek istentiszteletet tartani, mert aggódtak és féltek. Arra a kérdésre, hogy miképpen keletkezhetett ilyen rövid idő alatt három ilyen borzasztó tűzvész, az általános válasz: vigyázatlanság és hanyagság volt az oka."

Ami az időjárást illeti, azt csak némileg erősíti meg a Wiener Zeitungban közölt, s a bécsi Uránia Csillagvizsgálóból származó adatsor. Annyi bizonyos, hogy a Réaumur-skálán már június közepétől szinte folyamatosan emelkedett a hőmérséklet. A csúcs a harmadik tűz reggelén Bécsben mért 25,6 fok, Celsiusra átszámolva.

A városi gárdisták (más néven muskétások), városi és urasági szolgák, toronyőrök és a céhek tagjai tudták és kellett, hogy tudják használni a tűzoltó-felszereléseket. Mik voltak? Az oltás eszközei közül a „nehéztűzésre” a két lóval húzott, négykerekes, tartályos-tömlős sárgaréz tűzifecskendő. Megpróbálkoztak azzal, hogy egy helybéli harangöntőmester készítsen el ilyen, de aztán 1789. augusztus 22. inkább fordultak Bécs felé.

Hosszas habozás után végül eladtak a mesternek két rossz rézágyút, mint nyersanyagot, hogy ezzel is csökkentsék a költségeiket, majd megrendelték a négy meglévő tűzifecskendő javítását és egy új készítését. A különbséget készpénzzel egyenlítették ki.

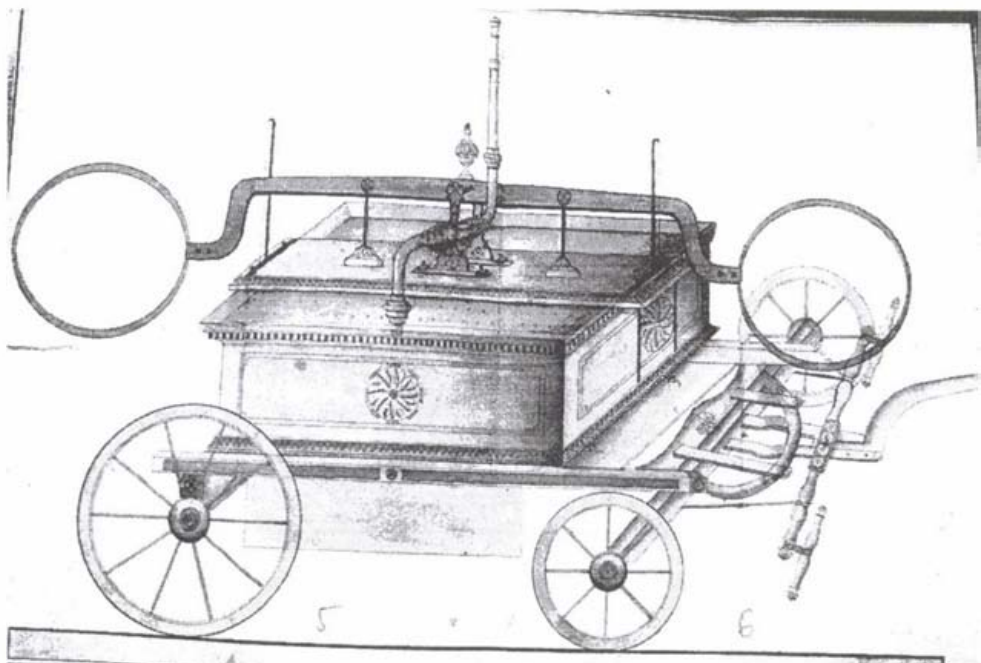
Ezek aztán – időnkénti javítgatásokat nem számítva – még hosszú évekig, a hármas tűzvész után is, alkalmazhatók maradtak.

Kivülük kisebb-nagyobb fecskendők, bőrből és szalmából készített vödörök, valamint csáklák és lét-rák alkották a felszerelést. Ezeket a bel- és külváros időjárás ellen megfelelően védett helyein tárolták, s gondoskodtak arról, hogy mindig jó állapotban legyenek. A kutak, az Ikva és a városárokból visszamaradt két tó (a kisebbik a Brückl Teich a mai Petőfi téren, a nagyobbik a Dominikaner Teich a mai Széchenyi téren) adták a vizet közvetlenül, de előre vízzel feltöltött kádokról, tartályokról is szólnak az írások.

A városnak kevés volt a fizetett embere a rend fenntartására és a tűzoltáshoz. Ezért jól jött a katonaság segítsége. Ezt már évekkel előbb tisztázták az illetékesek egymás között. 1801-ben írják a városparancsnoknak: tűzvész esetén sok mihaszna, tétlen és hátráltató néző szokott előfordulni az ifjúságból, küldönc, és külön, akiket távol tartani a helybéli városi őrség nem lenne elégséges, mert ezeket részben az oltásra, részben a felügyeletre és az ingóságok mentésére is adott esetben az ilyen alkalommal megsérült személyekhez kell szétosztani. Ennél fogva a mi szerény véleményünk szerint még elmegy, ha egy tűz alkalmával (amelytől Isten kegyelme óvjon meg minket) az oltáshoz vezényelt katonai őrségből néhányat az illetéktelen és felesleges nézők távol tartására osztanak be, hogy ezzel a víz és a tűzoltószernek oda vitelének útja mindig szabad maradjon."

A tűzoltás eszközeit időnként összeírták. Az 1797. évi végeredmény: 5 nagy kocsifecskendő (1 a Városházán, 2 a Brückl-tó mellett, 1 a Városmajorban, 1 a Domonkos-tó mellett), 264 kézi fecskendő, 233 vödör, 12 kocsis, 12 lajtos kocsis, 12 kád, 15 merítő, 33 létra és 32 csáklya. A következő összeírásokról, 1808. július 10-én, összesen 51 megújítandó és 13 javítandó kézi fecskendőt, valamint 17 megújítandó és 100 javítandó vödört mutattak ki.

Az eszközök a hármas tragédia nagy kavargásában jócskán szétszóródtak. Az 1808. július 30-i hirdetmény alapján ezeket összeszedték és átvizsgálták. Jelentésük szűk két héten belül készen állt. A nagyobb eszközök darabszáma ugyan megvolt, de rajtuk számos javítás vált szükségessé. A bőr- és szalmavödöröket, valamint más kézi fecskendőket legutóbb július 10-én vették számba. Akkor 246 bőrvödör volt, most csak 132-öt találtak, az 53 szalmavödörből 46 maradt, a 289 kézi fecskendőből mindössze 129. Ezek sem hibátlan állapotban. Ez a leltározás, illetve revízió azzal a meglepő tanulsággal szolgált, hogy számos városi tulajdonban volt vödört és fecskendőt, amelyeket magánházakban tároltak, a hármas tűzvészben nem is használták, mert azokat senki sem kereste.

Schauer, Joseph bécsi mester terve a nagy rézfecskendőről 1790-ben

A lakosság könnyelműsége és fegyelmeztlensége ellen mit tehettek egyebet: hirdetményeket függesztettek ki a városkapukra, és adták oda a dobosnak, hogy a rossz helyen, vigyázatlanul tárolt hamutól a dohányzásig és a világításig mindenre figyeljenek.

A figyelmeztetés sohasem volt elég. Elképesztő, hogy mit művelt az egyik jámbor polgár: a tuskók szétrepesztésére használt puskaport a tűzvész előtt a kályhába mentette. A hármas tragédiát ugyan megúsza, de utána egy békés estén a kályha felrobbant.

Sajnálatos, hogy hirdetményben kellett figyelmeztetni: meg fogják büntetni a rongálókat, ... különösen azokat, akik a tűzoltószerszámokban tudatosan kárt tesznek, vagy azokról bármit eltulajdonítanak. Két dukát büntetés lesz ilyenformán megállapítva."

Jellemző a lakosság idegállapotára a vészek után, hogy a környékeliek követelésére meg kellett rendszabályozni a vég vásznakat a falakon kívül ösödök óta kunyhóikban kénezással fehérítöket, mert a fel-feltámadó szél a szikrákat ráfújhatja a házakra.

A magisztrátus már közvetlenül a tüzek után latinul jelentett a királynak, nem utolsó sorban azért, hogy kölcsönt kérjen a helyreállításokhoz. Az augusztus 12-i latin összefoglaló jelentésben összegzik a károkat. Ezek szerint a város és polgárai vesztesége 2 340 662 forint és 30 krajcár, ebből a várost magát 148 711 forint kár érte.

A tanácsnokok különben sem vesztegették az időt. Már mindhárom tűz másnapján nekiláttak a nagy feladatnak: megállapítani, hol keletkeztek és kinek a felelősségéből. Ezek a (német nyelvű) vallomások ugyan nem vezettek egyértelmű eredményre, ám olyan keresztmetszetet adnak azoknak a napoknak az életéből, amit semmilyen megszerkesztett leírás sem tudott. Előttünk jönnek-mennek, beszélgetnek, teszik a dolgukat gyerekek, felnőttek, felelős vezetők, házi szolgák. Borotválástól beszélgetésig, netán ebédig, avagy hajnali töpörtyűevésig, mosott holmi cipelésétől ökreik etetéséig. És aztán egyszerre úrrá lesz rajtuk a rémület. Egyébként a tanúk úgy vallanak, ahogy a tanúk általában: először vigyázatlanul ezerfélért, aztán ha lehetne, mindent visszavonnának. „Hát így történt” – sóhajt föl a végén a kérdésébe belefáradt biztos.

Délelőtt, amikor a tisztviselők elindultak a városházáról, már tudták, hogy melyek voltak a tűzfészkek. Az első a Schäffer-ház (a városi sörház mellett, a mai Dorffmaister utca és Balfi utca sarkán), a második a Kager-ház (Hátulsó u. 5.), a harmadik a Thirring-ház (Szentlélek u. 5.). Egyik sem égett porig,

mindegyiken belül vizsgálódhattak. Korábbi esetekből kiindulva a szolgálát, inasokat vették elő, s leginkább a kémények körül keresték az okot. A családfők, mesterek felelőssége abban érhető tetten, hogy el akarták-e hallgatni a már észrevett tűz keletkezését. A bennégett szegény Kager József már nem nyilatkozhatott, felesége pedig másodjára kategorikusan letagadta, hogy reggeltől használta volna a tűzhelyét. (Pedig onnan indult a második vész.)

Az első tűz okának vizsgálata hamar eljutott a dohányzásig. Érdekes viszont, hogy az öngyulladás lehetősége fel sem merült. Pedig valamennyi kihallgatott legény, szolga, muskétás kitűnt abban, hogy a nagy forróságban (a hely jobb kihasználása érdekében) még tömörítette is a padlásra hordott szénát. Amikor a bizottság kivonult a helyszínre, előttük szaladtak szanaszét a gyerekek, s jelezték az eseményt az ebédet készítő háziasszonyoknak. Akik aztán jöttek is fontosságuk tudatában. Meg hát szerették volna hallani, mi igaz a sokféle pletykából. És mi lesz a segélyekkel. Gondolom, egymás szavába vágva mondták el, hogy ők mit láttak és mire gyanakodnak. A tanácsnokok igyekeztek bizonyos rendet tartani a kihallgatásokban. Elsősorban a házbelleket, aztán a környékről jelentkezőket vették elő. A hozzájuk beosztott muskétások gondja volt néhány férfi előállítására. Önjelölt tanú is akadt, például a könyvkötő Kilián úr, aki szinte már látó távolon kívülről látta, amit látott.

Alighanem csak ebéd előtt vizsgálódtak. Hangsúlyozottan délutánra maradt Pejacevich gróf gondnokának bejelentése a második tűzzel kapcsolatosan, amit tisztelettel feljegyeztek ugyan, de végül nem fogadtak el. Mindenütt a kéményeket vizsgálták, de sehol sem találtak semmi gyanúsat. Holott, ha hitelt adnak a padláson fehérneműt aggató cselédnek, vagy a Kager-gyerekeknek, akik a sikoltást (Ó, jaj, Jézus!) hallották, akkor éppen a tűz okán megőzvegyült Kager Józsefnét marasztalhatták volna el, vigyázatlanlanság miatt. Csak nem azért hagyták békén, mert polgárosszony volt? S ellene csupán egy cseléd, meg két gyerek vallott?

Könnyű utólag okosnak lenni, de leszögezhetjük, hogy az első tüzet a Schäffer-ház padlására tömörített széna öngyulladása okozhatta, a másodikat a háziasszony vigyázatlanlansága (talán forró zsír ömlött a tüzre), a harmadikat valóban gyújtogatás idézhette elő. (Bosszúból, hogy a gyújtogató házának tetőzetét az első tűzkor lerontották.) A tanácsnokok sok tanút meghallgattak, jegyzőkönyveztek, de mélyebbre nem ástak. A cédulák? A pletykák és rémhírek? Azok, ahogy jöttek, elszálltak a semmibe.

A hármastűzvész kárának összesítése a hivatalos kimutatások, az adófőkönyvek és Thirring Gusztáv Sopron házai és háztulajdonosai 1734–1939. Sopron, 1941. című könyv alapján:

Az első tűzvész károsodott házai összesen: 204 ház. Összes háztulajdonos: 117, házrésztulajdonos: 207, adózó lakó: 338. Az első tűzvész teljes kára (a városi épületek nélkül): 1.413.570 fl, átlag 6929 fl.

A második tűzvész károsodott házai összesen: 95 ház. Összes háztulajdonos: 52, házrésztulajdonos: 118, adózó lakó: 108. A második tűzvész teljes kára (a városi épületek nélkül): 612.846 fl, átlag 7384 fl.

A harmadik tűzvész károsodott házai összesen: 45 ház. Összes háztulajdonos: 30, házrésztulajdonos: 49, adózó lakó: 77. A harmadik tűzvész teljes kára (a városi épületek nélkül): 155.405 fl, átlag 3453 fl.

A három tűzvész károsodott házai összesen: 344 ház. Összes háztulajdonos: 199, házrésztulajdonos: 374, adózó lakó: 523. A három tűzvész teljes kára (városi épületek nélkül): 2.181.821 fl, átlag 6343 fl.

A kár mértékét bajosan tudjuk értékelni. Mit takarnak az átlagok? Sajnos nem maradtak meg a károk felmérésekor készített listák. Így azt sem állíthatom teljes bizonyossággal, hogy beszámították-e a berendezést és a mezőgazdasági veszteségeket (mezőgazdasági építmények, felszerelések, készletek). Egy kópházi esetből következtetve: valószínűleg igen.

Az átlagok általában nem adnak választ arra a kérdésre, hogy mennyire pusztultak el a házak. „A hármastűzvész következtében 340 lakóház, s még annál is több gazdasági épület vált a tűz martalékvává, belül is több égett ki” – olvasható a királynak küldött július 25-i jelentésben. Tehát nem mindegyik égett ki belülről is.

Michel írja: „Amikor Sopron szegény jó lakosai már a legnagyobb kétségbeesésben leledettek, és még mindenféle cédulákat is találtak, hogy vasárnapig az egész város lángokban borul, mindenki céltalanul járkált, sápadtan és összetörten. Senkinek sem volt kedve kimenni a földekre dolgozni, még kevésbé a házakban maradni, ha ugyan nem égtek le. Így félelemből, hogy életüket veszítik öveikkel együtt egy hirtelen jött [újabb] tűzből, mindenki az utcákon ténfergett és a leégett házakban aludt.” Az ijedelem nagyobb lett volna, mint a tényleges kár?

Tudjuk még, hogy a kaszárnának is csak a tetőzete égett le, bár több fala életveszélyesen megrongálódott. A benne lakók elköltöztetésüket kérik, mert beáznak. Viszont Hacke (Hacky) asztalos plusz

segélyt kap, hogy házát, amelyből csak a puszta falak maradtak meg, lebontathassa. A segélyek megosztása is azt jelzi, hogy nem egyforma a pusztulás mértéke. A 21 legjobban károsult 170 forintja mellett vannak 100 forintos (13), 50 forintos (27) és 20 forintos (22) összegek is.

És ne feledkezzünk el a tűzoltás okozta károkról sem. Idézem az erre vonatkozó megállapítást: „És 39 háznak a tetőszerkezetét kellett lerontani, ennek folytán jogilag lehetséges a kárpótlás” – írja a magisztrátus a császárvárosba 1808. augusztus 31-én.

A város vezetősége, látva a károk mértékét, kiterjedt levelezésbe kezdett, hogy minél nagyobb adományokat oszthasson szét a rászorultak között. Végül augusztus 9-én, illetve 11-én jutott el odáig, hogy helyben összegyűjtött pénzből és addig beérkezett adományokból a kárvallottaknak, káruk mértéke szerint, segélyt osszon. 1808. október 15-én is csak 14 538 forint 38 krajcár az érkezett segítség nádortól, főhercegektől, városok gyűjtéséből stb.

Sopron vezetősége a királynak szóló jelentésében már az első tűzvész másnapján megpendítette, hogy a helyreállításokra legalább százezer forintos kölcsönre lenne szüksége. Az összeget az újabb tragédiák után a kétszeresére emelték. Hogy a siker biztosabb legyen, szavá tették: régtől tartozik nekik a katonaság és a nemesi felkelés.

1808. október 14-én indult útjára a folyamodvány. A kedvező választ Bécs város katonai parancsnokságában 1808. október 27-én keltezett, 11494. sz. iratból tudhatták meg Sopronban.

A város úgy segített még a kárvallottakon, hogy igyekezett számukra olcsóbb építőanyagot, valamint élelmiszert adni. És maximálta a munkásoknak fizetendő bért.

A segély csak töredéke a kimutatott kárnak. Persze még hiányoztak a városban azok a hitelintézetek, meg a biztosítók, amelyek a lakosságnak segíthettek volna. Miben bízhattak még a polgárok és lakók? A jó termésben. A krónikárok szerint ez legalább „bejött”.

A város tanácsának és választott községének nem csak saját tulajdonában lévő épületeit kellett rendbe hozni, és támogatni a lakosságot az újjáépítésben, hanem a legalapvetőbb élelmiszernak, a lisztnek az előteremtésében is törnie kellett a fejét. A rendkívül száraz nyár napsütése felperzselt a terményt és fenékgig apasztotta a malmok csatornáinak vizét. Ráadásul az éhes szájak száma is növekedett. Fiedler krónikájában megjegyzi, hogy 1808. október végéig több mint 800 idegen ács dolgozott a városban, a helyiek is voltak vagy nyolcvanan.

Az már az első pillanatban világossá vált, hogy hirtelen, egyszerre és nagy mennyiségben lesz szükség épületfára. A saját érdekében is igyekezett a város a beszerzési árakat alacsonyan tartani. A mások nyomorúságán nyereszkedni kívánók megrendszabályozására született a következő intézkedés:

„Bár a háromszori, itt volt háromszoros rettenetes tűzvészből származó nagy szerencsétlenség és beláthatatlan kár után, amely meg kellett, hogy indítsa mindenkinek a részvétét, felebaráti szeretetét és szívesen segíteni, egyáltalán nem volt föltételezhető, hogy olyan érzéketlen emberek lehessenek, akik egy ilyen hatalmas és közel általános kár és nyomorúság körülményei közepette, a szorongatott embereket még inkább sújtják, kihasználják, ennek ellenére éppen az ellenkezőjét kell tapasztalni. Mégis ekkora garázdálkodást és újabb megterhelést ezen szorongató viszonyok között embertársaink már nem bírnak elviselni. [Több, mint a fele kihúzva.]

Ennélfogva

1. pont. Egy háztulajdonosnak sem engedetik meg, hogy építkezésének irányítását a mester felügyelete és vezetése nélkül segédnek engedje át, vagy vele akkordban dolgoztasson, hanem a munkáját egy mesternek adja át és pedig azért, mert az építésvezetésért a mester, nem pedig a segéd kell, hogy feleljen. És az utóbbi, ha a mester felügyelete nélkül dolgozna, az csak lehetőség lenne különböző viszályokra és káros építő munkára.

Éppen ezért

2. pont. Senki se merészeljen egy kőműves- vagy ácssegéddel, vagy másvalakivel, aki a vonatkozó mesternél van alkalmazásban, magasabb bér ígéretével, vagy egyéb, titokban megbeszélt fizetéséért megegyezni, vagy

3. pont. Az itt meghatározott béreknél magasabbat fizetni, vagyis mindenki tudomására ezennel közhírré tételük, hogy senki se merészeljen az itt meghatározottnál magasabb bért fizetni, mint

kőműves- és ácslegénynek naponta, óra-meghatározás nélkül

1 forint 30 krajcár

minden túlóráért

6 krajcár

<i>a pallérnak naponta</i>	<i>1 forint 36 krajcár</i>
<i>az adogatónak, éspedig</i>	
<i>a. a férfiaknak</i>	<i>42 krajcár</i>
<i>b. a nőknek</i>	<i>39 krajcár</i>
<i>A kőművesek melletti malterkeverőknek,</i>	
<i>nemtől függetlenül</i>	<i>45 krajcár</i>
<i>Az adogatónak minden túlóráért</i>	<i>3 krajcár [...]</i>
<i>És az irat befejezése:</i>	

„4. pont. Ha valaki ezt a közjó érdekében hozott rendelkezést átéli, amit egy erkölcsös polgárról egyáltalán nem lehet feltételezni, minden egyes tettenérés esetén, a szabálysértőtől a 32 forintos pénzbüntetést könyörtelenül be kell hajtani és a tüzesetekre elkülönített pénztárba befizetni, az itt említett kőműves- és ácssegédeket azonban – mint szófogadatlanokat – a körülmények figyelembe vételével, azokhoz mért testi fenytetésben kell részesíteni. Sopron, 1808. augusztus 2-án.”

Az érintett népesség tényleges számát csak becsülni tudjuk. Thirringnél az 1784/85. évi összeírás szerint az I. fertályban 1763-an (99 ház), a II.-ban 2428-an (146 ház), a III. ban 2234-en (146 ház), a IV.-ben 2686-an (153 ház) laktak. Összesen 10 078-an (595 ház). A III. és IV. fertályban pusztított az első tűzvész, a 299 házban 4920-an laktak. Az I. fertályban pusztított a második tűzvész, ott 1785-ben 99 házban 1763-an laktak. A harmadik tűzvész a II. fertályt érintette. Itt 146 házban 2428-an laktak 1785-ben. A tűzvészek elpusztult házai: 204 a 299-ből (68,2%), 95 a 99-ből (96%) és 45 a 146-ból (30,8%). Érintettek a százalékok szerint: az elsőben 3356, a másodikban, 1693, a harmadikban 748, összesen: 5797 lakó lenne. Abban hiába is reménykednénk, hogy egy pontos kimutatás ezeknél a számoknál kevesebbet hozna ki. A Vörös Kakas meg lehetett elégedve.

Krónikairóink igyekeztek kiirni magukból ezt a szörnyű hármastestű istencsapást. A lakosok túlnyomó többsége azonban – az első napok céltalan, rettegő kóválygása után – az ellenkező végletbe látszott esni. Fiedler megrovással kísért látletele jelzi, hogy egy csapásra felfedezték maguknak a kávéházi könnyű szórakozást, és sorba álltak a színházjegyekért. Miért is? Mert odabent a színpadhoz kötötten láthatták a rémdrámák sorát. Borzongtak abban a biztos tudatban, hogy onnan nem csap ki feléjük a tűzes forgószél.

A történelem hozott még ilyen lélektani pálfordulást később is. Az első világháború embereket, családokat nyomorító történései közepette folyamatosan tömve voltak a celluloid- szalag körülhatárolt birodalmi, a Bioscop, a Városi Mozi és a Kíno egyaránt. S a második világégés romhalmazai mögül azt figyeltük, mikor apad a sor a színház és a mozik pénztárai előtt. Az ember alapvetően optimista lény. A Vörös Kakas nem csak a tűz jelképe, hanem a Feltámadásé is. Dum spiro, spero. Ma már le kell fordítani: amíg lélegzem, reménykedem.

Hárs József

Teleki Blanka elítéltetésének emlékezete

155 éve ítélte a hadbíróóság Teleki Blankát 10 évi várfogságra. Így, annyi neves honfitársához hasonlóan ő – és hűséges barátja, munkatársa Leővey Klára – emlékéit is őrzik Kufstein várának ma múzeumot rejtő zordon falai. A reformkor és a szabadságharc korának e legeszeményibb női alakjáról illetlenség lenne megelégednünk, s nem szólnunk a Kárpát medencében és Európában szétszórt emlékhelyeiről. Hosszúfalva, Kolozsvár, Pest, Kufstein, Bécs, München és Párizs bőven őrzik Teleki Blanka jelölt és még kutatható emlékeit.

Közismert, hogy a magyar turista ha Párizsban jár, bőven találkozhat a Szajna bal partján már szinte egymást érő magyar vonatkozású emlékhelyekkel. Hiszen viszonylag kis sétával: Batsányi János, Ady Endre, József Attila, Radnóti Miklós jelölt – s mások, igaz még nem jelölt, de jól ismert – lakhelyeit keresheti fel. Ekkor ne feledkezzünk meg Teleki Blanka emlékeiről, például a grófnő utolsó lakhelyéről és sírjáról sem.

Egy-egy Párizsba vetődő honfitárs, magyar szervezet vagy intézmény részéről ezek felkérése, a sírkőnél egy-egy szál virág elhelyezése, igazán jól szolgálná oly viharos múltunk e rendíthetetlen női alakjának tiszteletét.

Teleki Blanka grófnő 1806-ban született Hosszúfalván. Nagynénje, az óvoda-alapító Brunsvik Teréz oltotta belé a magyar nevelés ügyének lelkes hivatásszeretét. Már az 1820-as és 1830-as években a fiatal Teleki kontesztek – azaz Blanka és Emma – számára indítással szolgálhatott a reformkori Erdély pezsgő társadalmi élete. Nagy hatással volt rá Kolozsvár színházi és társasági élete. A Teleki lányok olyan családok között foroghattak mint az Apor, a Barcsay, a Bánffy, a Bethlen, a Fáy, az Orbán, a Rhédey, a Wass és Wesselényi famíliák. Más – a magyar újjászületés ügyét hasonlóképpen támogató – erdélyi főnemesek társaságát is jól ismerhették. Egy – szülői akarat alapján, a társadalmi különbségek miatt – elhárított szerelem fájdalma is hozzájárult az ifjú leányban alakuló végleges elhivatottsághoz.

Kufstein vára (Teleki Blanka rajza)

A hazai utazások mellett, a külföldi művészeti-tanulmányutak alkalmával szaporodtak ismeretei, de Blankának elsősorban a nevelő intézetek tanulmányozása volt a célja. Már viszonylag fiatalon megérlelődött benne egy magyar leánynevelő intézet alapításának gondolata. A családalapítás, saját gyermeke nevelése helyett egy nemzet leányainak nevelését tűzte ki célul. Látta a reformkor magyarságának nevelési hiányosságait, a már éledező nemzeti érzés mellett a magyar történelmi ismeretek, az egészséges nemzeti hagyománytisztelő, a magyar életforma háttérbeszorulását. Ahogyan a Sz. Solyom Bea talán túl romantikus, de remek életrajzi regényében is érezte, amint az ifjú leány korán megértette kora visszáságait, a külföld csodálatában elmerülő, magyarságát olykor szégyellő akkori ifjúság nevelési hiányosságait (sok tekintetben napjainkhoz hasonlóan...) Az életrajzíró regényében Vörösmarty sorait többször is idézi: „nem, te nem vagy bűnös: nevelőd jellemtelen kornak volt gyermeke...” Teleki Blankát éppen saját korának nevelési hiányai döbentették rá, milyen feladatot vállalhat. Beteljesületlenül szerelme, tanulmányai, a megismert és látott reformkori ideálok révén alakított mély hazaszeretete útján jutott el egyértelmű hivatástudatáig mely szerint az ő feladata: ifjú leányok nevelése útján javítani a nemzeti érzés satnyulásán.

Idejét, energiáját és vagyonát nem kimélve elhatározását tettei követték. 1846-ban nyílt meg az ő jóvoltából Pesten (éppen a később hírhedtté vált Neugebaude tövében) a Majthényi házban, az első középfokú leányiskola Magyarországon, ahol az oktatás szaktanári rendszerrel indulhatott meg. Olyan jól képzett nevelőkkel, mint Vasvári Pál, Hanák János és Lövey Klára. Tervét megvalósította, nem tántorították el a gáncoskodók, s vállalta az újtók mindenkori kálváriajárásait is. Teleki Blanka korábbi szellemi-lelki vonzódása Wesselényihez, majd barátsága Vasvári Pállal a forradalom hőseivel is jól ismert.

Az intézet 1848 végén feloszlásra kényszerült. Az alapító leghívebb munkatársával Lövey Klárával Debrecenbe, Nagyváradra, majd Szegedre menekült. Pénzzel és élelemmel segítette a sebesült honvédeket. A bukás után ő is szabadságharcosokat rejtegetett, egy ideig Pálfalván világságos menekült-góc-pontot létesített, s külföldi forradalmi körökkel tartott kapcsolatot. Levelezését, bujtogatásait a bécsi rendőrség jól ismerte. A haditörvényszék ezért 1853. június 30-án tízévi börtönre ítélte, amelyből több évet Brünben, Olmützben és Kufsteinban kitöltött.

Az Inn folyó fölé emelkedő Kufstein várának börtöne, a vaskos falak, a „Császár toronnyal,” ma szomorú történelmi-zarándokhelyünk. A múzeumként működő épülethez számtalan magyar rab neve kapcsolódik: Kazinczy Ferenc, Batsányi János, Wesselényi Miklós, Szentjóni Szabó László, Lónyay Ferenc, Lövey Klára – és sorolhatnánk bőven még – töltötték itt szomorú napjaikat. (A messze földön is elhíresült Rózsa Sándor például itt pipázgató szabadulásáig, egyszemélyes cellájában vasraverve, su-

báján heverve naphosszat, s rá se hederített a reá kíváncsi utazók szemlélődésére) Teleki grófnő Lövey Klárával egy cellába került, azután, hogy Bécs és Linz felől a kísérő őrkkel megérkeztek. Az együtt érző, tüntető tömeg már hervadó virágcsokrait szorongató fogoly – hölgyeket, olykor már lopva, éjjel kellett tovább- szállítani a kiszabadítást latolgotó szimpatizánsok sokasága miatt.

A hosszú rabság ismét rajzolásra készítette Teleki Blankát, s ekkor születtek egyszerű, de kifejező vázlatai a rab-évekről, a várról és cellájáról (amelyek rideg, szeles fekvése még a szomszéd cellák legedzettebb férfi rabjait is próbára tette).

1857-ben végül kiszabadult, már súlyosan károsodott egészséggel Ausztriába, Svájcba, Drezdába majd onnan Brüsszelbe utazott. Betegen is mindvégig felkarolta a szabadságharc emigránsainak ügyét. Végül is orvosi tanácsok alapján a franciaországi Menton-ba igyekezett, annak kellemes és száraz őszi klímájától kínzó köhögéseinek gyógyulását remélte. Azonban – Párizsban átutazóban- az állapota olyan súlyossá vált, hogy meg kellett szakítania útját. Nővére Emma, De Gérandó Ágostné, fogadta be 6. kerületi, rue Vaugirard 37. szám alatti otthonába.

A Teleki-nővérek egykori lakhelye már zárandokhelyünknek számítható, emléktáblával jelölt épület. A ház a Párizsi Magyar Intézet és a Luxemburg kert közelében, a Katolikus Egyetem tőzsomszedságában található, Párizs talán leghosszabb utcájában. (A tábla a leszármazók és a Magyar Intézet közös felállítása.) Amikor a grófnő betegen ebbe az épületbe érkezett, felidézhetette még egyszer gyermekkorát és emlékeit. Hosszúfalvi tárgyaival, bútoraival, zongorájával, valamint kis kufsteini szobrával, önarcképével is találkozott. (Emlékezhetett leánykori párizsi tanulmányaira is, amelynek eredményeként Leon Cogniet egyik madonnájának megragadó arca – művészettörténészek állítása szerint – a kedvenc tanítványa, a grófkisasszony Teleki Blanka vázlatára alapján készült a párizsi Madelaine templomban.) A hosszú rabságtól megviselt grófnőt érkezésekor Lövey Klára, Irányi Dániel és több régi barátja megható szeretettel vették körül. Barátai között volt Jules Michelet, a neves – magyarbarát – francia történész. Ő mindenkor csodálója volt. Így írt egy alkalommal levelében, a börtönből küldött szobrocska köszöneteként: „Csodáljuk, bámuljuk emberfeletti lelkierjét, tisztelettel borulunk le Ön előtt és meghatódottan érintjük ajkainkkal rabláncainak nyomát.” Teleki Blanka 1862. október 23-án, – nagy lelkierővel viselve szenvedéseit – vissza adta lelkét Teremtőjének. Utolsó szavaival hazáját idézte: „Magyarország, Édesanyám!”.

Végző nyugalmat abban a városban talált, ahol ifjú leányként oly lelkesedéssel festészetet és szobrászatot is tanult. A leírások szerint ravatalánál Michelet így kiáltott fel a halott oly kedves de mindig határozottságot is sugárzó arcára tekintve: „Minő erély!”

Halála után két nappal, egy szép őszi napon kísérték családtagok, barátok nagy tisztelettel Teleki Blanka gyászkocsiját a Montparnasse-i temetőbe. Irányi Dániel mondta a halotti beszédet, amelyben reményét fejezte ki, hogy egyik nemzeti női ideálunk porait „hazaköveteli egyszer a Haza szent földje, melynek lakói akkor szabadok és boldogok lesznek”

A magyar nőnevelés úttörőjének porai máig – az oly sok más magyar emléket is rejtő –

Teleki Blanka és Lövey Klára Kufsteinban
(Teleki Blanka rajza)

Montparnasse temetőben nyugszanak. A Szajna bal-partján, a 14. kerületben, a Montparnasse pályaudvar közelében húzódik a Boulevard Edgar Quinet. Ha ezen körül 3. száma alatt a főbejáraton belépünk, s egyenesen haladunk a főútvonalon, s ha az ötödik – félkörívben induló – kereszteződésnél kissé jobbra elfordulunk, találunk egy egyszerű, de méltóságot sugárzó fekvő kolapot Teleki Blanka felirattal. (A temetőiroda pontos sírhely-meghatározása: N. Division, N² 30, Est, 1 ligne, Sud).

A grófnő porai felett – oly távol a szülőházától – nehéz megilletődöttség nélkül megállnunk, ha életére, példaeértékű önfeláldozására gondolunk.

Messik Miklós

Százötven éve született Fadrusz János

Az 1896. évi millenniumi évforduló alkalmával a magyarság érdeklődése az ezeréves történelmi múlt felé fordult. A történelmi nagyság ábrázolására, megörökítésére felkérték a korszak neves festőit, íróit, szobrászait. Az ekkor született két legjelentősebb képzőművészeti alkotást, Mária Terézia pozsonyi és Mátyás király kolozsvári lovasszobrát a XIX. század magyar szobrászatának legnagyobb mestere, *Fadrusz János* (1858–1903) készítette.

Fadrusz János 1858. szeptember 2-án *Pozsonyban*, zsellér család gyermekeként született. A rendkívüli fizikai erővel rendelkező ifjú lakatosinas lett, majd 1874–1886 között kitanulta a fafaragó és porcelánfestő mesterségeket is. Tehetsége korán megmutatkozott, porcelántárgyai már az 1885. évi Országos Kiállításon díjat nyertek.

Katonaéveit Prágában töltötte, ahol – saját bevallása szerint – igen nagy hatást gyakorolt rá a Hradzsínban lévő Szent György lovas szobor, Kolozsvári Márton és György 1375-ben készült remekműve. 1886–1892 között a Bécsi Művészeti Akadémián tanult *Victor Tilgner*, majd *Edmund Hellmer* tanítványaként. Az akadémiai tanulmányi éveket szülővárosa egyik mecénás intézménye a Pozsonyi Takarékpénztár tette lehetővé.

Vizsgamunkájának a *Krisztus a keresztfán* megmintázását választotta, amelyben drámai erővel ábrázolta a kereszten szenvedő emberi test gyötrelmeit. Művével elnyerte az 1892–1893. évi Országos Képzőművészeti Kiállítás nagydíját. Később a Feszületről több másolat készült és az egyik a művész síremléke lett a Kerepesi temetőben.

Fadrusz János első nagy megbízatását szülővárosától, Pozsonytól kapta *Mária Terézia márvány lovas szobrának* elkészítésére. Ezen az alkotáson a művész 1892–1897 között dolgozott. Megfelelő modellt talált Bécsben egy olyan lovárnő személyében, aki biztosan hatalmában tartotta a lovat és nyugodtan, méltóságteljesen tudta azt megülni. Alaposan tanulmányozta Mária Terézia eredeti ruháit, a császárnőről 1742-ben készült festményt, valamint számtalan korabeli metszetet. A mellékalakok – a főúr és a kuruc vitéz – öltözetét is korabeli eredeti ruhák alapján mintázta. A ló modellje pedig egy csodálatos spanyol mén volt.

Carrarában személyesen irányította a munkálatokat: „elragadtatással öleltem szívemhez ezt a csodálatos márvány világot” írta később. A szobor talpazata *Pákei Lajos* kolozsvári építész tervei alapján szürkés-kék gránitból készült „*Vitam et sanguinem*” felirattal. A szobrot a Duna partjára, az ország minden megyéjéből hozott földből emelt koronázó-dombra állították.

Mária Terézia lovasszobrát 1897. május 16-án, országos nagy ünnepség során *Ferenc József császár és király*, az uralkodóház tagjai, az ország vezetői, neves személyiségek jelenlétében leplezték le. A korabeli tudósítások szerint a tömeg a zseniális mű szépségétől és magasztosságától meghatva sokáig megrendülten állt a szobor körül. A nagy eseményről az országos magyar lapok, de Európa vezető lapjai is beszámoltak. *Lyka Károly* neves művészeti író a Budapesti Naplóban és az Új Időkben a szobor lenyűgöző hatását és rendkívüli anyagszerűségét emelte ki: „hatalmas karok metszették ki a fehér márványsziklából a szobrot, de a szikla ereje megmaradt benne.”

Thaly Kálmán a szobor alapító okmányában imaszerű váteszi sorokat írt: „Állj is rendületlenül! Állj örök időkig! Állj, míg az ezeréves imádott haza áll!” A látnoki jóslat beteljesült, a történelmi Magyarország összeomlása után nem sokkal Mária Terézia csodálatos lovasszobrát barbár kezek felrobbantották.

A „kisebbségi-szobrok” szomorú sorsa jutott Fadrusz János két Zilahon készített alkotásának is. A Szilágyság fővárosa 1896-ban szerződött a művésszel a *Wesselényi-szobor* és a *Turul-émlék* elkészítésére, ez utóbbi alkotás elkészítését Fadrusz ingyen vállalta. Az igen alapos előtanulmányok során Wesselényi alakjához felhasználta Barabás Miklós 1836-ban készített festményét, az előtte álló paraszthez pedig számos néprajzi tanulmányt.

Fadrusz képzeletében Wesselényi az elnyomott nép ügyének szószólójaként jelent meg, aki szívével együttérez a jobbágysággal és minden erejével küzd a nép emberi jogainak kivívásáért. A szobor mozdulata szimboluszerű: a nemes úr a feléje közeledő paraszt elébe megy, vállára teszi a kezét és mélyen a szemébe néz. A mozdulat jelzi: a főúr nem leereszkedik, hanem szeretettel közeledik népéhez, a paraszt sem kegyet kér, de jogot és annak védelmét. Szinte egyenrangú a két tényező, együtt adják az egész, jelképezik a rendi társadalom elmúlását és a jogegyenlőség eljövételét. A Wesselényi előtt álló jobbágy – művészettörténeti jelentőségű alkotás – a magyar paraszt első érbeöntött ábrázolása.

Ekkor készült el Fadrusz másik zilahi szobra is, a Tuhutum-oltár, amely obeliszken ülő turulmadarat ábrázolt, felírata ősi rovásírásos vers.

A Wesselényi szobrot 1902. szeptember 18-án leplezték le, *Beöthy Zsolt*, a Kisfaludy Társaság elnöke mondott ünnepi beszédet, az országos lapok mind beszámoltak az eseményről. A legszebb írást Kőváry László Erdély történeze az „Újság” című lapban „Zilah városában ma országos ünnepet ül a magyar haza, a nagy Wesselényi szobrát leplezik le” címen közölte.

Trianon után megkezdődött a zilahi Fadrusz-szobrok kálváriája: a Wesselényi-szobrot 1935 áprilisában – az erdélyi magyar sajtó tiltakozása ellenére – a román hatóságok lebontották, később a magyar hatóságok 1942. szeptember 8-án, *Szinyei-Merse Jenő* vallás- és közoktatásügyi miniszter jelenlétében, országos ünnepségek keretében eredeti helyére visszaállították. 1990-ben sárga festékkel leöntötték, 1994 novemberében egy jókora darabot letörve belőle megcsontították.

A Tuhutum-émlék sorsa még ennél is tragikusabb volt: 1927-ben eltávolították a helyéről, de a bécsi döntés után visszaállították az akkori kórház előtti térre. E sorok írója az 1960-as évek közepén még látta a szobrot, de az 1970-es évek elején az akkori hatalom lebontatta, öntödébe küldte, végleg megsemmisítette.

Fadrusz János leghíresebb, még ma is álló alkotása a *kolozsvári Mátyás király szobor*. A kincses város lakóinak régi vágya volt, hogy Mátyásnak, Kolozsvár halhatatlan szülöttjének szobrot emeljen. 1882-ben megalakult a szoborbizottság és megkezdődött a szoboralapra való országos gyűjtés, az adományozók megértették, hogy Kolozsváron, az erdélyi magyar szellemi élet központjában a Mátyás-szobor a magyar múlt és hagyomány jelképe lesz. A szobor ügyét anyagilag támogatták Magyarország megyei és városai, egyházak és iskolák, a szellemi élet olyan kiválóságai, mint *Munkácsy Mihály*, *Vastagh György*, *gróf Zichy Jenő* festőművészek, *Hubay Jenő* és *Reményi Ede* hegedűművészek, *Blaha Lujza*, *Jászai Mari*, *Prielle Kornélia* színésznők stb. A magyar kormány két alkalommal 30 000 koronát, *Ferenc József* császár- király 10 000-et adományozott.

1893 nyarán kiírták a Mátyás király szoborpályázatát, amelyre hét művész: *Bezerédi Gyula*, *Fadrusz János*, *Köllő Miklós*, *Róna József*, *Sovánka István*, *Tóth András* és *ifj. Vastagh György* küldte be tervezetét. A hét pályamű közül nem volt nehéz kiválasztani a várakozásokat minden szempontból kielégítő Fadrusz-tervet, mely valóban zseniálisan ráértett a kolozsváriak elképzelésére, akiknek szeme előtt a nemzetet védő, az ország határait erős kézzel vigyázó uralkodó alakja lebegett. Eredményt 1894. május 15-én hirdettek: a bizottság egyhangúlag Fadrusz Jánosnak ítélte a 4000 koronás első díjat. A nyertes pályázatról az értékelésben a következőket írták: „A Mátyás király szobor egy Istentől ihletett szobrász költői álma... mely nem csak Kolozsvár büszkesége lesz, de a magyar képzőművészet fejlődésében is mozzanatos eseményt jelent”.

A Mátyás-szobor már leleplezése előtt is nagy sikert aratott, ugyanis főalakját kiállították az *1900. évi párizsi világiállításon*, ahol aranyéremmel „Grand-Prix”-vel tüntették ki. Leleplezésének országos ünnepére 1902. október 12-én került sor, amelyen az akkori Magyarország szinte minden jelentős személyisége megjelent. A szobrot Ferenc József képviselőjében *József Ágost* főherceg leplezte le, a kormányt *Széll Kálmán* miniszterelnök és több miniszter képviselte, ünnepi beszédet *Hoch János*, budapesti plébános mondott. Jelen voltak a politikai élet neves személyiségei, mint *Apponyi Albert*, *Bánffy Dezső*, a magyar kortárs irodalom nagyságai *Jókai Mór*, *Benedek Elek*, *Bródy Sándor*, *Rákosi Viktor* és mások. A Kolozsvári Nemzeti Színház Mátyás király emlékműsört rendezett, a Kolozsvári Tudományegyetem diszkiadású Mátyás király emlékkönyvet jelentetett meg. A Mátyás király szobor rendkívüli nagy hatást gyakorolt a leleplezésen résztvevőkre: *Alexander Bernat*, híres esztétikus erről a Budapesti Hírlapban a következőket írta: „amint a szobor feltűnt, azonnal meghódította a lelkeket... erős, hangos, közérthető nyelven szól ez a szobor, amit mond, azonnal megértettük és amit megértettünk azonnal tetszett”. A szakirodalom többször hangsúlyozta, hogy a magyar szobrászatban azóta sem igen akadt mester, aki megközelítette volna a Mátyás-szoborban megnyilvánuló erőt és eszmeiséget. *Tavaszy Sándor* filozófus szerint a szobor valósággal él és beszél, s Mátyásról a legfenségebb magyar királyról talán senki sem mondott többet. Sokan hasonlították Verrocchio: „Colleoni” lovas szobrához és nevezték a „magyar Colleoni-szobornak”. Fadrusz János saját alkotását jelképknek tekintette: „A Má-

tyás-szoborban Magyarország fénykorát ábrázoltam – nyilatkozta a leleplezés alkalmával – nincs több mondanivalóm, beszéljen a szobor”.

Fadrusz a szobor főalakját, Mátyás királyt uralkodásának egyik dicsőséges pillanatában ábrázolja, amint harci paripáján ülve a vajdahunyadi vár bástyájáról végigtekint hadai felett. A talpazat mellett a korszak négy kiemelkedő hadvezére áll: a baloldalt álló első alak *Magyar Balázs*, a király kedvenc hadvezére, a mellette lévő vitéz a legendás *Kinizsi Pál*, a kenyérmezei csata hőse, jobboldalt *Szapolyai János* nádor látható, majd *Báthory István* országbiró, erdélyi vajda. Ez utóbbi szobornak művészettörténeti érdekessége is van: ezt a szobrot ugyanis Fadrusz saját magáról mintázta, ennek bizonyítására a díszében a szoborhoz hasonló állásban, díszruhájában le is fényképezette magát.

A Mátyás-szobor bástyaszerű talpazatát *Pákei Lajos* építész tervezte, középben Magyarország címeivel és „Mátyás király” (ma: Mathias Rex) felirattal, a hátteret a *Szent Mihály templom* későgótikus építménye zárja le.

Az avatást követően József főherceg Fadrusz Jánost a II. osztályú Vaskoronarenddel tüntette ki, Kolozsvár városától díszpolgárságot, az egyetemről tiszteletbeli filozófiai doktori címet kapott. Magyarországon ez volt az első eset, hogy a szépművészetek egyik művelője díszdoktor lett.

Az első világháborút követő impériumváltás után a határokon kívül maradt Fadrusz-szoborokra szomorú sors várt, de a kolozsvári Mátyás-szobor megúszta a magyar cimer és felirat leverésével, román feliratozással. Jelenleg a szobor körbe van deszkázva, restaurálásra vár, Kolozsvár művészeti emlékeit féltő lakosság és az odalátogatók sokasága reméli, hogy Kelet-Közép-Európa egyik legszebb tere és a Mátyás király szobor megmarad olyannak, amilyennek az elődök megalkották.

Fadrusz János utolsó nagy alkotása a *Szegeden* ma is álló *Tisza Lajos szobor*, mely 1899 és 1904 között készült. „Ezzel a szoborral – nyilatkozta a művész – a legifjabb Magyarországot, a mai Magyarországot fogom jellemezni”. Valóban, a szobor szimbolikusan Szeged városának az 1879. évi árvíz utáni újjáépítését, az ország gyors fejlődését ábrázolta: az országépítő akaratot Tisza Lajos királyi biztos szobra, a hősiesség pedig a három kubikus mellékalak jelképezte.

Fadrusz János dekoratív épületszobrai Budapest építészeti öröksége őrzi: az *Igazságügyi Palotán* a két törvényhozó szobra, a *Budavári királyi palotán* pedig a palotaőrző négy oroszlán, valamint a két lépcsőtartó atlasz szobra áll.

Minden idők talán legnagyobb magyar szobrászsenije váratlanul 1903. október 26-án Budapesten hunyt el, a Kerepesi temetőben alussza örök álmát.

Sebestyén Kálmán

Könyvészet: *Lázár Béla*: Fadrusz élete és művészete. Bp. 1924.; *Soós Gyula*: Fadrusz János. Bp. 1961.; *Gyalui Farkas*: A Mátyás király szobor pályázata. Pásztortűz, 1940. 64. old.; *Tavaszy Sándor*: Szobor mely él és beszél. Pásztortűz, 1942/11.; *Sebestyén Kálmán*: A szobor és alkotója. Igazság, 1973. április 28. *Miklósi Sikes Csaba*: Fadrusz János kolozsvári és zilahi működése a korabeli sajtó tükrében. *Ars Hungarica*, 1998. 122. old.

Wekerle – a múlt kötelez

Különleges ünnepsorozatot él meg ebben az évben Budapest, és ezen belül Kispeszt sajátos hangulatú városrésze, a Wekerle-telep. A főváros és a kerület rohanó életében barátságos kis sziget a városrész, mely 2008-ban különleges, kettős születésnapot ünnepel: éppen 100 éve, 1908-ban határozta el a telep felépítését az akkor regnáló Wekerle-kormány, és ugyancsak idén novemberben lesz az első polgári magyar miniszterelnök, dr. Wekerle Sándor születésének 160. évfordulója is, akitől a telep felépítésének ötlete származott.

A Wekerle-telep mindmáig olyan világhagyományteremtő kuriózum, amelyet méltán tart számon a nemzetközi építész-szakma, és amely otthonosságával, különleges közösségteremtő és -megtartó erejével példával szolgálhat a modern, XXI. századi, ugyanakkor hagyományörző városi közösségi létformának. Jellegzetes építészeti környezete sajátos életformát teremtett. Mindez nyilvánvalóan döntő súllyal esett latba, amikor a városrész nemrég Magyar Örökség Díjban részesült.

A társadalmi háttér

A XIX. század utolsó huszonöt évében Budapest lakosságának száma a két és félszeresére nőtt, a főváros rövid idő alatt európai fogalmak szerint is jelentékeny gyárvárossá fejlődött. Megélénkült a nagyipar fejlődése, üzemek létesültek, s a polgári fejlődést szolgáló jogi, oktatási, egyházi, egészségügyi, közlekedési, népjóléti, kulturális, gazdasági, pénzügyi és katonai intézmények kezdték meg működésüket. Az ipar munkászekek százezreit követelte meg. A századforduló után a jobb kereseti lehetőségek reményében a vidéki kisvárosokból és a falvakból az ipari településekre – elsősorban a fővárosba és környékére – özönlött a földjét elvesztő, munkalehetőséghez a lakóhelyén nem jutó, nincstelen parasztság tömege. Az emberek átmeneti szállásokon, ágybérletekben húzták meg magukat. A fellendülés tartósnak bizonyult, s az iparnak képzett, kipihent emberekre volt szüksége. A munkavállalóknak lehetőséget kellett adni ahhoz, hogy otthon teremtsenek maguknak.

„Jóváhagyatik a pénzügyminiszternek az az intézkedése, amellyel néhai Sárkány József örökösének a Kispeszt község határában fekvő 472 ezer négyszögöl kiterjedésű ingatlanait négyszögölenként 6 korona 50 fillér vételár kikötése mellett a királyi kincstár részére megvásárolta. ... Felhatalmaztatik egyúttal a pénzügyminiszter, hogy 12 millió korona erejéig egyszerű kivitelben munkáslakásokat építhessen, és azokat az állami és más üzemek munkásai, esetleg alkalmazottai részére bérbe adhassa.”

Részlet az 1908. évi XXIX. törvényből)

A törvény miniszteri indoklásában dr. Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter kifejtette, hogy a kormány gazdasági intézkedéseivel a nemzet egyetemes érdekeit és a nép jólétének emelését tűzte ki célul, hogy „otthon adjon az étellel tusakodó embernek.” A telep az állam által alkalmazott munkások számára épült: így ott elsősorban vasutasok, postások, rendőrök és állami nyomdászok kaptak bérleményt. Döntését így indokolta: „Megfelelő és az egyén gazdasági erejéhez mért otthon első alapja az elégedettségnek, jelentékeny tényezője az egészségnek, ápolója és fejlesztője az erkölcsnek, emeli a munkakedvet, fokozza a munkaképességet, szilárdítja a földhöz és hazához ragaszkodás kapacitait.”

Wekerle, miniszteri expozéjában az országgyűlés nyilvánossága előtt szociális elkötelezettségéről tett tanúbizonyságot. A munkás- és tisztviselőtelep építése során Wekerle új városépítési koncepciót valósított meg. Pénzügyi-városfejlesztési terve a kiegészítés utáni fellendülésre épült.

Az építési koncepció

Az 1908. év őszén az építkezéseket megelőző egyéb munkálatok is megkezdődtek; nevezetesen a pénzügyminisztérium a terület felosztására, berendezésére, valamint a háztípusok tervezésére nyilvános pályázatot írt ki, s ennek eredményeképpen a terület szabályozására 30, a háztípusokra szintén 30 pályaterv érkezett be. A tervek iránt közvetlenül érdeklődő pénzügyminisztert azonban egyik beosztási terv sem elégitette ki, s ezért Győri Ottmár főmérnököt bízta meg egy kivételi terv elkészítésével. A Győri által elkészített és az építkezések során megvalósított tervezetben az egymásra merőleges egyenes vonalak uralkodnak, de ezeknek merevségét és egyhangúságát az itt-ott elhajló és szelíden görbülő utcavezetések enyhítik és teszik változatosabbá.

Mind a telep területének beosztásában, mind a lakóházak típusainak megválasztásában is a célszerűség mellett a szépségértékek érvényesültek, nagy súlyt fektetve arra, hogy lehetőleg elkerüljék a hasonló jellegű lakóház-telepeken szokványos egyhangúságot. Ezért a háztípusokban, a lakásbeosztásokban, valamint a külső építészeti kivitelben és az épületeknek a teleken való elhelyezésében sokféleségre törekedtek. Erre legcélszerűbb megoldásként az a mód kínálkozott, hogy az építéssel több olyan építést bíztak meg, akik terveikbe a legtöbb eredetiséget és változatosságot vitték bele. Ily módon a telep építéskor 48 különböző háztípust alkalmaztak, főképpen a homlokzat kiképzésében, a házak külső színezésében és az épületeknek különböző elhelyezésében. Ez a sokféleség az egész telepnek változatos és hangulatos képet kölcsönöz.

A lakóházaknak mintegy 70%-a földszintes, 30%-a emeletes épület. A földszintes háztípusok a kisebb utcákban épültek, és a háztelkekre úgy vannak behelyezve, hogy az utca felől általában 4 méteres előkert marad szabadon, az emeletes házak ellenben a főutcákban és közvetlenül ezeknek vonalában helyezkedtek el. A telepi lakóházaknak ezekbe a típusába nem illeszthetők bele a főtérre – a Kós Károly tére – épített házak. A mintegy 11 500 ?ölnyi négyzetes térnek csak monumentális építkezés adhatta meg a megfelelő arányos keretet; a tér köré tervezett házak ennél fogva kétemeletesek, architektonikus kiképzésükbe a telep többi épületein is fellelhető motívumokat gazdag változatokban és nagyobb méretekben alkalmazták. A tér kialakítása Kós Károly érdeme.

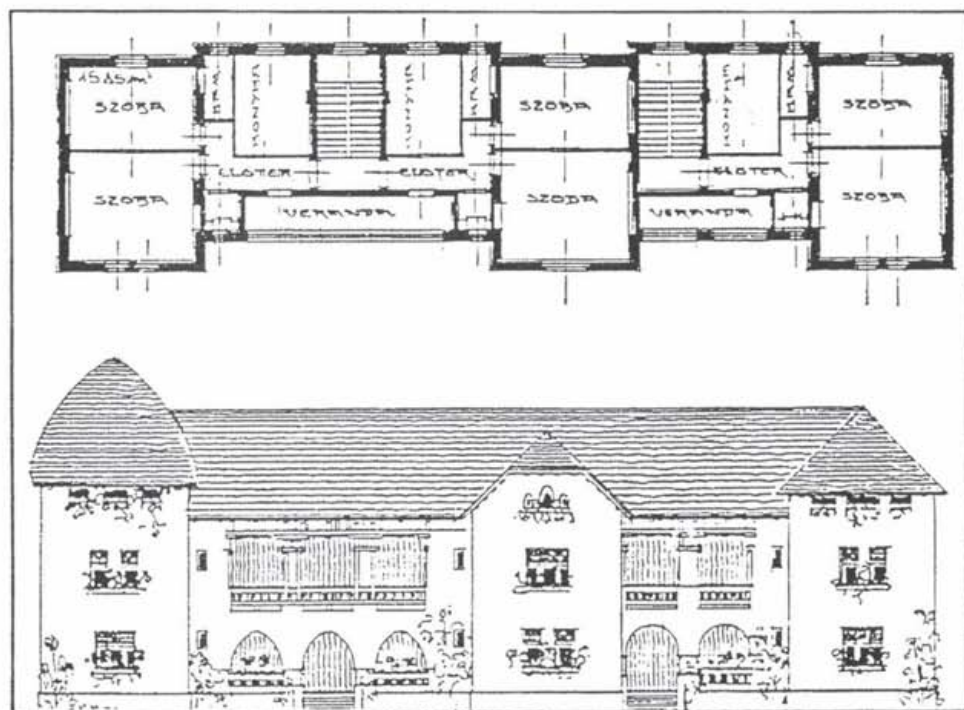
Egy városrész központjának meghatározó szerepe volt és van egy polgári település közösségeinek kialakulásában. A Wekerle-telep főterének kiépítésére külön pályázatot írtak ki, s Kós Károlynak, mint meghívott építésznek a terve nyert. A teret körülvevő utcák sugaras rendszerét a központba vezető nyolc befutót kötötte össze. A teret a Heintz Béla által – jóval később, 1930-ban – tervezett katolikus templom zárja le, tornya messziről jelzi a központ helyét. A főter 2. és 3. számú épületét és a kapuépítményt szintén Kós Károly, a 10. és 11. számú épületeket és a közöttük feszülő, pompás kaput Zrumeczky Dezső tervezte. A kor neves építészei közül különlegesen szép épületet tervezett még Schodits Lajos és Éberling Béla, s figyelmet érdemel az 1912-ben felépült rendőrségi épület. A központban – ahol főleg a tisztviselők laktak – üzletek sorakoztak, s ott épült meg az akkori idők legnagyobb élményét, szórakozását nyújtó mozi is. A befutó utak a Fő térre irányították az ügyeiket intézőket vagy a szórakozni és pihenni kívánókat. Az erdélyi kisvárosok hangulatát idéző tágas tér épületeinek és terének esztétikuma egy százada nemzedékeket köt Kispeszthez.

Messzire mutató elképzelés

Kispesztnek ez a része nemcsak Magyarországon, de Európa szerte is híres. A Wekerle-telep a XX. század legelején az angol Arts&Crafts kertváros-mozgalom és a magyar népi szecesszió egymásra találásának gyümölcse.

Wekerle Sándor beszédeiből, a telep építése során tett megállapításaiból kiderül, hogy a miniszterelnök tudatosan a jövőt (a hazát) akarta megteremteni, ez pedig az ő felfogásában együtt járt polgári életformával, az egzisztenciális biztonsággal, a nyugodt és dolgos élettel, az ésszerű életvezetéssel. Ehhez alkalmasnak bizonyult az ilyen civil „kisvilág”-ok kiépülése. Wekerle Sándor városépítő érdemei elvülhetetlenek.

A szerény kényelmet nyújtó lakás és a hagyományokat őrző kertművelés fokozatosan új életformát alakított ki a Wekerle-telepen. Lukovich Tamás fogalmazásával: „...a kis közösségekben, például a kis-

Schodits Lajos és Éberling Béla tervpályázata hatlakásos épület kialakítására
(Nagy Gergely: Kertvárosunk, a Wekerle. Magyar Képek, Veszprém–Budapest, 1994. 19. old.)

A Sárkány és a Baross utca sarka a Wekerle munkástelepen
(Mohos–Hortobágyi: Regélő Kispeszt, Magyar Képek, Bp. 1994. 12. old.)

városokban, ahol az egy főre jutó viselkedési szituáció magas, az emberek jobban kötelezettségüknek érzik, hogy részt vegyenek a tevékenységekben, ezáltal működésben tartják a közösséget”.

Wekerle Sándor kezdeményezésére Budapesten, egy világváros külső kerületében, otthonos feltételeket teremtő kertváros épült. A lakóházakba végül is nemcsak munkások, hanem tisztviselők is költöztek. Olyanok, akiknek ún. „nyugdíjas állás”-uk volt. Postások, vasutasok, tanítók, orvosok, rendőrök és hasonlóak. Mai mércével mérve is modern lakóhelyet kaptak a beköltözők, a mozi, az iskolák, az üzletek, a szép középületek, a sportpálya, a főtér parkja, a lakások kertjei aktív tevékenységre kínáltak lehetőséget, s a telep lakói fokozatosan eljutottak a lokálpatrióta felelősségvállalásáig. Hamar megindult a közösségi élet. Még éppen csak elkezdődött a házak építése, még a templomok sem álltak, de a Kispeszt-Munkástelep Lakóinak Társasköre már 1911-ben megalakult. A társadalomban hasonló helyet elfoglaló emberek rövid idő alatt találtak egymásra, kapaszkodtak egymásba. Ez a – a munkáskultúrát is magába olvasztó, ám lényegében véve – polgári kultúra olyan erősnek bizonyult, hogy dacolt a háború-okozta szétszóratással, az 1950-es évek egységesítő, majd az 1960-as, 1970-es évek fellazító politikai törekvéseivel is. Nagy Gergely építéstörténész így fogalmazta meg a mai Wekerle-telepiek véleményét: „Hosszú évtizedekig az itt felépült épületek a budapesti bérkaszárnyáknál lényegesen korszerűbb életfeltételeket nyújtottak, ... a hatvanas évekre elavulttá vált lakásokat könnyen korszerűsíthették. A lakók – még ma is – ragaszkodnak lakásaikhoz, s őrzik és élük a kertvárosi életformát.” A telep közösségi életének fenntartására, a közösség összetartására irányul az egykori Társaskör szellemi jogutódja, a Wekerlei Társaskör Egyesület.

A Társaskör és a közösség

Az egykori Társaskör a diktatúra tiltása miatt megszűnt, majd 1986-ban alakult újjá. A kezdeti nagy lelkesedés később alábbhagyott; a Társaskör nem tudott igazi erjesztője, kovásza lenni a helyi társadalmi fejlődésnek. Az 1990-es évek végére azonban a lakosság közösségi igénye olyan erőssé vált, hogy különféle tüzek kezdték a langyos víz felforrósítását.

1990-ben alakult meg a Wekerlei Polgárok Önvédelmi Csoportja, a későbbi Kispeszt Polgárörtség magja. Ez akkor még a Wekerlei Társaskör kebelében jött létre. Am az 1997-ben megalakult Wekerlei Futóklub már önálló szervezet volt, nem akart betagozódni sehova, sőt – lényegében véve – azóta is megmaradt nemhivatalos, baráti körnek.

És volt még egy szervezet, a Magyar Kollégium. Ez az egyesület valójában eredetileg a külhoni magyarság kulturális munkáját segítő jött létre 1996-ban. Am amikor a 2000-es évek elején kiderült, hogy Társaskör akkori vezetésétől nem várható előrelépés, a Magyar Kollégium belépett a Wekerle közéletébe és eseményeket kezdett szervezni. Először egy kiállítást, majd egy másikat, azután elkezdte támogatni a Wekerlei Futóklub rendezvényeit. Valójában az I. Wekerlei Székelykapu-Futás (2003) volt a fordulópontra. A Wekerlei Futóklub – a Wekerle ismert sportközössége – akkorra már negyedik alkalommal rendezett futóversenyt a telepen. S az esemény – a kedvező visszajelzések hatására – egyre terelődött. Persze, hogy két esztendővel később már kézenfekvő volt a felvetés: a Wekerlei Székelykapu-Futásra építve meg kellene rendezni a wekerleiek tavaszi nagyrendezvényét: a Wekerlei Székelykapu-Napot! Egy ilyen – kulturális elemekkel is megspékelt – nagy sportrendezvény megvalósításához rengeteg háttér munkás szükséges. Romhányiné Kovács Mária köré verbuválódott egy csapat, akik (közülük többen maguk is a futóklub tagjai), azt mondták: „*a verseny megszervezésével jó ügyet szolgálunk, jövőnk és segítünk, csak mondd, hogy mi a dolgunk!*”

Akkor fedezte fel az éppen beindult wekerlei közösségi életet Szebenyi Marianna, akinek az volt a vágyalma, hogy a telep központi terén nyári vasárnapokon egyszer ismét térzene lesz. A Magyar Kollégium ezt az ötletet is befogadta, lett térzene, és Marianna is belépett a tenni akaró közösségbe. Azután az ő ötlete alapján ennek a társaságnak Wekerlei Önkéntesek Köre lett a neve. Amikor ez az elnevezés megjelent szórólapokon, plakátokon, voltak, akik jelentkeztek, s kérdezték: hogyan lehet ennek a körnek tagjává válni. A válasz kézenfekvő volt: „*mi sem egyszerűbb, vállalj valami munkát!*”

A fordulat

2006 májusában a tagság leváltotta a régi Vezetőséget. S a közgyűlést követően szinte „felrobbant” a telep. Egyik pillanatról a másikra új arcok jelentek meg, tele tenniakarással, ötlettel. Debreceni Zsuzsa a PR-munkával kezdett foglalkozni. Udvari Hajnalka kitalálta azt, hogy miként lehet a wekerleieket megnyerni a képzőművészet számára. Kiss Judit és Renner Kata, Pomázi Viki beszállt a nagyrendezvények szervezésébe. Beálltak a csapatba a polgárőrök is. A társasköri hangulat megváltozott, emberek kezdtek bejárni Társaskörbe, amelynek hangulata alkalmanként olyan volt, mint egy sztrájk tanyáé: szenvedélyes és dinamikus. Alig lehetett úgy belépni a helyiségbe, hogy ne lett volna ott egy-két ember, amint éppen izgatottan vitatkozik, vagy higgadtan mérlegel, végül egyezik meg a dolog mikéntjében, azaz viszik előre az ügyeket! S ma már a WTE új Vezetőségének több tagja is – élükön az új elnökkel! – kiveszi a részét a munkából.

Kezdetől fogva fontos volt a közönségkapcsolat. Gyűlte a villámposta (e-mail) címek. Romhányiné elindította a Wekerlei Hírhálót. Ez a hírforrás kizárólag a Wekerléről szóló híreket közli.

A 2007-es év azért volt jelentős a Wekerle életében, mert ez volt az első teljes, az új WTE-vezetőséggel végigvitt évünk. No meg, ebben az évben kellett felkészülni a Wekerle Centenáriumra. Az, hogy a 100. év megünneplése kötelezettséget ró a ma itt élőkre csak nagyon lassan kezdett tudatosodni a wekerleiekben. Egyedül az új elnök, Nagy Tamás hajtogatta konokul azt, amit már évekként elötte elkezdett mondani: „*a Centenáriumot méltóképpen kell megünnepelni!*”

A „szerencse” az önkéntesek kezére játszott! A 2006. évi Wekerlei Székelykapu-Napon külső cég adta a kézműves tevékenységeket összefogó installációt: a Világfát. 2007-ben azonban nem volt mód azt a szolgáltatást igénybe venni; így a szervezők ott maradtak világfa nélkül. De a rendezvény előkészítése során egy beszélgetés alkalmával valaki egyszer csak kimondta: miért ne lehetne nekünk saját, wekerlei világfánk?! Aztán az egyik áprilisi este, munka után, úgy 10 óra körül az egyik lakáson összegyűltek néhányan: Somló Judit és Fazekas Csaba építészek, Urmai Ungurán László festőművész, Iváncsics László építőmérnök Csóka Eszter és Szebenyi Marianna népművelők, no meg a házigazdák, Romhányiné Kovács Mária tanár és Romhányi András népművelő. Elkezdtek beszélgetni. Volt, aki rajzot hozott; volt, aki ugyanezt a számítógépen; s volt, aki ötletét adta közre. Közben elfogyott néhány pohár bor is. A negyedik éjszakába nyúló beszélgetésen már tudták, jó úton járnak; csak be kell fejezni a közös szellemi alkotást. Ez is megtörtént! Iváncsics Laci pedig nekilátott! Három héten át, napi tizenkét órában faragta, illesztgette, ragasztotta a fát. Aztán az egyik éjjel végre sikerült felállítani Laciék kertjében. Neve ez lett: Wekerlei Életfa. S a wekerleiek az első pillanatban magukénak ismerték el, elfogadták. Az érzelmekből és tudatosságából született alkotás egy húr rezgett a helyiek lelkével.

A lakosság bevonása a Wekerle Centenárium programba

Még sehol sem tartottak a Centenárium dolgai, amikor – még 2006 telén – valaki kitalálta, hogy: „Legyen nekünk saját karácsonyfánk!” Azonnal összeállt egy kis stáb; ki is választottak a Kós Károly téren egy szép fenyőfát, felhívást intéztek a lakossághoz, és – láss csodát – gyerekek és felnőttek jöttek el a meghirdetett időpontban a fához előre elkészített díszekkel, süteményekkel, csillagszóróval, karácsonyi dalokkal. Mindezt úgy, hogy ennek korábban nem volt semmi hasonló előzménye! Ekkor lett Márovics Erika is a csapat tagja. Februárban pedig – ismét nulláról indulva – ugyanez a stáb Téliemlést hirdetett meg. A gyerekek zajkeltő szerszámokat készítettek, majd a kikiáltó (Jakab Márk) és egy dobos (Geröly Tamás) segítségével téliző rigmusokat kántálva felvonultak a Kós Károly téren. Tüzet gyújtottak, a kiszabásra ráaggatták gondúzó céduláikat, majd bedobták azt a máglyába. Mindez nem egy eldugott, hagyományait őrző kis faluban történt, hanem Budapesten, 2007-ben!

A wekerlei önkéntesek ekkor már tudták, hogy jó úton járnak. De azt is tudták, a folyamat akkor lesz igazán sikeres, ha a lakosság lehető legnagyobb rétegét be tudjuk vonni a munkába! Három területen keresték a kapcsolatot: **1. Ötletelés** (a közös szellemi kincs többet ér, mint néhány szakember tudása). **2. Munka** (nemcsak arról van szó, hogy ennyi munkát csak sok feladatvállalóval lehet elvégezni, de valójában ez a fő cél is: lehetőséget adni mindenkinek, hogy beleköstöljön a közös munka, a közért való tevékenység örömeibe). **3. Részvétel** a programokon (hiába találnak ki és valósítanak meg sok eseményt, ha az csak kismértékben találkozik a lakosság érdeklődésével).

Amikor végre kezdték komolyan megérteni azt, hogy a Centenárium itt van a nyakukon, már tudatosan keresték a lakosság-kapcsolatot. Persze ekkor már volt hátterük! A wekerleiek véleményét a centenáriummal kapcsolatban először a Wekerle lapban kérték ki. Azután áprilisban, majd júniusban szórólapokkal és plakátokkal keresték meg őket. Jól működött a Wekerlei Hírháló is! Sorra jöttek az ötletek. Júniusi felhívásunkban azt is felajánlották, hogy az érdeklődő-ötletadó lakosokkal úgy beszélgetnek el, hogy közben egy kis sétát teszünk a telepen. Erre is többen jelentkeztek. Gyűlt tehát az anyag.

A WTE háromfős bizottságot hozott létre, amely rendbe tette a programhalmazt, s, amelyik részt vett az Önkormányzat által működtetett bizottság munkájában is. Októberre kialakult a 2008. évi program első változata. Ennek ismertetésére, no meg önkéntesek szervezése érdekében 2007. november 9-re lakossági fórumot hirdettek. Az eseményen mintegy negyvenen jelentek meg és közülük sokan ajánlották fel önkéntes munkájukat. Egyébként nagy volt az érdeklődés, kritizáló vélemények is elhangzottak és – persze – újabb és újabb ötletek is.

Eldőlt a dolog! A telep lakosainak egy része nyilvánvalóan megértette a hívást és a kihívást, megmozdult. Új arcok tűntek fel, közöttük művelődésszervezők, grafikusok. Közülük néhányan (Sági Zenina, Gera Attila) hallatlan módon felgyorsították a munkafolyamatokat. Egyszer csak felfedezték: itt van közöttük Somogyvári Rudolf is. Hivatásos filmes, aki a háttérben maradván, kezdetől fogva megörökített mindent, ami addig történt. Bartos Győző, a Munkás Szent József Közösségi Ház gondnoka mindig a szervezők segítségére volt. Nagyon fontos volt ez a nemes gesztus, hiszen a Wekerlének nincs más közösségi tere. Csernai Zsuzsa is jelezte: örömmel dolgozik együtt a csapattal! Aztán felbukkantak ezermesterek: Veres Vince és Szomszéd János minden technikai problémát meg tudott oldani. Még a szomszéd kerületbe is eljutott az itteni események híre; így talált rájuk Bodnár Sándor. Bekapcsolódott a munkába Boros János, a WTE vezetőségi tagja. Az egyik „Wekerle-megváltó” beszélgetésre eljött Bank Róbert. Végül is ő fogalmazta meg a csapat a Wekerlével kapcsolatos érzéseit, az ő gondolata volt a Centenárium jelmondata is: *Wekerle, ahol értéket őriz az idő*. Egyszeriben sokan lettek!

S az érdeklődés nem hagyott alább! Ismét jelentkezett több új, ígéretes fiatal (Csutorás Robi, Horváth Marianna, Kárpáti Richárd, Szögi Szabolcs), akik egyből otthon érezték magukat ebben az alkotó közegben. Nagy terhet vettek a vállukra. A szervezők elmondták nekik: mindenki személyesen felel a munkájáért! Aki valamely munkát felvállalt, azt maga magának kell megcsinálnia, magának kell megkeresni hozzá a segítőt. Azt is nyilvánvalóvá tették: ha valaki bármely okból is elmarad, nem lesz, ki utána telefonáljon, helyébe álljon. Így az általa vitt munka kútba esik. Nem mentek bele abba a csapdába, hogy a társadalmi munkát az ember szívességéből végzi, az azzal kapcsolatos hibákat nem szabad számon kérni. Éppen ellenkezőleg! „*Anyyira bízunk Benned, anyyira fontos vagy nekünk, hogy válladdra tesszük a teljes felelősséget!*”

A Centenárium

A ma élő wekerleiek úgy döntöttek, méltó módon ünnepelik meg az évfordulót. A Wekerlei Társaság Egyesület (WTE) élére állt a törekvéseknek, és összefogta a tenni akarók tábort. Olyan eseménysorozatot tervezett, amely sokféle, gazdag kínálatával széles rétegeket érint meg.

A rendezvénysorozat megrendezésével az volt a célja, hogy a telepen élők és a minél szélesebb nyilvánosság figyelmét felhívja a Wekerle értékeire. A felkeltett érdeklődés segítségével minél több wekerleit kapcsoljon be a munkába: fejlessze a telepen élők közösségi életét és segítse az örökölt környezet szépítését.

Az eseményhez méltó programsorozat létrehozása érdekében az önkormányzat és kispesti civil szervezetek fogtak össze. Az eseménysorozat részben új elemekre épül, de a hagyományos programokat (Wekerlei Napok, Wekerlei Székelykapu-Futás, Wekerlei Székelykapu Napok) is a Centenárium jegyében rendezik. Ez utóbbiak ünnepi formát öltenek, és tudatosan hivatkoznak a centenárium ünnepség-sorozathoz való tartozására.

A telep lakóinak érdeklődését felkeltő, lakosságát megmozgató folyamatok már 2007-ben elindultak. Az önkormányzat a telep rendezettsége érdekében több lakossági pályázatot is kiírt, míg a WTE – más pályázatok megjelentetése mellett – a lakosság mozgósításában vesz részt. Külön kapcsolódási lehetőséget teremtett az iskolás korosztály számára. A szervezők művészeti pályázatokat is meghirdettek hivatásosoknak és amatőröknek. A téma – természetesen – a *Wekerle-telep és a Centenárium*.

Kiemelt jelentősége van azon eljárási folyamat elindításának, melynek során a Wekerle egységes műemléki védettséget élvez majd. Ennek eredményeként díszkivilágítást kap néhány épület, ismertető-, üdvözlő- és emléktáblák, valamint egységes telepi, belső információs és irányító táblarendszer segíti a tájékozódást; meg szépülnek a Wekerle-telepi terek.

A kerületi és a wekerlei kiállítótermekben, továbbá szabadtéren is a teleppel és a Centenáriummal összefüggő kiállítások váltják egymást. Három kiadvány megjelentetése is gazdagítja a programot. A személyes hangvétel két filmbemutatóban és egy kötetben kap szerepet. A különleges, egyedi programok: művelődéstörténeti játszótér – „100 éve játszották”; fáklyás felvonulás; vasárnaponkénti térzene a Kós Károly téren; az „István a király” élő előadása; a wekerlei induló bemutatása.

Helyi jelentőségű és országos programokat érintő sporteseményeket is rendeznek. Rendszeresen működik majd a Wekerlei Pódium, a telep kulturális szalonja és a Wekerlei Filmklub. A centenárium program az ősz folyamán csúcsosodott ki. Szeptemberben tudományos ülészak értékelte az építészeti örökséget, és vont mérleget arról, miként sáfárkodtak a ránk hagyott kincsel. A XVII. Wekerlei Napok mintegy előkészítője az október-novemberi események sorozatának. Ennek során végleges helyére állítják fel a Wekerlei Életfát. Novemberben megvalósul a wekerleiek egy már régóta dédelgetett álma: szobrot állítanak Wekerle Sándornak. A Kispesti Önkormányzat és a wekerleiek egyaránt eltökéltek abban, hogy 2008 novemberében ünnepélyes felavatásra készen ott kell állnia Wekerle Sándor szobrának a Kós Károly téren, hogy az egykori miniszterelnök – immár szoborként – részese lehessen az általa létrehozott városrész ünnepének.

* * *

A Wekerle-telepiek elindultak azon az úton, melyen végigjárva kedvezőbb életfeltételeket teremthetnek maguk számára. Úgy tűnik: a Wekerle kilépett térből és időből: itt máris élhetőbb világot élnek.

A kertváros lakói életmódjukkal is igazolják: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Élni akarásukat, lokálpatriotizmusukat a telepen élő mérnökök, építészek, művészek, értelmiségiek egy kis csoportjának közös alkotása, a Wekerlei Életfa hirdeti.

A wekerleiek lelkesedéséből, kerületi összefogásból, helyi és országos források mozgósításából megvalósuló Wekerle-Centenárium programsorozat a 2008. esztendő különleges színtöltő helyi-, országos, és nemzetközi szinten egyaránt. Olyan – jelenkori történelmünkben ritka – esemény, mely bár kizárólag pozitív elemekből építkezik, mégis a vezető hírek közé, a címlapokra kerülhet. A wekerleiek élnek a lehetőséggel!

Nagy Tamás – Romhányi András

Quo vadis, magyar egyházi oktatás

A második világháború utáni Magyarország negatív rendszerváltozásának (a „kommunizmus”-nak) áldozatul esett az egyházi iskolák zöme. Míg a katolikus egyház nyolc, a református egyház egy középiskolát megtarthatott – 1952-ig –, az evangélikus egyház minden iskolájában megszűnt az oktatás.

Két évvel a háború után, a monologizáló „szocialista” hatalom előretörésével Moszkvából részben delegált részben irányított kommunista politikusok mind többet emlegették Lenin szavait, hogy „a vallás a nép ópiuma” „afféle szellemi pálinka, amelybe a töke rabszolgái belefojtyják emberi mivoltukat”. Szakmaibb hangvételű indoklásaikban a XIX. századi polgári törekvések követését helyezték ki-látásba, miszerint követelték „az államnak az egyháztól való teljes különválasztását”. Így harcoltak a „vallási kód ellen”.

1948. június 16-án a magyar országgyűlés elsöprő arányban (230:63) megszavazta az 1948. évi 33. törvényt „a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában”.

Nem feltétlenül államosítással vetettek véget egyházi iskoláinknak, hanem – mint az evangélikus oktatás zászlóshajójaként emlegetett Fásori Gimnáziumban – szünetelt illetve megszűnt a tanítás. Formálisan a fásori épület „1952. július 1-jétől az állam és az Evangélikus Teológiai Akadémia közös használatába ment át.”¹ Az intézmény jogutód nélkül szűnt meg, tehát diákjai szerzte-szét szóródtak, más gimnáziumokban érettségiztek. Kitűnő tanárai kara is elszéledt, felszívódott a kor magyar iskolarendszerében, s kisebb-nagyobb sikerrel folytatta pályáját: még olyan tanár is akadt közöttük, aki nem sokkal a fásori kapuzást követően Kossuth díjban részesült. Sokan közülük szakot váltottak, még a gimnázium falai között, hiszen az új tantervi követelményeknek eleget akartak tenni.² A megszűntetés előtti és körüli időkben még más funkciókban is működött e neves iskola. Így büszkélkedhet olykor meghök-kentő nevekkal: mint például a szakérettségis kurzus hallgatójaként itt tanuló Horn Gyula nyugodtan elmondhatta magáról, hogy fásori diák volt.

Kemény eszközök bevetésével lehetett a kommunista hatalomnak elérnie, hogy ez a tetszhalott állapot bekövetkezzék: Ordass Lajos püspök és Keken András Deák téri igazgató lelkes bírósági elítélésével és bebörtönzésével támadt dermedt csendben.³ Általános kortörténelmi ismereteink birtokában bizony csodálkozhatunk azon, hogy ilyen sokáig meg tudott maradni a Fasor. Belegondolni is borzongató, hogy egy év múlva – Sztálin halála, majd Nagy Imre magyarországi előtérbe kerülése – a túlélés öröme és kötelmeit hozhatta – hozta! – volna el a magyarországi egyházi iskolarendszer számára.

De ki látott a jövőbe? Így megesett az a – nyugodtan mondhatjuk – tragédia, hogy az evangélikus egyház oktatási rendjének, hangulatának, szellemének folytonossága szakadt meg a Fasor megszűntével. Egy iskola ugyanis – pláne egy Fasor méretű és mítoszú iskola – viseli a szó jelentésének elvont, emelkedettebb változatát is. Vagyis iskolát teremt, mintegy műhellyé válik – tanár s diák számára.⁴ Ilyenformán műhelyek zárták be kapuikat, s tüntek el Magyarország és a magyarság szellemi térképéről az egyházi iskolák megszűntetésével.

Hangsúlyoznunk kell: ezzel nem egyházaink veszítettek s nem is csak az államhatárai keretében megmaradt magyarság, hanem a teljes magyar kulturális nemzet! Az egyházi iskolák megszűntetésével kulturális, nemzeti büntényt követtek el aljas politikai rövidlátásból azok, akiknek – ideológiától, politikai felfogástól függetlenül – a magyarság megtartása (lett volna) a feladatuk. A Trianonnal harminc évvel korábban szétszaggatott magyarságot fosztották meg egy olyan hálózati rendszerétől, melyen át a magyar kultúrán átbocsátkozó – jó szellemű európaiságot injektáltak körbe a Kárpát medencében – hiszen hatásában nem szorítkozik az ilyesféle szellemi áramlás a nemzeti, magyar nyelvi körre. Vagyis a

¹ Gyapay Gábor: A Budapesti Evangélikus Gimnázium. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 133. old.

² Gyapay Gábor, az öreg gimnázium tanára s az 1989-ben újrainduló gimnázium igazgatója, a gimnázium történetét összefoglaló könyvében a szakok közül kiemeli, hogy „a sok latin-görög szakos helyett orosz szakosokra volt szükség”, s nem kevésbé nehéz váltásra kellett vállalkozniuk a hittantanároknak is. (i. m. 132. old.)

³ Vö. Gyapay Gábor: i. m. 132. old.

⁴ Most, hogy a Budapest-Fásori Evangélikus Gimnáziumban az oktatás újraindítása óta a huszadik tanév kezdődik, megkérdeztük öregdiákjainkat, mit jelentett életük, pályájuk számára az elindító Fásori Gimnázium szelleme. A vallomások és az eredmények a Humboldt-füzetek sorozatában fog napvilágot látni.

magyar egyházi iskolák hatása történelmük folyamán – még a két világháború között is – a magyar nyelvi határon túl is erősen és jótékonyan érvényesült.

A teljes magyarság, a magyar kultúra nehezen pótolható hiányt kapott örökül: egy szellemi tartalom, tartás átadásának, oktatási menetrendjének, egy magyar iskolarendszerbeli elgondolásnak s e gondolati rend megvalósításának a – sok évszázados – folyamatossága szakadt meg a második világháború után, 1952-ig, a háború utáni magyarországi, magyar és európai önpusztításban.

Érdekes és szinte érthetetlen, hogy tulajdonjogilag sok esetben nem következett be szakadás. Vagyis a telekkönyvi átírások, a valódi, formális kisajátítások, államosítások sokszor elmaradtak. Elfelejtődtek volna? Vagy belső, csendes szabatálásokról van szó? Vagy egyszerűen rendtelenségről, végiggondolatlanságról, ami oly igen jellemezte a magyarországi „szocializmust” (is)? Ezért olykor – a regisztrációkban – szellemi tekintetben még ma is a folyamatosság jeleit tapasztaljuk. Vagyis ahol a szocializmus éveiben az iskolák, az oktatási intézmények cégérváltozással fennmaradtak, ott ma, az újabb – egyházi irányú – cégérváltozás után a visszatekintő szem folyamatnak látja, látatja a múltat: mintha nem lett volna kétszeres rendszerváltozás.⁵

Míg a Fasor épületébe más funkciójú intézmények költöztek, a bejegyzett tulajdonjog nem változott: egységben maradt iskola, kollégium és templom. De az idő szétzilálta az egykori építői szándékban egységesen megjelenő szemléletet. Hogy az iskola tanárainak legyen lakása, diákjainak konviktusa, s a templom szolgálja a diákság igényeit is, ez a hármasság bizony meglazult sok helyütt. Az eltűnt iskola melletti templom – pláne ha benne kiváló békepapok szóltak – elnyerhette azt tulajdonul, ami valójában az iskoláé volt – nemcsak tulajdonjogilag, de a lét raisonja szempontjából is. Sok minden rekonstruálni való van még az egyháziasság berkein belül is. Egyébként, az oktatás egészében várnak elrendezésre, meghatározásra, korrekcióra azok a kérdések, amelyek – magyar hagyomány szerint – az egyház által végzendő társadalmi, kulturális, politikai közfeladat. Elsőrendűen az oktatásügy kérdéseinek zömét az általános oktatáspolitikai köreikben kell elrendezni. (heti óraszám, számlárlétra, minőségpolitikai elvek, finanszírozás stb).

Az egyetlen egyedi kérdés: a fenntartói viszony működtetése. Hiszen az önkormányzatoktól eltérően, egyedien láthatják el a vagyontuktól megfosztott egyházak fenntartói köteleiket. Sok kántor földje eltűnt a társadalmi átalakulásokban, tanári, iskolalelkészi lakások tűntek el, s lettek – ezer más okból – az egyházi iskolák – noha egyházi fenntartásúak, mégis valójában méltatlanul függők, vagyis autonómiájuk vesztett intézmények. Így aztán érthető, hogy lelkesítő partnerség és hitoktatás nem természetes szövetség nagyon sok újjáalakult egyházi iskolában. Szomorú tény, hogy azok az egyházi iskolák tudnak anyagilag zavartalan körülmények között fennmaradni, amelyek világi kötődést is élveznek. Vagyis ott, ahol esetleg az önkormányzat nem állít fel konkuráló iskolát, s a gyermekek – hitbéli viszonyaik előszűrése nélkül – az egyházi fenntartású iskolába iratkoznak be.⁶

Merre tartasz hát egyházi magyar iskola?

Külön gondolatfutamot igényel, hogyan találnak vissza egyházi fenntartású iskoláink régi szellemük funkciójának mai, a mai viszonyokhoz idomuló teljesítéséhez. Elit iskolák legyenek-e ab ovo – mint ahogy történelmi hagyományaiból adódóan a Fasori Evangélikus Gimnázium az kell, hogy legyen. Ha nem elit gimnázium, akkor eleve elhagyja örökségének köteleit.

Széles látókörű tudás, szinte határtalan tolerancia, decens viselkedés, megértőkészséget lehetővé tevő mély műveltség, elkötelezettség a közösség – nemzet és világ – iránt. Ilyes tételeket tartalmaznak a fasori öregdiákok felsorolásai, melyek az egykori gimnáziumot jellemezték. Én röviden úgy határozám meg: hogy „konzervatív liberális gondolkodási attitűd és irány”. Tudni, mi a jó, amit konzerválni kell, s érvényesíteni azokat a demokratikus elveket, melyek lehetővé teszik az egyén és a közösség szabadságát.

Meggyőződésem, hogy az egyházi gimnáziumok új körülmények közötti társadalmi funkcióit, fő premisszáit és minőségi jegyeit a tanítás, a nevelés menete közben minél hamarabb és átgondoltabban

⁵ Egyik vidéki evangélikus gimnázium igazgatóinak sorában meghökkenve fedeztem fel a kommunista időszak igazgatóinak az arcképét.

⁶ Ilyen iskolákban azonban erősen felvetődik a kérdés s megnyugtatóra vár a kétely, teljesíti-e s hogyan az ilyen iskola az egyháziasság, a hitbéliség köteleit. Nem szegregáció ez, de óhatatlan követelményi rend: mit képvisel, milyen értékrendet emel a tanulói tudatba s lélekbe az iskola? Volt olyan vezetői tanácskozás, ahol arról a gondról tárgyaltak, hogy el lehet-e várni az érettségi előtt, hogy a diákok megkeresztelkedjenek? A Fasorban ez – miként a lelkesítő ajánlás – a felvétel egyik feltétele.

meg kell határoznunk. S meg kell azt is találnunk, milyen utakon jutunk el ezeknek a pozitívumoknak, társadalmi céloknak a pedagógiai érvényesítéséhez.

Most, hogy e kis eszmefuttatás végére értem, modern időnkhez méltóan sms-üzenetben megkérdeztem egyik tavaly végzett fásori diákunkat, milyen célok jellemezték – vagy kellett volna, hogy jellemezzék – egyházi iskolánkban az oktatást, vagyis hogy „mit kapott a Fasortól”, ez a válasz érkezett egy órája a kézi telefonomra: „empátia, kitartás, szeretet, közösségérzet, hit, őszinteség, tisztánlátás, tájékozottság – én ezt várom egy keresztyén iskolától.” Diplomátikus válaszában Korpos Orsolya, aki ma a budapesti református teológia másodéves hallgatója, ugyan nem azt fogalmazta, hogy „ezt kaptam keresztyén iskolától, a Fasortól”. Felsorolása azonban azt mindenképpen bizonyította, hogy iskolája legalább az igény pontjait megadta néki, s ennél többre tanári gondolkodó a mai összegubancolódtott világban aligha vágyhat.

Ódor László

Amiről negyven éven át nem beszéltünk

Csehszlovákia megszállása 1968-ban a rétsági katonák emlékezetében

Egy visszaemlékezés szerint Horthy Miklós, Magyarország kormányzója 1934-ben megtekintett egy hadgyakorlatot Nyugat-Nógrádban, valahol Nézsa határában. A kormányzó olyan jól érezte magát, hogy elhatározta, egy laktanyát ajándékoz a térségnek. Így került 1936-ban Rétságra az alakulat.¹ Hat évtizedes fennállása alatt három ízben is a történelmi események középpontjába került. Először 1941. július 27-én, mikor Gorgyijevkánál megütköztek a Don kanyarhoz kivezényelt rétsági katonák az oroszokkal, s fájdalmas veszteséget szenvedtek. Másodízben 1956-ban kapott főszerepet, mikor Felsőpetényből Mindszenty bíborost Rétságra, majd onnan Budapestre szállították. A harmadik történelmi pillanat 1968. augusztus 20., mikor a Varsói Szerződés tagállamainak kötelékében a rétsági alakulat is részt vett Csehszlovákia megszállásában, s megjelenésükkel leverték a szomszédos államban megindult demokratizálódási folyamatot. Mintegy tízezer négyzetkilométernyi területet szálltak meg.

Már hetekkel a bevonulás előtt gyakorlatoztak a katonák. Behívták a tartalékosokat, s a település határában kijelölt körletekben tartózkodtak. A hadvezetés már előre tervezte, de a katonák, sőt a tisztek nagy része sem sejtette még ekkor, hogy mi a gyakorlat igazi célja. A rétságiakat a zalaegerszegi alakulat alárendeltségébe vezényelték, s így lett az akció fedőneve: „Zala gyakorlat”. Augusztus 20-án éjjelkor indult meg a menet. Ezt megelőzően egy órával hirdették ki a harcparancsot. A laktanyában csak az első időszakos katonák, s a mozgósítás esetén itt maradandó tisztai állomány maradt. A határon ellenállásba nem ütköztek, a járművek egyszerűen áttörték a sorompót. Már Ipolyságnál megtörtént az első baj: egy tank a hidon megcsúszott, s a folyó partjára zuhant. A harckocsi parancsnoka, a toronyban álló Bogáth József, a zalaegerszegi alakulat tartalékos alhadnagya azonnal szörnyethalt.

A határátlépés volt az első komoly feladat. A rétsági ezred parancsnoka, Kovács István alezredes a hazatérés után összefoglaló jelentést készített a megszállás két és fél hónapos időszakáról. Így fogalmaz ebben: „Az elhatározás térképen került kidolgozásra. Sajátos feladatként kidolgozásra került határátlépés után az Ipolysági postahivatal és vasútállomás híreszközzeit megbénító csoport, valamint a birtokba veendő 5. sz. objektum területén a párt és nemzeti bizottságok, közintézmények, rendőrség, vasútállomás és posta, valamint a katonai objektumokat birtokba vevő operatív csoportok összetétele és feladata. Az ezredparancsnokság harcparancsa és együttműködési utasítása két változatban került kidolgozásra. „A” változatban, ha a Csehszlovák Néphadsereg nem áll ellent, és fegyveres harcra nem kerül sor; „B” változatban pedig, ha találkozó harcra kerül sor. Neheztette az elhatározás kidolgozását az, hogy megfelelő felderítési adatok sem a katonai erőről, sem az egyéb fegyveres erőről és a menetvonal és a rajtalévő hidak állapotáról felderítési adatok nem álltak rendelkezésre.”²

¹ Hetényi Rezső egykori rétsági főszolgabíró visszaemlékezése. Kézirat

² Kovács István alezredes összefoglaló jelentése, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest

Ipolyságon, a vasútállomás mellett két csendőrrel találkozott a felderítő csoport. Az egyik odament hozzájuk és azt magyarázta nekik, hogy eltévedtek, ez már Csehszlovákia.

Néhány kilométerrel odébb kis híján megismétlődött az ipolysági baleset. Egy FUG – azaz felderítő kételtű jármű – a tompai híd korlátjának ütközött. Ma is ott látható, a mára használaton kívülé vált hídon az ütközés nyoma. A rétsági ezred parancsnokának, Kovács István alezredesnek az összefoglaló jelentésében olvashatjuk, hogy a szerpentines, kemény burkolatú úthoz nem szokott járművezetőkkel több esetben előfordult, hogy az árokba szaladtak, vagy ütköztek.

Az ezred 4 óra 20 perckor érkezett Lévára. A kidolgozott tervek szerint azonnal végrehajtották a városi és járási csendőrparancsnokság lefegyverzését, a posta, a vasútállomás, a városi és járási Nemzeti Bizottságok, valamint a pártbizottság ellenőrzés alá vételét. Az egység körülfogta a lévai alakulat székhelyét. Annak parancsnoka elébük ment, s közölte, hogy parancsba kapta, hogy ellenállást ne tanúsítsanak.

A rétsági ezred parancsnoka egy távmondati utasítást kapott arra nézve, hogy jellemezze a lévai ezred parancsnokát. A jelentés szerint a lévai ezred parancsnoka, Karel Zatopek „A CSSZK területére való bevonulásunkat udvariasan, de tartózkodással fogadta. Azt az utasítást, hogy ellenállást nem tanúsíthatnak, maradéktalanul végrehajtotta. Egységénél a rendet és fegyelmet fenntartotta. Becsületes, egyenes jellemű embernek ismertem meg. A kialakult helyzetet reálisan értékelte, több esetben kijelentette, hogy a megoldás útja csak a Varsói Szerződés szocialista tábor keretén belül lehetséges. Ő ebben lojális magatartást tanúsított.”

Az első hetekben feszült volt a helyzet. Sokan nem tudták, hogy miért is jöttek be a magyar katonák. Az idősebbek azt hitték, hogy a Felvidék ismét visszatért az anyaországhoz, de sok helyütt jellemző volt a tüntetés, a néma ellenállás. Feliratok jelentek meg a falakon és az úttesteken, melyek a szovjet és magyar katonák kivonását követelték, s röplapokat osztottak. A Léván állomásozó ezred járőröket szervezett a környező településekre, s így sok helyen tapasztalták a nyugtalanságot. „*Kimondottan ellenforradalmi fellépésre nem került sor. Az időszakos harangozás, dudálás, szirénázások, munkabeszüntetések és egy alkalommal 25 perc időtartamra több száz főnek a főterre való begyülekezése, de a jelszavak festése is, mind a kalózádiók és központi lapkiadványok kezdeményezésére mentek végbe.*” A 2. számú járőr például az alábbi jelentést tette szeptember 5-én a Nemcén tett látogatásáról: „*A Nemzeti Bizottság elnöke a tolmács, egyébként tanító. A termelés rendben folyik, egyébként rend, nyugalom van. Továbbra is megszállónak tartanak bennünket, és főleg a szovjet csapatokat. Véleménye szerint nem hívott bennünket senki és arra nem is volt szükség. A beszélgetésnél jelen volt a tanács titkára, a párttitkár, a tanács dolgozói, akik egyetértettek vele.*”³

Néhány hét után konszolidálódott a helyzet, s valamivel könnyebb volt elviselni a körülményeket. A rétsági katonák és a helybeli lakosok között kialakultak baráti kapcsolatok. Többen említik, hogy még hosszú évekig tartott a családok között kialakult kapcsolat. Az egységek olyankor még a helyiek betakarítási munkáiban is segédkeztek. Egy idő után még arra is sor kerülhetett, hogy a katonák szabadságra hazajöhessenek. Autóbusz szállította őket a mindössze ötven kilométerre lévő otthonukba.

Az alakulat által vezetett napló tanúsága szerint szeptember 7-én a reggeli órákban az ezred a 64. harcokoszred blokkrozását megszüntette. Ezzel egyidőben az ezred összekötő tiszt csoportja áttelepült a laktanyába. A nap folyamán a tábor építését folytatták. 15 órakor az első tiszt csoport szabadságra távozott. Három nap múlva már azt jegyezték fel, hogy a békehelyőrségből szabadságról visszajött tisztek újult erővel állnak munkához. A családtagok megnyugodtak, a korábbi rémhírek, pletykák megszűntek.

Október 26-án már csak a rétsági katonák tartózkodtak Csehszlovákia területén. 29-én huszonnégy tehergépkocsi érkezett a zászlóaljtól és megkezdte az anyagok hazaszállítását. Október 31-én az utolsó magyar katona is átlépte a határt.

Rétságon nagy ünneplés közepette fogadták a hazatérő alakulatokat. A katonák nagy része a falu határából leszállt a gépjárművekről, s díszmenetben érkeztek a pártbizottság elé, ahol Kovács alezredes jelentése után köszöntötték őket. A falu teljes lakosság ott tolongott, de sokan érkeztek más településekről is a hozzátartozóik fogadására. Az úttörők virággal köszöntötték a katonákat, s velük mentek a laktanyába, ahol folytatódott a hazatérés ünnepe.

³ Idézet a járőrök jelentéseit tartalmazó füzetből. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest

Ünnepelték őket, de aztán valahogy mégsem beszéltünk a történekről az elmúlt negyven év során. Csak magánbeszélgetésekben került szóba. Hivatalos állásfoglalás, vagy bocsánatkérés nem történt. Talán ez a negyven éves évforduló alkalmat jelenthet arra is, hogy tisztán lássunk, hogy tanuljunk belőle, s hogy ne legyen ez fájó tüske immár a két nép kapcsolatában.

Ma még sokan vannak, akik megélték a négy évtizeddel ezelőtti eseményeket. Vannak köztük, kik nem hajlandók mesélni az eseményeiről, mondván, ezt a történetet ők már lezárták magukban. Jóval többen vannak azok, kik szívesen elmondják élményeiket. Amikről nemigen lehetett szólni, legfeljebb a magánbeszélgetések során. Az alábbiakban ezekből adunk közre részleteket.

Civilként a kivonulásban⁴

„Úgy emlékszem, hogy éjfél tájban kopogott az ablakon Szikora András bácsi, az akkori téeszelnök, s beszél: „Gyere ki!” Amikor kinyitottam az ajtót, meglepődtem, hogy vele volt a rendőrkapitány is, a Veres Pista bácsi. Akkortájt került ide Rétságára. Először megijedtem, hogy vajon mit csináltam? Nem loptam, nem csaltam, s még csak közlekedési szabályt sem vétettem. Én voltam a téesz traktorosa. Egy Super Zetort vezettem. Azt mondta a téeszelnök: „Józsi, munkába kell lépned, hazafias kötelességről van szó.” A kapitány folytatta: „Menjen le a téeszmajorba, akasszon össze két pótkocsit!” Azt válaszoltam, hogy két pótkocsival nem mehetek, mert nincs kábel, s akkor nincs rajta világítás. „Maga azzal ne törődjön, csak akassza fel a két pótkocsit, s menjen le a bánki elágazóhoz! Ott fogják magát várni.”

A bánki elágazásnál már sok jármű volt. Magyar katonák irányították a forgalmat. Előbb félreállítottak egy földútra, majd amikor megjöttek a rendőrök az útra vezényeltek. A két pótkocsiból és a traktorból egy barikádfélt kellett felállítani. Az volt a cél, hogy a hazafelé menekülő külföldieket megállítsák, s ne engedjék a lezárt határ felé továbbmenni. A szlovákokat és lengyeleket Bánkon és Felsőpetényben helyezték el, a németeket pedig Szendehelyre és Berkenyére irányították. Az ottani tanácselnökökkel meg volt beszélve a teendő. Aki pedig nem akart ezekre a településekre menni, azt visszafordították. Egy volt a lényeg, hogy Szlovákia felé senki sem mehetett.”

⁴ Gy.J. visszaemlékezése

Mozgósítás a felsőpetényi ásványbányában⁵

„1968. augusztus elején 300 méterre a föld alatt dolgoztak azok a fiatal emberek, akik a Magyar Néphadseregben az előző években szolgáltak sorkatonaként. Azokban a napokban tartalékosok voltak és bányászként végezték a munkájukat, amikor telefonon értesítették a bánya vezetőjét, hogy a megadott személyeket hívják fel a mélyből, és amikor feljöttek, el is vitték őket. Mindig csak pár embert, így több napon keresztül ment a mozgósítás. A bánya dolgozói között többen is voltak tartalékosok (P. István is és testvérei is), egy idő után vált számukra nyilvánvalóvá, hogy csak a tartalékos katonákat hívják fel. Találgattak, ki lesz a következő. Nem tudtak semmit, csak sejtették, hogy valami komoly dolog történhetett az országban, hogy behívták ezeket a tartalékosokat. Főleg a családias fiatalokat töltötte el aggodalom, a bizonytalanság miatt. P. I. tartalékos katonának csak a bátyját, P. E-t hívták fel, őt nem. A bátyja harcokszó volt, P. I. pedig légvédelmi tüzér. Az otthon maradottak azt sem tudták, hogy szeretteiket hová vitték, és meddig lesznek távol. Egymás között terjedtek a szóbeszéddek, hogy a katonáink bevonultak Csehszlovákiába, de biztosat senki nem tudott, csak találgattak. P. E. édesanyja nem engedte el dolgozni a legkisebb fiát, mert azt hitte háború lesz, P. E. otthon maradt feleségének csak kis cetlín üzent, hogy jól van, nincs semmi baj. De hogy hol van, azt nem írta. Csak 2-2,5 hónap elteltével érkezett haza. Családjá a mai napig nem tudja pontosan hol járt és mi történt vele.”

Az itthonmaradók parancsnoka⁶

„1968 augusztus közepén bevonultak az újonc katonák, s ezt követően elrendelték a laktanyán belüli riadót, majd azt, hogy ki kell vonulni a „C” és „A” körletekbe. Én maradtam benn az újonccsallománnyal. M. M. volt a segítők. Bár akkor még nem kaptam meg a hivatalos utasítást a laktanya irányítására, de tudtam a terv szerint, hogy ilyen riadó alkalmával nekem kell mindent irányítanom. Leváltottam az őrséget, és az ügyeletes tisztet. Az újoncok az irodában tették le az esküt előttünk, nem volt ünnepélyes esküdtétel. 16-ika táján Kovács István alezredes úr kirendelt magához, és akkor mondta, hogy én vagyok a laktanya parancsnoka, s hogy Tatával vegyem fel a kapcsolatot. Napokon belül megtörtént akkor a teljes mozgósítás, amikor egyedül maradtam a feladat ellátásában. Nekünk kellett a tolmácsi úton lévő kutyákat őrizni, a rendőrség feletti dombon és a falu utáni dombtetőn őrszemeket állítani annak érdekében, hogy az idegen megfigyelőket ellenőrizzük. A diplomáciai kocsik nem állhattak meg, ezeket jelenteni kellett. Amikor a sereg aztán már átlépte a határt a Cs. J. alezredest visszahívták betegállományból. Rang szerint ő volt a hivatalos parancsnok, de mindent nekem kellett csinálni, mert ő beteges volt. Akkor én lettem a törzsfőnök.

A mi feladatunk volt a külső táborhelyek anyagainak beszállítása, de menetközben ment a századom kiképzése. A gyorsított kiképzés során nekem harcokszívezetőket kellett képeznem. Mi adtuk az őrséget, nekünk kellett az itthonmaradók családtagjait is segíteni. Három telefon is volt a lakásomon, hogy bármikor el tudjanak érni. Mindehhez hozzájárult, hogy amikor a rétságiak átlépték a határt, betelepítették ide az abasári páncélos ezredet is. Róluk is nekünk is kellett gondoskodnunk. A Léván állomások utánpótlását is innen bonyolították le. Nem volt egyszerű feladat mindez. Október 6-án vonult be az új tisztiállomány. Ezt követően már könnyebb volt a feladatunk a segítségükkel.

A visszaérkezők fogadására már azt megelőzően készültünk. A pártbizottság előtt volt az ünnepi fogadás. Az erkélyen voltak magas rangú vendégek. A laktanyában is volt egy nagy ünnepély, ahol jutalmazták a hazatérőket.”

Az itthonmaradó újonc írnok⁷

1968. július közepe, vége felé volt egy riadó, ami után készenléti helyzet volt, ami azt jelentette, hogy senki nem mehetett szabira, sem eltávozásra, csak különleges esetben. Behívták (folyamatosan) a tartalékos katonákat, majd kivonultak arra a helyre, ami parancsban volt megadva. Bent semmit nem tudtunk. Nekünk, újoncnak nem volt még eskünk sem, a hagyományos, ünnepélyes módon, mindenki a századának a folyosóján tette le az esküt.

Augusztus 20-án tudtuk meg pontosan, hogy mi történt, addig szófoszlányokból, hallomásból sejtettük. Én újonc voltam és azért nem mehettem ki, a nyilvántartóba helyeztek. Csak azokat az újoncokat

⁵ P. I. visszaemlékezése

⁶ Cs. J. visszaemlékezése

⁷ M. A. visszaemlékezése

Az Ipoly-hídról leesett tank

vitték ki, amelyek beosztásban hiány volt (pl: gépkocsivezető). Minket úgy hívtak: visszamaradó részleg, voltak benne tartalékosok, szakácsok, kiképző tiszték. Folyt az élet 20-a után is bent rendszeren, csak csökkentett létszámmal, összetartás még mindig volt. Látogatók sem jöhettek be a laktanyába.

Pár hét után, amikor normalizálódott a helyzet Csehszlovákiában, akkor már pár tiszt hazajöhetett egy-egy napra. Ebben az időben a leszerelő állományt nem engedték leszerelni, bent tartották a laktanyában. Az első napokban, mikor még csak annyit tudtunk, hogy katonáink bevonultunk, nem volt pánik, de bizonyos félelem volt bennünk, a bizonytalanság miatt.

Továbbszolgáló szakaszvezetőként ért a mozgósítás⁸

„Július végén már érződött a gyakorlások során, hogy keményedik a helyzet. Egy alkalommal, a harcokszüneti gyakorlat alkalmával már kinn is maradtunk a körletben. Már ekkor gondolhattuk, hogy nem babra megy a játék. Ekkor már élesben ment a gyakorlat. A lőszer mindenkinek ott volt az oldalán, bár betárazni nem lehetett.

Augusztus 20-án olvasták fel a harcparancsot. Én a hadtáposzlophoz csatlakoztam. Az első éjjel egy falu melletti erdőben táboroztunk le, valahol Léva mellett. Reggel vonultunk tovább. A hadtáp oszlopot Léva mellett egy lucernásban helyezték el. Ott volt a légvédelmi üteg is. A technika mindig menetkész állapotban volt, hogy parancsra bármikor mozgósítható legyen. Ellenállásba sehol sem ütköztünk. A fontosabb csomópontok ellenőrzése volt a feladat. Őrség volt a város bejáratánál, ellenőrző-átteresztő pontok voltak a nagyobb útkereszteződésekben.”

⁸ R. J. visszaemlékezése

A lévai városi tanács parancsnoka⁹

„Augusztus 20-án délután még fociztunk, az egész ezred tisztikara velünk focizott jóformán. Váratlanul jött a riadó. Először nem is vettük komolyan. Kijelölték, hogy ki melyik kocsival megy. Éjjel tizenegy után elindultunk a riadókörzetből. Sahynál [Ipolyság] léptük át a határt. A szlovákok szóvá is tették, hogy a harckocsikkal tönkretesszük az útjaikat, de ez akkor nem számított. Lévára kerültünk a lévai harckocsiezred mellé. Az ezred mellett voltunk egy foci pályán besorakozva. Ott vártuk a fejleményeket. Vártuk a jelet: fehér rózsza, vagy piros rózsza. Ez volt a jelszó. Ha piros rózsza jel érkezik, akkor az azt jelenti, hogy nem tudtak megegyezni a lévai ezred parancsnokságával, s bármi lehet a következő lépés. Szerencsére Kovács ezredes – a mi ezredparancsnokunk jól tárgyalt, így fehér rózsza volt az üzenet. Pedig mi is, ők is teljes fegyverzetben álltak készen. Az egészségügyi sátor is fel volt készülve a hadi eseményekre. Azzal is kísérleteztek, hogy mi is álljunk át az ő pártjukra, de mi szilárdak voltunk a parancsot követve. Pedig sok tekintetben náluk jobb volt a helyzet. A fizetésük másfélszerese volt a miénknek, s ott már szabad szombat is volt.

Az én feladatom az volt, hogy a városi tanácsot felügyeljem. Arra kellett vigyázni, hogy ellenséges elemek ne tevékenykedjenek, s a hangos híradóba se legyen semmi ilyen tartalmú szöveg bemondva. Volt mellettem három katona, köztük egy gépkocsivezető és egy híradós. A tanácsháza első emeletén volt az irodám. Összehívtam a dolgozókat, s tájékoztattam őket arról, hogy mátol kezdve én vagyok itt a parancsnok. Senkinek nem lesz bántódása, ha nem történik semmi, ami ellentéte a mi szocialista rendszerünkkel. Zömében be is tartották az általam előírtakat. Volt olyan is, aki mindjárt csatlakozott hozzám.”

Nagykürtösre vezényeltek bennünket¹⁰

„Helikopter ment felettünk, rádión kaptuk az utasítást, merre menjünk. Éjfél körül értünk a határra, ahol rádión szóltak, hogy ez a határ, figyeljünk, és megállás nélkül hajtsunk át. A határon akkor már magyar katonák voltak.

Egészen Léváig mentünk. Ott az én csapatommal egy lány-, meg egy fiúiskola mellett vertünk tábor, ott állítottuk fel a sátrinkat. Ez a laktanyától nyugatra, egy mezőn volt.

Az Ipoly hídról leesett járműről (nem is tudtuk, hogy tank), már Léván hallottunk, ők utánunk jöttek. Léván nem volt összetartás, és kimehettünk a városba, vásároltunk, és a helyiekkel is beszélgettünk. Megismerkedtem két társammal együtt egy idős, házaspárral, akikhez többször elmentünk ebédelni, nagyon kedvesek voltak. A néni főzött nekünk.

Körülbelül szeptember elején egy éjszaka a Tátrán keresztül egy bányász községbe vezényeltek minket, (Nagykürtösre) ami Lévától mintegy húsz-harminc kilométerre volt. Az én harckocsimnak a vezetője egy őrmester volt, és a veszélyes hegyi utakon tanakodtunk, ha leesnénk a mélybe, ki húzná ki a nehéz járművet. Nem volt könnyű út, de senkinek nem lett semmi baja útközben. Amikor beértünk a községbe, az úton egy hatalmas fehér betűkkel felfestett felirat volt látható: OKUPANTE DAMOVE! Mint kiderült, ez azt jelenti: Megszállók menjetek haza! A község két domb között fekszik, és mi az egyik domboldalon vertünk tábor. A szemben lévő oldalon két ember volt a mezőn, és mi odamentünk hozzájuk, hogy kérjünk tőlük a sátorba, aludni szalmát. Ők nagyon csúnyán elzavartak, mi azt mondtuk, ha nem adnak, akkor elvisszük, mert aludni kell. Erre odajött egy idős bácsi, egy helyi lakos lehetett, és mondta, hogy menjünk vele, ő segít. Úgy is volt, felpakoltuk a szalmát és elköszöntünk a bácsitól. Tábori konyhánk volt, ahová a helyi gyerekek rendszeresen bejártak enni valóért, mi ajándékba jelvényeket és apró csecsebecskéket adtunk nekik. Csak az elején volt feszült a hangulat, később már nem.”

Főiskolásként éltem meg az eseményeket¹¹

A főiskolán minden évben volt egy hónap csapatgyakorlat. Az egyik évben ez a gyakorlat épp egybeesett az 1968-as események idejével. Ennek azért volt nagy jelentősége, mert a mozgósítás előtt két-három nappal vonultak be az újoncok. Őket természetesen nem lehetett hadra fogni, s a főiskolásoknak kellett a harcászati és lövészeti kiképzéseket vezetni. El kellett velük sajátítani a páncélos szak-

⁹ M.B. visszaemlékezése

¹⁰ Cs. B. visszaemlékezése

¹¹ K. L. visszaemlékezése

ma fogásait. Bevonták őket az őrzés feladataiba is, így ők voltak az őrparancsnokok és felvezetők. Szükség volt rájuk, hiszen a tényleges állomány és a tartalékosok kivonultak a körletekbe.

A kiképzés gyorsított ütemben folyt. Esküt is tettek. „Ezt követően szállítottuk ki őket. Főleg töltekezelőkre volt kinn szükség. Ők töltötték be löszrel az ágyúkat. Az ezred elvonulása előtt érkezett egy tiszta a vezérkari főnök nyílt parancsával, melyben az állt, hogy bennünket kivettek az állományból. Ennek következtében nem kerülünk be abba a kontingensbe, amely ténylegesen átlépte a határt. Megszakadt így a nyári gyakorlatunk, s mehettünk nyári szabadságra.”

Ott műtöttek meg a fák alatt¹²

„1968-ban tartalékosként gyakorlatra hívtak be a rétsági laktanyába. A tolmácsi erdőbe. Sziluskára vezényeltek, az volt a riadó körzetünk. Furcsa volt, mert egy nap kétszer is költözködtünk, amikor riadó volt, akkor 2 óránként is. Körülbelül egy hónapot voltunk ott gyakorlaton.

Augusztus 20-án felsorakoztattak bennünket, és azt mondták nekünk, hogy csókoljuk meg az anyaföldet, mert megyünk Csehszlovákiába. A Sziluskából vonultunk ki a rétsági laktanya mögötti úton egészen a bánki elágazásig, ott rátértünk a főútra. Ott a Gy. őrnagy irányította a forgalmat. Másnap, tíz órára értünk Lévára. Sz. J. volt a harcokosi parancsnokom, én, mint töltekezelő szolgáltam a 3. zászlóaljnál.

Léváig mentünk, ott a laktanya mögött voltunk, egy tarlóföldön. Készenlétben voltunk, figyelni kellett a laktanyában lévő mozgásokat. Egyik nap Kovács István ezredparancsnok bement a laktanyába és ott tárgyalta. Délutánra kiengedték, addig riadókézsültségben voltunk, három héig voltunk Léván.

Léváról Nyitrára mentünk. Egy nagy völgyben táboroztunk le a domb aljában, az eső is majdnem elvitt minket. Ott kiképzés folyt, a napi kiképzések (alakzat stb.) mentek. Nyitrán egyik nap, amikor kiléptem a sátorból, összeestem és a parancsnok elvitetett egy erdei katonai kórházba, ahol (az utolsó csigolyámnál volt egy ciszta, azt vették ki) nagykanizsai orvosok a fák alatt műtöttek meg. Miután felépültem, visszahelyeztek a csapatomhoz.”

A harcokosijavítók parancsnoka¹³

„Léva fölött egy tankodromon települtünk le. Volt mellette egy hatalmas szőlő. A kerítésen keresztül meg is kínáltak bennünket szőlővel, dinnyével. Később bevonultunk a laktanya mellé. Körülvettük. Benn voltak a szlovákok, mi pedig kívül. A parancsnokaink bementek, de mi kinn maradtunk. Több esetben terveztük, hogy bemegyünk, s leszereljük a lövegek ütősegeit, hogy ne tudjanak vele löni, de ez mindig elmaradt.

Egy idő után rendbejöttek a dolgok, s mi meg még segíteni is mentünk a lakosságnak. Krumplit szedtünk, én meg egy izben daruskocsival mentem villanyoszlopokat állítani. Egy jó hétig jártunk segíteni. Volt időnk, így unalmunkban üvegekből készítettünk emléket. Az összetépett újságpapír-fecniket, összekevertük liszttel, ragasztottuk az üvegre, befestettük, kilakkoztuk. Még ma is megvan ez az emlék.

Mikor már jöttünk hazafelé, akkor volt néhány hangadó, akik fenyegettek, s megköpködtem bennünket, de egyébként semmi atrocitás nem volt. Az elágazásban fel volt mésszel festve az útirány: Budapest és Moszkva. Más egyéb nem volt.”

A megszállás miatt elmaradt az esküvő¹⁴

„Még olyan félsötét volt, amikor Lévára érkezünk. Egy óra állás után kapott minden kocsis egy szalagot. Bennünket a 3. zászlóaljjal Nagykürtöstre vezényeltek. Ott volt valami gond. A délutáni órákban értünk oda. Csak onnan tudtuk, hogy hol vagyunk, hogy egy útra fel volt festve: „Menjetek haza, Gyarmat 13 kilométer! Egy-két héig ott voltunk, majd azt követően visszamentünk Lévára, s a laktanya melléti réten táboroztunk le. Tarhonyarétnek hívtuk, mert kilencven százalékban tarhonyát kaptunk enni. Először kis gömbölyű rajsátorban voltunk, de egy reggelre – közelebb van a Tátra – leesett a hó. Ezt követően hozták ki a százsátrakat, amikben ágyak és kályhák is voltak.

Léván egyszer volt egy riadó. Azért mozgósítottak bennünket, mert valahonnan Prága környékéről oda vezényeltek egy zöldsapkás felderítő egységet. Úgy hallottuk, hogy a lévai laktanyában nem volt,

¹² K. I. visszaemlékezé¹² K. I. visszaemlékezése

¹³ R. I. visszaemlékezése

¹⁴ V. J. visszaemlékezése

csak minden géphez egy személy. A személyzet aznap érkezett volna be a laktanyába. Már megvolt a riadóztatás, hogy a tartalékosokat is behívják. Ezért nem volt különösebb ellenállás. A magyarok közül volt egy operatív csoport, akik minden géppuskából és ágyúból kiszedték az ivzárat, s elhozták. Azokkal a gépekkel menni lehetett volna, de löni nem.

Eleinte ideges volt a nép, mert amíg nem csitult el a helyzet, addig készültségben kellett lenni. A harckocsikkal is be kellett sorolni. Szerencsére nem volt rájuk szükség. A helyzet normalizálódása után nem történt semmi. Reggeli, ebéd, vacsora, ebből állt a nap. Néha voltunk kinn a városban vízért tartálykocsikkal, de nem tapasztaltunk semmi különösebbet.

Engem más szempontból is érintett a kivonulás. Október 23-án lett volna az esküvőnk. Már meghívott a dísznő, nem lehetett tavaszra halasztani, így november 23-án tartottuk meg a lakodalmat. Pedig október 23-án gyönyörű idő volt, így viszont hűvösben tartottuk. A leendő feleségem pedig csomagokat küldött utánam. Az élelmiszerutánpótlást vívő autóval. Általuk tudtunk hazaküldeni kis cetliken üzeneteket is. Azt persze nem írhattuk le, hogy hol vagyunk, mert ellenőrizték ezeket a cédulákat.”

Aki feleséget hozott magával a Felvidékről¹⁵

„Járőrözni mentünk minden nap. Besztercebányára, Zólyomba és Lévára mentünk gyakorta a parancsnokommal. Nagyon precíz, karakán ember volt maga is, és ezt elvárta a katonáitól is. Ő volt a legbátrabb.

Amikor már konszolidálódott a helyzet, akkor már a téeszekből hoztuk be a terményt. Főleg kukoricát. Egy alkalommal Vámosladányba (ma Mytne Ludany) szállítottam a kukoricát. A falu 7 km-re délkeletre, a Perec patak partján fekszik. Itt ismerkedtem meg egy fiatal lánnyal. Nekik is vittem kukoricát. Ott voltunk egy hétig a gépállomáson elszállásolva egy barakkban. Többször is találkoztunk, de már az első alkalommal megmondtam neki, hogy elveszem feleségül. Leszerelés után 1969-ben el is vettem.

Voltak azért kellemetlen emlékeink is. Volt, hogy tömegosztatásban kellett részt vennünk Besztercebányán, s Léván az egyik gyárnál. Besztercén történt, hogy horogkeresztet festettek a páncélozott járművünkre. Mi magunk mostuk le róla.”

Egy felvidéki szemével¹⁶

„Mi nyugodtan dolgoztunk a téeszben, amikor jöttek, elég gyenge haditechnikával. Az egyik autójuk meghibásodott, s mentünk volna segíteni nekik, s erre a géppisztolyt fogták ránk a katonák. Azt mondtuk nekik: „Ne játszatok, hisz béke van, s nem háború!” Erre a fiatal katona feldobta az autóra a gépfegyverét. Sokat beszélgettünk. Este beálltak az utcánkba. Szemben volt a vendéglő, ahol megvendégtünk őket. Kiskatonák és tartalékosok is voltak közöttük. Az egyik egy pálinkafőzőnek a vezetője volt, azt megkínáltuk pálinkával. Minden pálinkáról meg tudta mondani, hogy miből készült. Volt tapasztalata benne. Nagyon jó ismeretséget kötöttünk velük. Éjjel ott ültünk, sörözgettünk, beszélgettünk. Ők sem voltak elégedettek a helyzetükkel, s mondták, hogy olyan behívót kaptak, hogy még a családjuktól sem tudtak elbúcsúzni. A munkahelyükről vitték el őket. Azt is látták, hogy a Felvidéken nem volt probléma semmi. Lehet, hogy az egész országban sem, csak fel volt fújva az egész. 1968 a köznapri ember számára csak egy rémálom volt, semmi egyéb.”

Az összekötő tiszt emlékezete¹⁷

„A táborban esténként a törzs tisztjei römikártyázással töltötték szabadidejüket biztonságos körülmények között, mert állandó ügyeleti- és őrszolgálat volt. Szeptember 20-a körül már normalizálódtak a körülmények, és lehetőség nyílt egy kétnapos eltávozásra a tiszt és a tiszthelyettes állomány részére. Tervet kellett készíteni, hogy ki, melyik csoporttal utazik haza a családjához. A szállítás során lehetőség adódott a családi gondok rendezésére, az izgalmak csökkentésére.

Október 20. táján már olyan stádiumban volt a békés rendeződés, hogy kint létünk nem volt szükséges, és eldőlt, hogy 31-én végleg hazatérünk, ami meg is történt. A hazatérés előtt meg kellett szervezni az elköszönési összejövetelt, és október 30-án este meghívtuk a lévai harckoesi ezred parancsnokságát

¹⁵ B. A. visszaemlékezése

¹⁶ B. V. visszaemlékezése

¹⁷ V. Gy. visszaemlékezése

az ünnepségre, illetve a párt és állami vezetőket is. Az összejövetel és az ünnepség sikeresen végződött, még tábornüz is volt két köbméter fából. Ezen az ünnepségen sok jó baráti kapcsolatot teremtettünk, és azóta is élő a kapcsolat. Én ezt a feladatot kaptam, hogy tartsak állandó összeköttetést a lévai harckocsi ezred parancsnokságával, amit 21 éven keresztül meg is valósítottam. Évente több alkalommal vettünk részt a lévai harckocsi ezred ünnepségein, illetve hívtuk meg őket a 31. harckocsi ezred ünnepségeire.”

Egy kisdíák emlékei a visszatérésről¹⁸

„Eljött az a nap, amikor hazatértek Csehszlovákiából a helyi alakulat katonái. Nagy izgalommal készültem én is, édesanyám és öcsém is. Kora reggel az alsó tagozatos iskola előtt gyülekeztünk. Több-ször elpróbáltuk a fogadást. Mindenki kapott egy szál fehér szegfűt. Sorba álltunk, és vártuk a katonákat. Egyszer csak megérkeztek. A (mai MOL kútnál) a dombtetőn álltak meg a harci járművekkel. Gyalog menetelve jöttek le az iskolához. Először az „ébresztő” zenét játszották, majd a „Rákóczi induló” zenéjére megtörtént a fogadtság. Minden diák átadott 1-1 szál szegfűt a tiszteknek, majd az ő meghívásukra bementünk a laktanyába. Ott együtt ebédeltünk, majd mindenki hazament.”

Bár 1968-ban a rétsági katonák megszállóként jelentek meg a lévai alakulatnál, a két hadosztály közötti kapcsolat azóta – mind a mai napi – töretlen barátsággá változott. Bár mindkét város katonai alakulata megszűnt immár, a honvéd hagyományokat tovább éltető civil szervezetek tovább viszik az elmúlt négy évtized alatt kialakult, személyes barátságok szálaival erősödő folyamatot. A rétsági és a lévai katonák tehát – úgy is fogalmazhatnánk – példát mutatnak arra, hogy a barátság erősebb lehet minden – olykor felülről irányított – politikai szándéknál.

Végh József

¹⁸ Z. L. visszaemlékezése

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Szabó Lajos:

Híd a néplélek felé¹

A néprajzzal eddig² intenzíven nem foglalkoztam. Pedig lett volna alkalmam erre már a teológián is. Mikor utolsó éves voltam ott, akkor alapította meg Zoltán bátyám – dr. Újszászy Kálmán is segítvén benne – a faluszemináriumot. Ennek az volt a célja, hogy a néprajz mint „ancilla theologiae”³ hasznos szolgálatára legyen majd a falura kerülő hittanhallgatóknak. A néprajz híd legyen a néplélek felé, de ugyanakkor szolgálják a falusi papok is a népet mint adatgyűjtők. A faluszeminárium néprajzzal foglalkozó művekből jó könyvtárat alakított. Nagy része a könyveknek az ún. népi írók műve volt. A faluszeminárium vezetősége időnként népi írókat és a falu szociológiájával foglalkozó kiváló szakembereket hívott meg előadások tartására.

Újszászy Kálmán kiváló szakkönyvet írt a faluszemináriummal kapcsolatban a gyűjtők számára. A faluszeminárium tagjai jó szakmai irányítás mellett járták Borsod, Abaúj, Zemplén megye falvait és tájegységeit – Bodrogekőz, Hegyköz, Hegyalja, Taktaköz stb. –, részben még Ung és Gömör egyes részeibe is elkalandoztak a lelkes gyűjtők. Óriási anyagot gyűjtöttek össze, szociográfiai és néprajzi adalékok ezreit. Az ország minden részében ismeretes lett munkájuk, és mai napig a tudományos kutatók serege keresi fel a faluszemináriumot. Mert ezt meghagyták az egyházkerület kezelésében az iskola államosítása után is. Nagy forrás ez a gyűjtemény, sajnos a kutatók egy része csak kiaknázza, de sokan – mikor beépítik a pataki anyagot – még azt sem teszik meg, hogy hivatkoznának a pataki faluszemináriumra.

Egyszóval: lehetett volna nekem is alkalmam megismerkedni ott a rendszeres munkával, de ez volt már az utolsó ottani évem, mikor nagyon rá kellett kapcsolnom a tanulásra. A könyvtárukat szorgalmasan használtam, elsősorban persze a néprajzi vonatkozások érdekelték már akkor is. Különösen nagy hatást tett rám Herman Ottó két hatalmas műve: a magyar halászatról és a magyar pásztorok szókincséről. Sok-sok adalékot kiirtam ezekből. Mivel nem voltam a szemináriumnak hivatalosan tagja, így a gyűjtéseiken nem vettem részt, pedig ezeken a „falukiszállásokon” sokat tanulhattam volna, főleg a módszerekből. De hát én nem lettem tag, mert elsősorban a tanulmányaim érdekelték, továbbá a szépírodalom meg a história.

Micsoda néprajzi paradicsom nyílt meg előttem, mikor bodrogekői missziói lelkész lettem! De én csak per tangensem⁴ foglalkoztam egy-egy elem bukkanó adat feljegyzésével, különösen a szakrális néprajzi adalékokkal. Egyik csodás szépségű Krisztus-legendájukat, amit a Bodrogekőz nagy ismerőjétől, Máté Gyula karcsai lelkésztől hallottam, bedolgoztam az „Antikrisztus a Tiszánál” című könyvembe is. De még a Bodrogekőznél is nagyobb néprajzi kincseshánya van itt a Takta mellett, melyet az 1960-as években kezdtem kibányászni, és ez a munka tart ma is. De mielőtt a taktai adatokkal odaléptem volna a nyilvánosság elé, és elkötelezett néprajzi önkéntes gyűjtő, a Magyar Néprajzi Társaság tagja lettem volna, először a Zsujtay-napló néprajzi adalékait közöltem. Összegyűjtöttem a kódex néprajzi

¹ Száz évvel ezelőtt született dr. Szabó Lajos (1908–1996) református lelkész, teológiai tanár, a zempléni folklór és a vallási néprajz kiváló kutatója. „Utolsó szalmaszál” című önéletrajzi művéből (Bp., 2000. 241–244.) közöljük az alábbi részletet. (*A Szerk.*)

² az 1960-as évekig

³ a teológia szolgálóleánya

⁴ mellékesen

vonatkozású adalékait, köztük az igazán raritás értékűeket a 18. századi magyar népeletről valókat, és azokat egy tanulmányba sűrítve beküldtem a miskolci Herman Ottó Múzeum pályázatára 1964-ben. Megjutalmaztak érte, és felkértek, hogy legyek állandó munkatárs a megyében folyó néprajzi gyűjtőmunkában.

Ekkor fogtam hozzá a Taktaszadán fellelhető népi mondák gyűjtéséhez. Először csak kézzel írtuk le feleségemmel az adatközléseket, aztán sikerült egy használt magnetofont is venni erre a célra. Ennek is külön története van. Mikor idekerültem, gyakran ellátogattam Prügyre is, Bájra is. Bájjon bukkantam rá egy csomó Rákóczi-kori okmányra. Az ottani lelkészársam, Bárány István megmutatott jó néhány régi írást. Mondta, hogy a tanácsházán ilyenekkel fűt a hivataloság. Okmányok voltak, még hozzá ismeretlenek a Rákóczi-korból, a feldúlt Patay-kastély levéltárából valók. Ezt a kastélyt feldúlták, bútoraikat széthurcolták, iratait, mivel nem volt újságpapír elég, részben a Tanácsházára cipelték, egy részüket a sárba hajigálták, és azzal fűtöttek. Lelkészársam megmentett közülük néhányat és – mivel tudta, hogy érdekel a história – ideajándékozta. Mondta, hogy ilyen iratokat használnak Tokajban a kofák is a piacon, az eladott halakat csomagolják bele. Hát el lehet képzelni, hogy milyen örömmel vettem magamhoz ezeket az iratokat. Elmentem a báji tanácsházára, ott már csak néhány volt belőlük. Sőt, Tokajba is elmentem, de ott már a kofáknál elfogyott akkorra a Rákóczi-kori okmányok sokasága.

Roppant pusztulás volt ez, pótolhatatlan értékek mentek így örökre veszendőbe. Akkor találkoztam gróf Dessewffy Gyulával,⁵ egykori szociális tanácsadói társammal, s mondtam neki: sajnálom, hogy az ő kisteleki kastélya is pusztulásra jutott. Legyintett: „Az épület és a berendezés a kisebb baj, mert azt lehet pótolni. De megették a több, mint 100 éves tehenészet összes faj marháit ezek a népek, a pótolhatatlan tenyészetet, és ami még ennél is rosszabb, a törzskönyvek is, ezek a száz esztendő értékűek, eltűntek nyomtalanul.” Hát ez így volt akkor: fásultan tudomásul kellett venni. Hogy is mondta Áprily?⁶

*Ahol világraverzek összedülnek,
a vers, a versem, hogy ne halna meg?*

A nekem ajándékozott iratok nagy részét a sógor⁷ segítségével – aki akkor képviselő, a Kis Újság egyik szerkesztője volt – eljuttattuk az Országos Levéltárnak, és kaptunk érte annyi summát, hogy valamivel kipótolva vehettünk egy használt magnetofont, és a sógor útján a Magyar Rádió használt magnószalagjaiból jó néhány száz méternyit. Igen megkönnyítette és abszolút hitelessé tette a gyűjtést a magnó. Mert mi felvettük, s pontosan úgy vettük fel, amint mondták a közlöink. Nem is stilizáltunk bele, és nem alakítottuk. Az én legfőbb elvem ma is: hagyni beszélni az adatközlőt, és pontosan azt adni vissza, amit ő előad. Vannak néprajzosok, akik ezt nem helyeslik, pedig ez az egyetlen hiteles gyűjtés.

1965-ben az országos néprajzi pályázaton 400 munka közül országos első díjat kaptam „202 taktaszadai monda” című 370 gépelt oldalas munkámért. Írt róla a vidéki és az országos sajtó. A rádió és a tévé is megemlékezett róla. Az 1966. évi országos pályázaton második díjat kapott a „101 taktaszadai monda” című 200 gépelt oldalas munkám. És 1967-ben megnyertem az országos nagydíjat és az önkéntes gyűjtők legnagyobb kitüntetését, a Sebestyén-érmet. A díjat és az érmet ünnepi közgyűlésen adta át a szentendrei országos néprajzi konferencián Ortutay Gyula – Bárcki Géza is ott volt – a „303 taktaszadai monda” című 530 gépelt oldalnyi munkámért. És azt az ünnepélyes ígéretet is megkaptam, hogy a munka meg fog jelenni nyomtatásban. A taktaszadai néprajzi gyűjtés életem egyik legszebb szakasza volt, és marad máig. Hogy mit jelentett nekem ez a mondagyűjtés, így mondtam el a később valóban megjelent könyvemben:

Afelől előre bizonyos voltam, hogy a gyűjtés folyamán számos mondát lelek majd, és mégis szinte meghökkentő élmény volt a számomra a mondáknak az a bősége, sűrűsége, sokasága, amely a gyűjtőmunka folyamán feltört és előbuzogott. A gyűjtés során azt tapasztaltam, hogy a szegények – az egykori szegények – általában jobb hagyományörzőknek bizonyultak. Ennek meg is van a magyarázata. Egyik volt nagygazda adatközlőm mondta el, hogy nekik a múltban nem volt idejük másra, csak a munkára, csak a vagyongyűjtésre. Mindig azon járt a kezük, és mindig azon járt az eszük is. De a szegények (!) hajszolt sorsukból – ha máskor nem, hát téli időben – odamenekültek a mese- és mondavilágba, mert ez

⁵ Dessewffy Gyula (1909–2000) kisközpárti politikus, a Kis Újság főszerkesztője, 1946-ban elmenekült az országból, éveken át a Szabad Európa Rádió magyar osztályának vezetője volt.

⁶ Áprily Lajos: Vallomás. Áprily Lajos összes versei és drámái. Bp., 1990. 108. old.

⁷ Futó Dezső (1916–1994) Szabó Lajos sógora, kisközpárti politikus 1945 és 1948 között nemzetgyűlési képviselő, 1952-től 1956-ig koholt politikai vádak miatt börtönbüntetést szenvedett.

jelentett számukra kikapcsolódást igazított jelenükből. Nekik nem volt újságuk. Nem tartottak könyvtárt. Nekik csak a mese- és a mondavilág, ez a nagy íratlan irodalom, az ő szájuk ize és szívük szerinti hagyomány és hiedelem – ez volt a kedves oázis sivár jelenükben. Mondaközlőim legnagyobb része az egykori nincstelenség közül való. Dehogyan voltak ők nincstelenség, hiszen értékes szellemi kincsek tulajdonosai, őrzői és továbbadói voltak.

A mondák áradó bősége mellett még más ámulni való is volt számomra: a mondák szociális igazsága. A történelme folyamán olyan sokáig elnyomott nép nem tudott a szociális igazság nélkül megélni, s mivel a reális életben nem kapta meg, áthelyezte azt a mondák világába. A monda szociális igazságot szolgáltatott a kizsákmányoltaknak. A parasztnyúzó, cselédhajszó, alkalmazottainak még a hitvesét is megrontó úr megbűnhődik a monda szerint, ha máshol nem, hát a pokolban. A hamis bíró felett kimondja a monda a szociális alapigazságot: „Amint az úr fizet, neki is úgy fizettetik!” A teljes kiszolgáltatottság ellen – nem volt még akkor szakszervezet – megvédett a varázssztor. A munkaterhet cipelőknek segítségükre sietnek természetfeletti erőkkel bíró szolgálzelleme. És az inzsellerek bűnhődése. Ott pislogott lámpácskájuk a mondák éjszakájában, hirdetve, hogy átkozott és megbűnhődik, aki a népet megkárosítja, megcsalja. Mikor magyar földön nemigen lehetett szociális igazságról beszélni, a mondaalakok jelenvalósága, mint élő tilalomfa mutatta, hogy a nép nem mondott le róla, igényli a szociális igazságot. Nemcsak bőséges, nemcsak nagy gazdagságú anyag mutatkozott a gyűjtés során, hanem voltak elszomorító tapasztalatok is. Különösképpen szomorú az, hogy milyen kevés a történelmi mondák aszú-ágacsakája a magyar mondafán. Történelmi tudatnak alig van leheletnyi nyoma: „Nem hallottátok Dózsa György híreit?”⁸ Nem hallották. Legalábbis a monda nem tud róla. És még mennyi másról sem!

A gyűjtés során ámulva ismerkedtem meg hiveim rejtett titkaival. Azt hittem eddig, hogy ismerem őket, hiszen mikor a gyűjtéshez hozzakezdtém, már közel egy évtizede köztük éltem, naponta beszéltem közlők a legtöbbszörrel, megfordultam házaiknál, velük voltam örömeikben, bánataikban, mindennapi életükbe belenéztem már. Most megláttam rejtett énjüket, azt az Atlantiszt, mely a népi mélyben él tovább, az odamenekült titkot, tudományt, amelyet nem tudott kimosni belőlük a keresztyén, a modern, a mai civilizáció. „Őspogány” odamenekült a mélybe, s ott, lappangva tovább él ma is. Adatközlőim közül mindössze csak nyolcan voltak más vallásúak, a többiek mind reformátusok, de a monda ősvallásában elmosódott köztük minden keresztyéni különbözőség. Egy „hitet” vallottak, az ősi hitet vallották egyöntetű meggyőződéssel. Mert meggyőződtek voltak mind a monda sámánizmusának egységes hívei.

Hiedelemanyaguk átadásában nem volt köztünk gát. Megértették, hogy én megörökíteni akarom az ő tudományukat, nem kinevetni, nem kárhoztatni, hogy én komolyan veszem, amit előadnak. És készséggel elő is adták. Nem vonakodtak, sőt, egyikük-másikuk kifejezte, hogy örül is a megörökítésnek, az átadásnak, mert a mai fiatalok legnagyobb része nem hallgatja meg, nem ügyel a régi vélekedésre, 'hülye tudatlanságnak' tartja az ősi tudományt. Valóban az is a modern tudomány fényénél, kétségteletlenül, de én nem kritizálni, nem lerombolni, nem kinevetni, nem lenézni akartam ezeket a hiedelmeket, hanem megörökíteni, és ezt ők meg is értették, és elmondtak nekem sok-sok olyan titkos, olyan tudományos közlést, amit idegen gyűjtőnek soha el nem mondtak volna. Adatközlőim közül számosan országos nyilvánosságot kaptak azóta, rádióban, televízióban is megemlékeztek róluk, sőt, külön TV-film is készült az egyik legfőbb közlőmről és családjáról. Eljöttek megnézni őket messze földről, Szibériából is, Amerikából is, nem beszélve számos országos hírű, nagy néprajzosunkról, akik itt a helyszínen akartak találkozni velük. Sokan voltak. [...]

Adatközlőim nagy része elment azóta már a minden élők útján. De nem temetődött el velük remek „tudományuk”. Ezek nagy része megmentődött, és benne van a „Taktaszadai mondák” című könyvemben, meg egyéb, itt gyűjtött adataimban, a taktaszadai halászatról, a taktaszadai szólásmondásokról, Krisztus-legendákról stb. stb.

⁸ *Petőfi Sándor: A nép nevében. Petőfi Sándor összes költeményei. Bp., 1966. II. 33.*

Honismeret – diákszemmel

Többször biztattak már a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tagjai, hogy írjam meg, hogyan csempészem be a honismeretet a diákjaim életébe. Ezúttal azonban nem közvetlenül szólok a magam munkájáról, hanem a Szeged-Móravárosi Szakközép- és Szakiskola honismerő diákjainak a 2007-08-as tanévben szerzett élményeit mutatom be a diákok szemüvegén (fogalmazásain) keresztül. Külön érdekem ezeknek a gyerekeknek, hogy műszaki szakközépiszkolás létükre fogékonyak erre a témára. Igyekeztem ebben a tanévben is Szeged és Csongrád megye helytörténeti és irodalmi emlékeit az órákon bemutatni, sétákra vinni a diákokat, ahol az emlegetett helyszíneket megtekinthették, ám emellett a tanév aktuális rendezvényeire, előadásaihoz stb. is csatlakoztunk. Osztályfőnökként az osztályomnak tággabb hazánkat, Magyarországot is bemutattam. Budapesten, a Kiskunsági Nemzeti Parkban és Szeged egyes helyszínein jártunk.

Magyar-történelem szakos tanárként mindig fontosnak tartottam a szövegalkotás gyakoroltatását, s a diákjaimtól azt szoktam kérni, hogy élményeiket fogalmazásban foglalják össze. Így most, tanév végén egyszerű dologom van, a diákjaim beszámolóiból csokrot állítottam össze.

Rögtön a tanév elején, októberben a *Szegedi Levéltári Napokra* vittem a diákjaimat. Így írták meg élményeiket: „Blazovich László professzor megjelenése nagyon jó volt, tetszett benne, hogy mindent megfogalmazott a többi előadóval kapcsolatban. Szerintem a levéltárosokra azért van szükség, mert fontos, hogy történelmi leveleket, pecséteket, térképeket, írásokat ismertessenek meg az emberekkel. És ha valaki megtudni szeretne valamit a régebbi korokból, a levéltárosok biztosan segítenek.” (Veres Péter 9. o.)

2008 januárban egy *iskolatörténeti pályázatra* küldtünk be pályamunkákat: A régi, nagyszülők korabeli és a mai iskolai fegyelmézést kellett összehasonlítani. Egy munkából idézek: „Az iskolába mindenki a maga egyszerűségével és alázattal járt. Iskolatáska nem volt, csak palatábla, amire írtak és palavessző. Természetesen ebben az időben is voltak diákcsínytevések, mely megérintett minden tanulót, valamint tanítót, és az iskolaigazgatót, akik meghozták a megfelelő büntetést. Itt felsorolom az összes büntetésfórmát. A tanulót ráhasaltatták egy asztalra, kifeszítették a nadrágját, és nádpálcával jól elfenekelték. Három ujját össze kellett zárni, és léniával (vonalzóval) többször rácsaptak. Voltak fülcimpahúzások, pajeszhúzások, pofonok, orrcsavarások. Ennél többet nem alkalmaztak, mert nem voltak rosszak a diákok, hiszen dolgos, szorgalmas családból származtak, és mindenki ennek tudatában viselkedett.” (Horváth Andor 11. o.)

Január végén egy *Szeged történetét bemutató filmtrilógia* második részének bemutató előadására voltam hivatalos. A tizenegyedikeseimmel mentünk el úgy, hogy ők a film első részét is látták már. Íme egy-két vélemény: „Az egy elfeledett vár című filmből megismert szegedi várat sajnós lerombolták. De én, ha lehetett volna, megjavítottam volna emlékné és a látogatóknak. Elég tanulságos film volt.” (Takács Zoltán 11. o.) „Ahogy az osztály a terembe ért, ahol a vetítés várt ránk, izgatott várakozás fogott el mindenkit. A filmnézés kezdete előtt a matiné szervezője szólt pár szót arról, hogy hogyan készült el a Palánk kapu előtt című film. Ezután Horváth Ferenc régész, aki a filmben is sokszor megszólalt, ismertette a film születésének körülményeit. A filmből számos érdekes dolgot tudhattunk meg Szegedről. Például hogy a palánk egy sánckerítés, ami a várost védte. S a palánkon belül elterülő városrészt nevezték Palánknak. Napjainkban is fennmaradt a kifejezés, cukrászda és a városrészt is őrzi a nevét. Ezeket a helyeket a filmben is bemutatták. A már átalakult utcákról háromdimenziós makettek láthatunk a filmben. Számos képeslap is megmutatta, hogy milyen lehetett városunk... A filmet látva teljesen más érzésekkel léptem ki az utcára, máshogy néztem az épületekre, és olyan részleteket fedeztem fel, amit eddig sohasem.” (Cakó Balázs 11. o.)

József Attila emléket is ápolja városunk. A költő Makón járt középiskolába, Szegeden egyetemre. Igaz, József Attilának nem ebből az alkotói korszakából, hanem utolsó éveiből hallhattunk irodalmi összeállítást. A Szegedi Nemzeti Színház művészei József Attila utolsó éveinek naplójából és Kozmutza Flóra naplójából olvastak fel részleteket, és a költő verseit idézték fel. Két fogalmazásrészlet a sokból: „Hetedik óra után kezdődött az előadás. Mire megérkeztünk a teremhez, már be volt rendezve, a színpad a terem végében volt. A terem el volt sötétítve, a színpadon az egyik íróasztalnál egy hölgy, egy másiknál egy úr ült, kettőjük között a földön a harmadik színész. Az egyik színész József Attila naplóját, a másik Flóraét olvasta fel. A harmadik színész a költő verseit szavalta. A naplórészletekben számomra a legfurább az volt, hogy a költőek magázták egymást, pedig már házasságot tervez-

tek.” (Tóth Ádám 11. o.) “Jó volt, hogy a színészek így beleléptek magukat a szerepeikbe, például aki Flórát játszotta, sírva fakadt. A főlevenítt egy év csak töredéke volt az író életének, a színészek mégis remekül, részletesen el tudták mondani a naplókából. Bár néha elszomorodtam azon, hogy nem tudtak “összejönni”, néha viszont mosolyogtam, hogy ilyen helyzetekben tudták a dolgok jó oldalát is nézni.” (Kiss Anett 9. o.)

A *Honismeret* napjáról pár diákkal emlékeztünk meg Makón, ahova a makói József Attila Gimnázium honismereti körének meghívására érkeztünk. Irodalmi sétánk után a kör honismereti műsorát hallgattuk meg. „2008. március 28-án a makói Espersit-házba látogattunk... A háznak rengeteg vendége volt. Köztük Móra Ferenc, József Attila, Juhász Gyula. Juhász így írt a házról: 'A Múzsza áldja ezt a szép lakot. / Hol napjaim derűs örömbé folynak.' Miután József Attilát 'kirúgták' az internátusból, mert öngyilkossági kísérletet hajtott végre, bevett 60 darab aszpirint, rengeteg időt töltött az Espersit-házban. Az öngyilkosságot valószínűleg Gebe Márta, első szerelme iránti viszonzatlan rajongása miatt tette. Espersit így mutatta be lányának József Attilát: »Bemutatom a kislányom. Neked pedig a jövőendő Petőfi Sándorát.« Espersit a fiatal költő legelső kötetének, a Szépség koldusának megjelenését is támogatta. Elolvasta verseit, tanácsokat adott. Még vevőket is toborzott a kötetre, a pénzből még József Attilának is maradt. Tetszett a ház, a kiállított tárgyak, a dolgozószoba. Még egy végzős tabló is ki volt állítva, amiről sajnos József Attila lemaradt, mert akkor Pesten volt már.” (Erdős Lóránd 11. o.)

Bár a Szeged környéki tanyavilág a török idők után alakult ki, a Tápai rét tanyái csak az 1879-es árvíz után népesültek be. Természetesen a tanyai gyerekeknek iskolára is szükségük volt, így 1907-ben megkezdték a tanítást a *Pajori iskolában*. Az iskola történetét egy jubileumi könyv mutatja be. A könyvbemutatóra, ami 2007. október 12-én volt, mi is hivatalosak voltunk. Így zajlott: „Egyik délután az osztály egy részével könyvbemutatóra látogattunk el. Ez a könyv a Pajori iskola és az ott tanító házaspár emlékére készült. Az iskolában tanító házaspár a szerző szülei voltak. A bemutatás első részében diavetítéssel mutatták be az iskola helyén épült emlékművet, és az iskolában tanult embereket. A szerző a diavetítés közben elmesélte néhány fénykép történetét, arról mesélt, hogyan készült el a könyv, és ki segítette a munkáját. A könyvbemutató résztvevő emberek nagy része is a pajori iskolába járt. Így ők is tudtak mesélni az iskolában és azon kívül folyó eseményekről. Minket, diákokat is szeretettel fogadtak itt. Nagyon érdekesek voltak a hallottak, mint például, hogy a négy osztály egy tanteremben tartotta az órát. Nagyon tetszett a könyvbemutató családias és közvetlen hangulata.” (Cakó Balázs 11. o.) „Pajor. Kinek mit mond ez a név? Van, akinek semmit, és van, akinek a gyerekkorát, az egész életét. Ez a hely a Tisza mellett található Szegednél. Itt Pajoron volt egy iskola, ahova a környékbeli gyerekek jártak, ahol különleges kötetek voltak a gyerekek és a tanárok között, egy nagy családot alkottak. 2007 őszén egy hajdani tanár lánya megírt egy emlékkönyvet a régi iskoláról, melyet a szerző egy tápói könyvbemutatót tart a nyilvánosság elé. Amely inkább hasonlított egy beszélgetős teadélutánra, mert az itt megjelentek többsége a pajori iskolába járt régen. Így a könyvbemutató alkalmából emlékeztek vissza a régi dolgokra.” (Vigh Nándor 11. o.)

A könyvbemutató után a Pajoriak Baráti Köre előadássorozatot szervezett. Mi az utolsó jutottunk el április 4-én. Az előadó, Horváth Dezső *A tanyák és a tanyai iskolák sorsa* címmel tartott előadást. Íme az élmények: „2008. április 4-én a magyartanármmóvel és pár osztálytársammal mentünk el a tápói Heller Ödön művelődési házba. A tanyai iskolákkal foglalkozó ötrészes sorozat utolsó, befejező részén vehettünk részt. Tavaly már voltunk ennek az előadássorozatnak egy korábbi részén, ahol egy könyvet mutattak be. A mostani 45 percesnek ígért előadást Horváth Dezső tartotta. (Csaknem 1,5 óra volt!!) Sok éven át foglalkozott a tanyákkal és a tanyai iskolákkal. Összesen eddig 18 könyve jelent meg, az előadásra kettőt hozott el. A Tizedik ember címűt és annak a folytatását. Mindkét könyv a Magyarország felfedezése című sorozatban jelent meg. Horváth Dezső elmesélte, hogyan tartottak össze ezen iskolákba járó gyerekek, hogy volt képes 120 gyerek 1 teremben 1 tanár felügyelete alatt tanulni. Ezt én nagyon érdekesnek találtam. Elmondta, hogy még ő is osztatlan iskolában tanult. A jelenlévők közül sokan volt hasonló élményük, többen a pajori iskolában tanultak, ahol szintén így folyt a tanítás. Az előadáson ott volt a pajori iskola tanítónője is, ő is és a többi régi diák is hozzászólt egy-két gondolattal az előadáshoz. Elmesélték történeteiket, emlékeiket. Az előadó elmondta, hogy sajnos ezeket a tanyai iskolákat idejémműltnek vélték, és sorban elkezdtek bezárni őket. A diákokat a falvakban alapított iskolákba költötték. Régen a nagyszüleim is osztatlan iskolába jártak a falunkban, bár ők nem tanyán laktak. Viszont nekik is elég sokat kellett gyalogolniuk, mert a faluban csak négy osztály volt, a nagyobbaknak már más faluba kellett menniük, ahol volt ötödik osztály. Az előadás után volt egy kis megemlékezés azokról az emberekről, akik már meghaltak. Felálltunk és pár percen megemlékeztünk róluk. Ezután indultunk haza, a vendéglátóink nagyon kedvesek voltak. Nem engedtek el minket úgy, hogy nem kős-

tooltuk meg a süteményeket is. Nagyon érdekes, jó hangulatú előadáson vehettünk részt. És a sütemények is nagyon finomak voltak.” (Erdélyi János 11. o.)

Az osztályomnak tágabb hazánkat, Magyarországot is szerettem volna bemutatni. Először, április 10-én *Budapestre utaztunk*. „A Nyugati pályaudvarról villamossal mentünk az Andrássy út 60. alatt található Terror Házához, amely a nyilas és a kommunista elnyomást mutatja be... Innen az Elektrotechnikai Múzeumba mentünk. A tanár úr nagyon érdekesen röviden levezette nekünk az elektrotechnika történetét. Elkezdve az egyenáram felfedezésétől, annak felhasználásától, a váltóáramon keresztül elvezetett bennünket röviden a mai modern elektrotechnikába. Mindeközben hangsúlyozta a magyar feltalálók, többek között Jedlik Ányos, Déry-Bláthy-Zipernowsky-hármas érdemeit.” (Albert Dániel 9. o.)

Április 22-én, a Föld Napján a *Kiskunsági Nemzeti Parkba* látogattunk, a Fehér-tó mellé. Az osztályom élményei: „Olyan volt, mintha a tanyánkban lettem volna, az is ilyen hely.” (Ördög Szabolcs 9. o.) „Láttunk dankasirályt, a kilátóból be lehetett látni az egész Fehér-tavat, ami gyönyörű. Nagyon érdekes volt, amikor a kisvasút hátrafelé ment, és vitte a gabonát a tározóba. A legrosszabb élmény az ingatag lelátó volt. A világ legjobb túravezetőjét kaptuk, és ha csöndesebbek lettünk volna, akkor még beljebb mentünk volna.” (Jánk Márk 9. o.)

Legszűkebb hazánkat, *Szegedet* június 3-án tudtam bemutatni az osztályomnak. Nemcsak megyénk falvaiból származó diákjaimat, hanem a szegedieket is magával ragadta városunk. Ezen a napon két úticélunk volt. A Fekete Házba (múzeum) mentünk először, mert a Szeged-Mórávárosi Szakközép- és Szakiskola történelem munkaközössége vetélkedőt szervezett a diákoknak 1848–49. évfordulójára, aminek helytörténeti jellegű kérdései is voltak. Ezeket helyesen csak akkor válaszolhatták meg diákjaim, ha megnézték a Fekete Ház kiállítását a régi idők harci eszközeiről. Ezután a szegedi vár ásatásaihoz mentünk. Célunk az is volt, hogy megnézzük a régészek munkáját, amiről most, 9. osztályban történelemórákon tanultunk. „Bár a Ház neve Fekete, már kifakult a színe. Megnéztük a régi német és magyar fegyvereket, ruhákat. Onnan a várhoz mentünk. A vár melletti régi templommaradványokban családi sírokat tártak fel. A csontvázak fogai épek voltak. Ezekből a csontokból kiderült, hogy a szifilisz nevű vérbaj, ami a csontokat szivacsossá teszi, Szegeden a középkorban megtalálható volt. Eddig úgy tudták, hogy ezt Amerikából hurcolták be a felfedezők.” (Kusztor Balázs 9. o.)

Szűkebb otthonunknak, az iskolánknak legnagyobb eseménye volt, hogy iskolánk falán *emléktáblát avattunk* 2008. április 28-án. Iskolánk főépülete ugyanis 1897-ben az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadserege kórházának épült, majd a két világháború között ez lett az egyetem ideggyógyászati klinikája. Híres betege volt Juhász Gyula, aki ebben az épületben halt meg 1937 áprilisában. Az emléktábla avatása a diákok szemüvegén keresztül: „Április 28-án, hétfőn került sor iskolánkban Juhász Gyula emléktáblájának avatására. Az ünnepséget délután 3 órakor Feketű Béla igazgató úr nyitotta meg. Ezt követően Kovács Miklós irodalmár mondta el beszédét. Többek között azt is elmondta, hogy Juhász Gyula mennyire szerette Szegedet, és hogy ez a város nyújtott neki otthont. A hosszú és tartalmas beszéd után iskolánk két tanulója Juhász Gyula verset mondott el. Egyikük az *Önéletrajz* című adta elő, amelyet a költő már a pszichiátrián írt. Az ünnepség végén Feketű Béla igazgató úr elmondta, hogy iskolánk a költő emlékére később Juhász Gyula tantermet szeretne avatni. Zárásként következett az emléktábla megkoszorúzása. Az ünnepséget megtisztelte jelenlétével Péter László irodalmár, és Bogdán Lajos, a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület titkára. A műsort követően, már nem Juhász Gyula kapcsán, az érdeklődőket és a német vendégdiaákokat mezőségi táncház várta a Tápai-épületben.” (Pesti Tamás 11. o.)

Úgy gondolom, ebben a tanévben is hasznosan teltek a napjaink, örülök, hogy ehhez a sok csodához közelebb vihettem tanítványaimat.

Gergelyné Bodó Mária

PÁLYÁZAT A MAGYAR KULTÚRA NAPJÁRA

Húsz esztendeje, hogy január huszonkettedike a magyar kultúra napja. 186 éve, 1823-ban ezen a napon fejezte be Kölcsey Ferenc nemzeti imánk, a *Himnusz* írását.

Ennek a napnak tiszteletére
a 20 éves Palóc Társaság 2009-ben, immár 13. alkalommal pályázatot hirdet
a szülőföldhöz való hűség megőrkítésére,
a magyarságtudat elmélyítésére,
a magyar fiatalok anyanyelvi képességeinek fejlesztésére
és tehetségének kibontakoztatására.

Kérjük a Felvidéken, Magyarországon és az egész Kárpát-medencében élő magyar fiatalokat, általános és középiskolás diákokat, hogy dolgozataikkal vegyenek részt a pályázaton, gondolataik megfogalmazásával és leírásával járuljanak hozzá nemzeti összetartozásunk eszméjének terjesztéséhez és megszilárdításához.

2009-ben az alábbi témák közül válogathatnak a pályázók:

1. Vár állott, most kőhalom" – Pusztuló emlékeink
2. Régen volt, igaz volt – Visszaemlékezések
3. A bölcsőtől a koporsóig – Életút
4. Kőbe vésték, fába rótták – A magyar írás történetéből
5. Mit tudok a Magyar Szent Koronáról?
6. „Magyar nyelv: létem, jövőm, reményem” – Az anyanyelv védelmében
7. Amiről egymást közt beszélünk...
8. Mi lesz velünk, magyarokkal? – Jövőkép

A pályázattal kapcsolatos tudnivalók:

- a pályázaton az általános iskolák felső tagozatosai és középiskolás diákok vehetnek részt akár több dolgozattal is;
- a dolgozatok terjedelme alapiskolásoknál legkevesebb egy, középiskolásoknál legkevesebb három, kettes sortávolsággal írott A/4-es oldal;
- a szépen kivitelezett pályamunkák előnyben részesülnek;
- a dolgozatokon fel kell tüntetni a pályázó **tanuló nevét, életkorát, lakcímét, villámlevél- vagy postai levélcímét, iskolájának nevét, a település nevét, valamint a diákot felkészítő tanár nevét.**

A dolgozatokat két módon:

villámlevél formában a z.urban@paloctarsasag.real-net.sk címre
és **hagyományos postai úton, 1 példányban** kell a
Palóc Társaság 991 11 Balog nad Ipl'om – Ipolybalog, Kőr u. 194/39
címre küldeni;

A beérkezés határideje: **2008. december 31.**

Eredményhirdetés 2009. január 18-án, vasárnap
a Magyar Kultúra Alapítvány budapesti székházában
ünnepélyes keretek között lesz.

A nyertesekre értékes díjak várnak, amelyekről a meghirdető és támogatói gondoskodnak.
Jutalomban részesülnek a nyerteseket felkészítő tanárok is.

A legjobb pályamunkákat most is megjelentetjük.

Jó felkészülést kíván a Palóc Társaság!

IV. Béla király hajóskapitánya

1241. április 11-én, a muhi csatában a magyar sereg megsemmisítő vereséget szenvedett a tatároktól. IV. Béla királynak ugyan sikerült elmenekülnie, de üldözői – Kadan vezetésével – a nyomában voltak és így kénytelen volt fokozatosan kihátrálni az országból. A király és kísérete a Felvidéken és Ausztrián át 1242 februárjában a dalmát tengerparton fekvő Spalatóba (ma a horvátországi Split) érkezett. Itt IV. Béla egy gályát követelt a várostól, hogy szükség esetén azzal tovább menekülhessen, de mivel Spalató nem tudott semmilyen hajót a rendelkezésére bocsátani, kénytelen volt máshol menedéket keresni. Így jutott el 1242 március elején a szomszédos Trau városába (ma a horvátországi Trogir). A tatárok azonban értesültek róla, hogy a király ott tartózkodik és ezért ők is a város alá vonultak. Itt átadnám a szót a kortárs dalmát történetírónak, Tamás spatatói főesperesnek, aki a következőket írja krónikájában IV. Béla traui tartozódásáról: „*Nem is akart tovább Spalatóban maradni, hanem feleségével és minden kincsével eltávozva, Trauba időzött, úgy vélve, hogy ott az ellenséges támadás ellen a szigetek közelsége miatt biztosabb menedéket talál. De a tatár csapatok istentelen vezérükkel a traui parton állapodtak meg. Amikor a király látta, hogy a tatár sereg az ő bujdosásának menedékhelye előtt szállt meg, nem tartotta elég biztonságosnak a közel fekvő szigeteken tartózkodni, ezért a királynét fíval és minden kincsével együtt bérelt hajókra szállíttatta, ő maga pedig beült egy csónakba, s miközben ide-oda eveztetett, figyelte az ellenség csapatait, és várta a dolgok kimenetelét.*” A tatárok azonban nem kezdtek bele Trau ostromába, hanem még 1242 tavaszán nagy hirtelen elhagyták Magyarországot.

Sajnálatos módon Spalatói Tamás nem említi meg annak a személynek a nevét, aki IV. Béla gályáját – mely nagy valószínűséggel a magyar királyság első saját tengeri hadihajója volt – parancsnokolta. A hajó kapitányáról nem tesz említést továbbá egyik középkori krónikánk sem. Kun László király udvari papjának, Kézai Simonnak a XIII. századi gesztája egy szót sem ír IV. Béla tengerparti tartózkodásáról. Károly Róbert király udvari káplánja, Kálti Márk pedig mindössze annyit jegyez meg az 1358-ban írt krónikájában, hogy „*Maga Béla király egészen a tengerig menekült, a tatárok azonban egészen odáig sarkában voltak.*”

Jeles történészeink, Márki Sándor, Pauler Gyula és Wertner Mór szintén nem emlékeznek meg a hajó parancsnokáról. Kutatásaik alapján annyit tudunk, hogy ez a vízijármű egy nagy, magas fedélzetű, mély járású és háromvezetős, ún. háromvezetősoros gálya volt. Több, 1243-ban kiállított oklevélből továbbá arról is értesülhetünk, hogy a – magyar király tulajdonát képező – gályát IV. Béla a tartárjárás után a trauiak őrzetére bízta, akik azt a szomszédos Spalatóval folytatott háborúskodásuk során többször is használni voltak kénytelenek.

IV. Béla menekülése a tatárok elől (Képes Krónika)

A magyar hajózás történetével foglalkozó legfrissebb irodalmi feldolgozásokban a hajó kapitányáról, illetve annak nevééről a következőket olvashatjuk: Dezsényi Miklós és Hernády Ferenc „A magyar hajózás története” című könyvükben mindössze annyit jegyeznek meg, hogy „*Érezhető volt a magyar tengeri haderő hiánya IV. Béla magyar király és családja számára is, amikor a tatárok elől a tengerpartra volt kénytelen menekülni. Szorult helyzetében a magyar király csak Trau és Spalató támogatására számíthatott.*” Ennél valamivel többet közöl három másik irodalmi forrás. Juba Ferenc „A magyar tengerészet nagyjai” című munkájá-

ban azt írja, hogy a király hajójának „*parancsnoka volt Marinus, később magyar gróf, a legrégebbi ismert magyar haditengerészti.*” Hámori Péter „A magyar hajózás képes története” című kötetében annyit közöl, hogy IV. Béla „1242-ben az őt befogadó Trau városától bérbe vette s saját szolgálatába állított egy gályát, melynek kapitányát – minden bizonnyal az első magyar szolgálatú hajóstitest – egy adománylevélből név szerint is ismerjük: Cernotai Balásznak hívták.” A legfrissebb munka, Nagy Miklós Mihály „Boldog békeidők haditengerészei” című könyve szerint pedig „A történetírás ismeri e hajó kapitányát is, Cernotai Balázs fia Marinus nevű traui polgárt, aki később IV. Béla királytól jelentős birtokadományokat kapott.”

Talán a legjobbnak mondható irodalmi feldolgozás Miklósy Zoltánnak „A magyar király tengeri hajóhada a középkorban” címmel, még 1934-ben megjelent munkája, melyben – többek között – a következőt olvashatjuk: „*Ennek a gályának a kapitánya Cernotai Balázs fia Marinus traui polgár és később comes volt, aki valószínűleg a magyar király legrégebbi névszerit ismert tengerésztiestje.*”

Véleményem szerint azonban a fentebb említett három névalak közül egyik sem felel meg teljes egészében a valóságnak. Ezen megállapítást azokra a korabeli dokumentumokra alapozom, amelyek fennmaradtak az utókor számára. Egy 1242-ben – más vélemények szerint 1250-ben – kiállított oklevélben, IV. Béla magyar király „*Marino de Biasio Cernota* [!]” – tehát semmiképpen sem a Miklósy-féle Cernotai Balázs fia Marinus változat, mivel az latinul Marinus filius Biasio de Cernota lenne – nevű traui alattvalójának adományozta a „*Prapratniza*” (ma a horvátországi Prapratnica, Trogirtól északra, a Dinári-hegység lábainál) nevű királyi földet. Nevezett személy a birtokadományozásban – a dokumentum szövege szerint – földön és vízen („*in terra et in mare*”), főképpen a tatárok támadásakor („*e specialmente doppio l'impete de Tartari*”) tanúsított hősiességéért, valamint egyéb, a királynak, a királynénak és István trónörökösnek („*sua persona, et alla Regina, e Duca Steafno suo figlio*”) tett szolgálataiért részesült. Több 1243-ban kelt okiratban pedig ez a „*Marino de Biagio*”, illetve „*Marinus Blasius*”, mint Trau város bírja („*iudicum Traguriensium*”) és egyben, mint IV. Béla király követe szerepel.

Az oklevelekben olvasható „*Marino*” a Marinus keresztnév ragozott alakja, mely keresztnévnek az V. században élt, dalmáciai születésű Szent Marinus volt a védőszentje. A „*Biasio*”, illetve a „*Biagio*” név a latin Blasio – azaz Blasius –, magyarul Balázs megfelelője. A Cernota ugyancsak egy keresztnév, melynek azonban nagy valószínűséggel semmi köze sincs az első magyar tengerésztiest névéhez. Mivel az 1242-es adománylevél csupán regeszta formájában maradt fenn, ez arra enged következtetni, hogy az eredeti oklevélben a „*Biasio*” és „*Cernota*” nevek között talán egy vessző álhatott. Így pedig a dokumentumban – egy felsorolás részeként – a Cernota szó a Marinust megelőző traui bíró, „*Cerne* [Cernote, Cernota] *Casotti*” nevének az első része, azaz a keresztnéve lehetett.

A fentiek szerint tehát a IV. Béla király szolgálatban álló hajóskapitány neve Marinus Blasius, vagy Marinus de Blasius, azaz magyarul Balázs Marinus, vagy Balácsi Marinus volt.

Merényi-Metzger Gábor

Felhasznált irodalom: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomaticki zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. IV. kötet. Szerk.: Tadija Smičiklas. Zagrabiae 1906.; Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Szerk.: Georgius Fejér. VII/4. kötet. Budae 1837.; *Dezsényi Miklós-Hernády Ferenc*: A magyar hajózás története. Bp., 1967.; *Hámori Péter*: A magyar hajózás képes története. Bp., 1999.; *Juba Ferenc*: A magyar tengerészet nagyjai. Kaposvár, 1995.; *Kristó Gyula*: Az Árpád-kor háborúi. Bp., 1986.; Magyar legendák és geszták. Szerk.: *Biró Bertalan*. Bp., 1997.; Magyarország története. I/2. kötet. Főszerk.: *Székely György*. Bp., 1984.; *Márki Sándor*: Magyar uralom az Adrián. Bp., 1915.; *Miklósy Zoltán*: A magyar király tengeri hajóhada a középkorban. Bp., 1934.; *Nagy Miklós Mihály*: Boldog békeidők haditengerészei. Bp., 2003.; *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. II. kötet. Bp., 1899.; Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. kötet. Szerk.: *Szentpétery Imre*. Bp., 1923.; *Spalatói Tamás*: A salonai és spalatói főpapok története. In: A tatárjárás emlékezete. Szerk.: *Katona Tamás*. Bp., 1987.; *Wertner Mór*: Negyedik Béla király története. Temesvár, 1893.

A székelyes csángók hazatelepülése I.¹

„Több, mint negyvenezer ember él ottan a pokol tornácán, ahonnan bármelyik pillanatban szívesen eljönne, ha eljöhete.”²

Az előzmények

1941 nyarán a Kárpátoktól keletre élő egyik magyar népcsoportot, a bukovinai székelyeket áttelepítették Magyarországra. Ekkor a magyar kormányhivatalokban úgy gondolhatták, megnyugodhatunk, mert a migrációs kérdés eme vetületét megoldották. Pedig erről szó sem volt. Miután a bukovinai székelyek hazatértek, az eddig is fanatikus papjuk, dr. Németh Kálmán most már a moldvai csángó-magyarok ügyét igyekezett felkarolni.³

Dr. Németh Kálmán a „Százeezer szív sikolt” című könyvét dedikálja

1930-as években a román csendőrség minden felbukkanó „gyanus idegent” órákon belül kiutasított a csángó-magyar településekről, legyen az magyarországi, vagy erdélyi kutató, vagy erdélyi magyar turista. A csendőröknek utasításuk volt arra, hogy minden odajövő magyart ki kell utasítani a csángó falvakból.

A moldvai csángóknál járt magyar etnográfusok, nyelvészek, újságírók mind-mind arról számoltak be, hogy az igen nagy szegénységben élő, még magyarul beszélő csángók nagyon el vannak keseredve,

Az első világháborút követő béketárgyalásokon (ahol nem is volt igazi tárgyalás, hanem csak a győztes fél diktátumának elfogadása) a magyar béke delegáció felvetette a csángó-magyarok ügyét is, de a béketanács az elkészített emlékiratot figyelembe sem vette. A csángó-kérdés román belügy maradt, a moldvai magyar népcsoport továbbra is ki volt szolgáltatva a román államhatalom képviselőinek.

A csángóságnak a trianoni diktátum talán annyi pozitív eredményt hozott, hogy megszűnt a korábbi mesterséges elszigeteltségük az erdélyi magyarságtól. Most már könnyebben el tudtak jutni a hagyományos csiksomlyói pünkösdi búcsúra. Az erdélyi magyar szerzetesek és katolikus lelkészek is könnyűszerrel átjárhattak Moldvába. A bukovinai Józseffalva plébánosa, dr. Németh Kálmán a harmincas években rendszeresen misézett és gyónatott magyarul Bákó megye falvaiban.

A román hatóságok természetesen nem nézték jó szemmel az erdélyiek és a csángók rendszeres találkozásait. Az

¹ Részlet a szerző „Idegen földre siettem” című, kiadásra készülő könyvéből.

² Vincze Gábor: A „Kánaánba vezető út. Szeged-Deszk 2001–2004.

³ Dr. Németh Kálmán Szamosújváron született 1897. január 26-án. Apja, szintén Németh Kálmán, állatorvos volt, a bukovinai Józseffalván van eltemetve a templom melletti kriptában. 73 évet élt. Édesanyja dobozi Csuthi Zulejka a bátaszéki temetőben nyugszik. 84 évet élt. Nagymamája dobozi Csuthi Danielné 100 évet élt és 1951-ben halt meg. Ő is a bátaszéki temetőben nyugszik. Kolozsvárot tanult és ott lett bölcsész doktor. Ferenczendi szerzetes korában a „Katolikus Viág”-ban páter Gellért néven írt „Édes Erdélynek”. Magyar katolikus pap volt. Erdély születésű és Erdélynek, a székelységnek a szerelmese. Nyughatatlan művészeljelle nem illett az alázatos rendi életformába. 1932-ben Robu Mihály jasi püspöknél jelentkezett Bukovinába és Sebestyén Antal javaslatára Józseffalvára helyezték, ahol akkor sem magyar tanító, sem pap nem volt. Nyolc évig volt Bukovinában. Ottani tevékenységéről és az akkori időkről szól a „Százeezer szív sikolt” című könyve! A történelmi események megérlelték a székelyek hazatérését. Ennek vezetője lett és 1941-től Kolozsvárot és Budapesten intézte a hazatelepítés ügyeit. 1941-1944 között a Józseffalviakkal együtt Bácskában élt, majd 1945-től Bátaszék és Mórágys következett. A körülmények és a politikai helyzet következtében 1947-ben Amerikába ment. A pittsburgi magyar nyelvű újságban, a „Magyarság”-ban folytatásokban közölte a „Tűzmadár” című könyvét. A pennsylvaniai Bronsville városkában telepedett le és szinte azonnal a magyarság szolgálatába állt. A székelység kálváriája és a hontalanság terhe élete végéig emésztette. Ott is halt meg 1966. március 26-án egy piros lámpánál az autójában. Hamvait 2005-ben hazahozták és nagymamája bátaszéki sírjába helyezték el. Mikor a nagymama meghalt, sírkövére ezt vésette: „Mikor kicsi voltam, veled aludtam. Mikor öreg lettem, idegenbe szakadtam. Mikor járadt vándor lettem, s betegem sírágyam kerestem, a Te kemény kőpárnádra melléd bújniék pihenni. Nagymama, adj helyet, húzódj beljebb.”

amiért minden kérésük ellenére az egyházi hatóságok nem engedélyezték a magyar liturgikus nyelvet. Így a két világháború között ez a népcsoport továbbra is „árván” maradt. A hatóságok igyekeztek minden erdélyi kapcsolattól elvágni a csángókat. Ezért akadályozták meg azt is, hogy – magyar nyelvű elemi iskola nem lévén Moldvában – a csángó gyermekek erdélyi magyar felekezeti iskolákban tanulhassanak. Azoknak az iskoláknak, amelyek felvettek csángó gyermekeket is – egy sovíniszta törvényre hivatkozva megvonták a nyilvánosság jogát, mivel a hatóságok a csángókat kivétel nélkül románoknak tekintették, és mint ilyenek, magyar felekezeti iskolákban nem tanulhattak.

Az 1930-as évek elején már csak az igen idős Neumann Péter, bogdánfalvi lelkész misézett és gyónatott magyarul. Sebestény Antal hadikfalvi esperes-plébános 1936-ban 6-7 csángó-származású papról tudott, akik „meglehetősen beszélnek magyarul”, de ezeket olyan csángó falvakba helyezték, ahol „magyar nyelvre már nincs szükség.”

A helyzet már az 1920-as évek végére odáig fajult, hogy például a színmagyar Forrófalván (Kákova) a plébános (Romilla Bonaventura) a szöszékről kijelentette: „*Legyen átkozott a magyar nyelv, és aki magyarul beszél!*” Sovíniszta elvakultságában odáig ment, hogy azzal fenyegetőzött: nem esketi össze azt a fiatal párt, amelyik nem tudja románul a katekizmust. A forrófalvi pap pedig csak egyházi előljárójának az álláspontját képviselte. Mihai Robu püspök ugyanis 1938-ban rendeletileg tiltotta meg, hogy – már ahol még előfordulhatott – magyar nyelven dicsérhessék a Teremtőt. Egy évvel később a világi hatalom is ügymond bekeményített: Bákó megye prefektusa elrendelte, hogy a „katolikus templomokban az istentiszteletet csak románul és latinul szabad mondani. A papoknak és kántoroknak nem szabad az egyházi énekeket más nyelven énekelni, csak románul és latinul. Mindenkit szigorúan megbüntetünk, aki ez ellen vét.

Ez a rendelet sok csángó-magyar falut érzékenyen érintett, mert ahol nem hallhattak magyar nyelvű misét, a deák (kántor) az énekek egy részét magyarul is énekelte. Ennek most véget kellett vetni. A Bákó megyei papság kérésére, a csendőrségre idéztették az összes kántort és „börtönbüntetés, elhurcolás fenyegetésével” tiltották el egyszer s mindenkorra a magyar éneket és a magyar imádságot.

A józseffalvi plébános Németh Kálmán már 1940 októberében sürgetni kezdte a magyar hatóságokat, hogy ne csak a bukovinai székelyeket hozza haza a budapesti kormány, hanem a moldvai csángókat is. Pedig ekkor Németh Kálmán nem vette figyelembe, hogy a budapesti hatóságok még a bukovinai székelyek áttelepítésére sem készültek fel. A moldvai csángók kérdése – Budapestről nézve – teljességgel átláthatatlan dolog volt. A budapesti külügyminisztérium ezért azzal a feladattal bízta meg Domokos Pál Pétert, hogy a bukaresti magyar követségre kiutazva, igyekezzen megbízható adatokat szerezni, illetve tanulmányozza az áttelepítés lehetőségét.

Domokos Pál Péter 1940. november 15-i munkatervében a csángók statisztikai adatain kívül ismertette az egyházi viszonyokat, majd vázolta a kérdés megoldásának lehetséges változatait.

Először abból a feltevésből indult ki, hogy a második bécsi döntésen meghúzott államhatárok tartóssak lesznek. Ezért:

– szellemi munkások – papok, kántorok, ügyvédek, orvosok, mérnökök – közreműködésével, könyvek segítségével „öntudatos magyarokká” kell nevelni a csángó-magyarokat;

– ha a bukovinai székelyeket hazatelepítik, papjaikat „nem kellene kiengedni”, hanem a csángók közé kellene küldeni (ami később meg is történt);

– felsorolta azokat a személyeket, akiket be lehetne vonni a csángó-akcióba.

Péter bácsinak ez a javaslata valljuk be illuzórikusnak tekinthető. Az előbbiekben láthattuk, hogy a román egyházi és világi hatóságok mindent elkövettek a csángó-magyarok mielőbbi asszimilálására, semmiképp sem engednék meg, hogy „öntudatos magyarokká” neveljék a csángókat.

Második lépésben a magyar kormánynak lakosságcsere-t kellene javasolni a bukaresti kormánynak, még pedig úgy, hogy minden moldvai magyarért egy „csonka-országi” román „adnának”, vagyis a legkeletibb magyarért a legnyugatibb román. Ez a javaslat akkor lett volna kivitelezhető, ha Péter bácsi pontosan megjelölte volna kikre gondolt, mert az 1920-ban a magyar népszámlálók csak 23 695, 1930-ban pedig 16 221 román nemzetiségű lakost írtak össze. Tehát jóval kevesebben voltak, mint az 1930-as hivatalos román népszámlálás kimutatott magyar anyanyelvű csángók száma Moldvában.

Harmadik javaslat szerint Budapest nem kérdezné, hogy haza akarnak-e jönni, vagy sem a moldvai csángó-magyarok, hanem kijelenti, hogy „minden csángó-magyart gyermekének tekint, és Romániától követeli.”

A bukaresti kormány azonban semmiféle lakosságcserebe nem volt hajlandó belemenni. Még abban az esetben sem, ha a trianoni Magyarország területén élő román szórványról van szó. A bukaresti politikai vezetés számára a moldvai csángók (pontosabban a moldvai katolikusok!) fontosabbak voltak, mint az a pár tízezer román, melynek beolvadása a magyarságba „elviselhető veszteségnek” számított, cserébe azért, hogy sikeresen asszimilálják azt a még magyar nemzetudattal rendelkező népességet, mely Moldva kellős közepén él.

Péter bácsi javaslatait a csángókért a mindenre elkötelezett tudós embernek a féltése, aggódása, szeretete diktálta és nem a rideg valóság. Valószínűleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy az illetékes magyar hatóságok, akik a bukovinai székelyek áttelepítésével is csak hosszú habozás után foglalkoztak komolyabban, a csángó-kérdést egyelőre levették a napirendről.

De nézzük meg mit mondott Domokos Pál Péter a bukaresti kiküldetésével kapcsolatban.

„Én ezidőtájt az erdélyi római katolikus püspökség tanfelügyelője voltam és a tanítói önszegélyező gondnoka. A kolozsvári konzul üzent, hogy menjek be hozzá. Továbbította nekem Teleki Pál és Csáki István akaratát, mely szerint új állásomat a bukaresti magyar nagykövetségen kell elfoglaltanom. Azonnal megkerestem Márton Aront, aki azt mondta, hogy itt nincs mit gondolkodni, menni kell! Feloldott és megadta a működési bizonyítványomat, én pedig elfoglaltam új állásomat. Diplomata útlevelemmel láttak el, ami azt jelentette, hogy oda mehettem, ahova akartam, nem tartóztathattak föl senki. Bementem Bárdossyhoz (ekkor ő volt a bukaresti magyar nagykövet), hogy pontos utasítást adjanak a feladatomról. Ott volt nála az egyik Zichy és Pap Gábor: S mondják a feladat: a keleten élő magyarokat haza kell hozni.

Hozzáláttam a kérdést feldolgozni, ilyen és ilyen részekre kell felosztani a kérdést, ilyen és ilyen dolgokat kell megoldani a tényleges megoldás előtt.

... Úgy képzeltem, hogy mikor minden meg van, a nevelésükre alkalmas tanítókat kell odaállítani, hogy abból, amit ezer esztendő alatt elveszítettek, ha keveset is, de kapjanak valamit vissza. ... Úgy érzem ma is, hogy fontos és komoly tervet dolgoztam ki számukra, amelyet sajnos nem tudtam megvalósítani. Az akadály a katonai vezető volt. Mint tudjuk, minden követségben van egy katonai szem. Hát itt is volt, s türelmetlenkedett, hogy lassan megy a dolog, s én ne gondolkozzam, hogy mi lesz ezekkel az emberekkel, hanem csak hozzam haza őket, s ahogy lesz, úgy lesz ...

– Ezt én nem csinálom! – Tehát eljöttem onnan, s csinálták, akik csinálták, tovább.

A terv különben az volt, hogy Bukovina öt falujának – Andrásfalva, Józseffalva, Fogadjisten, Istensegűs és Hadikfalva – székely lakosságát hozzuk haza, s Moldvából azt, aki jönne.”

A magyar hatóságok arra is ügyeltek, hogy a sajtó ne mozgósíthassa a csángók ügye mellett a közvéleményt. 1940. december 12-én a cenzúrabizottság a Miniszterelnökségre hivatkozva leszögezte: „csángó-magyarokra vonatkozó cikkek nem engedhetők át!”

Pedig 1941 őszén már a moldvai csángó-magyarok egy részében is „mind inkább erősödött a hazatérés vágya.” Ennek egyik oka, hogy eljutott Moldvába a székelyek hazaköltözésének híre és az is, hogy letelepítették őket Bácskába. A másik ok az volt, hogy a Bákó megyei csángó-magyar falvak egy részében egyfajta agitáció folyt a kitelepedés érdekében.

A csángó kérdés egy román hírszerző szemmel

Mielőtt a csángók kitelepülésének kezdetét vizsgálánk, nézzük meg, hogy a hivatalos román álláspont milyen volt a csángókkal szemben?

Olti Ágoston kutató néhány fontos titkosszolgálati dokumentumra lelt, melyek a csángók román állam iránti elkötelezettségének megítélését vizsgálták.⁴ A szerző kutatásai során talált dokumentumok a Román Speciális Hírszerző Szolgálat (Serviciul Special de Informații – SSI – iratanyagából kerültek elő. Ezek a dokumentumok elsősorban arról tudósítanak, hogy a háborús körülmények között igen nagy jelentőséggel bíró hírszerzés hogyan látta a csángó-kérdést. Az SSI által készített feljegyzések nem propagandacélból készültek, hanem a hadsereg részére. Jelentéseit a korabeli politikusok a lehető legmegbízhatóbbnak tartották, a döntések előkészítésénél maximálisan figyelembe vették.

⁴ Életutak 1. Az én Erdélyem. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának. Bp. 1988. 24–25. old.

⁵ Olti Ágoston: A moldvai csángók román állam iránti lojalitása a második világháború alatt – a román titkosszolgálati dokumentumok tükrében. In. Moldvai Magyarság 2006. augusztus – október számok. Rövidített átvétel.

A hírszerzést a román nagyvezérkar kémelhárító osztálya 1942. október 30-án kérte fel arra, hogy vizsgálja meg a csángóknak a román állam iránti lojalitását.

Tekintsünk át néhány korabeli dokumentumot.

I. Dokumentum: „Az SSI válasza a Nagyvezérkar felkérésére a csángók román állammal szembeni magatartását illetően.”

„A következőket tudom az önök tudomására hozni:

– Az elvégzett vizsgálatokból az következik, hogy a moldvai csángók az állam és annak szervei iránt lojális magatartást tanúsítanak. A csángók minden állampolgári kötelezettségüknek eleget tesznek, nem vonják ki magukat az adók határidőre való befizetése alól, a községeiket helyenként példás rendben tartják, vonakodás nélkül elvégzik a közmunkát, katonai kötelezettségeiknek eleget tesznek ...:

– A csángók részt vettek az 1877-es (Románia az orosz-török háborúban az oroszok oldalára állt, ezért jutalmul megszabadult a török porta fennhatóságától – LM) háborúban, meg vannak a saját hőseik, közülük többen kitüntetést kaptak. Harcoltak az 1916-1918-as háborúban (Románia csúfos vereséget szenvedett a magyar, osztrák és német haderővel szemben – LM), épp a magyarok ellen, anélkül, hogy részükről árulás történt volna. 1942. november 15.”

Itt meg kell jegyezni, hogy a Hírszerzés hivatalos álláspontjával szemben a Jászvásári Püspökség levéltárában folytatott kutatás arról ad hírt, hogy a katolikusokat (csángókat) nem fogadták el katonának, többek között azért, mert „a katonai hadviselés tájékoztatva volt arról, hogy az első világháborúban a katolikusok töltött káposztával (galuskával) várták a német-magyar csapatokat, és ha valamiféle magyar beavatkozás történe, a katolikusok lemészárolnák a románokat.”

Nem furcsa, hogy a Nagyvezérkar számára készített jelentés gyökeresen ellentmond annak, milyen képet a jászvásári katolikus püspökség keretében kialakítottak a csángókról?

II. Dokumentum: Jelentés Sandu Ioan hírszerzőnek Moldvában a Nagyvezérkar felkérésére folytatott vizsgálatáról.

„Moldvai csángó-kérdés – általános áttekintés.

... Köztudott, a csángók elég nagy számban vannak jelen szinte minden moldvai városban és néhány megyében, főleg Bákó és Román megyék számos községeiben. A kapott utasítások alapján először a városokat Iași-t, Băcău-t, Roman-t kerestem fel, azonban a probléma és a küldetésem jellegéből kifolyólag a kutatásom nem volt eredményes ... Úgy határoztam, meglátogatom a „csángók” által lakott egyik fontosabb vidéki központot, Szabófalvát. Az első benyomások alapján ... azt állapítottam meg, hogy a probléma önmagában nem csupán magyar, hanem katolikus kérdésként jelenik meg. 1942. november 16.

A moldvai katolikusok ügye politikai szempontból.

Ami elsősorban érdekel az, hogy ez a katolikus népesség etnikailag románnak, vagy idegen etnikai eredetűnek érzi-e magát?

... A városban a kérdés megválaszolása sokkal nehezebb ... itt sokkal emancipáltabb (önálló, független, szabad) a lakosság, mint falun és a katolikusok annyira összevegyültek a bennszülött? (román) lakossággal, hogy a kérdés mélyebb tanulmányozása megköveteli az illetőkkel való kapcsolatot ... Megállapítható: *a városi katolikus lakosság sokkal kevésbé hordja magán az idegen eredet jellegét, mint a falusiak. A falvakban a fentről jövő erős nyomás következtében a felszínen nem látszik egyetlen, a magyar eredetre utaló jel, még a lagmagyarabb falvakban, mint például Szabófalván sem. A közigazgatási hatalom, pontosabban a rendőri, olyan szigorúsággal van végrehajtva, hogy a lakosoknak semmi lehetősége nincs a nyilvánosság előtt etnikai eredetük kifejezésére. A magyar beszéd és a lakosok etnikai eredetük az érintése tiltott. Ez azonban csupán a nyilvánosság előtt van így: A lakosság a bensőségebb körökben – családban, kocsmában, az utcai csoportokban, a mezőn – ahova nem ér el a csendőrség, valamint a falusi adminisztráció és klérus szeme és füle – magyarul beszél, és néha-néha katolikus etnikai eredetükről is beszélnek. A tiltásoknak a legfontosabb exponense (kirendelt képviselője) a csendőrség, melynek szerepére nem térek ki, mivel nem az én témám.*

Második tényező maga a katolikus klérus...

A katolikus klérus – legalább is most – a legnagyobb erőfeszítéssel próbálja a lakosság fejébe verni, hogy az ők etnikai származásuk román, csupán a katolikus vallás különbözteti meg őket a román ortodoxoktól. (A román eredet hirdetői közül Iosif Petru Pal volt az első, aki ügymond „tudományos érvekkel” alapozta meg a román eredet elméletét. Az 1941-ben megjelent könyvében történelmi, etnikai, et-

nográfiai, földrajzi, etnológiai, nyelvészeti és logikai érvekkel szemléltette a román eredetet. A román kormányzervek részére a történelmi érvek nem voltak elégségesek, ezért elrendelték a vérvizsgálatot. A vizsgálat eredményeit egy német és egy román nyelvű kiadványban összegezte, ahol a román eredet a kor divatos rasszista módszereivel bizonyította.)

A katolikus klérus álláspontja a lakosság etnikai eredetét illetően pozitív, vagyis az állam érdekeinek megfelelő, de ugyanilyen mértékben káros az illető lakosságra gyakorolt abszolút katolikus hegemonia kérdése ... A kérdés politikai aspektusához szervesen hozzátartozik ennek a népességnek az államhoz való viszonyulásának kérdése. Ezt illetően nyugodt lelkiismerettel kijelenthető, hogy eleget tesznek a kötelességeiknek, akárcsak a bennszülött ortodoxok, sőt egyes kérdésekben még jobban. ... Nem vonják ki magukat az adók időben való fizetése alól, a községeiket, az őslakos románokhoz hasonlóan, rendezett állapotban tartják, a közmunkákat visszakozás nélkül elvégzik, és végül a katonai kötelezettségeiknek is eleget tesznek. ...

1942. november 17.

A moldvai katolikusok kérdése, az etnikai származás kérdése az illető lakosság körében.

„A kérdést három szempont alapján vizsgáltam:

1. a lakosság szellemi vezetőinek az álláspontja,
2. a magyar nyelv használata,
3. a lakosság álláspontja az etnikai eredet kérdésében.

A lakosság szellemi vezetői elsősorban a katolikus klérus tagjai, a szó tágabb értelmében, azaz az illető falvak papjai, tanítói (kántorai), a katolikus tanítók és a katolikus községekben levő kolostor szerzetesei.

A katolikus klérus álláspontja nagyon világosan van megfogalmazva, és ugyanolyan határozott. Ezek, hogy az előző jelentéseimben már rámutattam, egy tiszta román hangulatot tartanak fenn a lakosság körében. (Már az olasz misszionáriusok idején ellenszenv alakult ki a magyar klérussal szemben. Miután a helyi (Jászvásárban képzett) klérus átvette a parókiákat, átvette a magyar papok és a román nyelv iránti magatartást is. A moldvai katolikusok románosítása nemcsak a román államnak köszönhető, hanem főleg a helyi katolikus klérusnak – először az olaszoknak, majd a helybelieknek.) Azaz a lakosság vallási és világi nevelését azzal folytatják, hogy az egész moldvai katolikus lakosság román etnikai eredetű, és a többiekől csupán vallásukban különböznek.

(Domokos Pál Péter 1941-ben írja a következőket: „Csoda-e ezek után, ha a csángó-magyar származású pap, boldog örömmel kiált fel Kotnárbán, a román tengerbe pusztult régi magyar faluban, mondván: „Lassan eltűnik a magyar nyelv, melynek helyét a mi országunk édes nyelve (román) foglalja el. Ma egyetlen katolikus sincs Kotnárbán, aki magyarul tudna. A mai új templomban csak románul prédikálnak. Ma, ha valamelyik katolikusnak azt mondd magyar, azt válaszolja dühösen: „nem uram, én katolikus román vagyok.”)

Ez a román állam érdekeit szolgálná, azonban a katolicizmus oly mértékben az emberek lelkébe ivódott, hogy ez a katolikus egyház abszolút hegemoniájához vezetett, ennek a hegemoniának minden káros következményével. Elsősorban belevette a katolikus egyháznak azt az ismert dogmáját, hogy „a katolikus egyház egyetlen megváltó egyház a világon levő összes egyház közül.” Ez a tanítás olyan mélyen beegyökelezett az emberek lelkébe, hogy számukra az élet alfája és omegája az egyház és annak világi képviselői. A moldvai katolikus a legbigottabb, és a klérusnak a legalávetettebb bármely népnél, ahol alkalmam volt a nép lelkét tanulmányozni. A katolikus klérus egyszerűen rabságban tartja ezt a népet. Ennek a dogmának az a következménye, hogy magukat magasabb-rendűnek tartják az összes nem katolikus népnél és ennek következtében az ortodox románoknál is. Az ortodoxokat is egyfajta eretneknek tartják, akárcsak a többi nem katolikus népet. Ennek következtében a klérus a népet egy ördögi körbe tartja bezárva.

E szellemiség által a katolikus klérus abszolút szellemi hatalomra tett szert az emberek fölött, és ennek a hatalomnak a birtokában a katolikus papok megakadályoznak minden keveredést másokkal, de főleg a bennszülött ortodox románokkal. Ez oda vezetett, hogy a moldvai katolikus lakosság egyfajta katolikus nemzetiségűnek tartja magát. Ez az állapot (hogy ezek a katolikusok magyarok lennének) – ahogy az előző jelentéseimben rámutattam – igen veszélyes és káros a román államra nézve, mivel ezáltal a katolikus klérus a neki alárendelt népességet egy elszigetelt, a bennszülött románokkal szemben egyfajta ellenséges közösségben tartja. A katolikus klérusnak a lakosság fölötti hatalma annyira teljes, hogy a nép sem közösségség, sem egyénileg, nem tesz egy lépést sem a klérus jóváhagyása nélkül.

Nagyon látványos a papok magyarságtudatot romboló, elrománosító magatartása. (A magyar nyelvnek a templomok falai közül, hatalmi szóval történő kitiltására már Camilli püspök idején sor került: 1889-es pásztorlevelében megparancsolta, hogy „a plébániák templomaiban, a pápai enciklikákban előírt imádságok semmi más nyelven nem mondhatók, csak román nyelven.” Mihai Robu püspök 1938-ban rendeletileg tiltotta meg, hogy magyar nyelven dicsérhessék a Teremtőt. Egy évvel később a világi hatalom is „bekeményített”: Bákó megye prefektusa elrendelte, hogy „a katolikus templomokban az istentiszteleteket csak románul és latinul szabad mondani. A papoknak és kántoroknak nem szabad az egyházi énekeket más nyelven énekelni, csak románul és latinul ... Mindenkit szigorúan megbüntünk, aki ez ellen vét.”)

Ezt ők azon számítás alapján teszik, hogy a román állam vezetésének kegyeibe férközzenek és a román állam oltalma alatt, megtarthassák a hatalmukat a lakosság fölött, a katolikus egyház felsőbb vezetésének utasításai alapján vezetve azt.

(A modern román állam megalakulása [1877] előtt a Szent Szék Moldvát már 1622-től missziós területnek tekintette. 1884-ben a Vatikán el tudta érni, hogy Moldvában szilárd egyházi struktúrát hozzanak létre: felállították a jászvásári székhelyű római katolikus egyházmegyét. Egy évvel korábban létrehozták a bukaresti püspökséget stb.)

Ennek az egyeduralomnak az egyik következménye az, hogy ezt a népességet soha nem tudja felszippantani a bennszülött lakosság, mivel a katolikus klérus a legnagyobb szigorúsággal megtiltotta (az összes a katolikus egyház által ismert átok által), hogy egy katolikus legény egy ortodox román leánnyal házasodjon, vagy egy lány ortodoxhoz menjen férjhez (ezt az ortodox románok és a katolikusok is beszélik.)

A magyar nyelv használata épp annyira jellegzetes és érdekes, mint a moldvai csángókérdés egész problémája. Sok községben a nyelvhasználat egy alaposabb kutatást igényel, a lakosság többsége – az állami hatóságok és a klérus minden tiltása és felügyelete ellenére – odahaza magyarul beszél. (Szülőfalumban Lábnyikban ez a mai napig is így van.L.M) Ez a nyelv azonban inkább egy zsargon, amely nagyon távol áll a napjainkban beszélt magyar nyelvtől. Annyira elferdített, hogy azt lehet mondani róla, hogy annyira hasonlít a magyar nyelvhez, mint a jiddis zsargon a némethez. (Allítja ezt egy román hírszerző tiszt!) És a legérdekesebb jellegzetessége ennek a nyelvnek, hogy akik beszélik, nem is gondolják, hogy ez magyar, hanem meg vannak győződve arról, hogy ez egy katolikus nép nyelve, amelyet mind a papok, mind az állam – általuk ismeretlen okokból – üldöz.

Az etnikai eredetüket illetően a lakosság három fő kategóriába osztható:

Első: ide tartozik a lakosság nagy többsége. Nem is ismerik a probléma létét. Ennek a csoportnak a többségét egyszerűen nem érdekli az etnikai eredet kérdése, megelégszik azzal, hogy tudja, hogy ő román, aki tagja a katolikus egyház nagy nemzetközi közösségének, és ezáltal minden más vallásúnál magasabb rendű.

Második: a következőképp teszik fel a kérdést: minden lépésnél beleütközünk abba, hogy – katolikusok lévén – úgy viselkednek velünk, mint akik idegen etnikai eredetűek. Az állami adminisztrációban, a hadseregben, a munkahelyeken (pl. vasút) ezért fenntartásokkal kezelnek, sőt üldöznek minket. Ebbe a helyzetbe belenyugsunk és folyamatosan magunkban hordjuk a tisztázatlan etnikai eredetünk bélyegét, és hogyha a többi emberrel egy sorba szeretnénk kerülni, megkettőzött erőfeszítésekkel kell bizonyítanunk a román állam iránti lojalitásunkat. Hogy ennek a helyzetnek véget vethessünk, tisztázni kell végre az eredetünket, hogy ne legyünk alsóbbrendűségekre ítélve egész életünkben. Azok, akik ezt vallják, értelmesebbek és egy kicsit többet tanultak (a román iskolákban).

Harmadik kategória: (számbelileg igen kevesen) azok, akik magyar etnikai eredetűnek vallják magukat. Ezek olyanok, akik gyakrabban, vagy hosszabb ideig kapcsolatba kerültek az erdélyi magyarokkal, Erdélyben vagy akár Bukarestben. Mivel igen kevesen vannak, nincs semmilyen jelentőségük.

A helyi román közvéleményben a problémával kapcsolatban két irányzat van.

Az első azt vallja, hogy eltekintve ennek a népnek a valódi származásától – *minél hamarabb románosítani kell, hogy eltűnjön a nemzet testéből az az üszök, amit a moldvai katolikus lakosság alkot.* E nézetben belül két különböző vélemény is megjelenik. Az egyik azt vallja, hogy ez a népesség elrománosíthat úgy is, hogy megtartja a vallását. A másik szerint a románosítás csak az ortodox vallásra való áttéréssel lehetséges. Az első vélemény azt sugallja, hogy Pál pap könyve minden szempontból kapóra jött. (Iosif Petru Pal – Pál Péter József – könyve akkor jelent meg 1942-ben, amikor egy Petru Râmneanu nevű ember a csángókat úgynevezett „katolikusvérű románok”-nak próbálta meghatározni.

Az Antonescu-diktatúra idején az elrománosodott csángó katolikus klérus a román eredet bizonygatásával akarta a csángók „nemzethűségét”, „megbízhatóságát” alátámasztani. A második irányszat ellenben azt vallja, hogy nagyon világos a moldvai katolikusok nagy többségének a magyar származása. *És ezért nem lehet a fejükből kiverni, tehát soha nem lehet elrománosítani őket, és nem is kell, hanem Magyarországra kell küldeni őket.* Ezt a nemzet testén levő úszköt csak ezzel az intézkedéssel lehet kioperálni a nemzettestből, tehát Pál pap könyve képmutató, megállapításai érvénytelenek.”

„*A moldvai Katolikusok kérdése. A magyar irredentista propaganda és a csángóügy.*” 1942. november 18.

„Tudjuk, hogy az utóbbi időben, körülbelül egy éve, Magyarországon újra napirendre került a „moldvai csángók ügye”.

Megszakítva román hírszerző tiszt jelentését néhány észrevételt el kell mondani. Mint már korábban szó volt róla, a mintegy 15000 főre tehető bukovinai székelyeknek a szervezett áttelepítése után jelent meg a moldvai csángók lassú hazatelepítésének ötlete. Ez a hazatelepítés nem volt sikeres, hiszen csupán 160 személyre teszik azok számát, akik áttelepültek. 1942-től az áttelepítés szinte teljesen leállt (néhány kivételtől eltekintve), részben a román utazási korlátozások életbeléptetése miatt, részben a magyar hatóságok úti-okmány kiadásának szüneteltetése miatt. A kérdés a front közeledtével 1944-ben került ismét napirendre, amikor a német megszállást követően (1944. március 19.) megalakuló Sztójay-kormány április elején jóváhagyta a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő M. Kir. Kormánybiztosság titkos szervező munkáját. A helyszínen történő tájékozódás (és szervezkedés) egyik kulcsfigurája a brassói magyar főkonzulátus sajtóelőadója, Baumgartner (1941-től Besenyő) Sándor volt, aki alapos terepismerettel rendelkezett, mivel a harmincas években a jasi katolikus teológián tanított. Áprilisban, titokban felkereste a Bákó megyei csángó-magyar településeket, és a fontosabb falvakban „sejteket” állított fel, vagyis „bizalmi férfiak” hálózatát hozta létre, azzal a feladattal, hogy lehetőség szerint „hálózzák be” az összes, még csángó-magyarok által lakott falvakat, majd amikor a hatóságok elrendelik az érintett megyék lakosságának kiűritését, akkor minél nagyobb részüket Magyarország felé „terítsék el.”

Besenyő terve egyrészt arra épült, hogy a front közeledtekor Bákó megyében is olyan nagyarányú lakossági kitelepítés fog történni, mint Besszarábiában és Bukovinában. Másrészt arra számított, hogy a bizalmi emberei a román hatóságok tudta nélkül tudnak szervezkedni, és a csángó-magyarokat sikerül megnyerni az áttelepedés gondolatának.

A magyar katonai felderítés is kiküldte néhány emberét a csángók közé, akik megállapították, hogy az áttelepedés helyzete nem olyan megnyugtató, mint ahogy azt Besenyő korábban állította. Ugyanaz volt a helyzet, mint ami korábban is akadályozta a csángó-magyarok tömeges áttelepedését. Ne felejtsük el a román hatóságok a háború alatt már annyira bíztak a csángó-magyarok állam iránti lojalitásában, hogy szinte minden csángó férfit (főleg családapát) behívtak a román hadseregbe. Hiányzott a férfiaknak az a rétege, amely már koránál fogva is dönthetett volna a családja sorsát illetően.

A magyar katonai felderítők jelentésükben megállapítják, hogy a „csángó magyarjaink örömmel fogadták a hazatelepítés lehetőségét, de a távollevő apa, férj, fiú stb. hiányában nehezen fognak elhatározásra jutni.” Tehát 1944 nyarán a fenti okok miatt a tervszerű, nagy arányú áttelepítés nem kezdődött el, de a csángó-magyarok beszívárgása folyamatos volt. Töredékes információk alapján, 1944 nyarán mintegy 250 személy lépte át a magyar-román határt.

Folytatva a hírszerző tiszt jelentését „Sok tudományos intézet, szervezet, folyóirat és újság intenzíven foglalkozik a kérdéssel, ezek közül is főleg a pécsi egyetem mellett működő Kisebbségtudományi Intézet. Pár hónapja – úgy voltam informálva, ... hogy a vezető magyar körök a moldvai csángók között egy helyszíni szisztematikus propaganda megszervezését tervezték. A terv kivitelezése során, a megcélzottak közé való jutásban nehézségbe ütköztek. Saját tapasztalatomból mondom, hogy a moldvai katolikus községekbe egy idegen sem tud belépni, nem hogy egy magyar, de még egy szomszéd községből való sem.” (Azt nem említi a román hírszerző, hogy a román hatóságok nem nézték jó szemmel a csángó-magyarok és erdélyi nyelvtestvéreik rendszeres találkozásait. Az 1930-as években a csendőrség minden „gyanús idegent” órákon belül kiutasított az adott csángó-magyar településről, legyen szó magyarországi vagy erdélyi (!) etnográfusról (pl. Lükő Gábor és Szabó T. Attila esete), vagy egyszerű turistáról. A háború előtt a csendőröknek kiadott szigorú utasítást, miszerint minden odajövő magyart ki kell utasítani a csángó-magyar falvakból, a világháború alatt ezt az utasítást még szigorúban betartották.)

„Abból, amit láttam és hallottam azokon a vidékeken arra a következtetésre jutottam, hogy a magyar propaganda mégiscsak kapott eszközöket, mégha gyengéket is, hogy a csángó falvakba beférközzön, nem a propagandisták odavaló küldésével, hanem ezekből a községekből. Erdélybe utazók bevonásával. Ahogy korábban rámutattam, ezek tartják életben a magyar származás lángját, ezáltal téve eleget a kötelességüknek, hogy a községeikben magyar irredentista propagandát folytassanak.

A katolikus papság teljesen uralma alá vonta ezt a népet, a katolikus egyház misztikumának varázsával, mintegy egyetlen megváltást nyújtó, oly annyira rabul ejtették, hogy elérték, hogy ez legyen a lakosság egyetlen célja. Ezáltal odáig jutottak, hogy teljes hegemoniát élveznek a nép fölött, amely ellenvetés nélkül mindent elfogad, sőt némi ellenséges érzéssel is viszonyul mindahhoz, ami nem katolikus. A katolikus papság a hegemoniájának tökéletesítésével párhuzamosan egy „népesség-elmagyartalanító” tevékenységet is folytat, de ezt – legalább is az én véleményem szerint – nem a román állammal szemben lojalitás vezérli, inkább számító önérdékből teszik. Másképpen mondva: ezáltal az elmagyartalanítás által a katolikus papság az állam kegyeibe akar beférközni, és azt szeretné elérni, hogy ez utóbbi szemet hunyjon hegemoniájuk kiteljesedése fölött. (A szerző megjegyzése: ne felejtjük el, Románia államvallása az ortodoxvallás, a katolikus csak egy megtűrt kisebbség vallása. Azért, hogy a katolikus papság fenntarthassa teljes uralmát a csángó-magyar lakosság fölött, minden tekintetben kiszolgálja sovíniszta román államhatalom minden kívánságát.)

A klérus szeparatizmusa oly messzire merészkedik, hogy nem ritkán brutális eszközökkel is megakadályoz bármiféle keveredést az őshonos lakossággal (románokkal?). Minden eszközzel meggátolva az úgymond vegyes házasságokat. Röviden: a moldvai katolikusok államot képeznek az államban.”

„A csángó kérdés. Általános következtetések. 1942. november 20.”

„... azt szerettem volna bemutatni minél több bizonyítékkal, hogy a kérdés sokkal terjedelmesebb, mint ahogy távolról és felszínesen látszik: egy fontos nemzeti ügy.

Két különálló jellege van: a magyar és a katolikus aspektus (nézőpont).

1. A magyar jellegnek négy fontosabb eleme van, azonban már a kiinduláskor meg kell jegyezni, hogy ezek közül, a felszínen, a lakosság hétköznapi életében, nem látszik egyáltalán, hogy foglalkoznának a magyar származás kérdésével a lakosság körében. Csak amennyiben mélyebbre fúrunk a nép életében, vehetjük észre ezt a négy elemet.

– A lakosság többsége, sőt azt lehet mondani, hogy szinte mindenki a román állam iránt lojális állampolgár. Náluk nem is tevődik fel a kérdés, hogy esetleg más országban, bármely legyen is az, szeretnének élni.

– Ugyancsak a többség, de kisebb számban, nem foglalkozik az etnikai származás kérdésével, megelégszik azzal, hogy katolikus, és ezáltal egyfajta büszkeséget és felsőbbrendűséget érez az őslakos ortodoxokkal szemben.

– Egy jelentéktelen részüket foglalkoztatja a származás kérdése és szeretnék tisztázni azt, hogy beilleszkednek az őslakosok közé. Nagyon kevesen vallják a magyar származást, csak azok, akik kapcsolatba kerülnek az erdélyi magyarokkal Erdélyben vagy Bukarestben. Ezeket a magyar irredentizmus propagandistáiként lehet számon tartani, habár lehet, az ők tudtuk nélkül váltak azzá.

– Az elferdített magyar nyelv egy hagyomány, amelynek a magyarozatát nem is igen keresik.”

II. Dokumentum. A Iași-i körzeti kapitányság válasza a Hírszerző Szolgálat felkérésére 1942. december 31. (A dokumentumot 1943. január 2-án iktatták az SSI-nél)

„... Iași-i körzeti rendőrkapitányság által végzett vizsgálat alapján a következők állapíthatók meg:

Román város területén csak 7-8 csángó van, akik nem mutatnak a román érdekek iránt ellenséges magatartást, azonban a megye területén 39 003 csángó van, akik főleg a megye északi részén lévő községekben élnek.

(Megjegyzés: a csángók pontos létszámának meghatározásához nincsenek használható, pontos adatok. Az állami népesség-összeírásokat nem vehetjük alapul, mert vagy az anyanyelvi és nemzetiségi adatok hiányoznak (1918 előtt) vagy a vallási adatok (1945 után). Mikor pedig mindkettő ismert (1930-ban), akkor az derül ki, hogy a nemzeti kisebbségek „statisztikai eltüntetéseben” érdekelt hatóságok a ténylegesnél kevesebb magyarul beszélő csángót mutatnak ki Moldvában. Az 1859-es népszámláláskor, amikor a lakosság anyanyelvére is rákérdeztek, 52 811 római katolikust mutattak ki, akiknek mintegy 71,5 %-a, 37 823 személy még magyar anyanyelvüként volt feltüntetve. Nagy Románia létrehozása (1920) után az első népszámlálás 1930-ban történt. Ekkor 109 953 római katolikust mutattak ki Moldvában, amelyből – a statisztika szerint – csupán 23 800 volt magyar anyanyelvű. Tánzos Vilmos

kolozsvári néprajzkutató számításai szerint valójában ekkor még mintegy 45 ezer magyarul beszélő csángóval lehet számolni.)

Azokban a községekben, ahol a csángók alkotják a lakosság többségét, általában csak magyarul beszélnek, sőt még, amikor különböző kérdésekkel fordulnak a hivatalos szervekhez, akkor is magyarul teszik. Habár nem mutatták ki, ellenségesek a kormány intézkedéseivel szemben, nem jószívvel hajtják végre, a legtöbb esetben az arcukon lehet látni az egyetnemértést, csak a szankcióktól való félelmükben engedelmessé válnak.

Ez a helyzet annak tudható be, hogy nagyon alárendeltek az illető községek katolikus papjainak, akik a misék alkalmával a prédikációkban arra próbálják nevelni, hogy csak az ők utasításaira hallgassanak. Ennek a bizonyítéka, hogy a pap kérésére mindig megjelennek és készek bármire.

Ott, ahol a primár (polgármester) keresztény (vagyis ortodox), nem hajtják végre az utasításait, és mindenképpen abban járnak, hogy csángó polgármester legyen, hiszen a csángó polgármesterek a papokkal egyetértésben védik és érvényesítik az érdekeiket. Mindezt a politikai pártok idején (1938-ig), amikor a polgármestert választották, jelenleg (1942. december 31.), amikor kinevezik őket, fékezik a település fejlesztési programjának a megvalósulását és mindenképp a lecserelésén ügyködnek.

A csángók nem tagjai sem a kommunista, sem a légionárius (vasgárda) pártoknak. Ami a magyar irredenta propagandát illeti, habár nem voltak bizonyított esetek, azonban a papok csángók közötti befolyását ismerve a papok segítségével könnyen megvalósítható.

Bákó megye hegyes vidékén van néhány csángó falu, ahol őrzik a népviseletüket, római katolikus vallásúak és a magyar nyelv egy dialektusát beszélik. A megye alföldi részén van néhány csángó falu, amely őrzi a népviseletét, azonban nem beszélnek csak román nyelven. Mind lojalisak a román állam és az ő szervei iránt.

Azok a csángók, akik Fálciu megye területén vannak római katolikusok, románul és magyarul is tudnak és a román államnak engedelmes állampolgárai.”

(Folytatjuk)

Dr. Laczkó Mihály

Szentek, szüretek, szőlőcsőszök

Trifun-nap a délszlávoknál

„Amikor Krisztus születését követően eltelt negyven nap, édesanyja elindult a templomba imádkozni. Útközben találkozott egy folyónál Szent Trifunnal. A vízen áthaladva térdig felemelte szoknyáját, hogy ne legyen vizes. Ám Trifun azonnal észrevette. »Mária, fehér lábad van!«, mondta neki. Ő erre nem válaszolt semmit. Amikor találkozott feleségével mondta neki, hogy vigyen gyógyírt a férjének, mert a szőlőmetszőkkel véletlenül levágta az orrát.” Mondják, hogy Szent Trifunnak szuggesztív hatalma volt. Szemmel gyógyította az idegbetegeket. A mondák szerint kilenvenkilenc ember megölését tulajdonítják neki, a századikat azért ölte meg, mert egy szüzlányt gyalázott.

Trifun-nap február 1-jére (a pravoszlávoknál 14-re) esik. A balkáni szlávoknál első tavaszi ünnepnek számít, amikor rituálék során az agrár ciklus kezdetét jelölik meg ily módon. A szőlő- és bortehermélekhöz kapcsolódik, akiknek védőszentje a kis-ázsiai Frigiába való Szent Trifun. Trifun keresztény hitre tért át, amiért Niceában, Jézus után 250-ben kivégezték. A szerb mondák szerint a halálát követő napon jelentek meg a szőlővesszőt tisztító rovarok, ezért a szőlészek és a borászok védőszentjüknek tekintik. Egy XVII. századi kéziratban megmaradt feljegyzés is megemlíti, hogy Kelet-Szerbia falvaiban *Orezačnak* és *Zarizojnak*, azaz metszőnek és vágónak nevezik, ugyanis neve napján kötelező érvénnyel egy vagy három szőlővesszőt levágnak, s azt borral leöntik. A szentet különböző jelzőkkel illetik: *sv. Tripun Rižač* (a vágó Szent Tripun, Kotorban az ottani horvátok), *sveti Triva guščar* (a ludas Szent Triva, Vajdaság), *Tripun pijanica* (részes Tripun, Macedónia), *Trifonovden*, *Trifon Zarezoj*, *Trifgon Čipija* (Bulgária).

Szent Trifunt kacorkéssel ábrázolják a Kattarói-öböl mentén lakó horvátok. Több templom védőszentje, többek között Kotor városáé is, ott csaknem ezer család tekinti védőszentjének. A vendéglősök is megünneplik neve napját. Trifun-napján a szentmisén a pap megszenteli a vizet, majd ezt követően a

szőlősgazdák szőlőikbe mennek, ahol jelképesen egy vagy három szőlővesszőt levágnak a szőlőbirtokuk széléről, majd borral, illetve pálinkával leöntik, hogy "jól teremjenek", hamut hintenek rájuk "hogy a szőlőfűrtök tömöttek legyenek" (Skoplje vidékén). Rendszerint férfiak végzik a műveletet, Timok vidékén pedig várandós asszonyok.

A szerbiai Resavában a szőlőtulajdonosok ilyenkor egy pincében közös imára gyűlnek össze.

Levágott szőlővesszőt hoznak magukkal, borral jól megöntözik és közös lakomát csapnak. A házigazda tisztségét évről-évre váltakozva töltik be a szőlősgazdák, kalácsot készítenek és „slavat”, azaz ünnepet tartanak. Levágott szőlővesszővel és különböző gyümölcsfaágakkal díszítik fel a gazdát. Az új házigazda az öreg házigazdától a kalács felét kapja, és ő hozza a pincéjéből a bort.

Dél-nyugat Bulgáriában a házigazda a szőlő közepén szentelt vízzel teli üveget ásott el, hogy ily módon megőrizze a jégveréstől a termést. Kumanovo vidékén jó tud meghemperedni a szőlőtőkék között, hogy úgy guruljanak a borral teli hordók is. Amikor ketten metszették a szőlőt, olyankor a házigazda áldása rituális párbeszédé alakult át: „Dedo Trifone, kade si?” (Trifun, öregapám, merre vagy?) A másik erre ezt feleli: „Čuja, čuuuja!” (Hallom, hallooom!) A házigazda jóvendülésbe kezdett: „Ne moga da te vida od crni i beli grozdaci” („Ne láthassalak a vörös és a fehér szőlőfűrtöktől”). Majd ezt követte a férfiak rituális lakomája.

A bolgárok a levágott szőlővesszőkből koszorút fontak, azokat hazavive felakasztották az ikon mellé. Észak-Bulgáriában ilyenkor választják meg a „car na lozjata”-t (szőlő-cárt), akit kezüket összefonva kocsin visznek el a faluba, ahol minden egyes házba betérve borral öntöznék, hogy bőséges termésük legyen.

A bulgáriai Radovišten borral kínálják meg egymást a gazdák, s az aki berúgva a földre esik az lesz abban az évben a „részegek császára”.

Bulgária Rodope vidékén, ahol a szőlészet kevésbé fejlett, Trifun-napkor rituálék megtartására kerül sor, amelyek szemantikailag rituális műveletekkel vannak kapcsolatban, az úgynevezett *trifonos-vaneval*, amikor párbeszéd formájában a terméketlen fát, a meddő asszonyokat és állatokat megfenyegették, hogy megmetszik, megvágják őket. A bolgároknál ismert még a *nasičane* szokása, amikor az ivartalan férfiakat borotvával megvágják.

Trifun-napot jégverés, a károskozó madarak, hernyók és rágcsálók, egerek és csúszómászók ellen ünneplik. Timok vidékén a férfiak a kertekben puskáikkal lövöldöznek, hogy a vakondokat elkergessék, s az asszonyok nem vesznek kezükbe orsót, hogy a madarak a vetések körül ne röpködjenek és ne szálljanak rá.

Szerbiában ezen a napon figyelik az időjárást. Ha Trifun napján esik a hó vagy az eső, akkor az év esős és termékeny lesz, ha napos idő van, akkor száraz és terméketlen.

Ha megcsordul Vince

A Katolikus Egyház több szentje is a Vince (latinul Vincentius) nevet viseli. Egyik közülük, akinek névnapját az Egyház január 22-én ünnepli, valójában a spanyolországi Cezaraugusti, a mai Saragoza város diákónja volt. Diocleciánusz császár uralkodása alatt Valenciában elfogták, válogatott kínzásokkal gyötörték halálra, s ott is temették el. Tiszteletét elősegítette nemesi származása, amelyre a feudális Európa sokat adott.

A magyarok Szent Vincét különösen a szőlővidékeken tisztelik, ugyanis neve kapcsolatba hozható a latin *vinum*, azaz *bor* szóval. Az egykori pécsi horvát szőlősgazdák megünnepelték *Vincencio*-t, a versendi sokác-horvátok Szent *Viceta*-t ünnepték. A bosnyák-horvátok *Vinceca*-t, a zalai horvátok *Vincovo*-t, a Dráva mentiek *Vinkovo*-t. A horvátok a bort nevezik *vince*-nek, a magyarok a rossz bort pedig *vinko*-nak, tehát a szent akarva-akaratlanul a borral hozható kapcsolatba, míg kínzása, az érett szőlővel, ugyanis testét a szőlőfűrthöz hasonlóan darabokra tépték.

Szent Vince legendája elmondja: őt Valeriusz püspök szentelte pappá. Abban az időben Maximilius és Diocletianus római császárok kiméletlenül üldözték a keresztényeket. Szent Vincét a római katonák elfogták és börtönbe vetették. Kiméletlenül vallatták. Testét apró darabokra tépték, hogy csontjai és belső szervei is kilátszódtak. Ámde Isten szolgálja Vince bátran tartotta magát, s kínjai közepette hozzá fohászodott. Börtönében a kivallatásnak alávetett Vincét az angyalok látogatták meg, akik vele együtt éneket zengtek. Daciusz római helytartó – aki elrendelte kivallatását – börtönében meglátogatta a meggyötört és megkínzott Vincét, s azt vette észre, hogy a vértanút fénysugár öleli körül. Ennek következtében a helytartó felvette a kereszténységet. A keresztények a börtöncellában sebeit csókolgatták.

vérét pedig zsebkendőikben fogták fel, majd hazavitték, hogy az megvédje őket minden rossztól. Szent Vince 304-ben halt meg, valószínűen január 22-én.

A pécsi horvátok a gyükési Bertalan kápolnában a horvát nyelvű istentiszteletet követően pincéikbe mentek, s hurkát, disznógömböcöt akasztottak a szőlőkaróra, hogy majd olyan fűrtök teremjenek, mint a gömböc. Hasonlóan járnak el a versendiek is, akik be-betérnek egymás pincéibe, ám egy-egy szőlővesszőt is levágtak, amit vízbe tettek, s tesznek ezen a napon. A kihajtott rügyekből következtetnek az új termésre. A mohácsi szőlőhegyen hajdanán nem maradhatott el a víg dudaszó, később tamburások zenéltek a szőlősgazdák nagy örömeire. Itt a sokác gazdák a János napján megszentelt borral és a vízkeresztkor megszentelt szenteltvízzel körüljárják a szőlőt és megszentelik a szőlőtöveket, valamint a négy sarkon lévő tőkét szentelt borral. A *gömböcöt*, illetve *kulent*, egyúttal a jófajta hurkát együtt fogyasztják el a szomszédokkal.

Az alsószenmártoni volt sokácok azt tartották, ha ezen a napon szép idő van, akkor az az évi szőlőtermés jónak ígérkezik. Ha a házak eresze alatt a jégcsapok kövérré híznak, akkor meg azt mondták, hogy a kukoricaesővek is olyan nagyra nőnek, mint a jégcsapok.

Csak férfiak vehettek és a mai napig is vesznek részt ezen a szeren, ahová barátaitak is meghívják. A szabadban tüzet gyújtanak. A gazda ezt követően a *kulent*-t a tőkére köti és visszatér a pincébe. Bort önt egy kancsóba, majd visszatér a szőlőtökéhez, a gömböcöt felakasztotta. Letérdelve imádkozik Istenhez, bő termést kér, a borral a szőlő négy sarkát megöntözi, majd visszatérve a kulenhez azt megkezdi, s eszik belőle. Jó jelnek számít, ha az eresz megcsordul. A magyarok, horvátok jó jelnek tekintik, ha ezen a napon esik az eső, mert akkor sok bor lesz. No, nem hiába mondjuk: „Ha megcsordul Vince, megtelik a pince!”

A pécsi szőlősgazdák Szent Illéshez, Szent Bertalanhoz, Szent Vincéhez fohászkodnak

Visszatérve a pécsi szüretre és a horvát szőlősgazdákra elmondható, hogy ez utóbbiak a város keleti határában Szent Bertalan tiszteletére kápolnát emeltek, amit idők múltával, Szepesi Ignác püspöksége idején, 1828-ban felújítottak, s a bejárati ajtó fölé horvátul vésették be az adakozó polgárok („pirgerék”), közöttük Jaranyi Andro fia, „Jarany Gyuro” nevét is. A horvát nyelvű rövid szöveg kezdő és befejező része így hangzik: „Popravita pod Sepesy Ignjom 14 PV Biskupom... Pirger M Jarany Gyuro... kapele Bartolojme Godine 1828 dana 18 July.”

Szent Illés napján (július 20.), Szent Bertalankor (augusztus 24.) és Szent Vincé napján (január 22.) a gazdák és családjuk a kápolnában istentiszteletre gyülekeztek, illetve a Szent Ágoston-téri templomukból a keskeny és meredek utcán, valamint a hegyi kanyargós – találon elnevezett „Krisztus-úton” – gyalog tették meg az utat a szőlőkben lévő Bertalan-kápolnáig.

Szent Illés napján a pécsi horvát asszonyokról a XIX. század nyolcvanas éveinek második felében a pécsi horvátok szokásait, gazdag népdalkincseit, meséit lejegyző Nikola Tordinac (1858–1888) közli, hogy ilyenkor nem dolgoznak: „Ezen a napon a horvátok búcsúra mennek Szent Bertalanhoz a szőlőkbe. A szőlőtökére „kulent” (disznósajt) akasztanak, hogy a töke telt legyen, mint a kulen. Ha ezen a napon esik az eső, akkor az év hátralévő része esős lesz. Amikor először mennydörögni kezd, meghemperednek a földön, nehogy hátfájások legyenek.”

A jeles és fiatalon elhunyt néprajzgyűjtő 1885-ben így tudósít a pécsi bortermező szőlősgazdák Bertalan-napi ünnepéről: „Bertalan-nap előtt a Bertalan templomocska közelében lévő szőlőtulajdonosok feleségei kalácsot és süteket sütnek. Másnap a harang megkondultával férfiak és asszonyok kosarakkal a plébánia-templomba sietnek, s onnan menetben érkeznek a hegyre. A lányok fehérbe öltöznek, mindenki ünneplő ruháját ölti magára, a legények kiviszik a templomi zászlókat, ekkor lekipásztoruk a menetet, hogy az hatalmasra megduzzad. Menet közben horvát Mária-énekeket énekelnek. A templomocskára elé már jóval előbb megérkeznek a kocsmárosok, a mézeskalácsosok, az árusok, akik kifeszítik sátraikat, portékájukat kínálva. Hangyaként özönlik a sokaság. Kezdetét veszi a horvát mise, a misét követően a pap kijön és felmegy a szabad ég alatt ácsolt szöszékre. A nép a meredek lejtőkre és a füves részre ülve mohón halgatja a Bertalanról szóló történeteket. Tíz órakor van a magyar mise és a prédikáció, s ekkor kezdődik csak el igazán az igazi vigasság. A vőlegény menyasszonyát vezeti, a koma komáját, szomszéd a szomszédját, rokon a rokont, mégpedig a sátrak alá, hogy borral, méhsörrel és mézeskalácsal megvendégelje.

– Hogy vagy, koma? – hallik valakinek a kiáltása.

- Jól vagyunk. És te? Tiéd?
- Köszönöm, jól vannak mindannyian!
- Hova-hova, testvér?
- Itt vagyok én is.
- Kalácsot vegyenek! – kiáltja a mézeskalácsos.
- Szép kiskést vegyenek! – így a másik.
- Forró, a forró...!

Így aztán a mindenfelőli kiabálás a hegyet is megsüketítené. A nép szétszéd a szőlőkben. Akinek szőlője van pincéje is van, a pincében meg kellemes helyisége, és hamar előkerül a jó kisüsti, hazulról meg elhosszabb a szükséges elemőzsiát, még főznek is hozzá a szőlőben. Koma a komához, ismerős az ismerőshöz ebédre és vigadozásra be-betér. Amikor az ebéd befejeződik, a bor meg az emberek fejébe száll, apró tamburákat kocogtatnak és harmonikus örömekek csendülnek fel. Az emberek az egyik pincéből a másikba mennek látogatóba, és így vigadoznak egész estéig, aztán könnyű kocsikon és hintókon hazatérnek.

Akinek nincs hozzátartozója az a pázsitra teríti le takaróját, s tarisznyájából halássza elő az ételmezt és nézegeti az előtte hömpölygő férfiak, asszonyok, gyermekek alkotta ördögi kört."

„A szőlő a szolgát, és nem az urat szereti!”

Az embert próbára tevő szőlő, amely a horvát és a magyar mondások szerint nem szereti az urat, hanem a szolgát, illetve „A szőlőnek nem szükséges az imádság, hanem a kapa!”, meghálálja az egész éven át tartó fáradozást: az őszi bekapálást („bakhátra” vagy „simán”), ami a Gyűkésben (Alsó- és Felső-) villakapával történt, közli a pécsi szőlőművelésről dr. Kovács András kitűnő, publikálatlan tanulmányában, valamint az alábbiak is tőle valók. A bosnyákoknak ezen kívül volt még szőlőbirtokuk Kispirieszma, Rigóder, Czerék, Kasszián, Bánom, Szkókó, Bálics, Daindol (Kis- és Nagy), Alsó-Kismélyvölgy határában és a Meszesi-dűlőben, ahol Gergely napján (március 12.) vette kezdetét az embert próbára tevő szőlőmunka. Ezen a napon elkezdődött a szőlő trágyázása, a vesszőbújtatás, a tavaszi metszés a „látószöm” meghagyásával, majd a karóptlás, karóigazítás következhetett az ún. „gyalog-szőlőkben”. Az évenkénti háromszori, négyszeri kapálás sem maradhatott el, sem pedig a június végi, július eleji ugyancsak sekélyebb villakapálás, az augusztusi, szeptember eleji gyomtalanítás, a sarobolás sem. No, meg a kötözés a bevált rafíával, a speciálisan itt használt hársfaháncsal, a bosnyákosan „likanak” nevezett kötözőszerrel. Ha elmaradt volna a permetezés, kárbavesztett volna minden. Szőlőéréskor jelentkeztek a „jómadarak”, a falánk seregélyek, akiket, ha égiek voltak, kereplőkkel – a Jankovits szőlőkben nyolcalapácsosok voltak, sőt akadt itt 16 alapácsos is – riogatták, ha meg két lábon járó és repülni nem tudók voltak ökelmék, akkor megkergették vagy ha elfogták, a pandúrokra bízák őket.

A pécsi horvát „hajdúk” (mezőőrök) velük szemben az „Illyricum Juramentum Hajdorum” szabályai szerint jártak el szabályszerűen. A pécsi regulák három nyelven, azaz magyarul, horvátul és németül készültek a mezőőrök számára is, egyszóval anyanyelvükön, természetesen gondos fordításban és helyi tájszólásra alapozva az eskü szövegeket. Sőt, még a későbbiekben is a piaci felügyeletet végző pandúroknak arra is volt gondjuk, hogy „a pécsi vásárokon idegenek bort ne hozhassanak be és ne árusíthassanak”. A városban egyaránt elfogadott volt a magyar, a német és a horvát nyelv. Egyenrangúságukat mi sem bizonyítja jobban, hogy a városlakók mindannyit szabadon és szívesen használták.

Frankovics György

Matyikó Sebestyén József Holló László-díjas

A Holló László Alapítvány kuratóriuma múzeumépítő, hagyományokat teremtő, Siófok hírneves szülőltje, Kálmán Imre emléket ápoló munkájáért Matyikó Sebestyén Józsefnek, a siófoki Kálmán Imre Múzeum vezetőjének ítélte oda az idei Holló László-díjat. Az elismerést Komiszár János Holló László-díjas festőművész siófoki kiállításán vehette át a szakember. (Magyar Nemzet)

A magyar rózsanemesítő

Találkozás a Magyar Örökség-díjas Márk Gergellyel

Nagy ajándék volt számomra az a pár óra, melyet Márk Gergely és felesége társaságában tölthettem. A hivatásszeretet, a haza és a szűkebb pátria, Erdély iránti hűség és áldozatvállalás, az egymás iránti szeretet és tisztelet, ma már – sajnos – ritkaság számba menő értékek. Ez jellemzi a rózsák szerelmét.

Sokszor megcsodáltam Budatétényben Rózsakertje pompáját, gazdagságát, később szomorúan láttam a pusztulását is: alig maradt valami a sok munkával, áldozattal megteremtett, híres Rózsakertből, mely oly sok látogatót örvendeztetett meg szépségével. Most itt ülök szembe azzal az emberrel, aki mindezt megálmodta, szívós munkával megvalósította, hogy aztán az egészszet elveszítse, s mindent újra kezdjen.

– *Adódik a kérdés: hogyan is kezdődött a rózsákkal való kapcsolata?*

– Kicsit messziről kell kezdenem – válaszolja mosolyogva ősz hajú vendéglátóm. Magyarregebben születtem, s a Maros parton volt földje a szüleimnek. Mivel tovább tanulásra nem volt lehetőségem, gondolták, tanuljam ki a kertész szakmát, annak legalább hasznát veszik. Így kerültem Marosvásárhelyre kertészinasnak. Ez a város híres volt a szép parkjairól, virág szeretetéről, a Fő-tér csodálatos rózsáiról. Amikor 1940-ben Észak-Erdély felszabadult, átjöttem Bajára, a kertészképzőbe tanulni, majd Budapesten érettségiztem. 1944-ben bevonultam katonának, Dániában angol hadifogságba kerültem. 1946 őszén – hazatérésem után – beiratkoztam az Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaság-tudományi Karára.

– Tudja, milyen áron végezte el az egyetemet? – szól közbe a felesége, a valamikori évfolyamtárs, akivel 59 éve házasok. – Éjszakai műszakban rakodómunkás volt a TÜKER vállalatnál. Négy éven keresztül minden második éjszakát a Déli pályaudvaron töltött mint vagonkirakó és reggel jött az egyetemre.

– A szüleim Magyarregebben maradtak – veszi vissza a szót Márk Gergely –, tanulni akartam, el kellett tartsam magam; egyébként is fiatalon még sokat kibír az ember. A feleségemet az egyetemen ismerem meg, nagyon sokat segített nekem. 1950-ben végeztem és az akkor megalakuló Kertészeti Kutató Intézetbe kerültem, a disznóvény osztályra. Azzal a feladattal bíztak meg, hogy hozzak létre egy rózsagyűjteményt. Az első rózsakiállítás 1959-ben rendeztem, nagy közönség sikert aratott. A következő évben már előre érdeklődtek az emberek, mikor lesz újra kiállítás.

1960-ban az akkori politikai vezetők is meglátogatták a kiállítást és Kádár Jánosnak nagyon megtetszett. „Most itt az alkalom”- gondoltam, hogy előhozakodjak a tervemmel (akkorra már összegyűjtöttem a hazánkban előforduló rózsafajtákat). „Szeretnék egy rózsakertet létrehozni” – mondtam Kádárnak. „Csináljon egy rövid tervezetet és küldje be nekem” – válaszolta. Sok ellenséget szereztem akkor, mert hiába próbálták megakadályozni, Kádár személyes utasítására létrehozhattuk a 2700 rózsafajtából álló rozáriumot. Négy év alatt épült meg magyar és külföldi fajtákból. Ilyen ellentmondásos személyiség volt Kádár János, aki 1956-ban rettenetes dolgokat művelt, ugyanakkor neki köszönhetem a Rózsakertet. A kert kísérleti jellege abban mutatkozott meg, hogy itt értékeltük a fajtákat, itt választottuk ki a nemesítéshez szükséges szülőpárokat és végeztük el a keresztezéseket új fajták előállításához. A nemesítési munka a kert építésével párhuzamosan folyt, 1981-ig csaknem 125 fajtát állítottunk elő.

– *A kiállítások sikerével hatására újra divatba jöttek a rózsák. Milyen magyar hagyományai voltak a rózsatermesztésnek és -nemesítésnek?*

– Árpád-házi szent Erzsébet legendája is a rózsához kötődik. Amikor felelősségre akarták vonni jótekönyködése miatt, kötényében rózsává változott a szegényeknek vitt kenyér. Ennek emlékére a Magyar Katolikus Püspöki Kar „Szent Erzsébet rózsája” elnevezéssel díjat alapított a karitatív munkát végzők jutalmazására, amit Erzsébet naphoz közel eső vasárnapon adnak át egy ünnepség keretében. A díj mellé mindenki három tő – „Árpád-házi Szent Erzsébet emléke” nevű rózsát kap a nemesítőtől, vagyis tőlem.

A rózsának komoly történelmi múltja van már az ókortól kezdve, de most csak a magyar vonatkozásokból említek. A magyar főurak kastélyaik építéseihez kertészeket is hoztak külföldről, akik a kastély körüli parkosítást végezték. Ezek magukkal hozták a nyugati világ kert- és rózsakultuszát, ezért a magyar főurak világviszonylatban is pompás parkokat építettek. Erre utalnak a XV. századi feljegyzések. Mátyás királyunk kertjei Európa-szerte híresek voltak. A budai királyi palota kertjének átépítése Mária Terézia nevéhez fűződik, aki Grassalkovich közreműködésével 300 rózsafajtát telepíttetett be. A magyar rózsánemesítés legkiemelkedőbb úttörője azonban Geschwind Rudolf korponai erdőmester volt. Az 1800-as évek végén állítólag 700 új fajtát állított elő, s nemesítési munkája világviszonylatban is élenjáró volt. Sikerkült 32 fajtáját begyűjteni a jelenleg Szlovákiához tartozó Zólyomból, amelynek környékén volt munkásságának színhelye. Vele majdnem azonos időben Mühle Árpád temesvári kertész is foglalkozott rózsánemesítéssel. A századforduló idején nemesítéséről beszámoló irodalmi tevékenysége felülmúlta a nyugat-európai országok kertészeinek munkásságát. A magyar rózsakultusz fénykora az 1800-as évek végére és az 1900-as évek elejére tehető, amikor rendszeresen megjelent a „Rózsá Újság” is. Az első világháború súlyos veszteségei ezen a területen is nagy visszaesést jelentettek. Csak az 1930-as évek elején kezdődött egy kis fellendülés, melyben élenjárt Schrikker Sándor faiskolája, Feke-te Antal és Réthy József rózsafa-iskolája. A rózsatermesztésben Mühle Árpád és Gillemot Vilmos munkássága emelkedik ki. A rózsák igazi divatja a két világháború között alakult ki, a jobb módú polgárság kertjében terjedt el tömegesen.

A nemesítési munka az újonnan létesült Kertészeti Kutató Intézetben indult meg, az 1950-es évek elején. Amikor megkezdtem a kutatómunkát, kb 1200 rózsafajtát találtam.

– *Kérem, meséljen nemesítési munkájáról, amelyben nemcsak itthon, hanem külföldön is komoly eredményeket ért el. Olvastam, hogy első, államilag elismert rózsafajtája a Budatétény volt, ami 1967-ben állami elismerést kapott, ezt még további 22 követte.*

– Nyugdíjazásomig 160 törzskönyvezett és 24 államilag elismert fajtát nemesítettem. Történelmi személyiségekről, városokról neveztem el őket. van Szent Margit, Szent István, Szent Imre, Buda, Kolozsvár, Szabadka, de Szabó Dezsőről elnevezett is, aki a kedvenc íróm. Hála Istennek, a közönség megkedvelte a magyar rózsafajtákat, s ez számomra nagy öröm.

Minden rózsza a kedvencem, mégis kiemelném az „Árpád-házi Szent Erzsébet” rózsámat. 2000-ben, a kereszténység és Róma alapításának kétezredik évfordulója tiszteletére nemzetközi rózsaversenyt rendeztek. Őt kategóriában összesen 8 fajtával lehetett részt venni. Az anyagot 1998 őszén kellett kiküldeni Rómába. Ezen a versenyen a világ összes rózsanemesítője részt vett. Fajtáimmal ekkor jutottam ki először külföldi versenyre. A park- és futórózsza kategóriában „Árpád-házi Szent Erzsébet emléke” nevű rózsám első lett, aranyéremmel tüntették ki.

– *A római elismerés mellett említjük meg, hogy nagyon sok külföldi kiállításon vett részt és minden alkalommal a díjazottak között volt. Sőt, a könyvei közül az első, a „Rózsza”, 1964-ben Párizsban – egy nemzetközi szakkönyvkiállításon – mint a legjobb külföldi munka, ezüstérmet nyert. A Hungaricumok sorozatban megjelent „Magyar rózsák könyve” pedig szellemi és vizuális élményt nyújt olvasmányos szakmai írásaival, csodálatos fotóival – ez a könyv feleségével közös munkájuk. Tudom, hogy a nemesítést nem hagyta abba, de mi lett a sorsa a gyönyörű Rózsakertnek?*

– 1981-es nyugdíjazásom után ezért nem mentem vissza többet a Kutató Intézetbe. A Horn-kormány idején eladták és megsemmisítették a 1/3 részét! A valamikor 6 hektáros bemutatókert mára alig 2 hektár nagyságúvá zsugorodott. 1950 és 1980 között ezt volt Európa legnagyobb rózsagyűjteménye. Az évről-évre megrendezett rózsakiállítások, az ott folytatott nemesítő- és kutatómunka emelte az Intézet tekintélyét is. Volt olyan évünk, amikor 60 ezer látogató fordult meg nálunk. Eljövetelemmel az Intézet akkori vezetése a rózsanemesítést is megszüntette, pedig lett volna olyan kutató, aki folytassa.

– *Hála Istennek, Márk Gergelyt nem olyan fából faragták, aki könnyen feladja. 30 év után – saját erőből – mindent újra kezdett...*

– Vettünk egy telket Törökbálint határában és ott folytattam a rózsanemesítést. Olyan magyar fajtákat állítottam elő, amelyek felveszik a versenyt a külföldi fajtákkal. 1994-ben mutatkoztam be új rózsáimmal. Azóta újabb 463 fajtát nemesítettem, ebből 164 kapott állami elismerést. Jelenleg mintegy 120 fajtajelöltem van megfigyelés alatt. A feleségem 1983-ban ment nyugdíjba a Növényvédelmi Kutató Intézetből, és azóta ő is a rózsákkal foglalkozik. Hozzánk társult még a sógornóm is, s a mai napig minden reggel kimegyünk a rózsakertbe dolgozni. Aggódunk, mi lesz a sorsa ennek a világon egyedülálló gyűjteménynek, hungarikumnak, ha mi már nem tudjuk gondozni. Remélem, az Isten élte még, és a továbbiakban is tudok valami kis nemzetközi elismerést kiharcolni nemzetemnek a nemesítési munkámmal.

Zika Klára

2008-ban Márk Gergely megkapta az Magyar Örökség-díjat is életművéért, s ezzel nemesített rózsái a Magyar Örökség részévé váltak.

Honismereti munka Pápán

Mai értelemben vett honismereti tevékenység városunkban csupán az utolsó évtizedekben folyt, de helytörténeti tanulmányok már a tizenkilencedik század végén, a huszadik század elején is születtek. Ez az időszak a civil közösségek virágzásának kora volt. Ekkor közel száz egyesület működött a városban. Közülük a legnagyobb tekintéllyel a közművelődési irányultságú közösségek bírtak, ők rendelkeztek a legnagyobb taglétszámmal. Ilyennek tekintették akkoriban a *Jókai Kört* is, amely 1893-ban jött létre, s munkájában kezdettől szerepet kapott a honismeret is. A kör elsőként a Pápa melletti lhásznál 1849-ben vívott csata történetét jelentette meg könyv alakjában. Szerzője *Kiss Ernő*, a Református Kollégium tekintélyes történelemtanára volt. A millenium évében az egyesület szép emlékművet állíttatott a szabad-

ságharc Pápa melletti ütközetének emlékére. Különlegesen nagy vállalkozásra került sor 1905-ben, amikor a jeles kultúrközösség a város felkérésére elkészítette a *Pápa város egyetemes leírása* című nagyszabású monográfiát. Ez mindmáig alapvető forrásmunka mindazok számára, akik Pápa történetével kívánnak foglalkozni¹.

A XX. század első felében lelkes helytörténészek egymástól elszigetelten foglalkoztak honismereti témákkal. Közülük a legtekintélyesebb *Jankó László*, az Állami Tanítóképző Intézet történelemtanára volt, aki ásatásokat is végzett a város területén. Ezek szakszerűségéről hivatásos régészek is elismeréssel nyilatkoztak².

Két lelkes honismereti munkás, *Horváth Elek* újságíró és *dr. Tóth Endre* teológiai tanár 1936-ban remek összegzést készített Pápa történetéről, műemlékeiről és a környék nevezetességeiről *Pápa megyei város múltja, jelene és környéke* címmel. Ebben az időszakban még *dr. Bognár Imre Ede*, *dr. Kovács Eszter* és *Kiss István* is készített terjedelmes és értékes tanulmányt a városról. Iskolatörténetek is születtek ekkoriban, ezek közül kiemelkedtek a Református Kollégiumról és a Bencés Gimnáziumról született írások³. *Molnár István* hitoktató remek újságcikkekben világította meg a várostörténet egy-egy eseményét, kérdését.

1945 után jó ideig egymástól függetlenül, irányítás nélkül foglalkoztak elkötelezett emberek honismerettel. Érdemes közülük néhány nevet megemlíteni: *Nádasy Lajos* és *Kövy Zsolt* református lelkész, *Exner István* iskolaigazgató, *Takács Pál* igazgató, *dr. Tungli Gyula* tanár, *Somfai Jánosné* tanárnő, *dr. Mithay Sándor* múzeumigazgató, *dr. Tóth Dezső* könyvtáros, *Rácz István* és mások⁴. A helytörténettel foglalkozók komolyabb összefogására az 1960-as években került sor, amikor megérett egy Pápa címmel kiadásra kerülő útikalauz terve. A költségeket a Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala, a szervezést a Városi Tanács vállalta. A kiszemelt nyolc szerző közül hat pedagógus volt: *Csapó Gyula*, *Huszár János*, *Jászay József*, *Mátyus Ferenc*, *dr. Szakál Sándor*, *Tóth Sándor*. Kezden: *Boksay György* és *Várnagy Mihály* idegenforgalmi szakemberek. A könyvet a kiváló Balaton-szakértő, *Zákonyi Ferenc* lektorálta. A tanulmányok rövidesen elkészültek, megkapta őket a kijelölt szerkesztő, aki életében először járt Pápan. Ő a kéziratokat jelentősen átalakította, így több komoly tévedés került bele a megjelenő könyvbe. Még az egyik szerző neve is helytelenül szerepelt a kiadványban. (*Jászay József*ből *Juhász József* lett.) A legsúlyosabb „tévedés” a következő volt: „... 1918. október 31-ét követően ... forradalmi hangulat uralkodott Pápan ... Még az őszön véres események színtere lett a város. A szocialista haladás ellenségei megtámadták a Munkásotthon. Az összeütközésnek három halottja lett.”

A valóságban a vérengzésre nem 1918-ban, hanem 1919. március 15-én került sor, de nem a Munkásotthonban, hanem a Felsővárosi Katolikus Olvasóköri. Nem a haladás ellenségei támadtak, hanem a felfegyverzett kommunista nemzetőrök, akik három fegyvertelen fiatalot megöltek, kettőt pedig megsebesítettek⁵.

1969-ben Tanácsköztársaság Pápan címmel született pártirányítással egy dokumentumgyűjtemény, részben honismerettel foglalkozó pedagógusok bevonásával. A 450 oldalas, 60 példányban sokszorosított kiadvány fő célja a Tanácsköztársaság eseményeinek megszerkesztése, pozitív formában történő bemutatása volt⁶.

Ezután a Hazafias Népfront létrejötte után időnként egy-egy kiváló honismereti szakember érkezett a városba (*Kanyar József*, *Töltési Imre*, *Végh József* stb.). Az ő előadásai színesek, érdekesek, hangulatosak voltak. A találkozók a Népfront helyi képviselője szervezte, főként a városi és járási iskolákba küldve a meghívókat. A hallgatóság ennek megfelelően főként pedagógusokból állt⁷.

1964-től mindmáig hagyomány a Döbrönte Várúnnepség. Ez az első időkben kétnapos volt. Az első napon megyei honismereti tanácskozással került sor, melyen szép számmal szerepeltek a pápaiak. A második napon kulturális műsor, zenés program, lovasbemutató szórakoztatta a középkori vár romjai mellett a megjelenteket. A tanácskozások megszervezésében nagy szerepe volt *Rácz Istvánnak*, a Pápai Járási Hivatal elnökhelyettesének. 1983-tól a honismereti program elmaradt, a vigalom megmaradt⁸.

¹ A Pápai Jókai Kör emlékkönyve 1893–1993. Szerkesztő: *Huszár János*.

² *Dr. Mithay Sándor* múzeumigazgató emlékezése.

³ *Szalai Antal* helytörténész szóbeli közlése

⁴ *Dr. Tungli Gyula*: A Veszprém megyei honismereti mozgalom négy évtizede. (Kézirat)

⁵ Pápa útikalauz. A Veszprém Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatalának kiadványa.

⁶ A Tanácsköztársaság Pápan című kézirat a Jókai Mór Városi Könyvtár honismereti gyűjteményében.

⁷ A szerző, *Huszár János* személyes emlékei.

⁸ *Dr. Tungli Gyula*: A Veszprém megyei honismereti mozgalom négy évtizede. (Kézirat)

Pápán több iskolában működött, s működik mindmáig honismereti szakkör. A legeredményesebbnek ezek közül a Türr István Gimnázium diákközössége bizonyult. Ennek vezetője *dr. Tungli Gyula* tanár volt. Ők gyakorlati munkát is végeztek, miután bekapcsolódtak a város és a járás területén folyó földrajzinév-gyűjtésbe. Munkásságuk elismeréseként 1970-ben a II. Országos Diák Honismereti Konferenciát Pápán rendezték meg. Ezen sikerrel szerepeltek a pápai középiskolások.

Sokáig gátolta a terjedelmesebb helytörténeti, honismereti munkák megszületését az a tény, hogy csak egészen kivételes esetben volt mód megjelentetésükre. Nagy lépést jelentett 1972-ben a Veszprém megyei honismereti tanulmányok című sorozat megindítása. Ezt a Hazafias Népfőrt és a TIT megyei bizottsága gondozta. 1991-től a kiadást a Megyei Honismereti Egyesület vállalta a Megyei Önkormányzat támogatásával. Ezekben szép számmal jelentek meg a pápai honismereti kutatók dolgozatai.

Rendszeresen került sor honismereti foglalkozásokra a Városthörténeti Kör megalakulásától. 1981-től kezdődően a Pedagógus Művelődési Házban. Az új közösséget, amelynek vezetője *Huszár János* szakfelügyelő lett, messzemenően támogatta az intézmény igazgatója, *Borbély Lajos* művész-tanár. Rendszeres foglalkozásokra minden hónapban egyszer kerül sor. Az időszaki kérdések megbeszélése, megvitatása mellett minden alkalommal elhangzik egy-egy előadás. Városnézés, templomlátogatás, temetői séta, kirándulás alkalmasszerűen történik előzetes megbeszélés alapján. Ezek közül különösen emlékezetes volt az ismerkedés Pápán a bázisrepülőtérről. Veszprémben a Megyei Levéltárral és az Érseki Levéltárral.

Fejlődést jelentett, amikor 1986-ban *Borbély Lajos* igazgató a Pedagógus Művelődési Házban a diákok számára megszervezte a Szűkebb pátriánk honismereti tanfolyamot tizenhat előadással. Ezt a következő évben *Huszár János* vette át és vezette közel két évtizeden keresztül. Az utolsó években a tanfolyamot ismét *Borbély Lajos* szervezi. Fenntartásáról jelenleg az országos hírnévnek örvendő *Jókai Művelődési Központ* gondoskodik mintaszerűen. A Városthörténeti Honismereti Kör évek óta ugyanennek a művelődési intézménynek a pártfogását élvezi.⁹

A Pápai Ipartestület, amely a céhrendszer megszűnése után, 1886-ban jött létre, 1996-ban ünnepelte meg fennállásának 110. évfordulóját. Míután sem az ötvenedik, sem a századik évfordulón nem született összefoglaló mű a közösség történetéről, a vezetőség felkérte *Huszár Jánost* egy emlékkönyv megszerkesztésére. A feladatot munkatársai segítségével sikerült megvalósítani. Közben összekovácsolódott az Ipartörténeti Honismereti Kör, amely az Ipartestület székházának emeletén kezdte meg működését, abban a helyiségben, amelyben tárlókban őrzik a pápai iparosoktól összegyűjtött emléktárgyakat és szerszámokat.¹⁰

1996 őszén a Városthörténeti Honismereti Kör tagsága nagyszabású tanácskozással mozgósította a honismereti munkásokat és szimpatizánsokat. A jó hangulatú gyűlésen, amit *Huszár János* vezetett, a megjelentek a honismereti munka kiszélesítése mellett szálltak síkra. Az Ipartörténeti Honismereti Kör létrehozását őszinte örömmel vették tudomásul, s határozatot hoztak egy iskolatörténeti kör megszervezésére, amelynek a működtetését a Pedagógus Művelődési Ház vállalta. Felvetődött egy intézménytörténeti kör létrehozásának a gondolata is, de ezt többségi határozattal későbbre halasztották.

A nagy lendülettel induló négy honismereti közösségből egyik nem bizonyult hosszú életűnek: az Iskolatörténeti Honismereti Kör két év után megszűnt. A másik három azonban rokonszenvtől övezve működik. Napjainkra a Városthörténeti Kör több mint negyedszázados, a Szűkebb Pátriánk tanfolyam két évtizedre tekinthet vissza, az Ipartörténeti Kör pedig az elmúlt év végén lépte át a második évtized küszöbét.

Szép számmal vannak a városban olyan helytörténészek, akik valamilyen oknál fogva nem tudnak bekapcsolódni a városi honismereti körök munkájába, de tanácsadással, lektori munkával, források ajánlásával segítik a közösségeket. Ilyen *Hudi József* főlevéltáros és *Mezei Zsolt* főkönyvtáros. Míután ők nem Pápán laknak, csupán a Megyei Honismereti Egyesület munkájában vesznek részt. A tudós *Varjú Dezső* egészségi állapota miatt nem tud a közös tevékenységbe bekapcsolódni, de írásai példamutatóak. Pozitív példa *Fejes Sándor*, aki mind a megyei, mind a városi közösség tevékenységében részt vesz, s emellett rendszeresen publikál is, valamint *dr. Hermann István*, a Jókai Mór Városi Könyvtár igazgatója, aki értékes elemző és kutató munkája mellett kiadványokkal igyekszik segítségére lenni a kutatóknak. Az egyik a Jókai Füzetek című sorozat, amelyben városthörténettel kapcsolatos 100–150 oldal terjedelmű írásokat jelent meg. A kisebb tanulmányok, emlékezések a Lapok Pápa Történetéből

⁹ *Huszár János*: Szűkebb pátriánk. A NAPLÓ című megyei napilap 1988. január 5.

¹⁰ A Pápai Ipartestület emlékkönyve 1886–1996.

című periodikában látnak napvilágot. Mindkét sorozat a könyvtár jó hírű kis nyomdájában készül. Ugyancsak ő jelenteti meg hasonló kiadásban azokat a régi könyveket, amelyek a honismereti munkássai számára nélkülözhetetlenek, de már nem kaphatók. A könyvtárnak egyébként értékes gyűjteménye van helytörténeti tárgyú kéziratokból. Ugyanitt tartanak általános iskolai tanulók számára honismereti táborokat a nyári szünetben. 2008-ban már a huszadik tanfolyam szervezésére kerül sor. Ennek vezetője *Váminé Molnár Emma*.

Kitűnő kutatóhely még a pápai honismereti munkások számára a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteménye, ahol mindig készséggel fogadják a bűvárkodni kívánó helytörténészeket, s számukra minden segítséget megadnak. Egyébként az intézmény tudós munkatársai segítségével több honismereti tanulmányt, könyvet jelentetett már meg.

A várostörténeti kutatók számára fontos lenne, hogy Pápán valamelyik intézményben napról napra feljegyezzék a történeteket. Ez Pápán 1980-tól megtörtént. Az első krónikás *Szalai Antal* volt, a második *dr. Tungli Gyula*. Utoljára *Kerekes Károly* könyvtáros viselte ezt a tisztséget. 1996-tól ez a munka megszűnt, ma már legfeljebb a dokumentumok gyűjtése folyik a különböző intézményekben.¹¹ Ilyen krónikairás folyt Pápán az egykori Állami Tanítóképző Intézetben 1938-tól 1945-ig. A feljegyzéseket *Csekő Árpád* igazgató személyesen végezte. Ő a szövegek mellé az iskolát érintő újságcikkeket, meghívókat, programokat, jelentéseket is beragasztotta, így ez a krónika kiváló forrássá vált a kutatók számára.¹² Ilyen krónikairás nemcsak városi, hanem intézményi szinten is felbecsülhetetlen értékű lenne.

Publikációs tekintetben a helyőrségek múltjának feldolgozásában mutatkoznak jó eredmények. Az egykori huszárság történetét *Fejes Sándor* örökítette meg. A pápai ejtőernyős ezred történetét *Huszár János* dolgozta fel több száz oldalon, sok képpel illusztrálva, hiteles adatokra támaszkodva. Ez a könyv három kiadást ért meg, s több ezer példányban fogyott el. Sok száz példány jutott belőle külföldre. Lengyelországban és Finnországban a katonai folyóiratok ennek a segítségével közöltek részletes beszámolót a magyar katonai ejtőernyőzés második világháborús éveiről.¹³

Az 1945 utáni katonatörténettel sokáig senki nem foglalkozott. 2007-ben ezt a hiányt pótolta *Homor György* nyugállományú ezredes, a Várostörténeti Honismereti Kör tagja. Ő *Két hadosztály Pápán* címmel részletesen és színvonalasan feldolgozta a németek ellen létrehozott és később Pápára vezényelt első hadosztály, a Néphadsereg 32. Hadosztálya és az utolsó évtizedekben Pápán levő katonai intézmények történetét.¹⁴

Az egykor a városban állomásozó helyőrségek történetének témakörét a Pápa Harcászati Repülőezred története zárná le. Ez a munka azonban még csak az anyaggyűjtés szakaszában van. Ezzel a kérdéssel *Kositzky Attila* ny. altábornagy, *Horváth Ferenc* mérnök százados és a Várostörténeti Honismereti Kör vezetője foglalkozik.

A város vezetőségének áldozatkészségét bizonyítja, hogy *Tanulmányok Pápa város történetéből* címmel *dr. Hermann István* könyvtárigazgató szerkesztésében megjelentette Pápa történetének tudományos feldolgozását. Ennek fejezeteit országos nevű történészek írták. Az önkormányzat azóta is rendszeresen támogatja a város történetével foglalkozó munkák megjelentetését.¹⁵

Néhányan nem tartoznak a város honismereti közösségeibe, nem is látogatják azok foglalkozásait, mégis folytatnak helytörténeti tevékenységet. Ilyen többek között *H. Szabó Lajos* nyugdíjas igazgató is, aki nemcsak megírja, de saját kiadásában megjelenteti és árusítja is a könyveit.

Az eredményekkel nem lehetünk elégedettek. Sok a gond, a nehézség. Kevés a honismereti munkások száma, gyakorló történelemtanár egy sincs a honismereti közösségekben. Sokan nem is értik meg ennek a munkának a jelentőségét, kevesen vállalkoznak levéltári kutatásra stb. Mindez nem csüggeszt el bennünket, inkább arra kötelez, hogy jobban éljünk az Országos Honismereti Szövetség és a Megyei Honismereti Egyesület által nyújtott segítséggel, fokozzuk munkánk hatékonyságát és bízunk a jövőben.

Huszár János

¹¹ Dr. Tungli Gyula ny. főiskolai docens szóbeli közlése.

¹² *Csekő Árpád*: Iskolánk története című albuma a szerző birtokában.

¹³ *Huszár János*: Honvéd ejtőernyősök Pápán 1. (1993), 2. (1993), 3. (1999) kiadásai.

¹⁴ *Homor György*: Két hadosztály Pápán. Pápa 2007.

¹⁵ *Tanulmányok Pápa város történetéből* a kezdetektől 1970-ig. I-II. kötet. Pápa.

Mándics Mihály / Mišo Mandić köszöntése

A nemzetiségi oktatás, kultúra és a hagyományörzés terén végzett sokoldalú, több évtizedes munkássága, életútja elismeréseként Sólyom László, a Magyar Köztársaság elnöke nemzeti ünnepünk, augusztus 20-a, Államalapító Szent István király ünnepe alkalmából dr. Mándics Mihály nyugalmazott pedagógusnak a Magyar Köztársaság érdemrend lovagkeresztje kitüntetését adományozta.

Hazánkban a honismereti mozgalom egyik kiválóságai közé tartozik a bunyevác-horvátok múltját feltáró dr. Mándics Mihály. A bácskai Csávolyon született 1928. szeptember 4-én, paraszti családban. A bajai Tanítóképzőt befejezve a későbbiekben elvégezte a szegedi egyetem történelem szakát, ahol később a magyarországi bunyevácok múltjából doktorált.

Már korán a honismereti mozgalom elkötelezett hívévé vált, vallva a szülőföld iránti olthatatlan szeretetet, annak megismerését és feltárását tűzve ki maga elé célul. Csávolyi honismereti gyűjteményével, az általa vezetett krónikák írásával méltán hívta fel magára a szakma figyelmét. Pedagógiai munkásságáért „Apáczai Csere János” díjat kapott.

A politikai életben is részt vett, hét éven keresztül töltötte be a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége főtitkári posztját az 1980-as évek elején, országgyűlési képviselő, majd visszatért falujába, ahol az iskola igazgatása mellett, folytatta honismereti munkásságát. A közalkalmazotti pályán 42 évig munkálkodott, mégpedig 1948-tól kezdődően, amikor a Bajai Állami Tanítóképző Intézetben „Szülőföldem” címmel teleírta 40 oldalas füzetét, majd azt követően többet is, amik falukrónika névvel váltak ismertté. Faluja honismereti szakkörét 1958-ban hozta létre, s megszületett az akkor még kicsi, iskolai helytörténeti gyűjtemény, amely a rákövetkező évben nyilvános kiállítás formájában vonzotta az érdeklődőket, elsősorban a település lakóit, ám a honismeret iránt elkötelezettek az ország távolabbi vidékeiről is ellátogattak a Bajától mindössze néhány kilométerre fekvő faluba. Tanulói által gyűjtött és kiállított anyag szerepelt a Baja járási iskolák kiállításán, öreghitve Csávoly hírnevét, amely 1972-re már iskolamúzeummá nőtte ki magát. A kiváló tanár munkásságát 1975-ben elismerésül „Ortutay Emlékplakettel” jutalmazták, majd 1998-ban a „Honismereti Emlékérem” kitüntetés adományozza neki a Honismereti Szövetség Elnöksége.

Balassa Iván és Eperjessy Ernő mellett, egyike volt a magyarországi nemzetiségi néprajzi folyóiratok elindítójának. Önzetlen kutatóknak köszönhetően jelent meg a Magyarországi Délszlávok Néprajza is, a többi önálló nemzetiségi anyanyelvű kötetek mellett tíz számot ért el. Mándics Mihály a bunyevácok (horvátok) múltját, néprajzi értékeit bemutató dolgozatai e kiadványban rendszeresen jelentek meg. A hazai demokratikus átalakulást követően különálló kötetekként jelennek meg a magyarországi horvátok, szerbek és szlovénok néprajzi kiadványai. Rendszeresen közöl a Magyarországi Horvátok Néprajza (Etnografija Hrvata u Madarskoj) című kötetben, hasonlóan a szerb kötetben is, emellett német nyelven is ír. Írásai nagy számban jelentek meg magyar nyelvű kiadványokban, többek között a Honismeret, a Barátság, a Pedagógiai Szemle, a Honismereti közlemények, a Pogledi, a Narodni kalendar, a Hrvatski kalendar, a Békési Műhely és más kiadványok hasábjain, valamint újságokban, önálló kötetek, könyvek formájában. Ez utóbbiak száma tizenötre tehető. Tekintettel a település lakosságának összetételére munkái mindhárom nemzetiséget érintik. Waiblingen városában 1981-ben, míg Zágrábban valamivel később sikeres könyvbemutatót vett részt. A bunyevác-horvátok múltjának, néprajzi hagyományainak megismertetése elválaszthatatlanul kötődik nevéhez. Művei nélkül szegényebb lenne a horvát nemzetiség eme népesoportja.

Elévületlen érdemei közé tartozik, hogy a helytörténeti gyűjtésbe sikeresen bevonta iskolája tanulóit, akik ily módon kiváló honismereti nevelésben részesültek, gyűjtve és mentve a paraszti életforma kincseit. Mándics iskolaigazgató fontosnak tartotta megismertetni tanulóival községük történelmét.

múltbéli és jelenlegi értékeit, a háromnemzetiségű, egyúttal sokszínű népi életet, annak valós környezetét, ahol napjainkban az egynyelvűség váltja fel a háromnyelvűséget. A falumúzeumban elhelyezett tárgyak elnevezéseit magyarul, horvátul és németül tüntette fel tanulóival. Az egymás iránti tisztelet ilyenfajta megnyilvánulása emberi érték, norma, viselkedési mód és kultúra, a tolerancia záloga. A múlt rekvizitumai tehát nem vesztek el a nyelvesere következtében, azonban az asszimilációnak nem tudtak gátat szabni, ami már egy másik értekezés témájául kívánkozik. Mándics tanár úr minden bizonnyal választ keres majd eme sorskérdésekre is. A kihívás kétségtelenül nagy és vonzó.

A pedagógus, a múzeumalapító, a falukrónikás 80 éves, s neki köszönhetően a helyi krónika lapjai, a múzeumi anyag tovább gyarapszik. Két felnőtt lánya és négy unokája van. Feleségét nemrég veszítette el, fájdalomban vigaszt családja és írásai nyújtanak, valamint az, hogy nem feledkezünk meg róla. A magyarországi horvátok két folyóirata, az „Etnografija Hrvata u Madarskoj” és a napokban útra indított kétnyelvű folyóirat, a „Pečuški / Pécsi Horizont” nyitva áll előtte.

Nyolcvanadik születésnapján csak ennyit kívánhatok neki: „Dragi Mišo, da te Bog pozivi još puno godina!” (Kedves Miso, Isten éltesse még sokáig!).

Frankovics György

Honismereti munkáért kitüntetett Wlassich Gyula-díjasok

Bogdán Lajos népművelő, a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület titkára

Bogdán Lajos középiskolai tanulmányait a szegedi piaristáknál kezdte, majd a felső négy osztályt a tanítóképző gyakorlójában fejezte be. Mivel édesapját önálló szitakötő mesterként „a nép ellenségének” tartották, gimnáziumba nem vették fel, ezért ő is kitanulta apja műhelyében a szitakötő mesterséget. Az éltanuló ifjúmunkást a szakmunkásvizsga letétele után, 1951-ben már felvették a város akkor egyetlen fiúgimnáziumába, ahol a fotózást, más tudományok mellett szintén elsajátította.

Felsőfokú intézménybe azonban, mivel a felvételi adatlap szerint ismét önálló kisiparos fia lett, „helyhiány” miatt nem vették fel. A katonaság után 1963-ig édesapja műhelyében családtagként dolgozott. A fotózást nem hagyta abba, többek között Szeged város fényképezésébe kezdett. Ismert fotós-ként került végül 1963-ban népművelőként a megyei művelődési központba, ahol a hűségese természetű Bogdán Lajos 1995-ig, nyugdíjazásáig dolgozott. Közben magyar-történelem szakos diplomát szerzett a József Attila Tudományegyetemen.

Hogy miképpen lett a fotós, kisfilmes múlttal rendelkező népművelő, szakkörök irányítója, több, a korabeli megyei életet bemutató kisfilm társszerzője neves honismerő? A válasz a tájban, ahol született, és a népben, amelyben gyökerezett, valamint a maga hűségében keresendő. Nemesak a várost, Szegedet, a kismesterségeket is fotózta, e munka közben ismerkedett meg Bálint Sándorral, amatőr filmes alkotások készítésében is részt vett. Dr. Németh András *Ülés vagy értekezéslet* című amatőr filmjében, amely országos és az UNICA által szervezett világfesztiválon díjnyertes lett, szereplőként vett részt, akárcsak Kiss István *Badarságaim* című filmjében. Ő maga *Az utolsó szitakötő* című kisfilmjében édesapjának állított emléket, a *Szentesi tekerős*ben pedig a hangszert még eredeti használatában mutatja be. Ezen időszakban részt vett a gyermek- és ifjúsági színjátszás sajátosan a hagyományokra épülő új stílusirányzatának, a népi játékok a kidolgozásában Debreczeni Tiborral, Bácskai Mihállyal és dr. Kovács Miklósnéval.

Ezen előzmények után bízták rá 1992-ben, intézményében a megyei honismereti mozgalom szervezését. A megbízatás megtalálta emberét, Bogdán Lajos azóta is fáradhatatlanul végzi e munkát felnőttek és ifjúság között egyaránt, és képviseli egyesületüket a Honismereti Szövetség elnökségében. Bogdán Lajos, mint honismereti egyesületi titkár, kitűnően hasznosítja a népművelői munka során szerzett gazdag szakmai tapasztalatait. Széleskörű általános műveltségével, kiterjedt emberi kapcsolataival, a Csongrád megyei honismereti közösséget az ország egyik legjobban működő honismereti egyesületévé

emelte, amely tevékeny tagjaival, sokszínű programjaival, a közgyűjteményekkel fenntartott gyümölcsöző kapcsolataival sok tekintetben példát nyújt a többi megyei egyesületnek.

Közben más művelődési szervezetekkel is keresi a kapcsolatot. Nem mond le az együttműködésről, sőt serkenti azt. Emléktáblák állítására tesz javaslatot (Kasznár Tóth Emma, Váry Gellért), előadás sorozatot szervez, és jelen van majd minden rendezvényen. Mindezzel erősíti a helyi azonosság tudatot, színesíti a *coulur local*-t.

Bogdán Lajos munkás életét a népművelésnek szentelte. A megyei főjegyző meglátva őt egyszer azt mondta: „*ott megy a kétlábon járó népművelés*”. E tevékenységet ma is töretlen lendülettel folytatja.

Z. Urbán Aladár tanár, a Palóc Társaság elnöke

Z. Urbán Aladár a Palócföld Ipoly környékének elkötelezett szellemi mindenese, pedagógus és művelődésszervező. Kultúrát közvetítő tevékenysége elsősorban Ipolyság és Óvár között valósul meg, de gyakorlatilag kisugárzik az egész felvidéki, sőt a Kárpát-medencei magyarságra.

Z. Urbán Aladár Nógrád megyének a Trianonban, majd Párizsban Csehszlovákiához esatolt *Felsőzellő* nevű falujában született 1946. május 22-én. (Neve elé a Z. betű szülőfaluja nevéből került.) Édesapja *Urbán Zoltán* foglalkozását tekintve „ezermester”: volt kömüves, ács, asztalos, mázó, kemefestő, mozigépész, bőllér, kulisszatervező és -készítő, statisza, zenész. Édesanyja *Imre Margit* úgynevezett „háztartásbeli”, vagyis családját rendezte és gyermekeit – Aladáron kívül Annát – nevelte.

Felésege, lánykori nevén Cseri Szabina, a hajdani Hont megyéhez tartozó Ipolybalogon született. Nyugdíjazásáig napközis nevelő volt. Gyermekeik: *Attila* (pedagógiát végzett, jelenleg gépkocsiforgalmazó Dunaszerdahelyen), valamint *Árpád* (építőmérnök, jelenleg az Arcadom cég alkalmazottja, az egyetemi filmstúdió építészvezetője).

Urbán Aladár az alapiskola alsó tagozatát szülőfalujában végezte, felső tagozatra Bussára járt. A füleki gimnáziumban érettségizett 1964-ben. A gimnázium után a nyitrai Pedagógiai Fakultás hallgatója volt négy évig, de mert akkor nem nyílt magyar-történelem szak, kényszerűségből a magyar mellé az alsó tagozatot választotta. Tanári diplomáját 1968-ban kapta, attól kezdve 2004-ig az ipolyvarbói – ma Mikszáth Kálmán nevét viselő – magyar tanítási nyelvű alapiskolában tanított. 2004-ben Óvárba költözött, ahol a Szent Erzsébet Magyar Tanítási Nyelvű Egyházi Alapiskola igazgató-tanítója.

Szülei kezdettől fogva gondoskodtak arról, hogy tevékeny és lehetőleg hasznos tagja legyen a nemzeti közösségnek. Mindketten jelentős szerepet vállaltak a szülőfalu kulturális életének szervezésében. Példájuk nyomán 1966-ban lépett be a CSEMAPADOK-ba, s 1973-tól 2004-ig volt az Ipolyvarbón működő alapszervezet elnöke. A bő három évtized alatt Ipolyvarbó neve gyakran szerepelt a sajtóban, a szervezet énekara, folklóreszortja hírnevet szerzett a falunak, számos alkalommal szerepeltek kiváló eredménnyel a felvidéki (Gombaszög, Zseliz stb.) fesztiválokon, valamint Magyarországon és Erdélyben is.

Urbán Aladár tíz esztendőn át volt a CSEMAPADOK Alapszervezetén belül a *Palóc Közművelődési Klub* elnöke. Havonta rendeztek közművelődési összejöveteleket, előadói esteket, ezekre Domokos Pál Pétertől Szombathy Viktoron, Praznovszky Mihályon, Budai Ilonán keresztül Faragó Lauráig sok-sok művész, történész, irodalmár, néprajzkutató látogatott. A néhány száz lelkes Ipolyvarbó valóságos szellemi műhellyé vált Urbán Aladár érte és szakszerű szervező munkája nyomán, ahol a helyi faragók, énekesek és előadóművészek, valamint a meghívott vendégelőadók azonos célt szolgáltak és valósítottak meg: a nemzetiségi sorban élő magyarság önismeretének gyarapítását és identitásának erősítését. Folyamatosan tagja volt a Járási Bizottság, mai nevén a *CSEMAPADOK Területi Választmánya* elnökségének. Több cikluson át az országos tanács tagja, két ciklusban országos elnökségi tag, 1997-től egy ciklusban a CSEMAPADOK országos alelnöke.

1989 augusztusában történt megalakulása óta a *Palóc Társaság* elnöke. E majdnem két évtized alatt a szervezet igen sok új színnel gyarapította a palóc-vidék, sokszor pedig az egész Felvidék magyarságának életét. Kezdeményezője volt a *honfoglalási emlékművek* felállításának, a *millenniumi zászlók* felszentelésének, több mint tíz *emléktáblát* valamint *szobrot* avattak jeles elődök emlékének: Balassi,

Mikszáth, Madách, Kubinyi Ferenc, Kubányi Lajos, Ipolyi Arnold, Zsélyi Aladár és mások; *műveltségi versenyeket, vetélkedőket* szerveztek, a magyar kultúra napja tiszteletére tizenkét *tanulmányírói pályázatot* hirdettek a Kárpát-medence magyar fiataljainak. Évente rendszeresen, immár tizenöt alkalommal megszervezték a *Palócföldi Pedagógusok Találkozóját*, tizenháromszor a magyar östörténettel foglalkozó nyári *Őrökség Népfőiskolai Tábort*. Urbán Aladár évente legalább két honismereti tanulmányi kirándulást szervez, egyet felvidéki, egyet a Kárpát-medence magyarok lakta területeinek bebarangolására.

Az 1990-es évek elején szervezte meg Z. Urbán Aladár *Nagykürtös és Vidéke Alapítványt* (NéVA), mint a Rákóczi Szövetség felvidéki 25 célalapjának egyikét a Nagykürtösi járás magyar oktatási-nevelési intézményeinek támogatása céljából. NéVA Társaság elnökeként az iskolai beiratkozási programok keretében igyekszik meggyőzni a magyar szülőket az első helyes lépés megtételéről, vagyis arról, hogy gyermeküket magyar iskolába írassák.

Megalakulása óta kuratóriumi tagja a pozsonyi székhelyű *Vidéo Alapítványnak*, amelyet Frideczky János hozott életre az 1990-es évek első felében, hogy támogassa a szórványban élő felvidéki magyarságot, elősegítve a magyar gyermekek magyar iskolába való jutását. A kuratóriumi tagságon kívül 1996 óta a tőlük kapott iskolabusz üzemeltetésének felelőse és társadalmi munkában gépkocsivezetője. Ő szállítja az óvári felső tagozatos tanulókat az ipolyvarbói magyar iskolába, ahonnan hazatérve tanít a saját iskolájában, utána megy Ipolyvarbóra, hogy hazaszállítsa az óvári felső tagozatosakat.

Megalakulása óta állandó kuratóriumi tagja a Felvidék képviselőjében a balassagyarmati székhelyű *Jobbágy Károly Alapítványnak*, amely szociológiai, szépirodalmi művek, helytörténeti tanulmányok megjelentetését van hivatva támogatni.

Főiskolás korában, az akkori Új Ifjúság hetilapban megjelent első komolyabb írásától kezdve tudósításai, beszámolóí jelentek meg a *Szabad Földműves*, a *Hét*, a *Honismeret*, az *Új Szó* és más lapokban, folyóiratokban. Felelős szerkesztője a *Jó Palócok* című negyedéves hirmondónak, egy időben szerkesztőbizottsági tagja volt a *Tábortűz* országos gyermeklapnak, ma is munkatársa a *Kürtös* című járási, külső munkatársa az *Itt Hon* című, havonta megjelenő országos lapnak.

Szerkesztette és részben írta az *Itt élned kell* és a *Csak a gyökér kitartson* című közművelődési évkönyvet. Három kiadást megért *kiállításvezetőt* írt a szklabonyai *Mikszáth emlékházról*, valamint az *alsósztrégovai Madách emlékhelyről*. Egy időben külső munkatársa volt a Szlovák Rádió (Pátria Rádió) Magyar Adásának.

Z. Urbán Aladár a kisebbségi sorban élő népéért, nemzetiségéért cselekvő értelmiségi ember mintapéldája, aki pedagógusként, népművelőként, közösségszervezőként, klubvezetőként, népdalkörszervezőként – de ha kell – gépkocsivezetőként is szolgálja közösségének kultúráját, identitását, megmaradását.

A XIV. Partiumi Honismereti Konferencia

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság szeptember 5–7 között Érsemjénben, a Kazinczy Művelődési Házban tartotta honismereti konferenciáját. Az újonnan átadott palotában 10 óráig gyülekezett a több mint száz résztvevő.

A Szózat elnéklése után Dukrét Géza, a PBMET elnöke köszöntötte a megjelenteket, majd Csúry István, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület helyettes püspöke és Borsi Imre Lőránd helyi plébános tartott rövid áhítatot. Balázi József polgármester mint házigazda köszöntötte a megjelenteket, kihangsúlyozva, hogy a konferencia itteni megszervezése megtiszteltetés a község számára. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) részéről Káldy Gyula üdvözölte a konferenciát. A konferenciát megtisztelte jelenlétével a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány tíz tagja, Révász Gizella elnök vezetésével, Ráday Mihály, a Város- és Faluvédők Szövetsége, Hungaria Nostra elnöke, dr. Csorba Csaba, a Honismereti Szövetség alelnöke, a Kazinczy Ferenc Társaság két tagja, Kiss Endre József titkár vezetésével. Höhn József, a KÖH gyulai kirendeltségének igazgatója, Filep Mária, a Hajdúság–Partium Értékmentő Egyesület elnöke, dr. Krajczárné Sándor Mária, a berettyóújfalui Bihari Múzeum muzeológusa, Ruszoly Barnabás, a Bagaméri Kör elnöke, Szabó Zsolt, a Művelődés folyóirat főszerkesztője.

A Társaság 15 éves évfordulója alkalmából Dukrét Géza elnök beszámolt az egyesület sokoldalú tevékenységéről, eredményeiről. A tizenöt év alatt 14 konferenciát, ugyanannyi honismereti találkozót, 13 honismereti táborot, számos megemlékezést szerveztek, kiadtak 55 kötetet a Partiumi füzetek könyvsorozatában és hetet a sorozaton kívül, felavattak 19 emléktáblát. Ezt követően átadták az ideai kitüntetések. Fényes Elek-díjjal részesült Pásztai Ottó (Nagyvárad), Antal Béla (Biharpüspöki), Jancsó Árpád (Temesvár), a különdíjat Kovács Zoltán, Érmihályfalva polgármestere kapta. Révász Gizella, a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány elnöke Szent István-emléklapoktetet, Balázsi József polgármester és Ciorba Teréz érsemjéni tanárnő emléklapot kapott.

A XIV. Konferencia fő témái a következők voltak: A reneszánsz éve, Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékei, Pusztuló műemlékeink, A 20. század öröksége, Az előadások sora hagyományosan, a konferenciának helyt adó Érsemjén megismerésével kezdődött. Ciorba Teréz tanárnő a település természeti viszonyait, történelmét ismertette, Balázsi József Érsemjén hétköznapijairól, elért eredményeiről beszélt. A program egy film vetítésével folytatódott, Felix Terra. A nagyváradi vár címen, amelyet Villányi Zoltán, Balla Tünde és Lakatos Attila készítettek. Ezután egy szakmai előadás következett Épületvédelem a gyakorlatban címen, amelyet Kőteles Dieter, a Bisonsol cég mérnöke tartott.

Ebéd után a következő előadások hangzottak el: Kiss Endre József (Sárospatak) az Érmellékről beszélt, ahogyan Kazinczy Ferenc emlékeztetésében élt, dr. Vekov Károly (Kolozsvár) az értelmiség sorsát mutatta be, Oláh Miklós életpályáján keresztül, dr. Csorba Csaba (Budapest) az Értelmiségiek nemesítése a Partiumban a 16–19 században című értekezést tartotta, Wanek Ferenc (Kolozsvár) egy elfelejtett középkori erődőről, Mezősomyórról beszélt, Starmüller Géza (Kolozsvár) a zilahi Wesselényi-szobor-kompozíciót mutatta be és annak alkotóját, Fadrusz Jánost. Ezt egy könyvbemutató követte: dr. Jancsó Árpád (Temesvár) ismertette legújabb kötetét A Béga, a Bánság elkényeztetett folyója. Erdei János (Szilágysomlyó) vetített képeken keresztül mutatta be az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékeit a Berettyó- és a Kraszna-menti településeken. E feltáró munkát diákjaival együtt végezte, amellyel a tavaszi pályázati díjkiosztó ünnepségen első díjat nyert.

Az előadások után a társaság megkoszorúzta Kazinczy Ferenc szobrát, majd meglátogatták a Kazinczy Ferenc, Fráter Lőránd és Csíha Kálmán emlékházat.

Másnap délelőtt Pekár István (Budapest) az Érmellék, a Berettyó-mente és a Hegyköz örökségét mutatta be, televíziós szemmel. Ujj János (Arad) az egykori törökkori várról tartott előadást, amelyet egy újabb film vetítése követett, a felsőbányai római katolikus templom felszentelésének 150. évfordulójáról, amelyet Hitter Ferenc készített. Szünet után dr. Vajda János (Borosjenő) két 1848–49-es vértanú életútját követte, akik Borosjenőhöz kötődtek, Dr. Jancsó Árpád (Temesvár) a Béga-csatorna történetéről, Tácsi Erika (Temesvár) Újszentes telepés falu történetéről, Kordics Imre (Nagyvárad) Nagyvárad 1940–1944 közötti magyar utcaneveiről tartott előadást, Dánielisz Endre (Nagyszalonta) Nagyszalonta történelméről értekezett az 1944–1948 közötti időszak bizonytalan éveiről.

Ebéd után egy nagyon érdekes előadást hallottunk Borbély Gábortól (Nagyvárad) az érmelléki bor-turizmus jelentőségéről. Deák Csaba (Nagyszalonta) a gyulavidéki HÉV történetét ismertette, Nagy Aranka (Nagyvárad) az 1848–1849-es szabadságharc híres orvosairól beszélt, Fazekas Lőránd (Szatmárnémeti) egy háborús katonasors emlékeztetőre épült kis emlékművet mutatta be, Krestyán Ilona (Temesvár) Kulcsár Sándor író életpályáját ismertette. Ezután Szabó Zsolt (Kolozsvár) a 60 éves Művelődés című folyóirat történetéről és szerepéről beszélt.

A konferencia Közgyűléssel zárult, amelyen megbeszéltük az egyesület legfontosabb problémáit. Este az érmihályfalvi GGG Irodalmi Stúdió tagjai Wass Albert-estet mutattak be, Bokor Irén vezetésével. Ezt követően bemutatkozott a helyi Ezüstperje táncsoport, amely óriási sikert aratott.

A harmadik nap szakmai kirándulással folytatódott. Érmihályfalván emléktáblát avattunk Kuthy Lajos író tiszteletére. Üdvözlő beszédet Kovács Zoltán polgármester tartott, majd Kovács Rozália Kuthy Lajos életét és munkásságát ismertette. A kirándulás Magyarországon folytatódott. Meglátogattuk Nyíracsád Árpád-kori templomát. Majd ellátogattunk Almosdra. Előbb megkoszorúztuk az Almosd-díószegi csata emlékművét, majd megtekintettük a Kőlesey Ferenc Emlékházat. Ebédre visszatértünk Érsemjénbe Délután megnéztük Siter Árpád-kori templomát, ahol meghallgattuk Emődi Tamás szakavatott előadását, aki a templom restaurálását vezette.

A több mint kilenven résztvevő számos információval gazdagodva, érzelmekkel feltöltődve érkezett haza.

Dukrét Géza

Petrovicsek és Hrúzok találkozója Kecskeméten

Petőfi Sándor születésének 185. évfordulója, valamint az 1848/49-es forradalom és szabadságharc ugyancsak évfordulós eseményei méltán tehetik Petőfi-emlékévvé a 2008/2009-es éveket. Ezen események újszerű és színvonalas megün-

neplésének szándékával alakult meg 2007 novemberében Kiskunfélegyházán a Bács-Kiskun Megyei Petőfi Emlékbizottság, melyben a megyei Petőfi-emlékhelyek képviselői gyűltek össze: muzeológusok, helytörténészek, tanárok, könyvtárosok, gyűjtemények kezelői, a helyi értékek és a kultúra munkásai. A Bács megyei Petőfi-emlékhelyeken (Kiskörös, Kiskunfélegyháza, Kecskemét, Kunszentmiklós, Dunavecse, Szabadszállás, Szalkszentmárton) az év eleje óta sorjáznak az évfordulós rendezvények, melyek sorában 2008. júliusában Kecskeméten rendezték meg a „Petrovicsek és Hrúzok találkozója”-t. Az érdeklődéssel várt kiváló, eredeti ötlet és találkozó gondozója Borzák Tibor újságíró és Székelyné Körösi Ilona helytörténész-főmuzeológus volt, a Katona József Emlékház és a Megamorv-Petőfi Bizottság Egyesület szervezésében, számos támogató és médiapartner segítségével.

Kecskemét mint Petőfi-emlékhely joggal hívhatta a városba a Petrovicseket és a Hrúzokat, hiszen a költő gyermekkorától vándorszíni korszakáig kötődik a „hírös város”-hoz. Petrovics István Kiskunfélegyházáról hozza Sándorkát a távoli rokon Hrúz (Rhúz) Mihályék Körösi utcai takaros, tornácos, fehérre meszelt házába, hogy az evangélikusok közeli, háromablakos boglyakemencés elemi iskolájába írassa be. Itt tanulta a „tirannusi szigorúságú” Schifferdecker (Hajósi) Dániel tanítótól 3 évig a betűvetést, a szépírást. Később vándorszíniésként kerül vissza hosszabb időre Petőfi Kecskemétre, találkozik újra Jókaival és „vig cimborák”-kal, szellemi társakkal és jó diákközösséggel. Kecskeméten ekkor írt versei és levele, kiadásra tervezett és hosszú ideig lappangó, majd 1996-ban nyomtatásban is megjelent „Ibolyák” című kéziratot kötetbe is városunkhoz kapcsolja Petőfi Sándort. Nem véletlen, hogy a „Petrovicsek és Hrúzok találkozója”-nak egyik eseménye volt a rövid városnéző séta keretében a kecskeméti Petőfi-emlékek (helyek és emléktáblák) felkeresése és megkoszorúzása.

A találkozót kecskeméti „Kodályos” kisdíákok éneklése – megzenésített Petőfi-dalokból – nyitotta meg, majd Cseke Péter színművész – színházunk igazgatója – szavalata következett, részlet Petőfi Sándor Az apostol című művéből. A Petrovics és Hrúz rokonokat városunk két alpolgármestere, dr. Iványosi Szabó András és dr. Sárközy István köszöntötte, hangsúlyozva Kecskemét és Petőfi kapcsolatát; a verseket is ihlető szűkebb és tágabb szülőföld, az Alföld és Kiskunság, Duna-Tisza köze jelentőségét a költő és családja életében; a kötelességet és felelősséget adó Petőfi-kultusz, a hagyományápolás fontosságát. Sárközy István alpolgármester a kecskeméti Petőfi-emlékvé ünnepélyes megnyitásként a Petőfi-versek újraolvasására, továbbgondolására is felhívta a figyelmet, példaként említve a költő szeretetét szülőföldje és népe iránt; következetes értékrendjét, kitartását; hűségét hazájához, családjához; a világ megismerésére való nyitottságát.

A köszöntő és megnyitó szavak után a népes közönség, érdeklődő irodalombarátok, lokálpatrioták figyelmét nagy-szerű előadások kötötték le: Székelyné Körösi Ilona történész (Kecskemét a Petőfi-emlékhelyek sorában); Morvai Ferenc

Andrásfalvy Bertalan Hrúz-ágon, Bognár Józsefné Petőváry Zalánka Petrovics-ágon rokona a költőnek

egyesületi elnök (A Petrovics és Hrúz leszármazottak köszöntése) és Borzák Tibor újságíró (A találkozó létrejöttéről és a Petőfi-rokonságról) jóvoltából.

A rövid, de tartalmas előadásokat, beszámolókat a megjelent Petrovicsok és Hrúzok nevében két bemutatkozás, sok érdekességet és tanulságot hordozó megszólalás követte. Bognár Józsefné Petőváry Zalánka és dr. Andrásfalvy Bertalan tényeket, életutakat, régmúltat-közelmúltat és jelent összefűző, összegző szavai nagy tanulságokat hordoznak a magyar történelemről – s nemcsak az irodalomtörténetről! –: haza- és népszerűségről; a szülőföld, hagyományaink, szellemi és tárgyi kultúránk, értékeink felelősségéről, megőrzéséről, továbbélteséről. A délutáni események: beszélgetések, családfaábrázolások-szemléltetések, filmvetítés, alkalmi kiállítás Petőfi-emlékhelyek és Petőfi-versillusztrációk anyagából képeslapokon csak tovább színezték, mélyítették a „Petrovicsok és Hrúzok találkozója”-t, az érdeklődő újságírók, irodalombarátok, történészek ismereteit, kíváncsiságát.

A szervezők és támogatók, Kecskemét városa örülhet egy ilyen sikeres, tartalmas rendezvénynek, mint amilyen a „Petrovicsok és Hrúzok találkozója” volt. Méltó nyitánya volt a helyi Petőfi-emlékéves rendezvényeknek, megemlékezésnek, ünneplésnek! Reménykedünk a folytatásban: a Petőfi és kora, kortársai, a Petőfi-versek, művek megismerésére való törekvésben, érdeklődésben; a Petőfi-kötetek újraolvasásában; a Petőfi-kutatást gazdagító kötetek, tanulmányok megjelenítésében; az emlékhelyek, múzeumok és kiállítások, rendezvények megvalósulásában és megtekintésében, felkeresésében!

Bajtai Mária

Megszületett a Honismeret honlapja

www.honismeret.hu

Ezen a címen 2008. június végétől elérhető a Honismereti Szövetség honlapja.

A honlapon megtalálható a szövetség alapszabálya, tisztségviselőinek neve és külön a megyei tagszervezetek legfontosabb adatai, elérhetőségei. Emellett a honlap használója tudomást szerezhet a szövetség alapítványáról, határon túli kapcsolatairól is. Ez utóbbi feltöltése még nem történt meg teljesen. Az országos honismereti kitüntetések ismertetése, valamint a díjazottak megyék és évek szerint tagolt listája viszont már olvasható.

A weboldalon külön könyvtárban érhető el, egyelőre a 2005/2 számmal kezdődően, a Honismeret folyóirat. Az aktuális év számaiból csak a címlap, az impresszum és a tartalomjegyzék kerül ki a honlapra. A lap olvasásához és nyomtatásához az Acrobat Reader program szükséges.

Az adott év honismereti évfordulónaptára szintén elérhető a honlapon, mégpedig sokkal nagyobb terjedelemben, mint ahogy az a lap minden évi 5. számában megjelenik.

Az „Aktuális hírek” címet viselő könyvtárban a legfrissebb honismereti történésekről lehet tájékozódni (pl. ünnepek, konferenciák, előadások, kitüntetések, nekrológok stb.), illetve ide kerülnek fel először a szövetség éves mérlegei, jelentései, amelyek aztán aktualitásukat veszítve bekerülnek az „Archívum” című könyvtárba, ahonnan így később is előkereshetők és olvashatók lesznek.

Végül a honlapon az egyes honismereti rendezvényeken készült képekből is látható lesz egy-egy válogatás „Rendezvények” cím alatt.

A honlap természetesen a jövőben még további könyvtárakkal, témákkal bővíthet, ezzel kapcsolatosan várjuk a javaslatokat csakúgy, mint pl. az aktuális híreket. Ezeket a címre kérjük elküldeni.

A weboldal tartalmi szerkesztését Debreczeni-Droppán Béla, a Honismereti Szövetség elnökségi tagja, a Magyar Nemzeti Múzeum történész-levéltárosa, a technikai feladatokat Nagy György, a múzeum informatikusa végzi.

„A honismeret honlapja – a honismeret honlapja”

A honismeret, mint tevékenység és mint életforma, fontos tudományt segítő, nemzetudatot erősítő, az emberi életnek tartalmat adó mozgalom. Megérdemli, hogy a rá vonatkozó tudásanyag, ismeret és hír ne csak az eddig jól bevált utakon, a Honismeret folyóirat lapjain jusson el az érdeklődőkhöz, hanem a gondolat sebességével, sőt annál is gyorsabban. Ahogyan eddig csak népmeséink táltoslovai jártak. Hogy csak annyit kelljen szólnunk – vagy billentyűznünk, hogy hipp-hopp; akarom mondani:
www.honismeret.hu

In memoriam

Szőcs Lajos

(1938–2008)

*„A madárnak szárnya van és szabadsága,
az embernek egyetlen szülőföldje és sok-sok kötelessége”*

(Tamási Áron)

Székelyföldön, Küsmődön született 1938. április 4-én. A Székelykeresztúri Tanítóképzőben végezte tanulmányait. 1963-tól már a korondi liceum igazgatója. Korond életében – feleségével – a leghosszabb ideig „szolgáló” tanító család ők. 39 évi tevékenységgel, végleges nyugdíjba vonulásukig.

A Korondért szolgált csaknem négy évtizedes oktató-nevelő munka mellett a szülőföld megismertetéséért szervezte az egész országban a tanulmányi kirándulásokat, táborozásokat, expedíciókat, bérletes színházlátogatásokat.

Több évtizede néprajzi és helytörténeti gyűjtéssel is foglalkozott. Kezdeményezője volt a „Korondi sokadalom” című helytörténeti kötetnek, melyben több mint fele az ő írása. R. Janitsek Jenő kolozsvári ny. egyetemi tanárral összegyűjtötték, feltérképezték az egész Sóvidék, a Küsmőd-mente és Firtos környéke tizenhét településének hely- és családneveit. Az ELTE Magyar Névtudományi Intézet Névtani Füzetek sorozatában 14 falu névanyagát is megjelentette dr. Hajdú Mihály professzor szerkesztésében. Részt vett a Néprajzi Múzeum és társaságok pályázatain.

Tiszteletbeli tagja volt a kiskunfélegyházi Móra Ferenc Közművelődési Egyesületnek. A húsvéti versek és öntözési szokások szépségét Enlakán ismerte meg. Ekkor kezdte meg azok gyűjtését, amelynek első kiadása Kiskunfélegyházán jelent meg 1996-ban, majd 2004-ben ismét kiadásra került.

A Móra Ferenc Közművelődési Egyesület hívására Kiskunfélegyházán emlékezetes előadásokat tartott, többek között a Kossuth emlékek Erdélyben, a sóvidéki ereklyés országzászlók, a rovásírás története. Legutóbb nagy érdeklődés mellett bemutattuk az István Lajossal közösen írt Taplómegmunkálás Korondon című értékes kötetét. Egyesületünk tagjait és minden félegyházit örömmel kalauzolt Erdély gyönyörű tájain. A Constantinum Intézmény tiszteletbeli tanárává fogadta, amelyre nagyon büszke volt. Minden félegyházi látogatása alkalmából szívesen tanította a gyermekeket a város iskoláiban. Sokat tett a Korond és Kiskunfélegyháza testvér-települési kapcsolatainak ápolásáért.

Néprajzi gyűjtéseivel az Erdély Kultúrájáért Alapítvány, a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság és a budapesti Néprajzi Múzeum díjait szerezte meg.

Csikszereében Német Géza-díjat kapott, 2006-ban a Magyar Kultúra Napján Udvarhelyszék Kultúrájáért életműdíjjal tüntették ki.

2007. január 22-én – egyesületünk javaslatára – több évtizedes munkássága elismerésül Budapesten megkapta a Magyar Kultúra Lovagja kitüntetést.

Szőcs Lajos tanító úr munkabírása és lelkesedése a maga nemében egyedülállóvá teszi azokat az eredményeket, amelyeket szülőhelye megismerésében és megismertetésében elért. Önzetlensége, amellyel tapasztalatait bocsátotta közössége rendelkezésére, bölcsessége és embersége, amellyel övét szolgálta, példaként állhat követői előtt.

Laczkóné dr. Szabó Klára – Kállainé Vereb Mária

Medve Alfonz

Elhunyt a domaházi „parasztpolgár”

„Ne sápadj!” (Vagyis „merj élni!”) – hangoztatta Medve Alfonz a róla készült filmszociográfiákban az 1980-as és 1990-es években. Nevét ország-szerte a Gulyás testvérek róla készült dokumentumfilmjei tették ismertté, amelyek – részben rajta keresztül – a szlovák határ mentén fekvő település,

Domaháza gazdaságát, földművelését, állattartását és lakóinak életmódját mutatták be a rendszerváltozás előtt, majd azután. Közülük a legismertebb, a csaknem kétórás, nivódíjban részesült „Ne sápadj” című alkotás volt, amely korhű módon ábrázolta az 1970-es és 1980-as évek fordulóján a szocialista magyar társadalom egyik sajátos embertípusát, a parasztpolgárt.

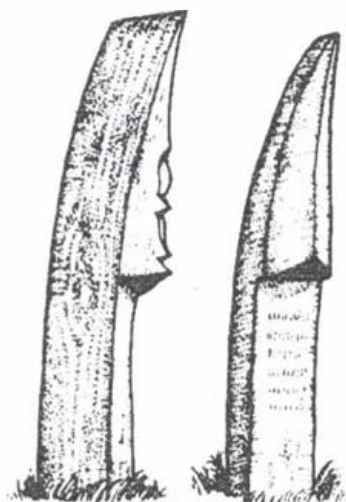
Medve Alfonz alakjában a hagyományos paraszti értékrendet megőrző, gazdálkodó, vállalkozó, piaci keretekben gondolkozó gazdát látjuk, aki téves-elnökként 18 hónapot volt kénytelen börtönben ülni (1971). Vádként jogtalan állami támogatás felvételét határozták meg, valójában a „célpontban” a megengedett „határokat” túllépő, az állataival már-már szabadpiaci kereskedelmet bonyolító parasztgazda állt. Belső személyiségét a munkakedv, a szorgalom éppúgy meghatározta, mint a versenyszellem. Talán nem véletlen, hogy a rendszerváltozás előtt bemutatott film egyben nyílt rendszerkritika is, amely rávilágított a falusi társadalmon belüli demokratikus önkormányzatok és a társadalmi szolidaritás hiányára, de a szocialista elképzelések hosszú távú életképtelenségére is.

Medve Alfonznál a hagyományok tisztelete és a polgári erények ötvöződtek és mindez egész életén át kitartott: a személyesen vele készített több kazettás interjú 2001-ben is szinte változatlan értékrendet tükrözött benne. Ebben első helyen szerepelt politikai szempontból a Kádár-kor tisztelete, gazdasági szempontból pedig a magyar föld megbecsülése. Érdemeit több elismerés, valamint „Kiváló Miniszteri Kitüntetés” mutatja. Paraszti „agyforgatása” egyben pontos gazdálkodási útmutató is volt: beszélgetésünk során kiemelte: „Magyarul beszélek. Ha nem adunk a földnek, az sem ad nekünk. A trágya vezet. Mi soha nem termeltünk műtrágyával. Minden földre jutott továbbá egy számos állat, még több is. A kommunisták kihasználták a földet, a föld már ki van élve. Forgást kell adni a földnek! Domaházán a pillangós (lóhere, lucerna) után vetettük a búzát, arra jöttek a kapás növények, majd a tavaszi gabona. Ez volt a négyes forgó.”

Az ezredfordulót megélve teljesen hitét veszített, a politikából kiábrándult, a mindennapi kemény munkába pedig belefáradt emberré vált. Lovait könnyezve adta el, végül csupán néhány baromfit és kecskét tartott meg. Faluja iránti szeretetét, helyhez kötődését jelzi, hogy az 1980-as évek végén nyitott új domaházi temetőbe saját pénzen csináltatott keresztet, a 2000. június 10-én tartott aranylakodalmára pedig Lengyelországban öntetett harangot. 50 év házasság után is kevesen mondhatták el rajta kívül, hogy őt pap misézett aranylakodalmán, amelyet Gulyás János és Gulyás Gyula több órás felvétellel szintén megörökítettek.

Medve Alfonz 80 éves korában, hosszú betegség után hunyt el, életpályáját Gulyás János filmrendező mindenki számára követendő példaként ajánlotta. Végso búcsúztatására 2008. augusztus 13-án került sor Domaházán.

Alabán Péter

KÖNYVESPOLC

PÉTER LÁSZLÓ

Csongrád megye irodalmi öröksége

Új könyvének szegedi bemutatóján a szerző arról beszélt, hogy az összegezés, a betakarítás időszakának terméke a *Csongrád megye irodalmi öröksége* című kötet, amely a Bába Kiadó gondozásában jelent most meg. Rögtön arra kellett gondolnunk: gazdag a termés, van mit a betakarítani a szellemi szférára. A Szegedi Szabad Szó című lapban 1945-ben megjelent első könyvismertetése óta – amikor Veres Péter, Darvas József, Illyés Gyula, Somogyi Imre műveire hívta fel a figyelmet – nemcsak rendszeresen figyelni az irodalmi életet, hanem tudósítani ismereteiről, elményeiről. Az irodalomtörténeti pálya eddigi évtizedeiben alapos filológiai felkészültséggel megalkotott szövegkiadások és monográfiák teremték, miközben tanulmányoknak, újságcikkeknek hatalmas sorozata készült Szeged és környéke irodalmi hagyománykincséről. Ezekből az írásokból megjelent már néhány impozáns tartalmú, nagy sikerű tematikus gyűjtemény. A szerző 1997-ben *Tömörkény világa*, 1999-ben *Móra műhelyében*, 2000-ben *József Attila nyomában*, 2002-ben *Juhász Gyula* címmel adta ki változatot tanulmányait, amelyekből kitűnnek érdeklődésének legfőbb irányai.

Nagyon tévedne, ha valaki úgy gondolná, tematikai beszűkülés jellemzi Péter László kutatói világát. A tudatosan vállalt feladatok ugyan valóban összeszedettségéről, elkötelezettségéről vallanak, de tág a látóhatár, mindig feltárulnak az összefüggések, nem feledkezik meg a nagy egészről. Érthető viszont a „helyi” témák előtérbe kerülése. Idézőjelbe tesszük a jelzőt, mert Péter László tollán a *helyi* mindig a *teljes* kép figyelembevételével jelenik meg, azt színezi, árnyalja. Lehet Tömörkényt, Mórárt, a fiatal József Attilát, Juhász Gyulát vidéki költőnek tekinteni? Nem; az *egyetemes* magyar irodalom jeles alkotói ők, miközben egyértelműen felismerjük tematikájuk, írásmodjuk helyi gyökérzetét, motívumait. Ezekről – Szeged környéki viszonylatban – kevesen tudnak olyan sokat, mint Péter László, ezért képes számunkra újat mondani.

Könyvének bevezetőjében a szerző több oldalról is megközelíti irodalmunk helyi hagyományainak mivoltát, jelentőségét, példákkal érteti meg a kötődések szerepét. Idézi – többek között – Juhász Gyulát, akit Kossuth vásárhelyi szobra versre ihletett, Illyés Gyulát, akit „megrázott Petőfi vélt kezényoma a sárszentfőrcini öreg iskola kilincsén”, Móra Ferencet, akinek *Ének a búzamezőkről* című regénye által Domaszék bevonult az irodalomtörténetbe. A költők, írók jelenléte által támadt emlékhelyekhez kultuszjelenségek kapcsolódhatnak, s Péter László megértéssel gondol azokra, akiket meghat klasszikusaink közvetlen környezetének megismerése. Határozottan állítja azonban: „Természetesen számunkra is első a mű, tehát a kultusznak tárgya elsősorban a vers, az elbeszélés, a regény. Az ember, aki; a hely, ahol; a toll, amellyel írta – csak a második.” Nagyon fontosnak tekintjük a folytatást: „Am tudjuk, hogy e másodlagos kultusz tárgy, a környezet, a keletkezéstörténet, a tár-

gyi és életrajzi háttér egyrészt segít magyarázni az elsőt, a művet, másrészt alkalmas arra, hogy közelebb hozza az olvasóhoz: értelmi befogadását érzelmi hatásokkal fokozza, serkente.” Ez a felfogás juttatja el sikerrel Péter László írásait a szép számú honismereti, helytörténeti érdeklődésű olvasóhoz.

Az új könyv folyóiratokban, újságokban, tanulmánygyűjteményekben korábban közzétett írások gondosan megszerkesztett gyűjteménye. A Bevezető után két nagyobb egységet fedezhetünk föl benne. Előbb három alkotó – Ady Endre, József Attila és Móricz Zsigmond – Szegedhez és régiójához való kötődéseiről olvashatunk érdekes adalékokat, majd pedig a betűrendet követve Csongrád megye településeinek irodalmi örökségével ismerkedhetünk meg a szerző kalauzolásával Algyőtől Zákányszékig. Változó terjedelműek ezek a közlemények aszerint, milyen feladat vagy szándék hozta létre őket. Van közöttük szinte teljességre törekvő monografikus feldolgozás (például Szatymazról szólván), s van egyetlen életművet röviden jellemző alkalmi cikk (például Kiszombor esetében). A feladattól és az eltérő kidolgozásmódtól függetlenül azonos értékek ragadják meg az olvasó figyelmét valamennyiben, s ezek az értékek a szerző felkészültségéből, látásmódjából következnek. Az egyik s talán leginkább feltűnő érték a tények tisztelete, ami a részletek rajzában, a filológiai hitelességben nyilatkozik meg szembetűnően. Ez szorosan összefügg az anyagismeret gazdagságával, s annak képességével, hogy akár egy első pillantásra jelentéktelenné tűnő költői motívumot is elhelyezzen az életmű egészében. Elősegíti a bemutatás szemléletességét, hogy Péter László az irodalom, a nyelvészet és az etnográfia területén egyaránt felkészült tudós, így aztán a folklórclemek, a nyelvjárás vagy a néphagyomány jelenségei sem kerülik el figyelmét. És bár a szerző objektivitása következetesen érvényesül, azért megtalálja módját, hogy a saját személyisége rendre átsüssön sorain.

Nagyon tanulságos, ahogy a szerző *Adyról* szól ebben a könyvben, akit nem fűztek szoros szálak Szegedhez, mégis van róla érdemi mondanivalója. Igaz, versei nagyon korán bekerültek a szegedi lapokba, de az ifjú költő nem fogadta el a Szegedi Napló hívasát. Ady már Nagyváradon megismerkedett a szegedi Dankó Pistával, Szegedre azonban 1902 nyarán azért jött, hogy a párbajozás miatt reá kirótt büntetést, az ötnapi államfogházat kitöltse. Újságíróként voltak vitái szegedi lapokkal, ezekről Péter László részletesen tájékoztat, s megismerjük Ady verseskönyveinek helyi visszhangját, a szegedi íróknak – elsősorban Juhász Gyulának – Adyhoz fűződő kapcsolatát. Pusztaszer, Vásárhely, Makó is adott mondanivalót Adynak, anélkül, hogy megfordult volna ezeken a településeken. Egészen más, sokkal szorosabb *József Attila* kötődése a régióhoz, amelyről cikksorozatban adott áttekintést Péter László 1980-ban. A nehéz sorsú ifjút gyámja a makói gimnáziumba adta, ott vált igazi költővé, került kapcsolatba Juhász Gyulával, ott született (és Szegeden jelent meg) első verseskönyve: *Vásárhely, Kiszombor, Szeged* meghatározó, sőt gyakran

megrendítő élményeket adott költészetének, amelyek életrajzából közismertek. Péter László azonban új adatokkal pontosítja ismereteinket, s föltárja azokat a személyi kapcsolatokat, amelyek a fiatal József Attila gondolkodásmódjára és sorsára hatottak. A témából következik, hogy *Móricz Zsigmond*ról írva megint más megközelítést választ. Az eredetileg a mi folyóiratunkban 1996-ban megjelent tanulmánya – a szerző szavával – „mogyoróhéjban” sorakoztatja fel az író Csongrád megyei kapcsolatait, amelyek Makóhoz, Szegedhez, Vásárhelyhez, Szenteshez, Sövényházához, Szegvárhoz fűződnek.

A könyv második, terjedelmesebb része sajátos irodalmi kalauz a Szeged-vidéki településekhez. A szerző olvasmányos, eleven stílusba élvezetessé teszi a vele megtett utunkat. Helytörténelmi felkészültsége érvényesül a kertészességeket felosztató Palásthy József esetének rajzában, aki a Pallaviciniek jószágigazgatójaként „szétveret falut és tanyát” (ahogyan az József Attila *Hazám* című versébe bekerült). Hasonló érdemét látjuk, amikor Földeák ürügyén Eötvös Józsefről ír, amikor a Kiskundorozsmán született Jerney János östörténelmi akadémikus pályaképét vázolja föl, illetve amikor Makó kapcsán feltárja a már-már elfeledett Dobsa Lajos (1824–1902) irodalmi és közeleti tevékenységét. Máskor természetesen elsősorban irodalomtörténetként közelít tárgyához – mint Csongrád, Hódmezővásárhely, Röske, Szatymaz, Szentes esetében –, vagy pedig egy-egy ott született mű értékelése kapcsán ír valamely településről (pl. Kistelek, Kiszombor, Nagymágocs, Tiszasziget). A filológusi és műelemző hajlam és tudás érvényesülése ad frissítő percek az olvasónak, amikor például Juhász Gyula makói verseiről vagy Balázs Béla jelképrendszeréről esik szó. Gyakran fonódik össze történelem és irodalom; jó példa erre a Pusztaszzerrel foglalkozó két írás. Szívesen szól a helyi vagy a helyre látogató híres emberekről (Szőreg, Tápé), s mindenütt megnyilvánul a helybéli „kisemberek” magatartásmódjának, nyelvének tisztelete, Tömörkény, Móra, Kálmány Lajos népének szeretete. Maga is sokat tanult tőlük: szemléletes elbeszélésmódot, nehéz helyzetekben hűséget, erkölcsi tartást.

Péter László valóban *otthon van* ezen a tájon. S ez nemcsak azt jelenti, hogy alapos ismeretekkel rendelkezik, hanem hogy a kevésbé fölfedezett részleteket is látja, újat tud tehát mondani. Nevezhetnénk ezt a könyvét szellemi útirajznak (nem véletlenül hivatkozik Szabó Zoltán híres *Szerelmes földrajz* című művére), hiszen aki elolvassa, a helyi kultúra jellegzetes vonásait ismerheti meg. Érdemes volt ezeket az írásokat újságok, folyóiratok gyűjteményes kötetek lapjairól ebbe a külön kötetbe összegyűjteni, átmenteni. Azért is, hogy a szerző munkásságát jobban áttekinthessük, s azért is, mert az olvasó rádöbbenhet e könyv által – Illyés szavait idézve –, hogy „a táj megszépült, patinát és lelket kapott”. Magam szívesen venném kezembe Péter László 1974-ben megjelent „Szeged irodalmi emlékhelyei” című szépírói éretnyekkel bíró irodalmi útikönyvének új kiadását is, s érdeklődéssel várjuk a betakarítandó termés további asztaligait.

Kováts Dániel

BOTLIK JÓZSEF:

Nyugat-Magyarország sorsa, 1918–1919.*

E pár soros könyvajánló írója a Vas megyei Egyházasrádócon született, a magyar-osztrák trianoni határ közvetlen közelében. Ott járta ki, ún. osztatlan iskolában, az elemi négy osztályát. (Azután a csurgói református gimnázium tanulója lett, 1941-ben). Ezek az életrajzi adatok nem önmotivációs szándékból kerültek ide. Hanem amiatt, mert Botlik József megrázó, hiteles források tömegén nyugvó, ahogy mondják: részletesen okadatozott könyve eszembe juttatta, valósággal „kiprovakálta” őket. Az első emlék, amit a kézirat olvasása fölillantott bennem, hogy abban a református (és minden más) elemi iskolában, ahol a betűvetést és több minden mást megtanultam, az egyetlen tanterem falán ott függött Vas vármegye közigazgatási térképe. S harmadik osztályos korunktól fogva nem telt el nap, hogy rektortanítónk valakit ne szólított volna a térkép elé: „mondd el és mutasd meg, mit veszített megyénk a szörnyűséges trianoni békével” (s amit persze vissza kell szereznünk). Mondtuk és mutattuk: Ausztria vette el a felsőöri és a németújvári járást, Jugoszlávia a muraszombati járást. Csonka vármegyénknek így tíz helyett hét járása maradt. (A községi járásnak csak egy része került át.) S duplán égett az arcunk: a felelős igazgatótól és a bennünket sújtó gyalázatától.

Amikor azonban olvastam Botlik József kéziratát, a ma is égető szegényhez valami eszmélet feletti megdöbbenés társult. Mi lett volna, hasított belém, mint valami szörnyű rémálom, ha a többi szomszédunknál semmivel sem kevésbé mohó és gátlástalan ausztriai vezetés területből vágya, akkor maradéktalanul teljesül?

Olyanféleképpen, mint a cseheké, románoké, szerbeké. Hiszen a friss osztrák köztársaság erősen balos politikusai az egész Nyugat-Magyarországot: Pozsony, Moson, Sopron, Vas megyéket teljesen, és Zala megye északnyugati sávját a Celdömök–Túrje–Zalaegerszeg–Lenti–Alsólendva–Csáktornya vasútvonalig szellették volna bekebelezni. Már 1918. november elején – írja a könyv szerzője – létrehozták Bécsben a Westungarische Kanzelei-t, a Nyugat-Magyarországi Hivatalt, hogy annak keretei között, irányítása alatt előkészítsék, ha kell: fegyveres csoportokkal is, a 16 ezer km²-es terület elcsatolását. Ami azonban leginkább fölháborító lehet: a példa nélkül álló erkölcsstelen osztrák gondolkodás. Hiszen Ausztria attól a társállam-országtól, az Osztrák-Magyar Monarchia tagjától akart volna színmagyar lakosságú területeket elrabolni, amelynek katonáival katonái négy éven át együtt ontották a véruket a közös uralkodó parancsára. Leket-e visszatartóbb szándék a világban, mint megrabolni azt, akivel együtt szenvedtünk, együtt buktunk?

Ami pedig szinte megdermesztette a magamfajta embert: te jó Isten, mi lett volna velem, ha az elképesztően otromba mohóság teljesül? Ha a falum és az egész megye Ausztriához kerül? Vajon lettem volna-e? S ha igen, mi lett volna velem, belőlem? Osztrák állampolgár? Eredendő mivoltát, összes felmenőit eltemető, meghasonlott, frusztrált lelkű kisebbségi, amolyan

* Megjelent a könyv Ajánlásaként.

asszimilálódott osztrák-német? Belegondolni sem jó – bármennyire is tombol ma az internacionalista-globalista propaganda örülete.

A szerző könyve persze nem az egyes emberről (mint pl. rólam), hanem rólunk, magyarokról szól. Arról az ország-darabról, amelyiknek több mint három éven át tartó súlyos gondjait s a magyar erőfeszítések sikereit pontos, tárgyilagos, de nem szentvelen fejtegetésekben tárja elénk Botlik József, hiszen az eredeti osztrák követelések – kizárólag önmagunknak köszönhetően – 1918 novemberre és 1921 decembere között nagymértékben visszaszorultak. A rettenetes országdarabolás elleni tiltakozás egyetlen kisebb sikerét itt érthette el a korabeli nemzeti akarat. Köszönhetően a magyarországi kommunisták bukását követő hazai hatalom diplomáciai mozgásának. Leginkább mégis az önkéntes katonai és polgári szembenállásnak. E körbe tartozott a soproni népszavazás kicsikarása, egyes határzónába eső falvak igen határozott módon kifejezett követelése, ellenállása (s ennek eredményeként pl. szülőfalum szomszédja, a horvátok lakta Szentpéterfa s az őrségi falucska, Szomoróc – ma Kercaszomor – visszaserkezése). Nem utolsó sorban a magyar félyveres önkéntes felépése (benne a Lajta bántással), a nyugat-magyarországi felkelés ereje esőkénti tudta – már a békekötés aláírása után! – az elképzelt területablás mértékét.

A könyv és annak tárgya azt is példázta: bármennyire vert helyzetbe kerül egy-egy közösség, ha nem adja meg, nem adja föl magát, akkor a mégoly hatalmas ellenőrökkel szemben is mindig volt vagy lehet értelme az ellenállásnak, a szembeszegülésnek. Mi több, az erőfeszítés akár kézzelfogható eredményeket is hozhat. Akkor persze, ha meghozzuk, ha meg tudjuk hozni a szükséges áldozatot. Mint akkor a Nyugat-Dunántúlon nemzetünkért fellépők meghozták akár a legnagyobbat: a hősiesség véraldozatot is. Áldozatok értelme akkor is elvitathatatlan, ha ez a hősiesség példa nélkül álló egész eljárásán sokat nem igen tudott változtatni. Az új nevű Burgenland elszakított területén az 1910-es népszámlálás idején 24 500-an vallották magukat magyarnak (és 64 ezren beszéltek magyarul is). Mára az öslakosok között a magyarok száma talán 4 ezer körül mozog. Arányát tekintve itt szenvedték el a legnagyobb méretű asszimilálódást az elszakított magyar kisebbségek: a lélekszám a korábbiak 1/6-ára zuhant! Az osztrák demokrácia és kisebbségpolitika nem éppen nagy dicsőségére.

A történet szerző neve, túl a szakma szűkebb körében, ma már a tágabb nyilvánosság előtt is ismert. Korábbi könyvei és tanulmányai, amelyek ugyancsak egy elcsatolt területtel, Kárpátaljával foglalkoznak, okkal váltottak ki kedvező visszhangot. Megjósolható: hasonló fogadtatásra számíthat ez a könyv is. Meggyőződésem szerint könyvét nem csak ajánlani illene az olvasók figyelmébe, hanem tárgya, okfejtése és jó stílusa folytán egyenesen kötelező olvasmánnyá kellene tenni. Elsőként persze a Dunántúl nyugati térfelén lakó honfitársainknak. De rajtuk kívül igen sokat javíthatna mindnyájunk tépelt történelmi tudatán, minden magyarok nemzetudatán is.

(Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvagy, 2008.)

Für Lajos

OROSZ ILDIKÓ (szerk.):

Magyarok a Tisza-forrás környékén

Fontos könyvet adott ki a beregszászi Il. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola *Orosz Ildikónak*, az intézmény elnökének a szerkesztésében, a Felső-Tisza-vidéken élő magyarok anyanyelvi oktatási helyzetéről egy kutatás tükrében. A hat tanulmány tartalmazó kötet igen alapos áttekintést nyújt a legnépesebb kárpátaljai magyar szórvány jelenlegi helyzetéről, feldolgozza a kistáj ezzel kapcsolatos adatait, amelyeket a főiskola kutatói újabb tényekkel, ismeretekkel tettek gazdagabbá. Képet kapunk az ottani végvidék magyar anyanyelvi, illetve anyanyelvi oktatásának mai állapotáról, valamint a további lehetőségeiről.

A gyűjtemény nemcsak tudományos munka, hanem érzelmi töltetű látélet is az elmúlt több mint fél évszázadról. Amikor két évtizede 1989. február végén, Ungváron létrejött a *Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség*, a KMKSZ, az alakuló gyűlésen és az utána következő számos rendezvényen az alföldi/tiszaháti tömbmagyarságból sokan rácsodálkoztak azokra, akik a Felső-Tisza-vidékről érkeztek, és feltárták az ottani magyarok helyzetét, súlyos gondjait. A hajdani Máramaros vármegye északi részén lakó szórvány-magyarok akkor olyan különlegességnek számítottak a kárpátaljai tömbmagyarság számára, mint a kárpátaljai magyarság az anyaországiaknak az 1980–1989-es évek fordulóján. Pedig a kárpátaljai magyarokat nem választotta el szögcsatornás államhatár a Felső-Tisza-vidéken lakó nemzetársaiktól, de köztudott, hogy a szovjet diktatúra idején még a járási határokon sem volt könnyű az átkelés az állandó rendőri ellenőrzés miatt, ráadásul a tiszaháti tömbmagyarság ősi szálláshelye szigorúan ellenőrzött államhatár-zónában feküdt. Így fordulhatott elő, hogy a beregszászi, ungvári, munkácsi, nagyszőlősi járási magyarok a több évtizedes elzártság, az ismeretek hiányában így faggatták a máramarosi magyarokat: „Honnét tudsz magyarul?” Még abban sem különböztek az anyaországiaktól, hogy megértették volna, miért sértődnek meg a fenti kérdés kapcsán azok a nemzetársaik, akik a Felső-Tisza-vidékről jöttek. Pedig ugyanazt éltek át, mint amikor az anyaországiak részéről hangzott el hasonló kérdés a tiszaháti magyarokhoz. Aztán a Szovjetunió 1991. decemberi felbomlása után megnyílt a határ, és eljött a nagy várakozások kora, ami azonban csak néhány évig tartott, mert a lehetőségek végül csak kevesek számára voltak korlátlanok. Így volt ez a Felső-Tisza-vidék magyarsága esetében is, a fellángolt odafigyelés egy idő után alábbhagyott, időnként úgy tűnt, mintha kihunyott volna a kárpátaljai és az anyaországi személyek, szervezetek részéről. Szerencsére volt, és napjainkban is van egy szervezet, az 1991. decemberében alakult *Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség*, a KMPSZ, amely mindig rendszeresen segítette, támogatta a Felső-Tisza-vidék szórványmagyarságát nemzeti identitásának megőrzésében, anyanyelvének ápolásában.

A kötetet összeállító Orosz Ildikó bevezető dolgozata a könyv tárgyát kitégytva, a kárpátaljai magyar szórványok anyanyelvi/anyanyelvi oktatását elemzi a XXI. század elején. A szerző előljáróban leszögezi, hogy a kárpátaljai szórványok térbeli elhelyezkedése, népesség-

ge, identitásának foka, és az utóbbit erőteljesen meghatározó történelme tájanként más, ezért külön, a helyi körülményeket figyelembe véve kell foglalkozni oktatásukkal, magyar anyanyelvük ápolásával. Számarányuk alapján a következő települések magyar lakosait tekintni szórványoknak, még akkor is, ha egyes helységekből a számuk több ezer fő. Például a megyeszékhely Ungváron, melynek 115 ezer lakosából a 2001. évi népszámláláskor nyolcezer, Munkács 81 ezer fős népességéből hétezer volt magyar nemzetiségű. A további települések, ahol a magyarság szórványban él: Nagyszőlős, Beregrákos, Perecseny, Nagybereszna, Órdarma, Szerednye, Huszt, Técső, Szolyva, Aknaszlatina, Visk, Bilke, Rahó, Körösmező, Gyertyánliget, Tiszabogdány, Terebesfejrpaták, Nagybocksó, Bustyaháza, valamint ide sorolható a magyar–ukrán/ruszin nyelvhatár peremvidéke a hajdani Ung és Ugocsa vármegyék területén.

Az elmúlt évtizedekben, azaz Kárpátalja 1944. októberi szovjet megszállása után a szórványvidékek magyar anyanyelvű intézményrendszere tájaként, illetve városként másként fejlődött. Emiatt egységes szempontok alapján lehetetlen felvázolni mai oktatási helyzetüket, és nem lehet azonos megoldásokat találni számukra. Emiatt az anyanyelvű/anyanyelvi oktatásukat csak a helyzetüknek, az igényeiknek és a lehetőségeiknek a figyelembe vételével lehet, illetve kell megszervezni. A nagyobb településeken (Munkács, Ungvár, Nagyszőlős, Técső, Aknaszlatina), illetve a nyelvszigeteken (Beregrákos, Visk) 1945. után a magyarságnak még kellő ereje volt, mert külön negyedekben, illetve utcákban élt, ahol magyar tannyelvű iskolák működtek. E közösségeket külön csoportnak kell tekinteni, mert sem ők maguk, sem a kárpátaljai magyar közösség hosszú ideig nem szórványként határozta meg a helyzetüket. Az 1970-es évek szovjet internacionalista törekvései főleg a városok (Nagyszőlős, Munkács, valamint Aknaszlatina) magyar iskoláit sújtották, mert azokat olyan ún. internacionalista iskolákhoz esatolták, melyekben orosz, ukrán és magyar párhuzamos osztályok működtek. Emiatt az 1980-as évek végére ez tanodákban a magyarok osztályok létszáma már oly mértékben csökkent, hogy elérte a bezárás-hoz szükséges határt.

Az anyanyelvi oktatás szempontjából a múltban is, napjainkban is szórványhelyzetben vannak az ungvideki, a bereg-vidéki és az ugocsi tömbmagyarság nyelvhatárán elhelyezkedő helységei, az utóbbi területen például Királyháza, Fancsika, Mátyfalva, Tekeháza, Feketeardó. Fontos megemlíteni, hogy a kárpátaljai magyar közösség szórványon még ma is csak a Tisza, a Latorca, az Ung és a Borzsa folyók felső szakaszának mentén élő magyarokat érti. A kötet szerzői az előbbi megkülönböztetések alapján vizsgálták meg a Tisza forrás környékén élő szórványmagyarság helyzetét, különös tekintettel annak anyanyelvi oktatására. E Felső-Tisza-vidéknek nevezett terület Körösmezőtől, a Tisza eredetétől Huszt városáig terjed, és azon településeket foglalja magába, ahol kisebb-nagyobb számban magyarok laknak. Nem véletlen, hogy az 1980-as évek végén a magyar nyelv iránti érdeklődés és tanulás első formái is itt jöttek létre, amikor *Bilics Éva* Rahón, a helyi kartonpapírgyárban megszervezte a Petőfi anyanyelvi klubot. Ide főleg nagymamák jártak, akik magukkal vitték az uno-

kákat is, hogy magyar népi játékokat, verseket, mondókákat tanuljanak. Persze hosszú volt az út napjainkig, mert a szinte a semmiből kellett újraindulni. 1944. október után a kommunista diktatúra szinte teljesen megszüntette a magyar nyelv oktatását a Felső-Tisza-vidéken, csak Aknaszlatinán, Técsőn és Visken működhetett magyar iskola. A többi helységben az anyanyelvhasználat évtizedeken át a családba és a templomba szorult vissza.

A Szovjetunió felbomlása után a szülők kérésére már Huszton, Rahón, Körösmezőn, Gyertyánligeten (sőt a távoli Latorca parti Szolyván) is indítottak magyar tannyelvű osztályokat. A Tisza forrásánál főként a KMKSZ, az KMPSZ és a római katolikus egyház támogatásával működnek ezek az intézmények. A 2006/2007-es tanévben a Felső-Tisza-vidék hét településén összesen 78 osztályban 1187 tanulót 160 pedagógus oktatott. A fenti tanévben Rahó kivételével, az említett hat településen magyar óvodai csoportok is tevékenykedtek állami, illetve a katolikus és a református egyházi fenntartásban. Técsőn két oktatási intézmény működött, egy-egy középiskola, illetve egy 12 osztályos líceum.

Az intézményi oktatás mellett jelentős az igény az anyanyelv és a magyarságismeret iránt azokon a településeken is, ahol a magyarság a nyelvcsere határára ért. Sokan már az ukrán tartják az anyanyelvüknek, miközben kényszerűen már a szüleik is ukrán iskolát végeztek a szovjet időkben, de szeretnék megismerni nagyszüleik anyanyelvét, kultúráját. E helységekből, az említett településeken kívül Tiszabogdányban, Nagybocksón, Taracközön és Bustyaházán a KMPSZ szervezésében ún. vasárnapi iskolák működnek, ahol különböző korú fiatalok tanulnak magyarul a helyi iskolában, az óvodában és a plébánián. Az idézett tanévben, 34 csoportban 537 tanulót 53 pedagógus oktatott. Az előbbiekhöz kapcsolódik *Gabóda Éva* dolgozata, aki a Felső-Tisza-vidéken működő magyar tannyelvű óvodák helyzetét elemezte a kataszteres adatbázis tükrében, valamint *Molnár Eleonóra* „A kisebbségi fogalom tipológiája és a kisebbségi oktatás lehetőségei” című elméleti tanulmánya.

Alapvető kutatást végzett a Felső-Tisza-vidék kárpátaljai részének helye és szerepe a magyar kultúrkörben címmel *Punykó Mária*, aki megállapította: a népszámlálási adatok szerint az 1920. évi trianoni békediktátum óta a vidék magyar lakossága fokozatosan csökken, erőteljes az asszimiláció. A legidősebb nemzedék még kétnyelvű, a középkorúak többsége még ért magyarul, a szókincsük azonban passzív, a családban már nem használják a magyar nyelvet, a fiatalok pedig ukrán nyelvűek. Az ifjak egy része a hitoktatásnak és a vasárnapi iskolák megszervezésének köszönhetően tanulja, gyakorolja az ősei nyelvet. A fenti helyzetképből érzékelhető, hogy a Felső-Tisza-vidéken élő magyar családok különböző fokon, de mostanáig megőrizték identitásukat. Ebben döntő szerepe volt évtizedekig a római katolikus egyháznak, ahol a liturgia nyelve kizárólagosan a magyar volt. A szórványban napjaink jelensége, hogy az identitás erősen kötődik a valláshoz, a magyar nyelv ugyanis számukra az Isten nyelve, ezen a nyelven imádkoznak, beszélnek egymással a templomban, a vallási ünnepeken. Az istenházában a gyerekek is magyarul beszélnek egymással, de az udvaron már átváltak ukrán-

ra. Magyarul nem káromkodnak, azt „szovjetül” teszik, mint mondják. A nyelvcseré előhaladt, amit az is bizonyít, hogy a nagyszülők még megtanítják az unokáikat magyarul imádkozni, de már ők is inkább ukránul szólnak hozzájuk, különösen a közterületeken. Az utóbbi években a helyi lelkészek már kétnyelvűek, ami azzal a veszéllyel jár, hogy a magyar nyelv a templomban is végzetesen hátrébe szorul. A hitélettel ellentétben, a Felső-Tisza-vidék magyarságának a hagyományokat kis mértékben sikerült megőriznie, szokásaiban, nyelvhasználatában, kultúrájában a többségi ukrán nemzethez igazodott, de a magyarsághoz való kötődése is jól érzékelhető.

Az előbbi tanulmányt jól egészítik ki annak az empirikus vizsgálatnak az eredményei *Hutterer Éva* tollából, amely a vidék magyarságának hitéleti, kulturális, nyelvi és néprajzi állapotát tárta fel 2004 őszén és 2005 tavaszán. A kutató megállapította, hogy a szovjet diktatúra idején hátrébe szorított magyar nyelvhasználat a hagyományok és a szokások gyakorlását is korlátozta. Mindez a nyelvhasználat romlásához vezetett, amely jól megfigyelhető az adatközlők beszédén. A szokások egy részét már nem gyakorolják, a meglévők pedig módosult formában, erős interetnikus hatásokat tükrözve élnek tovább. Ugyanez jellemző gazdag hiedelemvilágukra, amelynek felgyűjtése újabb kutatást kíván.

Végezetül az országos helyzetre villant rá *Csernicskó István*, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és *Melnyk Svitlana*, a kijevi Sevcsenko Nemzeti Egyetem tanára *Az ukrán kisebbségek és a nyelvi oktatás* című tanulmányában. Felhívják a figyelmet arra, hogy napjainkban az ukrániai ukrán, és nem ukrán anyanyelvű tanulók iskolai terhelése jelentősen eltér egymástól. Amíg az ukrán anyanyelvű gyermek pihen, játszik vagy éppen az egyetemi felvételre készül, kisebbségi kortársa az államnyelv elsajátításával bírkózik. Bár a nemzetiségi tanulók sok időt, erőt és pénzt fektetnek az államnyelv ismeretébe, a jelenlegi körülmények között még sem megfelelő szinten ismerik az ukrán nyelvet. Ennek egyik oka, hogy a jól kitapintható az államhatáron szegregációs és asszimilációs politikai szándéka, amelynek Ukrajnában hagyományai vannak. A szovjet diktatúra idején az állam külön képzett olyan orosz szakos tanárokat, akik nem orosz anyanyelvűeknek oktatták az orosz. Sőt külön módszereket, tankönyveket dolgoztak ki az egyes kisebbségek számára. Az orosz nyelvet (akárcsak az idegen nyelveket) kis csoportokban tanították, a nemzetiségi iskolákban/osztályok pedagógusai kiemelt munkabért kaptak.

Ukrajnában, napjainkban is jól érzékelhető az iménti „lenini nemzetiségi politika” visszatükröződése, a szovjet internacionalista beidegződés. Az 1991. évi függetlenné válás óta bár erőteljes a nemzetállami építkezés, de az orosz közösséget és nyelvet még ma is kiemelten kezelik. Az önállóság kikiáltása idején Ukrajna 51,4 millió lakosából az oroszajkú oroszok aránya 22% (11,4 millió fő), az ún. „orosz anyanyelvű ukrán nemzetiségűek” aránya 33–34 % volt! Az oroszokkal való kivételezés mellett az egymástól jelentősen eltérő helyzetű kisebbségeknek elvileg egyforma jogokat és lehetőséget nyújtanak az alkotmány, illetve a törvények szintjén. A napi gyakorlat azonban teljesen más, mert nemcsak a ki-

sebbségek igényeiben és lehetőségeiben, hanem a számukra biztosított jogokban is nagyok a különbségek. Anyanyelven oktató iskolái például (a krimi tatárokat kivéve) csak azoknak a nemzetiségeknek vannak, amelyeknek már a szovjet diktatúra előtt is voltak ilyen intézményeik. Az ukránjai nemzetiségpolitika oktatási vonatkozásait elemezve egyértelmű, hogy kizárólag csak azok a kisebbségek tudnak a nemzetállami jellegű hatalomtól engedményeket kicsikarni, amelyeknek az identitásudata, az anyanyelvi helyzete erős, és hatékony az érdekérvényesítő képessége. Számarányánál fogva kisebbségi közösségnek csak feltételesen tekinthető oroszokat kivéve, Ukrajnában ilyen népecségek tekinthető a krimi tatár, a Román és a magyar nemzetiség.

Az utóbbi időben az ukrán állam kisebbséggellessen oktatás- és nyelvpolitikai lépéseket tett. Ezek valódi célja, hogy a nemzetiségek körében felkeltsse és felgyorsítsa a többséghez igazodás vágyát. A kisebbségi szülőket hangzatos szövegekkel, a jobb érvényesülés ígéréssel arra ösztönzik, hogy gyermekeiket ukrán iskolába járassák. Mindez már középtávon az identitás gyengülését, az anyanyelv elvesztését, a hatékony érdekérvényesítés lehetőségének a visszaszorulását, azaz végül a többségi nemzetbe való beolvadást hozza magával.

Hosszú hónapokkal a kötet megjelenése után, 2008. május 26-án lépett hatályba az ukrán oktatási miniszter 461. számú rendelete, amely szerint a nemzetiségi iskolák oktatási nyelvét fokozatosan ukrán nyelvére kell változtatni. E célt egyes tantárgyak ukrán nyelven történő vagy kétnyelvű oktatásával, az ukrán nyelvórák számának más (természetesen nemzetiségi, esetünkben a magyar nyelven oktatott) tantárgyak rovására történő növelésével akarják elérni. A rendelet végrehajtása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolahálózat megszűnését jelenti. A jogszabály ellen a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetei élesen tiltakoztak.

A kötetet gazdag fotómelléklet teszi még értékesebbé. A kiadvány a beregszászi magyar főiskola rangos Rákóczi-füzetek sorozata, 35. kötetként látott napvilágra.

(PoliPront Kft, Ungvár, 2007)

Bottik József

Esterházy János második tanúságtétele

Az esti mise végetért. A templomból könyvbemutatóra vonulnak a falu magyarjai – a szívükből felszállt imák utolsó fénybolyhoskái még fél-felragyognak fekete ruháik szövétén. A közösségi házban a szerző várja őket, hogy szavakkal és vetített képekkel életre keltsen valakit, akit maga alá akart temetni a történelem, ám a hazugságokat elgörgötte az idő, mint ama barlang nyílása elől a sziklát – feltámadt az igazság.

Az egyik fényképen a boldog Esterházy-családot látjuk: az édesanyát, az édesapát és a három gyereket: a két lányt és a kis Jánost. Az édesapa már a huszadik század nyitányán tudja, nagy a baj: eszmefertőzés homlasztja a nemzetet – a magyarság elfordul Istentől. Idősebb Esterházy János ezert a kastély könyvtárában rója figyelmeztető sorait, ám élete virágában súlyos betegség teperi le.

Halálós ágyán így búcsuzik a négyéves Jánoskától: „Légy mindig jó magyar, kisfiam.”

Az édesanya védőburokba vonja elárvult családját – a kastély kápolnájában Istenhez vezeti gyerekeit. A freskóról Jézus és az Istenyara simogatja őket tekintetével. Közben a világ gyűlölködői poklot építenek hatalomvágyból, önzésből és képmutatásból. Míg a kis János felhőket néz, a gyárakban halmozódnak a fegyverek; míg lova a Zobor-hegy alatt röpíti, valahol terveket szőnek a kiszemelt népek leigázására és rajzolják az új térképeket. És a becsapott emberek egymásnak rontanak és ölik egymást az első világháborúban: a vérszagra összesereglenek a hentesek és feldarabolják Magyarországot.

A trianoni csapás mélyen megsebzí az ifjú Esterházy szívét. Mi történt velünk és miért? – töpreng édesapja feljegyzéseit lapozgatva, s bennük Mátyás királyunk intelmére bukkan: „Az isteni szolgálatra bármilyen idő alkalmas és mindaz, amit a haza érdekében tesz az ember, nem egyéb, mint Isten szolgálata.” E szavakat elemi erejű megvilágosodás követi: férfikora küszöbén hatalmas erő, reménység és tettvágy tölti el Esterházy Jánost. Mintha édesapját hallaná: „Két kincset őrzöl a szívedben, fiam: a magyarságodat és a kereszténységedet. Ápold és óvd mindkettőt, mert ezek a legnagyobb értékeid, erejük mindig átsegít majd a megpróbáltatásokon... Valakinek most is az éle kell állnia és megküzdnie mindazokkal, akik megszegik a szeretet törvényét, hogy leigázhassák a jóhiszemű, a munkában megfáradt, a kiszolgáltatott embereket.”

Egy újabb fényképen már az Isten akaratából lett népvézért látjuk sorstársai körében. Esterházy fáradhatatlanul járja a Felvidéket, hogy csüggedő népet erősítse. Útján hol nyiladozó tulipánok, hol gyermekkora rózsái köszöntik és mindenütt magyarok sokasága várja, hiszen a nagy bajban mellettük áll, s a mosolya olyan tiszta, hogy senki sem kételkedik szavaiban: „Elárvult Honfitársaim! Ezen a földön születtem én is, szívem-lelkem itt gyökerezik, ezért itt maradok köztetek, veletek fogom átélni a rossz napokat, s ha az Úristen kegyelme megenyedi, a boldogabb magyar jövőt is. E nehéz időkben fokozott a felelősségünk Istenünkkel, nemzetünkkel, családjainkkal és utódainkkal szemben, de mi vállaljuk ezt a felelősséget. Mi a szlovák népet mindenkor a testvéreinknek tekintettük és fogjuk tekinteni a jövőben is. Az ezeréves sorsközösség az Úristen műve volt, s ezt a sorsközösséget emberi erő szét nem bonthatja.”

A könyv írója, aki művét a vértanú férfiu feljegyzéseiből, leveleiből, testvérhuga naplójából építette, könnyek közt olvassa az idézeteket: minden egyes szón ott a mennyek tisztasága. Esterházy élete azonban drámai fordulatot vesz – az üldözötteket védő, a szeretet Istenéről beszélő gyöngyembert börtönbe, majd a sarkkörön túli haláltábor jeges poklába vetik a XX. század farizeusai, a júdások, a pilátusok, a kajafások. Elszakítják a családjától, a néptől és a rózsáitól – az Istenőtől azonban nem tudják elszakítani. Az Isten ott van a szívében. Ott van vele a vallatászobában, ahol reflektorfényvel döfködik a szemét, gyalázzák és ütlegetik; ott van vele, mikor fagyűskék milliói sebzik a kényszermunkán; ott van vele, amikor csontra és bőre soványodik, tüdejét kikezdi a kór, s erőtlen teste fölött keselyüként kórozza a halál, de mikor feleszmél, fogatlan szája körül felfénylik a mo-

soly. Nem panaszkodik, imádkozik. Mély hite szabaddá teszi. Szabadabb, mint azok, akik bilincsbe verték, mert Isten értelmet adott szenvedéseinek. A stációkat türelemmel járja – ez az ember a magyarok Krisztusa –, suttogják rabtársai.

A kivétlően az Esterházyról készített utolsó fénykép jelenik meg: a lipótvári börtön foglyának nyakában ott lóg nyilvántartási száma – 7832. Figyeljék csak, mondja szónok, milyen nyugodt a halál árnyékában e férfi tekintete: arcáról sugárzik a lelki méltóság és a büntelenség... Az az érzésem, mintha János testvérünk itt lenne közöttünk, hogy szívesen hozzánk... És Esterházy János megszólal. Szavai fénybűhoeskkák, ragyogva szállnak a fekete ruhák rejtette szívek felé.

Kedves Testvéreim!

A tatár, török, a német és az orosz után most hamis prófétákat küldött hozzánk az Úr a Kárpát-hazába, hogy újfent próbára tegye hűségünket: megtartjuk-e parancsolatait, követjük-e szent Fia tanítását, aszerint élünk-e, ahogy Szent koronánk sugallja – hitben, szeretetben? De lám, égi királynőnk, Nagyboldogasszonyunk könnyezik, mert már az anyaméhben lemeszálóruk jövendő szentjeinket, munkásainkat, tanítóinkat, tudósainkat, lelkészeinket – elpusztítjuk a jövőnket. Templomok helyett áruházakat építünk, az ima idejét a képernyők előtt tekozzuk el. Égi édesanyánk aggódik: tudjuk-e még, mi az Úristen terve velünk, magyarokkal? Hogy törvényekre alapozva mi építsük fel a Földön az Ő Országát a Kárpát-hazában, ahol a világ szíve dobog? Isten Országában nem lesznek gonoszok, nem lesznek fegyverek és nem lesz éhező; mindenkinek lesz hajléka; senki sem fél majd, mert megélheti a teljes szabadságot, és ismét palyolat lesz a víz, a föld és a levegő, akár a teremtés idején.

Kedves Testvéreim!

Nagyon-nagyon kérlek benneteket, ne higgyetek a képmutatóknak, a szemfényvesztőknek, a színlelőknek! Hát nem láttátok, hogy Jézus homlokára most kordonnak álcázott vaskoronát húztak országunk házájánál, jelezve: elpusztítanak?

Útött a végső óra, kedves testvéreim!

Imádkozzunk!

Imádkozzunk, hiszen a tiszta szívből felszálló ima ereje hatalmasabb a gonoszagnál és fegyvernél!

Mindennap köszönjétek meg a Mindenhatónak az élet ajándékát; hogy magyarok lettünk a Kárpát-hazában és kérjétek őt, mi is olyan hűségesek lehessünk hozzá, mint amilyen Jézus volt. Kérjétek, adjon erőt, hogy a beteg világ gyógyítóivá válhassunk.

Mindennap köszönjétek meg Jézus Krisztusnak, hogy az ő szent áldozata által értelmet nyert az életünk és kérjétek őt, segítsen megalkotni Isten Országát.

Mindennap köszönjétek meg égi királynőnknek, hogy örök időkre megmutatta, miként kell az édesanyának gyermekét szeretnie és kérjétek őt, tanítson meg bennünket imádkozni.

Köszönjétek meg mindennap a Szent Koronának, e megtestesült isteni sugallatnak, hogy itt van velünk, jelezve az egyetlen jó irányt. És kérjétek őt, szelíd tüze tisztítsa meg a bűneinktől.

Kedves Testvéreim!

Kérlek benneteket, használjátok a hiteteket minden percben és órában, mint ahogyan a napsugarat használjátok!

Egyenesedjétek fel és emeljétek fel a fejéteket!

Emeljétek fel a szíveteket!

Legyetek jó magyarok, mindhalálig!

Ámen

Batta György

TARI LUJZA (szerk.):

Pásztó zenei emlékei

A Tari Lujza gondozásában megjelent, a Zagyva parti kisváros városá nyilvánítását is köszöntő tartalmú kötetről a recenzensnek mindenek előtt az jut eszébe, hogy milyen sok tényező – szerencsés vagy kevésbé szerencsés – együttese, az egymást váltó generációk történeti csillagzata befolyásolja az adott közösség kultúrájának állapotát, annak jellemző vonásait. Pásztó műveltségének és művelődésének, hangsúlyosan zenei életének történeti példája ennek szép példája. A földrajzi hely és helyzet révén évszázadokon át hatott a palócság kulturális tradíciója, ami az Árpád-kor második felétől kiegészült a ciszterciek művelődési hatásával, és a városi jogállás számos következményével is. Együtt volt jelen tehát generációk során a folyamatában változó paraszti, valamint köznépi műveltség és a magas kultúra intézményrendszere. Abban, hogy ez az örökség folytonos történeti ívet jelent, a XX. század zenetudományának volt meghatározó szerepe. A helyi dalárdáknak, kórusoknak *Kodály Zoltán*, *Szabolcsi Bence* és *Rajeczky Benjámint* gyűjtőmunkája segítette megőrizni a zenei hagyományt, nem utolsósorban a város szülőte, *Tari Lujza* tudományos tevékenysége, aki láthatóan egyaránt alázattal viseltetik mind a város és a táj kulturális hagyománya, mind a meghatározó személyiségek öröksége iránt. Bár a könyv változatos tematikája szerteágazó szálakon fut, úgy vélem, hogy a szerkesztő elsősorban ennek a sajátos és szerves kulturális egységnek, belső szerkezetének és áthallásainak szentel nagy figyelmet, s a „pásztóiség” zenei anyanyelvének rezdüléseit követi, a magyar és az európai zenekultúra és zenetudomány meghatározó személyiségeinek tevékenysége és hatása mellett. Egy pillanatig nem tagadja, hogy a büvkörükben él, különösen Rajeczky Benjámínban, akinek rendkívüli életpályája és munkássága úgy is megjelenik, mint az árnyaltan összetett, sok évszázados pásztói zenei műveltség sajátos összegződése.

Talán nem is kell hangsúlyoznom az előbbieket után, hogy magam nagyra becsülöm ezt a fajta tudósi és emberi mentalitást, az ilyen közelítést a szülőföldhöz és szülővárosához: a tudós kutatót, aki – bár a rendre és a tudományos rendszerre figyel –, szívesen vállalja a személyes érintettséget, maga is a közösség tudása örökségének érzi magát, nem mellékesen, munkájában a legjobbak, a legnagyobbak elvárásaira figyel, s azok kultuszát teremti meg. Nagyon jó és követendő *honismereti* tevékenységnek is gondolom Tari Lujza munkáját, s példa értékűnek tartom a tudományos kutatók számára is.

A kötet bevezetőjében és a *Zeneélet Pásztón a dokumentumok tükrében* című fejezetben Tari Lujza a település történetének, művelődésének és társadalomrajzáinak összefüggésében rajzolja meg a zenei kultúra változásának folyamatát, számos vonatkozásban utalva a közönség egyéb kulturális örökségeire is. Hangsúlyozza a népi és a polgári műveltség hagyományos intézményeinek elkülönülését, de utal azok egymásra hatására is. A céhek tárgyi és írásos emlékei, az éjjeliőrök mondókái, a bíróválasztás szokásai, és még számos műveltségi vonás éppen úgy szervesül a közösség hagyományában, mint a paraszti kultúra szokáshagyományának elemei. Önálló fejezetet szentel az 1883-ban iparosokból megalakult Pásztói Dalegylet történetének, működésének. Az ma már inkább csak történeti érdekesség, hogy a pásztói férfiak részt vett 1906-ban a nagyságos fejedelem hmvainak fogadásán, a koporsót szállító vonat hatvani megállójánál. Az viszont a lokális közösségek szerveződésének gyönyörű példája, ahogy az egyébként kottát nem igen olvasó tagokból álló, jól szervezett dalárda folyamatosan működött, s hatott a helyi társadalomra és a másutt felkeresett hallgatóságra, például a rendre meglátogatott dalos versenyeken. A mai ifjabb generációk számára talán megmosolyogató, de a két háború közötti Magyarország vidéki kulturális életének még sajátos színtöltője volt, hogy például egy kalaposmester fél évszázadon keresztül énekelt egy kórusban. Tari Lujza 1994-ben még beszélgetett a dalárda múltjáról Vida Balázs bútorasztalossal, aki szülőhelyén, Kiskunhalason is kedvelte a karban való éneklést, s 1930-ban Pásztóra kerülve mindjárt jelentkezett a férfikarba. Ahogy sorolja a kórus egykori tagjait, köztük jóleső érzéssel fedezi fel az olvasó a magyar grafika és piktúra Pásztón született jeles alkotóját, Csóhány Kálmánt (1925-1980) nevét is. Az öntevékeny művészeti együttesek a helyi közösség szerveződésének és megtartó erejének egyik kulcsát jelentették. Az sem véletlen persze, hogy a második világháború után már értelmiségiekből szerveződött újjá a pásztói Dalegylet is.

A kötet második nagy tematikai egységét Pásztó – és a hozzá csatolt települések – népzenei anyaga jelenti. Tari Lujza első tanulmánya főleg a gyermekfolklorra koncentrált, majd a *Kodály Zoltán*, *Szabolcsi Bence* és *Rajeczky Benjámint* által gyűjtött anyagot mutatja be, végül saját gyűjtőmunkájának eredményét tárja az olvasó elé. Mint a kötetből megtudjuk, Kodály – vélhetően Szabolcsi Bence sító-gyűjtésének hatására is – 1922-ben kétszer gyűjtött népzenei anyagot a városban: a kötetben 27 lejegyzése szerepel. Szabolcsi Bence viszont nem járt Pásztón: adatközlítőül a fővárosban rögzítette a sítókat, Rajeczky Benjámint hosszabb időn át gyűjtött a Mátarában és Pásztón: a kötetben 1969-es, utolsó pásztói gyűjtésének anyaga szerepel. A helybeli adattárat Tari Lujza 27 dallamleírása zárja, amit köszöntő-versek szövegével egészített ki. A közölt dallamok nagyon jó lehetőséget teremtenek a dalok újratanulására, a gyermekekkel, fiatalokkal való megismertetésére is.

A könyv harmadik része Pásztó egykori jeles lakója, *Rajeczky Benjámint* emlékének adózik személyisége és munkássága felidézésével. Az Egerben született (1901. november 11.) zenetudós 1945–1950 között perjelként vezette a pásztói ciszterci rendházat, s a Néprajzi Múze-

umban, majd az MTA Népzene kutató Csoportjában, illetve Zenetudományi Intézetében és a Zeneművészeti Főiskolán betöltött állása mellett, a Pásztón bekövetkezett haláláig (1989. július 2.) is mindig kötődött a városhoz. Európai hírű és rangú tudományos tevékenysége is több szálon kapcsolódott a település és a rendház múltjához, s – a hazai gregorián kutatást megalapozó művei, egyházzenei és népzenei munkái mellett – megírta övezte végtelen tisztelet és megbecsülés szakmai körökben – idehaza és külföldön egyaránt. A személyes és családi barátság, és a szakmai életük okán is, e tisztelők közé tartozik Tari Lujza is: mint a kötet végén szereplő bibliográfiáigazolja, tanulmányok, cikkek egész sorát szentelte Rajeczky Benjámin tevékenységének, kultuszának. Ezek fényében különösen érthető, hogy miként válik jó szerével e kötet „főszereplőjévé” Rajeczky Benjámin, ahogyan valóban meghatározó formálója volt Pásztó zenei életének is.

Amint talán a nem zenekutató, s nem folklorista által írott ismertetés is igazolja, a Tari Lujza által gondozott kötet nem csak a szűkebb szakterület művelői számára érdekes és tanulságos. Sokkal többről szól egy kisváros zenei életéről. Jó szívvel ajánlom a Honismeret olvasói számára, példaként is egy közösség közös múltjának megismertetéséhez, megőrzéséhez.

(Pásztó Város Önkormányzata. Pásztó, 2007.)

Végső Gyula

A város élni akar

Veszprém, 1919–1929.

Szerk.: Csiszár Miklós

A veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár 1999 óta már a hatodik kötetét adta ki egy érdekes és fontos helytörténeti kiadványsorozatnak, melynek beszédes címe: *Múltidéző*. A város polgármesteri hivatala által támogatott kiadvány mindig Gizella-napra, Veszprém ünnepnapjára jelenik meg. Így történt ez az idei évben is.

A csinos, puhatáblás, 150 oldal körüli terjedelmű könyv – akár elődei – a helyi sajtóból, a korabeli veszprémi hírlapok cikkanyagából válogatva közöl, most éppen százötvenet. Az időrendben haladó válogatás a mai olvasó igényeinek megfelelően csoportosítva, kisebb tárgykörönként tesz közzé jellemző újságcikkeket a máramár – helyben legalább is – újszólóváln elérhetetlen régi lapokból. Sajnálatos történelmi tény ugyanis, hogy kénytelenül antikapitalista hevületből az ötvenes években a mai megyei könyvtár elődjét jelentő múzeumi könyvtár anyagából kiselejtezték a helyi lapok legjavát.

A korabeli tudósítások, tárcák, karcolatok és egyszerű rövidhírek szemléletes képet rajzolnak az I. világháború utáni Veszprémről, a város és polgárai életéről. A

cikkeket olvasva, meghökkentően éles képet kapunk egy közép-dunántúli kisváros háború és forradalom utáni benukultságáról, amelyet tetézett a nagypolitika helyi lecsapódása is. (Kevésbé ismeretes: az ország nagy részét 1919 őszén elárastó román csapatok még Veszprémet is megszállták két hónapra.) Idő kellett, mire a társadalom úgy-ahogy magára talált. Kellettek ehhez aztán a történelem tanulsága szerint jól bevált módszerek: a látványos emlékjel-állítások, az emlékhelyeken vagy egybeült rendszeresen tartott megemlékezések, a polgárság különféle csoportjait mozgósító, társas együttléteket szervező egyesületek. „Egybetartozik mindenki, aki magyarnak érzi magát, a munkás, az iparos, a kereskedő, a tisztviselő, akik mindegyikétől elvárjuk és megköveteljük, hogy mint a közösség tagjai, az egész közösségért áldozatot is tudjanak hozni” – írta a *Veszprémi Hírlapnak* egy levelező 1927 szeptemberében, roppant korjellemző módon. Más volt az a kor, mint a mai, amit abból is láthatunk, hogy milyen nagy figyelmet fordítottak az új nemzedék nevelésére. Aligha zajlott le iskolai ünnepegy, műsoros est, tanulmányi kirándulás, sportrendezvény és általában bármilyen kulturális megmozdulás úgy, hogy valamelyik helyi lap ne reflektált volna rá! Napjaink sajtójának gyakorta gyomorforgató izléstelen-szerű lapjait forgatva gyermekien jámbornak, talán szenteskedőnek tűnik a cikkek hangvétele – csak akkor mi magyarázza, hogy egy sereg diacéért név tulajdonosa, Wallner Ernő, Nagy Sándor, Gacs Sándor és sokan mások megállták helyüket más ideológiák széljársában is?

Nem marad adós a válogatás az általánosságban vett haladás, a modernizáció kérdésének bemutatásával sem. Olvashatunk a múzeumi könyvtár megnyitásáról, az 1923-as veszprémi ipari és mezőgazdasági kiállításról, a kőbányarészvényeseknek közgyűléséről, a Séd nevű folyócska kiadásáról, a városfejlesztési gondokról, turisztikáról, sőt, a helyi kereskedők és iparosok tiltakozó nagygyűléséről is.

Veszprémnek, más hasonló múltú városoktól sajnálatosan eltérően, máig nincsen történeti monográfiája, holott efféle művek már a XIX. században megjelentek. Az ilyen átfogó igényű mű megalkotására évtizedeken át tudatosan készülő városi főjegyző, majd alispán, egyben történetíró Végely Dezső 1897-ben, élete teljében anélkül halt meg, hogy megírhatta volna fő művét. A két világháború közt számos rész tanulmány született ugyan, de ezek szintézise elmaradt. 1945 után a korszellelem legkevésbé sem kedvezett e „klerikális múltú város” történeti kutatása hathatós támogatásának. Gutheil Jenő *Az Árpád-kori Veszprém* című művének, valamint Hungler József *A török kori Veszprémének* 1978-ban, illetve 1986-ban történt kiadásával (a megyei levéltár jelentette meg őket) végre megindult valami. A rendszerváltás utáni új idők örvedetes fejleménye, hogy egymás után jelennek meg a *Veszprémi Szemle* nevű város történeti folyóirat számai (1993 óta, eddig 12 szám, szerk.: *Tölgyesi József*), a *Veszprém Városi Füzetek* sorozata (1998 óta, 9 szám, szerk.: *Praznovszky Mihály*), aztán a Dózsa György Ált. Isk. Iskolatörténeti Gyűjteményének *Tanítók, tanárok* című sorozata (szerk.: Kovács Sándor), továbbá számos intézet, szervezet kisebb-nagyobb kiadványa, még a piarista öregdiákoknak, a veszprémi zsidó hitközségnek is vannak történeti elkötelezettségű köte-

teí, Bizonyos mértékig ide számíthatók a *Vár Ucca 17* című „negyedévkönyvnek”, majd e szerkesztőség mint műhely más kiadványainak, és rengeteg más munkának, köztük tisztes magánkiadványoknak a megjelentetése is. Ezek révén jelentős lépések történtek forráskiadásban, feldolgozásban, komoly szakkikkekben, ügyes amatőr munkákban egyaránt, amelyek nélkül – és még sok hasonló nélkül – monográfiát írni nem lehet, de amelyek önmagukban mégis kevesek hozzá. A monografikus szemlélet, a munka összehangolása még mindig késik.

Érdekes módon a megyei könyvtár *Múltidéző* sorozata az, amely a hírlapírás sokoldalúsága folytán talán a leginkább demonstrálja a várostörténeti monográfia gondolatának indokolt mivoltát, amivel így hézagpótló szerepet tölt be, mint egy nagy felkiáltójel, többszörös értelemben is.

A kötet anyagát dr. Csiszár Miklós könyvtáros, ny. iskolai könyvtárvezető válogatta, kommentálta és szerkesztette. Munkáját három nemes tulajdonság fémjelzi: szakértelem, szorgalom és fantázia. A *Múltidéző* sorozatának is most már ő a szerkesztője, ebben a székben ne jének, Csiszár Miklósné Eizler Katalinnak a tevékenységét követi. Ő, aki a *Múltidéző* elindítója és első négy számának szerkesztője volt, a megyei könyvtár helyismerteti gyűjteménye megszervezőjeként és a gyűjteménynek évtizedeken át értő vezetőjeként írta be nevét Veszprém megye legújabb kori művelődéstörténetébe. Csendes építőmunkájával biztos alapokat teremtett; 2006 végén, érthetetlenül korán következett be váratlan halála. Férje azóta rá is emlékezve folytatja a megkezdett munkát.

Gizella-nap minden évben lesz. A *Múltidéző*-kötetek olvasóinak nevében kívánom én is, hogy jelenjenek meg a kötetek minden alkalommal. Hasznukat fokozná egy jó részletes tárgy- és névmutató, amelyet legkésőbb a 10. kötet mellett várunk.

Somfai Balázs

VIRÁG GÁBOR:

A kishegyesi iparosság története

A település hivatalos internetes honlapján a következő olvashatók: „Kishegyes Bácska szívében a Krivaja folyó két partján, a Telecskai dombok ölelésében fekszik. Szabadka és Újvidék között félúton. Lakosainak száma eléri az 5800-at, többségében magyar nemzetiségűek, de élnek itt szerbek és romák is. A falu neve a történelem folyamán először 1462-ben bukkan fel, amikor Mátyás király édesanyjának, Szilágyi Erzsébetnek Szabadka táján több pusztát ajándékozott, köztük Hegyes-thwolt is. A ma itt élők őseinek zöme 1769 tavaszán Békes megyéből, Szentandrásról érkezett. A Szent Anna tiszteletere emelt templomukat 1788-ban szentelték fel. A falu az újratelepítés során a Krivaja (Bácsér) mentén épült fel, kezdetben 170-en laktak itt... Korábban jelentős szerepe volt a mezőgazdasági birtoknak, a fémfeldolgozó vállalatnak és a téglagyárnak. Mára társadalmi vállalatok magántulajdonba kerültek. Több helybéli magánvállalkozó is sikeresen gazdálkodik. Falunknak van óvodája, általános iskolája, könyvtára, egészségháza. Számos író, képzőművész, színész, zenész és újságíró pályafutása indult a faluból... Művelődési életünk

mozgatója a Petőfi Sándor Művelődési Egyesület. Az Egység Sportegyesület keretében pillanatnyilag a labdarúgó, sakk és a női kézilabda szakosztály működik. Ezenkívül rendezvényeink a Dombos Feszt, Anna-napok, Csépe-émléknap. Havonta megjelenik a kishegyesiek lapja a Szó-Beszéd. Önkéntes Tűzoltó Testületünk 130 éves múltja tekint vissza. A faluban több civil szervezet működik sikeresen.”

Amiről itt nem esik szó, igazából arról ír szerzőnk: a helyi kézművesség és az iparosság kialakulásáról, az iparosok szerepéről, fontosságáról, helyi súlyáról, különösképpen szervezeteikről, s valamelyest még hagyományokról is. A hat fejezetre tagolt munkából kettőt a kishegyesi céhek történetének szentel, egyben az ipartársulati évtizedekről szól, majd a velük párhuzamos történetekben az Iparos és Kereskedők Köréről, az ipartestület zászlajáról, s az utolsó – ám a leghangsúlyosabb – fejezetben a helyi tanonciskola történetét rajzolja meg.

A céhes életet nagyban meghatározta, hogy az itteni – vegyes – céhszerűen működő szervezet a törökök kiűzését követő visszatelepítések után jött csak létre. Az iparosok létét már az urbárium összeírásai is bizonyították, ám ez inkább az erőteljes földüri alávetettségre, az egyéni contractusos működésre, semmint a szervezett céhszerű kezdeményekre volt bizonyíték. A kezdetekben leginkább a helyi kereszmárosok, vendéglősök, kereskedők, molnárok és malmosok voltak a település életének meghatározói, Gazdag levéltári források, fontos összeírások, magánokiratok és nem utolsósorban a szerző saját tulajdonában lévő eredeti dokumentumok alkotják mind ennek, mind a következő – már a helyi vegyes céhről szóló – fejezet alapforrásait.

A második fejezet részletesen taglalja, dokumentumok sorával támasztja alá az itteni céh történetét, szervezeti életét. Tisztázza az alapfogalmakat, s ezekhez kapcsolódóan eredeti forrásokkal eleveníti meg, szinészti azokat. Számos idézett rész jelenik meg a céhprivilegiumból, a céhszabályzatból, mindjárt kommentálva és kiegészítve a napi életből vett – a források által lehetővé tett eredeti – adatokkal, sőt történetekkel. Ugyanakkor számos helyen – nyilván a forráshiányból következően – homályban maradnak fontos kérdések: vajon miért igen magas a céhen kívüli iparúzóik aránya, vagy miért maradtak ki fontos szakmák (kőműves, molnár, borbély, fazekas) képviselői? A következő – az ipartársulatról szóló – fejezetbe áteszűsztatva elemzi, mérélegeli a megszűnt céhek fontosságát, szerepét, bizonyos monopolisztikus munkarendszerét, a kishegyesi múltba történt beágyazódásukat.

Az 1872. évi ipartörvény által eltörölt céhek helyébe lépő ipartársulat időben megszerveződött Kishegyesen is. Néhány – a kötetben közölt – dokumentum adatain kívül azonban nem sokat tudni róla, mivel a működéséről alig maradt fenn forrás. Azt sem tudni igazából, hogy a későbbiekben átalakult-e ipartestületé. Csak közvetett adatok bizonyítják az akkor már igen csak számottevő iparosság nagyságát, szakmai összetételét. A forráshiány érthető, hiszen a trianoni döntés után létrejött új rezsim a múlt dokumentumait megőrzésének nem igazán volt híve. Ugyanakkor a fennmaradt és megőrzött iratok nagyon értékes forrásai mind a korábbi időszaknak, mind pedig az 1920–30-as években az itthonitól merőben eltérő iparigazgatási rendszer, s az abba beilleszkedett kishegyesi iparosság múltja megismerésének. Az 1931-es

jugoszláviai iptörvény alapján megújult testület Kishelyesen 1937-ben 116 önálló iparost tartott számon. Igen tanulságos a közölt összefoglaló táblázat is, amelyben a szerző abc-rendben állította össze az ipartestület tagságát az 1923 és 1944 közötti évekről. Érdekes az 1950-es évek történetének rövid ismertetése, amikor is a helyi iparosok száma már folyamatosan – csaknem a felére – csökkent.

A szerző birtokában lévő forrásanyagnak köszönhetően önálló fejezet foglalkozik az – 1903-ban alakult, majd az ipartestületbe beolvadt – Iparosok és Kereskedők Köre elnevezésű szervezettel. A politikamentességre nagy súlyt helyező szervezet az iparosság kulturális és hagyományörző életét irányította, dalárdát és színjátszó kört működtetett, társadalmi és vallásos megmozdulásokat, bálakat szervezett. Nagy szerepe volt a helyi közösség saját identitása megőrzésében, de egyben sajátos beágyazódásának elősegítésében is.

Önálló fejezetet szentel az iparosok zászlaának a – kicsit talán túlhangsúlyozott, szinte szakmuzeológiai jellegű – részletes leírására, ismertetésére. Ennél sokkal fontosabb és érdekesebb a helyi tanonciskola történetének – a kötet terjedelmének szinte egyharmadát kitevő – közcadása. Források, dokumentumok sorával tárja fel az intézmény történetét az 1923. évi megalapításától kezdve egészen az 1954-ben történt megszűntéig. Az adatgyűjtések és a részletes táblázatok összeállítások segítségével részletesen ismerhetjük meg az iskola hazaitól jelentősen eltérő önigazgatási szervezetét, feladatkörét, igazgatást, működését és nem utolsósorban az ott folyt nevelőmunkát. Mind ez a fejezet – teljes egészében – mind az előzők – részleteikben – olyan történetet tárnak elénk, ami mindenben az ott élők, de mindenképpen fontos része XX. századi történelmünknek.

(Forum Könyvkiadó. Újvidék, 2008)

Bencze Géza

RUDOLF LÁSZLÓ:

Bukovinai székely családok – Józseffalva

Mostanában divattá vált a családfakutatás. Sokan kíváncsiak családjuk történetére, kik voltak az elődei, honnan származnak. Ki vagyok én? Minden emberben felmerül élete folyamán ez a kérdés, a szakemberek ezt identitásnak, önazonosság-tudatnak nevezik. Hogy kik is vagyunk valójában, a családunk történetének ismerete nélkül nem tudunk helyes választ adni erre a kérdésre. Ehhez kaphat segítséget Rudolf László jóvoltából az a bukovinai székely, akinek az elődei Józseffalván éltek, és mindenki, aki többet akar tudni az egykori bukovinai székelyekről.

Rudolf László most megjelent könyve, a Bukovinai székely családok, Józseffalva anyakönyvei alapján az ott letelepült összes bukovinai székely család adatait tartalmazza 1785–1945-ig, a Tolnába és Baranyába való letelepülésig. A könyvben 96 józseffalvi család adatait találhatjuk meg: .....minden olyan bukovinai származású vagy házastársa révén azzá vált személy szerepel, aki legalább egy dokumentált anyakönyvi eseménnyel kapcsolódik Józseffalvához vagy Bácsjózseffalvához: ott született, vagy ott kötött házasságot, vagy a házastársa

odavalósi, vagy ott halt meg.” – írja a szerző a könyv előszavában.

Általában 5-6 nemzedék születési és halálozási adatait találhatjuk meg egy-egy józseffalvi családnál, ha csak nem halt ki a család, vagy nem költözött el. Volt olyan család is, amelyiknek csak egy vagy két generációja élt Józseffalván. Minden egyes családnévről megtudjuk milyen eredetű, ha idegen, magyarosították-e, és mikor. Azt is jelzi, ha a család valamely ága kihalt, a lányok melyik családba mentek férjhez, vagy ha valamelyik családtag sorsa valamiért ismeretlené válik. Minden egyes családfát bőven illusztrál fényképekkel is, ezáltal a könyv látványosabb, érdekesebb. A könyv végén külön sorozatot közöl a józseffalvi énekkarról, amit Németh Kálmán (aki 1932-től volt a falu plébánosa) alapított.

A szerző az anyakönyvekből gyűjtötte a más faluból házasság révén Józseffalvára települtek névsorát is. Itt először a négy székely faluból származottakat találjuk meg, de felsorolja az egyéb településekről, illetve ismeretlen helyről betelepülteket is. Az egyéb települések között ilyen helyneveket találunk: Bogdánfalva, Dragoesti, Galicia, Gurahumora, Ilisesti, Kassa, Klézse stb. A családnevek nagy része román, illetve német eredetűről árulkodik. Mindebben az az érdekes, hogy ezek a személyek nyelvükben, szokásaikban, viseletben bukovinai székellyé váltak, s Magyarországra már többnyire magyarosított névvel települtek át. Belényesi Márta írja a Kultúra és tánc a bukovinai székelyeknél című könyvében: .....idegent csak úgy engedtek maguk közé (úgy házasságotk vele össze), ha férfi léte re nemzetiségi hovatartozásáról ő mondott le, és magyar lett.” Ezt alátámasztják az anyakönyvek adatai is. Bogdánfalva, Klézse helységnevek arra utalnak, hogy nem szakadt meg a kapcsolat a moldvai magyarok és a bukovinai székelyek között.

Nemcsak a betelepülteket, hanem a Józseffalváról elvándorlókat nevé is megtaláljuk a könyvben. Nyomon követhetjük, hogy kik mentek el Hertelendyfalvára, Sándoregyházára, Székelykevére, Gyorkra, Dévára, Babsára, Marosludasra, Csernakeresztúrra, Sztrigy-szentgyörgyre, Amerikába, Kanadába és Brazíliába.

Úgy gondolom, nemcsak azoknak izgalmas olvasmány ez a könyv, akiknek a családja Józseffalváról származik, hanem mindazoknak, akiket érdekel a bukovinai székelyek története. Rudolf László igen alapos munkát végzett, könyvében megmutatja mindazokat az összefüggéseket, ami az anyakönyvek adataiból kiolvasható. Haszonnal forgathatják a kutatók is. Úgy tudom a szerzőtől, a következő kötet az andrásfalvi református családokat mutatja be. Izgalommal várjuk a sorozat többi kötetét is.

Fábián Margit

F. DOBOSY LÁSZLÓ:

Ózdi kistérség. Lehetőségek települései.

A ma már középiskolai tananyagban szereplő „fenntartható fejlődés” gondolata – regionális és lokális szinten – különösképpen felértékelheti a helytörténeti irodalom jelentőségét. A települések számára készülő stratégiai helyzetfeltárások, gazdasági helyzetelemzések alapjai ugyanis főként azok a művek, amelyek képesek

egy-egy régió, falu vagy város múltját, helyzetét és lehetőségeit megvilágítani jövőképeinek megrajzolásához. Az ózdi kistérség 29 településének jelentős része szerencsés helyzetben van ebben a tekintetben gazdag szakirodalmának, illetve a 46 éves múlttal és számos, a honismeret terén elért sikerrel büszkélkedhető ózdi *Lajos Árpád Honismereti Kör* tevékenységének köszönhetően.

Részben a fenti szempontok figyelembevételével készült el a kistérségi kézikönyvek sorában immár harmadik alkalommal *F. Dobosy László* műzeumvezető legutóbbi könyve, amely a 2001-ben és 2003-ban megjelent alkotásokhoz hasonlóan, azokat kiegészítve nyújt gazdagon illusztrált áttekintést a régióról. Nem kizárólag helytörténeti kötetről van szó, a célok új követelményekhez igazodtak. A szokásosnak mondható polgármesteri ajánlást követően a szerző a (kis)tertség földrajzi helyzetét vizsgálja fel pontosan behatárolva (északon Szlovákia, nyugaton Nógrád megye, keleten a kazincbarcikai kistérség övezeti), majd kitérve természeti adottságainak, éghajlatának, növény- és állatvilágának főbb ismérveire a Bükk északi homlokterében haladva. Főbb történelmi eseménybemutatása bár vázlatos, kronologikus sorrendet követ, s ezután külön alfejezetben foglalkozik az Ózdi Kistérség Többszörös Társulás létrejöttével (2004), a régió gazdaságán belül pedig az ezredforduló mezőgazdaságával, iparával és az egyre nagyobb mértékű harmadik szektorral, a kereskedelemmel. A társadalmi szerkezet és a szolgáltatási szféra kiemelt szerepet kap a könyvben, hiszen a gazdasággal összefüggően a rendszerváltozást követően átalakult foglalkoztatottság, oktatás, kultúra, sport, továbbá idegenforgalom (és kulturális turizmus) fontos tényezők a kistérség külső megítélését illetően. Utóbbi terén elsőbbséget jelenthetnek azok a látványosságok, építészeti és történelmi örökségi emlékek, amelyekben – kellő infrastruktúrával – számos lehetőség rejlik gazdasági téren is. Kiegészítésképpen a szerző külön kiadványban is bemutatja a tárgyi emlékeket ismertető tárlatokat, kiállítóhelyeket, azonban ez az alkotás nyomtatott formában egyelőre még nem, csupán a világhálón érhető el az Ózdi Művelődési Intézmények (ÖMI) honlapján (*Dobosy László: Tájházak és kiállítóhelyek az ózdi kistérségben*. Web: <http://www.ozdolvaso.hu/kt/ters.htm>).

A településeket címerükkel ábrázolja és a legfontosabb önkormányzati adatokat feltüntetve a szerző a természeti környezetben, a főbb eseményeket vázlatosan ismertető történelmi áttekintésen, valamint a jelenlegi gazdasági-társadalmi helyzetükön túl szintén leginkább talán a látóvalókra helyezi a hangsúlyt. Ezek közül néhány példát kiragadva: Arló község esetében a suvadásal keletkezett Arló-tó, Csermelyben a Gömör vármegye bányászataiban és vasiparában kiemelkedő szerepet játszó Sturman család által épített kastély, Domaházán a Feszty Árpád lánya, Feszty Masa által festett templomi freskók, Gömörözölősen a biogazdálkodásra hangsúlyt fektető „ökofalu” jellege, Járdánháza határában IV. Béla király kápolnája, a pálos monostor melletti Hangonyban a római katolikus templom és a földesúri kúriák, Kelemérnél a Mohos-tavak, Sátán pedig Fáy István kastélya említhető meg. Ezek a községek egyben híres emberek lakóhelyei is voltak: Ujváry Zoltán néprajzkutató professzor (Debreceni Egyetem) például Hétfőn, Balogh Béni író Nekézsenyben született, Tompa Mihály lelkész-költő emlékének két, ott eltöltött év (1849–1851)

után Kelemérben látogatható emlékgyűjteményt létrehozva, Bárdos Lajos zeneszerző, karnagy (Kodály Zoltán tanítványa) emlékének pedig Lénárdarócon őrzik. A fálválnál természetesen jóval nagyobb teret kap a könyvben a három kistérségi város: az egykor szénbányászatról és lemezgyártásról ismert Borsodnádásd, a központi szerepet betöltő volt iparváros Ózd, illetve a „Gömör kapujának” tartott, egykor a Serényi grófok lakóhelyeül szolgáló Putnok.

A kistérségi kötet utolsó fejezeteiben angol és német nyelvű összefoglalók következnek. Mindezeket két oldalas ajánló bibliográfia követi, majd ismételtlen a szolgáltatási szektor igényeit szem előtt tartva egy gazdasági adattárral találkozhatunk a záró részben.

A hasonló jellegű feldolgozások anyaga természetesen folyamatos nyomon követést és bővítést igényel. Honismereti irodalmunknak részben ezekhez az igényekhez is igazodnia kell, miközben a hagyományápoláson túl további, új szempontú megközelítések, módszerek és források használata szükséges.

(Inka Kiadó, Ózd 2007.)

Alabán Péter

BÁNFALVI LÁSZLÓNÉ:

Az ózdi könyvtárkultúra története I. A kezdetektől 1949-ig.

Művelődéstörténeti jelentőségű az ózdi könyvtárkultúra történetét összefoglaló mű első kötete. Tervezett folytatása a szocialista időszak 40 éve mellett a rendszerváltozást követő eseményeket kívánja áttekinteni napjainkig, teljes képet adva egyben – jelen kiadvánnyal együtt – Ózdi könyvtártörténetéről. Összesített, a tájékozódást jobban elősegítő mutató szintén a jövőben kiadásra váró második kötetben áll majd rendelkezésünkre a *Borsodi Kalászos* sorozat 4. köteteként.

A könyvtárvezető szerző feladata sem az adatgyűjtés, sem pedig a – lehetőségek szerint – minden körre kiterjedő történeti háttér forrásközpontú ismertetése során nem volt egyszerű. Előbbi terén a hasznosítható és rendelkezésre álló anyagállomány rangsorolása, csoportosítás szerinti feldolgozása mögött feltételezhetünk hatalmas kutatómunkát, míg utóbbinál a dokumentumokkal alátámasztott, kronológiai sorrendet követő történetiség felvázolása igényelt tőle kellő figyelmet. A történetírásban elsődleges forrásként kezelt eredeti kéziratok, jelentések, levéltári iratok természetesen nélkülözhetetlenek a hasonló jellegű munkák hitelességére nézve, feltárásuk azonban rendkívül időigényes, az időráfordítás mellett egyben kellő szakismeretet (pl.: forráskritika) is igényel. A kötet egyik fő érdeme ezeken túl a szakirodalmi és a könyvtári-könyvtárosi módszertani munkák felhasználása, illusztrálása, s az olvasók számára is érthető formában való közlése. Mindezeket túl nem egyszerűen helytörténeti alkotást vehetünk kézbe: a szerző nem gondolkozhatott egy településben, részben a volt Rima-murány-Salgótarjáni Vasmű Rézszévénytársaság nem egy helyben lévő gyár- és bányatelepeinek könyvtárai, olvasókörei, részben a város környéki intézmények miatt.

A könyv négy nagyobb egységre osztható: a bevezető és ajánló rész után következik Ózd város vázlatos be-

mutatása, kiemelve az oktatás és a művelődés helyzetét. Az egyesületi mozgalom kezdeteit, illetve az Olvasó Egylet első negyedszázadát összefoglalva a könyv történeti része a dualizmustól egészen 1949-ig mutatja be annak történetét, az özdí munkások és lakosok olvasási kultúráját, valamint a könyvtárosi munkát. Az olvasmányos, gyakran szó szerinti (és korrigált) forrásközlésen túl a mű mindvégig keretbe ágyazza mondanivalóját, utalva a háttérben zajló, sokszor befolyásoló társadalmi és politikai változásokra. A mintegy 100 oldalas, táblázatokkal és grafikonokkal ellátott áttekintés szakszerűen ír a könyvtárhasználat, továbbá a könyvtárosi munka szakmai feladatairól. Az Olvasó Egyleten kívül a Függelék rövid ismertetőt közöl az özdí Tiszti Kaszinó könyvtáráról, majd a Borsodnádasdi Munkás Olvasó Egylet könyvtára, a bánszállási, a farkaslyuki, a járdánházi és a somszályi bányatelepi Olvasókörök bemutatása következik. A záró rész már a város környéki települések könyvtárkultúrájának legfontosabb történeti adatait tünteti fel, végül a könyv szöveges fejezeteinek végén részletes bibliográfiát és rövidítésjegyzéket találunk.

A kötet csaknem egyharmadát kitevő, mintegy 60 oldalas képjegyzék tematikus bontásban közöl színes fotókat, valamint az eredeti anyagok, dokumentumok és tablók képeit. A 290 darabot megközelítő állománya pótolhatatlan, legtöbbször mások számára el nem érhető, vagy még eddig nem látottakat rögzítő forrásgyűjtemény, a kötet tartalmához szorosan és több esetben közvetlenül illeszkedik, csak a legújabb korra vonatkozó képek azok, amelyek inkább a következő kötet anyagához kapcsolódnának. Bánfalvi Lászlóné könyve részét jelenti térségünk művelődéstörténeti, valamint Özd város és térsége modern szemléletű helytörténeti irodalmának, formailag és stilisztikailag igazodva a történettudomány ezen ágának követelményeihez.

(II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár. Miskolc, 2007.)

Alabán Péter

GYÜSZI LÁSZLÓ:

Tatabánya történelmi olvasókönyve II. kötet

2004-ben látott napvilágot Gyüszí László most megjelent kötetének első darabja, a Tatabánya történelmi olvasókönyve című forrásgyűjtemény első része (Ismeretese Honismeret 2005. 5. sz.). A várossá nyilvánítás 60. évfordulójára elkészült az olvasókönyv második kötete, amely a bányászat kezdetétől 1956-ig tekinti át a város történelmét, közöl forrásszemelvényeket, képi dokumentumokat, adatokat. Célja és munka-módszere hasonló az első kötetéhez. Kronológiai sorrendben tárja elénk részben a még ismeretlen, részben más munkákban már megjelent dokumentumokat.

Az első fejezet a Tatai medence ipari tájja változik címmel bemutatja, miként vált ez a csendes, mezőgazdasági vidék a helyi „ipari forradalom” következtében zajos, gyárkémények és aknatornyok szabdalta látékép mutatkozó ipari területté. Az életmód változását, az otthon kultúra milyenségét, a korabeli szociális ellátottságot Fűrészné Molnár Anikó és dr. Ravasz Éva forrásközlései alapján ismerteti. Plasztikus érzékelteti egy bányászcsalád életét egy önéletrajz jellemző részeivel. Szélesen

értelmezi az életmód fogalmát, így kitér az akkor még élő bányász hagyományokra. Gyüszí László a fejezetben több sajtóanyagot is használ, értékelve hitelességüket, felhívja a figyelmet a más jellegű forrásokkal való egybevetés fontosságára. Az egészségügy ismertetésénél megjegyzi, hogy a bányatelep helyzete jobb az országos átlagnál, de a szomszédos falvak, az elődközségek ellátottsága megoldatlan.

Mozgalmas és zavaros idők kora került a második fejezetbe. Világháború, sztrájkok és forradalmak, a korábbi gyors fejlődés ellenére szegénység, társadalmi elégetlenség, bér-mozgalmak, kommunista és szociáldemokrata szervezkedések, gyermekmunka jellemzi a kort. Itt is törekszik az „emberi sors”, az életmód bemutatására. Kilenc forrás foglalkozik a Tanácsköztársasággal. A háborús években épült Népház kezdetéről kevés az anyag, ezért is fontos az itt közölt cikk. A későbbi bányásznapi alapjául szolgáló 1919. szeptember 6-i csendőrsortűz reális, értékelő bemutatását is több forrás révén világítja meg. Jó fejezetlezárás a tatabányai jegyző jelentése a Tanácsköztársaság alatti eseményekről című anyag beválogatása.

A harmadik fejezet a Horthy korszak gazdasági nehézségeit és ezek nyomán kiéleződő társadalmi feszültségeket foglalja össze. Továbbra is sok korábbi forráskiadást használ, de például a munkásmozgalom két évtizedét újabb személyes visszaemlékezéssel töltdja meg a már említett szemléletformálás jegyében. Szemelvényei között korabeli cikkek is szerepelnek, így a kormányzó 1930-as helyi látogatásáról, az 1935. évi bányaszerencsétlenségről, a helyi munkásjelölti intézményekről. Közli a Tatabánya és környéke az 1930-as években című, a Tata-Tóvárosi Híradóban megjelent tudósítást. Szemléletformáló jelentőségű a Magyar Zoltán és Kiss István által jegyzett Ténymegállapító tanulmány (1939) vonatkozó részeinek idézése. Itt ismét tudományos alapokon, történelmi szükségszerűséggel vetődik fel a bányaközségek várossá egyesítésének gondolata. Tudjuk, hogy a MAK Rt. nem támogatta, hogy az ekkorra együttesen már több tízezer lélekszámú községek lakosainak igényeit városi szinten elégítsék ki. Ezt közvetve igazolja Vida Jenő vezérigazgató levele az esztergomi tanfelügyelőséghez, amelyben közli, hogy a MAK Rt. által fenntartott elemi magániskolák esetében nem kívánunk 7. és 8. osztályokat szervezni. Magától értetődően újak, és így a korábbi képet árnyalóak a revíziós hangulatot, ennek a politikának a helyi hatásait leíró részek. A második világháború helyi vonatkozásaiból kevesebbet válogat, ezt az időszakot részletesen tárgyalja a helyi levéltár kiadványa: Tatabánya a 2. világháborúban. Dokumentumok és tanulmányok. Levéltári füzetek 9. (2006). (Ism.: Honismeret 2007/2.)

Az olvasókönyv negyedik fejezete A bányá-községek várossá egyesülése, a diktatúra ki-alakulása és váltsága folytatja a már korábban felvetett témákat. Bánhidai harcok az erömű körül egy szemtanú visszaemlékezése alapján, háborús árok, a Nemzeti Bizottság első ülése a békés átmenet felé közelítő helyzet leírása. Az ellátási nehézségek, a bányák helyzetéről, a szentermelés alakulásáról, a bányák államosításának várható nehézségeiről a gazdasági helyzetet ábrázolják. Az életmód látványos változását Fűrészné és a „Magyar-Kiss” korábbi forrásközléseinek folytatása és Germuska Páltól a szociális helyzetet leíró szemelvény mutatja be.

Közigazgatás-történeti részek: a várossá nyilvánító helyügyminiszteri rendelet, az alakuló városi képviselő-testületi ülés jegyzőkönyve, valamint a városi tanács megalakulásáról szóló rész. A város fejlődése szempontjából kulcsfontosságú történelmi visszaemlékezést tartalmaz Kiss István: A tatai medence városi tájja alakulása (1978) című munkája vonatkozó részeinek közlése.

A korszak légkörét jellemzik a vörös hadsereg számára történő beszolgáltatás, a diktatúra kialakulása és a helyi 1956-ról szóló szemelvények. Korfestő hangulatúak a Gál Istvánhoz írt nyílt levél, illetve a Rákosi elvtársnak tett ígéretüket nem tudták teljesíteni című források. Eddig még nem közölt visszaemlékezést Smudla Mihályné Üldözöttségünkre emlékezem című, a Honismereti Szövetség pályázatára 1990 után készült memoárja.

Oktafástörténeti szemelvények mutatják be a gimnázium alapítását, a Péch Antal Bányaiutai Aknásképző Technikum első lépéseit volt tanárának visszaemlékezésével. Több mint fél évtizedes kutatómunka eredménye a Tatabánya történelmi olvasókönyvének két kötet.

(Tatabánya történelmi olvasókönyve II. Bányászat, ipar, urbanizáció A XX. században. Tatabánya 2007.)

Dr. Horváth Géza

TÓTH JÓZSEF:

Davaj, davaj!

Dr. Tóth József helytörténész, a Budapesti Honismereti Társaság elnökségi tagja, Zsámbok község elismert kutatója egy kevésbé kutatott és publikált témából, a második világháborút közvetlenül követő időkben történekről jelentetett meg egy kis tanulmányt több mecénás összefogásával, anyagi hozzájárulásával.

A második világháború magyarországi eseményeiről, a hazai tevékenységről, területek, városok, falvak elfoglalásáról sok átfogó monográfia, eseménytörténet, helytörténeti tanulmány látott napvilágot, de magáról a bevonuló katonák magatartásáról, viselkedéséről, a polgári lakosságot ért atrocitásokról kevesen írtak. Egyrészt nem volt ajánlatos a téma, másrészt szegényes levéltári anyag áll rendelkezésre. A szerző nagy érdeme e hálátlan téma feldolgozásában, hogy Zsámbok község, a gödöllői járás közigazgatási területén kívül hadi események összefüggéseit, hatásait tárgyilagosan elemzi. Eddig publikálatlan, orosz forrásból származó haditérképen mutatja be a Vörös Hadsereg 2. gépesített gárdahadtestének harci tevékenységét 1944 novemberében Hatvan város irányában. Az Attila védővonalon Isaszeg és Bag közötti szakaszának kiépítésén dolgozó magyar, német, szlovák műszaki alakulatok, leventék, munkaszolgálatosok, „rendkívüli katonai szolgálata” behívott fogatos parasztgazdák huszonnövevényes tömegének munkája indokolja a terület hadtörténeti jelentőségének kiemelését, feldolgozását. Idézi a valkói jegyző jelentését: „...A községet november 17-én szállták meg az orosz csapatok. Ezután öt héten keresztül dúlt itt a harc. Alig akadt ember, aki a saját életén és a rajta lévő gúnyán kívül meg tudott volna menteni valamit, mert senki nem tartózkodott a lakásban, hanem bunkerokban tömörültek és csak a legszükségesebb dolgok elintézésében, lopva tudtak onnan feljönni. A lakásban található ingóságok legnagyobb részét elhurcolták. Innen 1945. február 18-án

ment előre az utolsó csapat, amelynek elvonulása után a lakosság feljött a bunkerokból és lakásait kifosztva, mindenét széthurcolva találta. A hadsereg elvonulása után a községben mindössze két sertes maradt.”

A valkói jegyző jelentése nemcsak a gödöllői járásra de az egész ország községeire, falvaira jellemző volt. A Vörös Hadsereg tagjainak katonai viselkedése, emberi mentalitása, a gyermekek szeretetén kívül nem engedte, hogy a lakosság „felszabadulásként” élje meg a harcot, követő megpróbáltatásokat és ebből adódóan az oroszok bátor elszántsága, hősiessége, emberáldozata sem kapta meg azt az össznépi elismerést, amelyet egyébként a német hadsereggel vívott küzdelme, véráldozata megérdemelt volna. Ezt az el nem ismerést csak megkeményítette a hivatalos szovjet és magyar álláspont, amely csaknem fél évszázadon keresztül tagadta a „málenkij robot”-ot, a közel négyezredes magyar hadifogoly szovjet táborokban való sínylődését, több ezer halálát, a felszabadítottaknak rendszeres megzabálását, a magyar falvakban, városokban történő embervadászatot, sok letagadhatatlan nemi erőszakot.

A tanulmány szerzőjének nagy érdeme és a dolgozat értékét nagyban növeli az a komoly kutatómunkát, időt igénylő levéltári bűvárdokást bizonyító tevékenység, ahogyan ezt a helyzetet nemcsak a községi jegyzők, előljárók jelentései, kimutatásai alapján elemzi, de idézi Rákosi, Dimitrov levelezését, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság dokumentumait, Vorosilov marsall reflexióit, Vass Zoltán, Faragho Gábor, Dálnoki Miklós Béla, Tildy Zoltán, Mindszenty bíboros, Nagy Imre, Gyöngyösi János észrevételeit, kéréseit Puskin nagykövethoz, Szekfü Gyula történész, akadémikus, moszkvai nagykövet hálátlan küldetését, szorult helyzetét, Townsend amerikai SZEB-tag, ezredes pilátusi magatartását, nyilatkozatát. Az országos kitekintésen túl az teszi igazán helytörténeti megkerülhetetlen forrássá a kilencvenhat oldalas tanulmánykötetet, hogy indulatmentesen, torzítás nélkül, történelmi távlatból írja le a háborús idők szörnyűségeit, a hadi eseményeket, a hadsereg ellátása körüli anomáliákat, az ország és a szűkebb környezet közbiztonsága terén tapasztalható, sokszor embertelen körülményeket, a népi önvédelmet, a háború okozta károk felmérésének kísérleteit, a falun tapasztalható morális romlást előidéző helyzeteket.

A gazdasági nehézségek mellett dokumentumok alapján bemutatja az oktatásügyi, egészségügyi kilitástalan állapotát, próbálkozásokat összefogására, a sürgős esetek ellátására, megoldására, a szellemi élet felélesztésére, humánus megoldásokra. Megkülönböztetett figyelmet kap a magyar hadifoglyok helyzete, hazahozataluk nemzeti követelése választásának ügye. Felfedi a kollaboránsokat, a meghíúsult reményeket, mindazokat a történelmi szimpómiákat, amelyek végül magával hozták az 1948 után bekövetkezett tragikus helyzet kialakulását. Emléket állít szűkebb pátriájában a valkói Horváth József népi policájának, akinek életáldozatát márványtábla őrzi szülőfalujában. Gondos, részletes forrásjegyzék, helységnévjegyzék, intézmények, szervezetek nevének rövidítés magyarazata könnyíti az olvasó, érdeklődő, kutató helyzetét és gazdagítja a kötetet, amelyhez Holló Ilona polgármester-asszony írt ajánlást. Jól szerkesztett, sok fontos dokumentumot tartalmazó kötetet tipográfiai-
lag is kifogástalanul gondozta a Patkós Stúdió.

Bihari József

A Honismeret évfordulónaptára, 2009

Adattárunkban az egyes évfordulók a hónapok és napok sorrendjében s azon belül időrendben találhatóak az alábbiak szerint: nap, születés (x) vagy halálozás (†) egyezményes jele, év. A csak évhez köthető események összeállításunk élén, a napra nem datálhatóak az adott hónap elején olvashatóak.

- x 1459. Frangepán Gergely (?) diplomata, kalocsai érsek (1503/20) († ?, 1520. augusztus 24.)
- x 1484. Anna (?) magyar királyné, II. Ulászló felesége († Buda, 1506. július 26.)
- † 1484. Ország Mihály (?) nádor (1458/84) (x ?)
- † 1534. Báthori István (?) erdélyi vajda (1530/34) (x ?)
- † 1534. Bauschner Sebestyén (Nagyszében) orvos, az első Mo-n kiadott orvosi mű szerzője (x Lőcse, 1490–95. között)
- x 1534. Pálffy Tamás (Bazin) várpalotai várkapitány († Palota, 1581. augusztus 20.)
- † 1534. Tolnai Máté (Pannonhalma) bencés szerzetes, Pannonhalma első főapátja (1514/34) (x ?)
1584. A „Corpus Juris Hungarici” első kiadása
- † 1584. Bornemisza Péter (Rárbok) ev.püspök, költő (x Pest, 1535. február 22.)
- x 1584. Inchofer Menyhért (Köszeg) egyháztörténész, jezsuita szerzetes († Milánó, 1648. szeptember 28.)
- x 1634. Köleséri Sámuel (Nagyvárad) ref. lelkész († Debrecen, 1683. július 16.)
- x 1659. Enyedi István (Nagybánya) pedagógus, ref. lelkész († Nagyenyed, 1714. augusztus 15.)
- x 1709. Losontzi István (Mezőszilas) pedagógus, ref. lelkész, utazó († Nagykőrös, 1780. március 29.)
- † 1709. Tokaji Ferenc (Bécs) a hegyaljai kuruc felkelés vezére (1697) (x ?)
- x 1734. Végveresmarti Sámuel (Pécel) ref.püspök († Kecskemét, 1807. július 17.)
1759. Brennbergbányán megnyílt Magyarország első szénbányája
1784. A budai egyetemen létrehozott „Institutum Geometricum”-ban, a világon elsőként megindult az egyetemi szintű mérnökképzés
1784. Goldberger Ferenc textilgyáros kékfestőműhelyt alapított Óbudán
- x 1784. Tanárky Sándor (Bia) hadtörténész, őrnagy, az MTA r. tagja († Pest, 1839. december 29.)
- x 1809. Kiss Pál (Bihardiószeg) honvéd tábornok (1848/49) († Pest, 1867. május 27.)
- x 1809. Vécsey Károly (Pest) honvéd tábornok (1848/49) († Arad, 1849. október 6.)
- x 1834. Stricker Salamon (Vágújhely) patológus, egy. tanár († Bécs, 1898. április 2.)
1909. Elkészült Európa legkorszerűbb állattani intézete Kolozsvárott

- x 1909. Rákosné Ács Klára (Bp.) festőművész, grafológus († Solymár, 1994.)
- † 1909. Révai Leó (Bp.) antikvárius, könyvkereskedő, könyvkiadó, első mo-i tudományos antikvárium tulajdonosa (x Eperjes, 1844. január 1.)
1934. Dallos József feltalálta a szem egyéni alakját követő kontaktlencsét
1934. Szerb Antal „Magyar irodalomtörténet”-ének megjelenése
- x 1934. Jóna Magda (Újpest) világbajnok, ötszörös m. bajnok kézilabdázó († Bp., 1993. április 15.)

JANUÁR

- † 1684. Balassa (Balassi) Bálint (Zólyom) főispán, költő (x Kékkő, 1626.)
1834. Megjelent Körösi Csoma Sándor tibeti szótára és nyelvtana
- † 1884. Vajna Terézia (Szotyor) földbirtokos, forr. és szabadságharc hőse (1848/49) (x Zágon, 1805.)
1. 1984. Megszüntették a XV. században kialakult közigazgatási egységeket, a járásokat
2. † 1984. Hevesi Erzsébet (Bp.) tizenkilenceszeres m. bajnok golfozó, az első m.golfbajnok (x Bp., 1898. december 13.)
3. † 1934. Balla Vilmos (Bp.) közgazdász, újságíró (x Pest, 1862. április 19.)
3. † 1959. Fekete Pál (Bp.) operacénekes, színész (x Bp., 1900. november 4.)
4. x 1709. Madai Dávid Sámuel (Selmecbánya) orvos, egy. tanár († Benkendorf, 1780. július 2.)
4. x 1809. Lippay Gáspár (Keszthely) sebész, szemész, egy. tanár († Gyirmót, 1895. február 11.)
5. x 1784. Tittel Pál (Pásztó) csillagász, kat.plébános, teológus, egy. tanár, az MTA r. tagja († Buda, 1831. augusztus 26.)
6. x 1834. Meiszner Ernő (?) vízellátó mérnök, a Rába-szabályozás tervezője († Nagyvárad, 1902. április 11.)
6. x 1934. Lipsey Attila (Bp.) neurológus, pszichológus, c. egy. tanár, orvostud. kand. († Bp., 2005. május 8.)
6. † 1959. Szepestfalvy János (Bp.) botanikus, mohakutató, muzeológus (x Lőcse, 1882. május 15.)
7. x 1809. Szepval Ottó (Szepesbéla) matematikus, mérnök, egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1883. augusztus 28.)
8. x 1884. Keresztes-Fischer Lajos (Pécs) vezérezredes († Vöcklabruck, 1948. április 29.)
8. x 1909. Papp György (Nyírgelse) egyháztörténész, görögkat. lelkész, kanonok, pápai prelátus († Hamilton, 1975. december 30.)

9. x 1909. Rosty Magda (Szentes) színész († Bp. 1984. június 26.)
10. x 1884. Kelemen Krizosztom Ferenc (Hahót) benecés szerzetes, az MTA ig.tagja, pannonhalmi főapát (1933/50) († Pittsburgh, 1950. november 7.)
10. † 1909. Joannovics György (Bp.) nyelvész, országgyűlési képviselő, az MTA lev. és t. tagja, vallás/közokt. államtitk. (1867/73) (x Temesvár, 1821. november 24.)
10. x 1934. Dobsa Sándor (Szeged) karnagy, zeneszerző, zongoraművész († Bp., 2005. május 24.)
11. x 1909. Kisgyörgy Lajos (Beszterce) edző, sportlövő, sportvezető († Bp., 1976. február 6.)
12. x 1909. Méliusz József (Temesvár) író, költő, műfordító, publicista, rendező, szerkesztő († Bukarest, 1995. december 1.)
14. † 1709. Cseles Márton (Sárospatak) jezsuita szerzetes, pedagógus (x Rózsavölgy, 1641. január 23.)
15. x 1859. Zilahy Gyula (Zilah) színész, színigazgató († Bp., 1938. május 16.)
16. x 1909. Bihari János (Makó) pedagógus, főisk. tanár († Bp., 1995. július 13.)
16. † 1984. Lászlóffy Woldemár (Bp.) hidrológus, közgazdász, vízépítő mérnök, egy.magántanár, a műsz. tud.dokt. (Kolozsvár, 1903. május 2.)
17. x 1909. Mátrai László (Bp.) esztéta, filozófus, egy. tanár, az MTA r. tagja († Bp., 1983. november 7.)
17. † 1934. Deák-Ébner Lajos (Bp.) festőművész (x Pest, 1850. július 18.)
17. x 1934. Hatlaczky Ferenc (Vecsés) iparművész, mérnök, világ- és Európa-bajnok kajakozó († Bp., 1986. szeptember 8.)
17. † 1959. Szörényi Imre (Bp.) biokémikus, orvos, az MTA r. tagja (x Vágmedence, 1905. május 12.)
18. x 1884. Kuncz Ödön (Arad) jogász, közgazdász, egy. tanár, az MTA lev. tagja († Bp., 1965. március 19.)
18. † 1934. Brüll Adél (Bp.) emlékiratíró, Ady Endre műzsája (x Nagyvárad, 1872. szeptember 1.)
20. x 1884. Gábor Andor (Újnéppuszta) író, költő, kritikus, műfordító, újságíró († Bp., 1953. január 21.)
21. x 1859. Révész Imre (Sátoraljaújhely) festőművész, grafikus, illusztrátor († Nagyszőlős, 1945. február 3.)
21. † 1959. Rékai Miklós (Bp.) hárfaművész, zeneszerző, főisk. tanár (x Bp., 1906. november 9.)
22. x 1909. Tóvári Tóth István (Pozsony) festőművész, grafikus, szobrász († Győr, 2004. július 6.)
23. x 1734. Kempelen Farkas (Pozsony) építőmester, feltaláló, író, rézmetsző († Bécs, 1804. március 26.)
24. x 1909. Pikler Róbert (Fűrészfalu) brácsaművész, hegedűművész, karmester († Adelaide, 1984. január 16.)
25. x 1909. Ignác Rózsa (Kovácszna) előadóművész, író, műfordító, színész († Bp., 1979. szeptember 24.)
25. x 1934. Yvaral [Victor Vasarely] (Párizs) festőművész, grafikus, szobrász († Párizs, 2002. augusztus 5.)
26. † 1984. Visky Károly (Bp.) jogász, c. egy. tanár, állam- és jogtud. dokt. (x Temesvár, 1908. május 3.)
27. † 1934. Fáy Szeréna (Bp.) színész (x Erdőhegy, 1865. december 24.)
27. † 1984. Országh László (Bp.) filológus, irodalomtörténész, nyelvész, szótárszerkesztő, egy. tanár, nyelvtud. kand., irod.tud.dokt. (x Szombathely, 1907. október 25.)
28. † 1909. Simay Gergely (Kolozsvár) armenológus, jogász, műfordító, országgyűlési képviselő, törvénytud. bírósági elnök (x Szamosújvár, 1823. július 2.)
28. † 1984. Riesz Miklós (Bp.) közgazdász, egy. tanár, a közgazd.tud.dokt. (x Bp., 1919. november 7.)
29. x 1909. Nékám Lajos (Bp.) bőrgyógyász, egy.magántanár, az orvostud.dokt. († Bp., 1967. március 7.)
29. x 1909. Voit Pál (Szendrő) építészettörténész, művészettörténész, egy. magántanár, műv.tört.dokt. († Bp., 1988. május 1.)
30. x 1934. Cserhalmi Éva (Bp.) balettáncos, énekes, színész († Los Angeles, 1967. július 7.)
30. x 1934. Vajda Ferenc (Újpest) számítástechnikus, villamosmérnök, egy. magántanár, a műsz. tud. dokt. († Bp., 2004. december 17.)

FEBRUÁR

1. x 1909. Fekete Lajos (Karcag) művelődéstörténész, művészettörténész, ref. lelkész († Bp., 1973. július 15.)
1. x 1909. Képes Géza (Mátészalka) filológus, költő, műfordító († Bp., 1989. augusztus 19.)
1. x 1909. Laki Kálmán (Szolnok) biokémikus, c. egy. tanár, az MTA r. tagja († Bethesda, 1983. február 12.)
2. x 1809. Székács József (Orosháza) ev.püspök, költő, műfordító, az MTA lev. és t. tagja († Bp., 1876. július 29.)
2. x 1909. Rajki Béla (Bp.) edző, sportvezető, úszó, vízilabdázó († Bp., 2000. július 20.)
2. x 1909. Wessetzky Vilmos (Bp.) egyiptológus, filológus, régész, c. egy. tanár, a törtud. dokt. († Bp., 1997. február 6.)
3. † 1884. Kobler Ferenc (Bp.) balettáncos, koreográfus (x Bécs, 1795. november 17.)
4. x 1884. Bornemisza Géza (Nábrád) festőművész, grafikus († Vác, 1966. június 3.)
4. † 1884. Czifler Róbert (Pozsony) juhtenyésztési szakértő, orvos (x Besztercebánya, 1809. március 9.)
5. † 1984. Megyery Sári (Párizs) író, költő, színész, újságíró (x Balassagyarmat, 1897. július 28.)

6. x 1859. Gothard Sándor (Herény) csillagász, mezőgazdász, országgyűlési képviselő († Herény, 1939. július 14.)
7. x 1884. Bécsi József (Lébénymiklós) az első m. filmoperatőr († Bp., 1947. január 19.)
8. x 1909. Tóth Ferenc (Szeged) kétszeres Európa-bajnok, tizennégyszeres m. bajnok birkózó, edző († Bp., 1981. február 26.)
8. † 1934. Móra Ferenc (Szeged) író, muzeológus, régész, újságíró (x Kiskunfélegyháza, 1879. július 19.)
9. x 1809. Jászay Pál (Abaujszántó) nyelvész, történész, az MTA r. tagja († Abaujszántó, 1852. december 29.)
9. † 1884. Cziráky János József (Lovasberény) főispán, tárnokmester, ügyvéd, MTA ig. tagja (x Buda, 1818. december 29.)
9. x 1934. Sz Kanyó Leona (Magyarokanizsa) író, költő († Nova Gorica, 1984. június 19.)
10. † 1934. Erdélyi Miklós (Nagyvárad) színész, színigazgató (x Zombor, 1866. május 22.)
10. † 1984. Vize Zsuzsa (Bp.) jelmeztervező (x Sásd, 1931. április 26.)
11. x 1884. Györfly István (Karcag) etnográfus, geográfus, egy. tanár, az MTA lev. tagja († Bp., 1939. október 3.)
11. x 1909. Bati László (Bp.) irodalomtörténész, műfordító, egy. tanár, neveléstud. kand. († Bp., 1978. szeptember 1.)
11. x 1909. Toldi Géza (Bp.) négyszeres m. bajnok labdarúgó, edző († Bp., 1985. augusztus 16.)
11. x 1909. Zách János (Bp.) rendező, színész, színigazgató († Bp., 1979. október 24.)
12. x 1859. Mika Sándor (Brassó) történész, c. egy. tanár († Bp., 1912. május 1.)
12. x 1884. Ambrózy Gyula (Nyíregyháza) nemzetközi jogász († Bp., 1954. március 2.)
12. x 1934. Ladányi Mihály (Dévaványa) költő, műfordító († Csemő, 1986. augusztus 20.)
13. x 1784. Horváth József Elek (Szombathely) író, jogász, költő, pedagógus, az MTA lev. tagja († Kaposvár, 1835. január 20.)
14. 1859. Madách Imre elkezdte „Az ember tragédiája” című drámájának írását
14. x 1934. Balázs Lóránt (Bp.) kémikus, tudománytörténész, egy.docens, a kémiai tud. kand. († Bp., 2003. április 12.)
16. x 1784. Dankovszky Gergely Alajos (Teles) nyelvész, történész († Pozsony, 1857. december 6.)
16. † 1984. Arany Sándor (Debrecen) agrármérnök, geológus, talajvegyész, egy. tanár, a mezg. tud. dokt. (x Mezőtúr, 1899. március 4.)
17. † 1759. Nedeczky László (Eger) geográfus, jezsuita szerzetes, pedagógus (x Nemeskutas, 1703. január 17.)
17. x 1859. Frank Ödön (Nádudvar) higiénikus, egy. tanár († Bp., 1941. július 3.)
17. † 1984. Kacsó Sándor (Kolozsvár) író, kritikus, publicista, szerkesztő (x Mikháza, 1901. február 21.)
18. † 1709. Jánoki Zsigmond (Ráhó) diplomata, erdélyi kancellár, szenátor (x ?)
18. x 1934. Korányi Attila (Debrecen) építészmérnök, kétszeres világbajnok és tizenkétszeres m. bajnok sakkfeladványszerző († Bp., 1997. november 17.)
20. † 1859. Irinyi József (Pest) műfordító, országgyűlési képviselő, újságíró, utazó, ügyvéd (x Albis, 1822.)
20. x 1909. Alváry Lőrinc (Debrecen) operaénekes († New York, 1996. december 13.)
20. † 1984. Guba Sándor (Kaposvár) agrármérnök, országgyűlési képviselő, tudományszervező, főisk. tanár, mezg.tud. kand. (x Heves, 1927. április 17.)
21. x 1909. Vajda László Sándor (Bp.) irodalomtörténész, főisk. tanár († Szeged, 1968. július 9.)
22. x 1884. Forró Pál (Bp.) író, műfordító, ügyvéd († Bp., 1942. január 29.)
22. † 1984. Hermann Imre (Bp.) ideg- és elmegyógyász, pszichoanalitikus, egy.magántanár (x Bp., 1889. november 13.)
23. x 1809. Esterházy Sándor (Pozsony) honvéd tábornok(1848/49) († Bakonyszentlászló, 1867. március 31.)
23. x 1859. Batthyány Tivadar (Zalaszentgrót) országgyűlési képviselő, népjóléti/munkaügyi min.(1917/18), belügymin. (1918.10.31.–12.12.) († Bp., 1931. február 2.)
24. x 1909. Reményi Gyenes István (Kaposvár) író, költő, műfordító, szerkesztő, újságíró († Bp., 2001. május 28.)
25. x 1884. Walder Gyula (Szombathely) építészmérnök, országgyűlési képviselő, egy. tanár, az MTA lev. tagja († Bp., 1944. június 10.)
26. x 1909. Berzsenyi Ralf (Fiume) orvos, huszonnyolcszoros m. bajnok sportlövő († Bp., 1978. június 10.)
26. x 1909. Szalay Lajos (Örmező) festőművész, grafikus, illusztrátor († Miskolc, 1995. április 1.)
28. † 1884. Hegedűs László (Bp.) országgyűlési képviselő, pedagógus, ref. lelkész, az MTA lev. tagja (x Sárospatak, 1814. november 13.)
- 28 x 1934. Szabolcsi Éva (Bp.) irodalomtörténész, műfordító († Bp., 1980. november 29.)
29. x 1884. Réth Alfréd (Bp.) festőművész († Párizs, 1966. szeptember 15.)
29. x 1884. Szendrey Aladár (Bp.) karmester, zeneszerző, zenei történész, egy. tanár († Los Angeles, 1976. március 3.)
29. † 1984. Juhász Pál (Bp.) ideg-és elmegyógyász, neurológus, egy. tanár, az orvostud. kand. (x Nagyenyed, 1916. február 4.)

MÁRCIUS

- † 1934. Erdélyi Mór (Bp.) fényképész, fotóriporter, első m. fotóriporterek egyike, m. sportfényképezés úttörője (x Ersekújvár, 1866. december 3.)
1. x 1759. Schwartner Márton (Késmárk) statisztikus, történész, egy. tanár, m.tudományos statisztikus

- tika megalapítója († Pest, 1823. augusztus 15.)
1. x 1809. Steinacker Gusztáv Vilmos (Bécs) ev. lelkész, író, költő, műfordító, teológus († Buttstadt, 1877. június 7.)
2. x 1909. Szőnyi Magda (Bp.) költő († Bp., 1969. november 11.)
3. x 1884. Novobáztzy Károly (Temesvár) fizikus, matematikus, egy. tanár, az MTA r. tagja, az MTA aleln. (1958/67) († Bp., 1967. december 20.)
3. x 1909. Nemky Ernő (Diósgyőr) erdőmérnök, egy. tanár, a biol.tud. kand., a mezg.tud. dokt. († Sopron, 1986. augusztus 25.)
3. † 1984. Péczely György (Bp.) geográfus, meteorológus, egy. tanár, a földrajztud. dokt. (x Bp., 1929. május 5.)
4. x 1484. Brandenburgi György (?) nagybirtokos, mecénás († ?, 1543. december 27.)
5. x 1909. Székely András (Tatabánya) Európa-bajnok és ötszörös főisk.világbajnok úszó († Csernyigov [Ukrajna], 1943. január ?)
5. x 1934. Dohy János (Debrecen) agrármérnök, egy. tanár, mezg.tud. dokt., MTA r. tagja († Bp., 2002. november 11.)
5. † 1984. Szalontai Barnabás (Nyírbátor) etnográfus, jogász, muzeológus, történész (x Ilosva, 1919. január 8.)
6. † 1709. Pekry Lőrinc (Homonna) főispán, kuruc tábornagy (x ?, 1656 kör.)
6. x 1884. Orbók Lóránd (Pozsony) bábszínész, író, műfordító, az első m.művészi bábszínház megteremtője († Barcelona, 1924. június 20.)
6. x 1909. Horváth Károly (Bp.) irodalomtörténész, c. egy. tanár, az irod.tud. dokt. († Bp., 1995. május 29.)
7. † 1884. Lugossy József (Debrecen) bibliográfus, nyelvész, orientalista, régész, MTA r. tagja (x Felsőbánya, 1812. december 3.)
8. x 1909. Rajk László (Székelyudvarhely) a munkásmozgalom harcosa, országgyűlési képviselő, politikus, belügymin. (1946/48), külügymin. (1948/49) († Bp., 1949. október 15.)
9. x 1809. Czilchert Róbert (Besztercebánya) juhtenyésztési szakértő, orvos († Pozsony, 1884. február 4.)
10. x 1884. Főgel József (Szatmárnémeti) művelődéstörténész, történész, egy. tanár, MTA lev. tagja († Szeged, 1941. október 17.)
10. † 1884. Hollay Anna (Miskolc) színész (x Pest, 1828.)
11. † 1959. Fazekas Lajos (Nádudvar) fazekas (x Nádudvar, 1895. január 13.)
12. † 1809. Méhes György (Kolozsvár) filozófus, író, ref. lelkész (x Visk, 1746.)
13. † 1909. Czigány János (Bp.) gyorsírásszakértő, jogász, a m. gyorsírás mecénása (x Jászberény, 1850. augusztus 28.)
13. x 1909. Jakab Antal (Kilyénfalva) kat.püspök († Gyulafehérvár, 1993. május 5.)
14. x 1859. Reich Irma (Széppataki) operaénekes († Prága, 1930. június 4.)
14. x 1909. Bársony Rózsi (Bp.) színész († Bécs, 1977. március 28.)
15. † 1659. Batthyány Ádám (Rohonc) étekgörmester, generális, mecénás, naplóiíró (x Németújvár, 1610. február 14.)
15. † 1934. Hénapp Tamás (Bp.) piarista szerzetes (x Kosd, 1859. június 21.)
15. x 1934. Simonyi Alfréd (Szentmiklós) közlekedési mérnök, egy. tanár, a műsz. tud. dokt. († Bp., 1999. november 11.)
16. x 1709. Prileszki János (Höflak) énekszerző, jezsuita szerzetes, pedagógus († Höflak, 1790. október 27.)
16. x 1884. Nagy J. Béla (Gyöngyöshalász) nyelvész, pedagógus, az MTA lev. tagja († Veszprém, 1967. szeptember 26.)
17. † 1959. Bokor Rezső (Sopron) erdőmérnök, talajbiológus, c. egy. tanár, a mezg.tud. kand. (x Sopron, 1898. május 30.)
18. x 1884. Bielz Gyula (Orlát) etnográfus, muzeológus, művészettörténész, újságíró († Nagyszében, 1958. június 9.)
18. x 1909. Hámosi Artur (Újvidék) belgyógyász, gasztroenterológus, egy. tanár, az orvostud. kand. († Pécs, 1983. március 22.)
18. x 1934. Kolozsvári Ernő (Edve) műgyűjtő, pedagógus, Győr polgármestere (1990/94) († Kemenesszentpéter, 1999. június 7.)
18. † 1984. Rozsnyói Márton (Eger) paleontológus (x Ózd, 1911. október 16.)
19. † 1884. Róka János (Bp.) táncművész (x Pest, 1835.)
19. † 1984. Vargha László (Bp.) építészettörténész, etnográfus, művészettörténész, egy.docens (x Gyöngyös, 1904. október 25.)
20. x 1909. Sándor László (Bp.) etnográfus, irodalomtörténész, kritikus, műfordító, művészettörténész († Bp., 1993. október 13.)
21. x 1609. Szöllösy Benedek (Garamszőlős) hitszónok, jezsuita szerzetes, költő († Znióvárja, 1656. december 10.)
21. † 1909. Morelli Gusztáv (Bp.) fametsző, grafikus (x Pest, 1848. február 15.)
21. † 1959. Mansfeld Péter (Bp.) forr.és szabadságharc mártírja (1956) (x Bp., 1941. március 10.)
22. x 1684. Bél Mátyás (Nagyócsa) agrártörténész, ev. lelkész, geográfus, történész († Pozsony, 1749. augusztus 29.)
22. † 1884. Puskás Ferenc (Bp.) a bp-i telefonközpont megépítője és első igazgatója (x Pest, 1848. március 30.)
22. † 1909. Erkel Gyula (Újpest) karmester, zeneszerző (x Pest, 1842. július 4.)
22. † 1909. Thanhoffer Lajos (Bp.) anatómus, hisztológus, sebész, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Nyírbátor, 1843. november 23.)
22. x 1909. Wellmann Imre (Bp.) agrártörténész, levéltáros, c. egy. tanár, a törtud. dokt., MTA r. tagja († Bp., 1994. augusztus 5.)

ÁPRILIS

22. † 1984. Kovács házy Frigyes (Bp.) hidép.mérnök, c. egy. tanár, a műsz. tud. dokt. (x Bp., 1914. október 18.)
23. x 1934. Vasvári-Nagy Vilmos (Bp.) hadmérnök, közlekedési mérnök, egy. tanár, műsz. tud. dokt. († Bp., 2001. május ?)
23. † 1984. Csuka Zoltán (Érd) író, irodalomtörténész, költő, műfordító, szerkesztő, újságíró (x Zichyfalva, 1901. szeptember 22.)
23. † 1984. Greguss Pál (Szeged) biológus, botanikus, paleobotanikus, testnevelő, egy. tanár, a biol.tud. dokt. (x Torna, 1889. december 31.)
24. † 1684. Rhédey Ferenc (Kolozsvár) főispán (x ?, 1616 kör.)
24. † 1934. Raitsits Emil (Bp.) állatorvos, főisk. tanár (x Bp., 1882. március 8.)
25. † 1909. Andorkó Gyula (Bp.) festőművész, grafikus (x Bodolló, 1883. február 2.)
26. x 1884. Kondor Ernő (Balassagyarmat) nőtaszerző, színész, színigazgató († Bp., 1951. március 17.)
26. † 1909. Vajda Gyula (Kolozsvár) piarista szerzetes, történész, egy. tanár (x Kaposvár, 1843. május 14.)
27. x 1909. Farkas Aladár (Újpest) szobrász († Bp., 1981. december 11.)
27. † 1909. Kautz Gyula (Bp.) jogász, közgazdász, országgyűlési képviselő, egy. tanár, az MTA ig. és r. tagja, az MTA másodeln.(1904/07) (x Győr, 1829. november 5.)
28. x 1859. Mátray Lajos (Miskolc) író, irodalomtörténész, költő, pedagógus († Bp., 1937. augusztus 10.)
28. x 1884. Burghardt Rezső (Zsombolya) festőművész († Bp., 1963. május 25.)
29. x 1834. Kriesch János (Reinthal) zoológus, egy. tanár, az MTA lev. tagja († Bp., 1888. október 21.)
29. x 1909. Gyires Béla (Zágráb) matematikus, egy. tanár, mat.tud. dokt., az MTA r. tagja († Debrecen, 2001. augusztus 26.)
30. x 1809. Nagy János (Szombathely) kanonok, nyelvész, táblabíró, teológus, az MTA r. tagja († Szombathely, 1885. április 21.)
30. x 1859. Méray-Horváth Károly (Pest) író, publicista, szociológus, újságíró († Bp., 1938. április 26.)
30. x 1909. Barna Béla (Máramarosziget) matematikus, egy. tanár, a mat. tud. dokt. († Debrecen, 1990. június 9.)
30. † 1934. Degen Árpád (Bp.) botanikus, mecénás, orvos, egy.magántanár, az MTA r. tagja (x Pozsony, 1866. március 31.)
31. † 1934. Huszka József (Bp.) etnográfus, festőművész, művészettörténész, egy. tanár (x Kis-kunfélegyháza, 1854. november 20.)
31. † 1984. Vécsey Zoltán (Sümege) geográfus, író, szerkesztő, újságíró, főisk. tanár (x Fogaras, 1892. március 3.)
1. x 1859. Vikár Béla (Hetes) etnográfus, gyorsírás-szakértő, költő, műfordító, népdalgyűjtő, nyelvész, az MTA lev. tagja († Dunavecse, 1945. szeptember 22.)
1. x 1884. Komlóssy Ilona (Kolozsvár) színész († Bp., 1967. augusztus 19.)
1. x 1909. Várkonyi László (Bp.) világbajnok és hétszeres m. bajnok asztaliteniszező, edző († Bp., 1972. március 1.)
1. † 1984. Vankóné Dudás Juli (Galgamácsa) naiv festő (x Galgamácsa, 1919. január 7.)
2. x 1909. Erdődy János (Bp.) író, műfordító, újságíró († Szigliget, 1996. március 23.)
2. † 1984. Castiglione László (Bp.) művészettörténész, régész, a törtud. dokt. (x Bp., 1927. november 14.)
3. x 1909. Badinyi Jós Ferenc (Gács) sumerológus, történész, egy. tanár († Bp.?, 2007. március 10.)
3. x 1909. Ferenczy Júlia (Nyárádszentbenedek) festőművész, grafikus († Kolozsvár, 1999. július 26.)
3. † 1959. Székely Mihály (Bp.) aviatikus, gépészmérnök, pilóta, repülőgéptervező (x Szarvas, 1885. január 11.)
4. x 1784. Körösi Csoma Sándor (Csomakörös) nyelvész, orientalista, utazó, az MTA lev. tagja († Darjeeling, 1842. április 11.)
5. x 1859. Szádeczky-Kardoss Lajos (Pusztafalu) irodalomtörténész, országgyűlési képviselő, történész, egy. tanár, az MTA r. tagja († Bp., 1935. december 29.)
6. x 1909. Vajda András (Bp.) rendező, színész († Szatmár, 1994. október 7.)
6. † 1984. Sztankóczy György (Bp.) lexikográfus, statisztikus (x Zilah, 1906. április 10.)
7. x 1734. Nunkovics György (Értény) kat.püspök († Pécs, 1790. november 21.)
8. † 1909. Ávedik Lukács (Erzsébetváros) armenológus, kat. főesperes (x Erzsébetváros, 1847. október 18.)
8. x 1909. Bogyay Tamás (Közeg) művészettörténész, történész († München, 1994. február 8.)
8. x 1909. Szabolcs Zoltán (Késmárk) onkológus, sebész, c. egy. tanár, az orvostud. kand. († Szombathely, 1970. június 18.)
9. † 1984. Domanovszky Ákos (Bp.) könyvtáros (x Pozsony, 1902. október 28.)
9. † 1984. Weiszfeiler Gyula (Bp.) mikrobiológus, c. egy. tanár, orvostud. dokt., az MTA r. tagja (x Brassó, 1902. július 18.)
10. † 1984. Degre Alajos (Zalaegerszeg) jogtörténész, levéltáros, törvénytud. bíró, c. egy. tanár, az állam- és jogtud. kand. (x Zalaegerszeg, 1909. május 18.)
11. † 1984. Járóka Sándor (Bp.) cigányprimás, nótaszerző (x Kisvárd, 1922. február 16.)
12. † 1834. Kovács János (Bécs) mecénás, nevelő, az MTA t. tagja (x Eger, 1764. augusztus 25.)

12. x 1884. Fábrián Gyula (Losonc) etnográfus, festőművész, grafikus, író, keramikus († Szombathely, 1955. szeptember 22.)
12. † 1959. Scitovszky Tibor (Los Angeles) bankár, országyűlési képviselő, külügymin. (1924/25) (x Nötincs, 1875. június 21.)
13. x 1859. Igalí Szvetozár (Somberek) író, kerékpárszervező, szerkesztő, újságíró, utazó († Oakland, 1922. június 22.)
14. † 1959. Lengyel Vilmos (Bp.) színész (x Nagyszében, 1893. május 14.)
14. † 1984. Mezey László (Bp.) irodalomtörténész, paleográfus, c. egy. tanár, az irod.tud. dokt. (x Eger, 1918. december 5.)
15. † 1834. Berzeviczy Vince (Kassa) kritikus, mecénás, színész, színigazgató, az MTA t. tagja (x Daróc, 1781. március 16.)
16. x 1934. Vásárhelyi Sándor (Felsőtárkány) koreográfus, néptáncos, táncpedagógus († Bp., 2005. december 11.)
17. x 1909. Ember Győző (Stájerlak) levéltáros, történész, c. egy. tanár, az MTA r. tagja, a M. Tört. Társ. eln. (1967/76) († Bp., 1993. december 1.)
17. † 1984. Tálasi István (Bp.) etnográfus, egy. tanár, tört.tud. dokt., az MTA lev. tagja (x Laskó, 1910. július 12.)
18. † 1634. Borsos Tamás (Marosvásárhely) diplomata, emlékiratíró, utazó (x Marosvásárhely, 1566. június 14.)
18. † 1959. Szabédi László (Kolozsvár) író, irodalomtörténész, költő, műfordító, nyelvész (x Sáromberke, 1907. május 7.)
19. † 1959. Györfly István (Csákvár) botanikus, mohakutató, egy. tanár, az MTA lev. és t. tagja (x Hidasnémeti, 1880. december 19.)
20. x 1784. Mednyánszky Alajos (Révayfalva) etnográfus, kamaraelnök, kinevezőt, művelődéspolitikus, történész, MTA ig. és t. tagja († Galgóc, 1844. június 17.)
20. x 1909. Boros István (Bp.) világbajnok asztaliteniszező († Cannes, 194. február 2.)
21. † 1934. Molnár Gyula (Eger) színész, színigazgató (x Bp., 1877. június 22.)
22. † 1984. Kerpel-Fronius Ödön (Nyugat-Berlin) gyermekgyógyász, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Versece, 1906. január 14.)
23. x 1909. Viski Balás László (Dés) festőművész († Bp., 1964. március 29.)
23. † 1934. Harangi László (Bp.) író, költő, szerkesztő (x Bp., 1897. február 28.)
24. x 1884. Balló Rudolf (Borosjenő) vegyész, egy. tanár, a kémiai tud. dokt. († Bp., 1969. november 6.)
24. x 1884. Herman Lipót (Nagyszentmiklós) festőművész, grafikus († Bp., 1972. július 1.)
24. x 1884. Serédi Jusztinián (Deák) bencés szerzetes, egyházjogász, MTA ig. és t. tagja, biboros, esztergomi érsek, hercegprimás (1927/45) († Esztergom, 1945. március 29.)
24. † 1984. Zám Tibor (Kecskemét) író, szociográfus (x Berettyóújfalva, 1929. július 5.)
25. † 1934. Dévai Janka (Bp.) operaénekes (x Kisvárd, 1860.)
25. † 1934. Zorkóczy Samu (Bp.) kohómérnök (x Radvány, 1869. november 9.)
26. † 1984. Erkel András (Bp.) geofizikus, mo-i elektromos módszer úttörője (x Gyula, 1929. november 28.)
27. † 1734. Wesselényi István (Kolozsvár) főispán, nagybirtokos, naplóíró, történész (x Gerend, 1674. augusztus 21.)
27. x 1909. Ravasz Boriska (Kolozsvár) pedagógus († Bp., 1979. április 14.)
28. x 1809. Kiss Mihály (Torda) mesegyűjtő, unit. lelkész († Árkos, 1889. január 21.)
28. † 1959. Fogarasi Béla (Bp.) filozófus, művelődéspolitikus, egy. tanár, az MTA r. tagja, az MTA aleln. (1955/59) (x Bp., 1891. július 25.)
28. † 1959. Hankiss János (Bp.) író, irodalomtörténész, műfordító, egy. tanár, közokt. államtitk. (1943/44) (x Bp., 1893. szeptember 21.)
28. † 1984. Miholics József (Bp.) geográfus, egy. docens, a földrajztud. kand. (x Kerca, 1931. június 3.)
29. x 1859. Zoltvány Irén Lajos (Érsekújvár) bencés szerzetes, irodalomtörténész († Balatonfüred, 1938. február 12.)
29. † 1984. Horváth Mihály (Pécs) karmester, orgonaművész, zeneszerző, zongoraművész (x Kaloeca, 1903. június 6.)
30. x 1834. Weninger Vince (Pest) közigazdász, az MTA lev. tagja († Bp., 1879. május 29.)
30. † 1984. Börzsönyi Lajos (?) világbajnok sportlövő (x Pestszentlőrinc, 1916.)

MÁJUS

1. x 1809. Karvasy Ágoston (Győr) jogász, közigazdász, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bécs, 1896. január 21.)
1. † 1959. Soós István (Bp.) borász, mikrobiológus, vegyész, mérnök, egy. tanár, a mezg. tud. dokt. (x Kisújszállás, 1902. december 27.)
2. † 1984. Barabás Tibor (Bp.) író (x Pécel, 1911. augusztus 27.)
2. † 1984. Csulak Mihály (Bp.) író, költő, műfordító, pedagógus, újságíró (x Érsekújvár, 1927. november 20.)
3. x 1784. Horvát István (Székesfehérvár) könyvtáros, nyelvész, történész, egy. tanár († Pest, 1846. június 13.)
3. † 1784. Fridvaldszky János (Szepeshely) jezsuita szerzetes, kanonok, mineralógus, táblabíró (x Zólyom, 1730. december 13.)
4. † 1984. Rásonyi László (Bp.) etnológus, nyelvész, orientalista, turkológus, egy. tanár, nyelvtud. kand. (x Liptószentmiklós, 1899. január 22.)
5. † 1609. Illésházy István (Bécs) emlékiratíró, költő, nádor (1608/09), nagybirtokos (x Illésháza, 1541. március ?)
5. x 1909. Radnóti Miklós (Bp.) költő, műfordító († Abda, 1944. november 9.)

5. † 1984. Bozsi Mihály (Bp.) edző; olimp.bajnok, háromszoros Európa-bajnok vízilabdázó (x Bp., 1911. március 2.)
5. † 1984. Garics János (Bp.) színész (x Tiszapüspöki, 1928. január 1.)
5. † 1984. Kelemen László (Pécs) pedagógus, pszichológus, egy. tanár, a neveléstud. kand., a pszichol. tud. dokt. (x Kiskunfélegyháza, 1919. szeptember 4.)
6. x 1934. Nagy Imre (Hódmezővásárhely) oboaművész († Szeged, 1988. november 10.)
7. † 1959. Tomcsányi Vilmos Pál (Bp.) földbirtokos, jogász, országgyűlési képviselő, egy. magántanár, igazságügymin.(1920/22) (x Bp., 1880. február 8.)
8. † 1959. Kóbor Noémi (Bp.) író, kritikus, műfordító, újságíró (x Bp., 1896. augusztus 12.)
8. † 1959. Székér Jenő (Pécs) fül-orr-gégész, sebész, egy. tanár (x Bakonyzombathely, 1892. május 17.)
9. † 1984. Szegedy-Maszák György (Bp.) festőművész, grafikus (x Bp., 1904. augusztus 3.)
10. x 1859. Stodola Aurél (Liptószentmiklós) feltaláló, gépészmérnök, egy. tanár († Zürich, 1942. december 25.)
10. † 1909. Böckh János (Bp.) bányamérnök, geológus, az MTA lev. tagja (x Pest, 1840. október 20.)
11. 1784. II. József rendelete a német nyelv hivatalosságátételéről Magyarországon
11. x 1909. Herceg János (Zombor) író, költő, kritikus, műfordító, szerkesztő, újságíró († Zombor, 1995. január 29.)
11. x 1909. Preisich Gábor (Bp.) építészmérnök, c. egy. tanár, műsz. tud. dokt., az MTA r. tagja († Bp., 1998. április 20.)
11. † 1934. Somogyi Szilveszter (Szeged) jogász, Szeged polgármestere (1915/34) (x Szeged, 1872. január 1.)
12. x 1934. Boros Mihály (Bp.) aneszteziológus, sebész, egy. tanár, az orvostud. dokt. († Bp., 1986. november 24.)
13. x 1909. Komjáthy Miklós (Kaposvár) levéltáros, történész, c. egy. docens, törttud. kand. († Bp., 1993. április 6.)
13. x 1909. Roxy József (Ozora) grafikus, karikaturista († Bp., 1953. január 17.)
13. † 1984. Zombory László (Bp.) vegyészmérnök, c. egy. tanár, a kémiai tud. dokt. (x Sárospatak, 1901. március 19.)
14. † 1909. Klug Nándor (Bp.) fiziológus, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Ótósbánya, 1845. október 18.)
15. † 1884. Prónay József (Bp.) főispán, országgyűlési képviselő, belügyi államtitk.(1880/84) (x Romhány, 1821.)
15. x 1909. Nagy Barna (Sárospatak) egyháztörténész, irodalomtörténész, ref. lelkész, teológus, történész († Bp., 1969. szeptember 17.)
15. † 1959. Zalánfy Aladár (Bp.) orgonaművész, zeneszerző (x Bártfa, 1887. március 11.)
16. † 1884. Kosztolányi Mór (Nemeskosztolány) honvéd ezredes(1848/49) (x Nemeskosztolány, 1806. november 27.)
16. † 1909. Darbay György (Bp.) katonatiszt, az olaszországi m. légió alezr., poroszországi m. légió ezr. (x Pilisszentlászló, 1827. március 17.)
16. x 1934. Illyés Sándor (Bp.) gyógypedagógus, pszichológus, egy. tanár, a pszichol.tud. dokt. († Bp., 2001. október 3.)
16. † 1984. Gonda Béla (Bp.) ref. lelkész, újságíró (x Bp., 1941. március 5.)
17. † 1934. Josipovich Géza (Bp.) jogász, országgyűlési képviselő, horv.-szlav.-dalm. min. (1906/10; 1912/13) (x Jalkovec, 1857. január 21.)
18. x 1809. Vállas Antal (Pest) csillagász, matematikus, mérnök, egy. tanár, az MTA r. és t. tagja († New Orleans, 1869. július 20.)
18. x 1909. Degré Alajos (Zalaegerszeg) jogtörténész, levéltáros, törvénytud. bír., c. egy. tanár, állam- és jogtud. kand. († Zalaegerszeg, 1984. április 10.)
18. † 1934. Gaál Jenő (Bp.) közgazdász, országgyűlési képviselő, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Pusztagerendás, 1846. szeptember 14.)
19. x 1909. Éber Sándor (Baja) esztéta, festőművész, iparművész († Baja, 1985. július 5.)
20. x 1909. Imecs Márton (Segesvár) építészmérnök († Kolozsvár, 1984. augusztus 22.)
21. † 1984. Gyökér László (Bp.) fotóművész (x Bp., 1940. november 20.)
22. † 1884. Ferenczy Jakab Zsigmond (Esztergom) benedécs szerzetes, irodalomtörténész, pedagógus (x Pér, 1811. február 26.)
23. x 1884. Fischer Károly (Pozsony) karmester, szingigazgató, zeneszerző († Kassa, 1957. november 29.)
23. † 1984. Gönczi Iván (Bp.) agrárközgazdász, egy. tanár, a mezg.tud. dokt. (x Miskolc, 1922. május 5.)
24. x 1784. Fekete Mihály (Nagyszombat) kat.püspök († Esztergom, 1866. december 13.)
24. x 1784. Reisinger János (Győr) biológus, orvos, egy. tanár († Pest, 1852. február 12.)
24. x 1909. Gerő László (Szombathely) építésztörténész, építészmérnök, c. egy. tanár, a műsz. tud. kand., a műv.tört.dokt. († Bp., 1995. január 19.)
25. x 1834. Bulyovszkyné Szilágyi Lilla (Kolozsvár) író, színész († Graz, 1909. december 13.)
25. † 1984. Magyar Imre (Bp.) belgyógyász, író, egy. tanár, az orvostud. dokt. (x Losonc, 1910. október 14.)
26. x 1884. Parlaghy Kornélia (Bp.) énekes, színész († Bp., 1942. november 10.)
26. † 1909. Basa Jenő (Zürich) festőművész (x Tordartúr, 1879. március 23.)
27. † 1959. Tuzson Pál (Bp.) vegyészmérnök, egy. magántanár, a kémiai tud. dokt. (x Zernest, 1901. március 18.)

27. † 1984. Ábrai Zsigmond (Bp.) játékevezető, sportvezető, M. Olimp. Biz. eln. (1948/51) (x Bp., 1893. december 17.)
28. x 1909. Apáthi Imre (Bp.) filmrendező, rendező, színész († Bp., 1960. február 22.)
28. x 1909. Grósz István (Bp.) szemész, egy. magántanár, az orvostud. dokt. († Sopron, 1985. február 25.)
28. † 1984. Takács József (Sopron) jogász, könyvtáros, c. egy. docens, az állam- és jogtud. kand. (x Kassa, 1910. január 17.)
29. † 1909. Gothard Jenő (Herény) asztrofizikus, csillagász, földbirtokos, mérnök, az MTA lev. tagja (x Herény, 1857. május 31.)
29. † 1984. Kenyeres Kovács Márta (Szabadka) költő, műfordító (x Szabadka, 1933. november 12.)
30. x 1884. Ligeti Lajos (Hódmezővásárhely) rendező, színész († Hollywood, 1928. december 1.)
30. x 1884. Nagy Vilmos (Parajd) vezerezredes, honv. min. (1942/43) († Piliscsaba, 1976. június 21.)
31. x 1934. Szabó Imre (Surd) gépészmérnök, egy. tanár, a műsz. tud. dokt., ip. államtitk. (1989/90) († Bp., 1997. augusztus 4.)
31. † 1959. Zathureczky Ede (Bloomington) hegedűművész, egy. tanár (x Igló, 1903. augusztus 24.)

JÚNIUS

1. x 1834. Felletár Emil (Tapolca) gyógyszerész, toxikológus, vegyész-mérnök († Bp., 1917. február 15.)
1. x 1859. Szemere Attila (Párizs) író, közigazdász, műfordító, országgyűlési képviselő, újságíró († Bp., 1905. július 22.)
2. x 1859. Kondor Vilmos (Körmöcbánya) erdőmérnök, muzeológus († Balassagyarmat, 1942. május 21.)
2. † 1934. Bura Károly (Bp.) cigányprimás, nótaszerző (x Debrecen, 1881. október 21.)
3. x 1884. Kozma Lajos (Kiskorpad) építészmérnök, grafikus, iparművész, egy. tanár († Bp., 1948. november 26.)
3. x 1909. Kertész Pál (Bp.) filmrendező († Bp., 1970. július 7.)
3. † 1984. Solymári Walkó László (Bp.) éremművész, festőművész, grafikus, szobrász (x Solymár, 1909. november 19.)
4. x 1909. Polzovics Iván (Bp.) jogász, közigazdász, egy. magántanár († Bp., 1978. március 9.)
5. 1859. Genovában megalakult a Magyar Légión
5. x 1909. Gombás Pál (Selepszántó) fizikus, egy. tanár, az MTA r. tagja, az MTA aleln. (1949/58) († Bp., 1971. május 17.)
6. x 1859. Bánki Donát (Bánk) gépészmérnök, egy. tanár, az MTA lev. tagja, a karburátor feltalálója († Bp., 1922. augusztus 1.)
6. x 1909. Koroda Miklós (Bp.) író, újságíró († Bp., 1978. március 22.)
7. x 1909. Gyallay-Pap Zsigmond (Torda) jogász, szociológus, újságíró († Englewood, 1975. május 1.)
8. x 1884. Imre József (Hódmezővásárhely) szemész, egy. tanár († Bp., 1945. január 22.)
8. x 1884. Petri Lajos (Szeged) szobrász († Bp., 1963. augusztus 25.)
9. x 1809. Kleinszky László (Kassa) író, kritikus, műfordító, ügyvéd († Kassa, 1889. szeptember 30.)
9. x 1909. Augustin Vince (Bp.) belgyógyász, radiológus, az orvostud. kand. († Bp., 1965. október 16.)
9. x 1909. Hámory Imre (Bakonytamási) operaénekes († Bp., 1967. november 12.)
10. x 1884. Hillebrand Jenő (Sopron) antropológus, régész, c. egy. tanár († Bp., 1950. március 6.)
10. † 1909. Mokry Sámuel (Bp.) ev. lelkész, első m. búzamenesítő (x Monostorszeg, 1832. május 8.)
11. † 1759. Kazy Ferenc (Pozsony) jezsuita szerzetes, költő, történetíró (x Léva, 1695. április 7.)
11. x 1909. Bogárdi János (Torontáltorda) vízépítő mérnök, egy. tanár, műsz. tud. dokt., az MTA r. tagja († Bp., 1998. november 18.)
12. x 1909. Mosonyi László (Annavölgy) belgyógyász, immunológus, egy. tanár, orvostud. dokt. († Bp., 1998. augusztus 31.)
12. † 1984. Ferencsik János (Bp.) karmester, M. Állami Operaház főzeneig. (1957/73, 1978/84) (x Bp., 1907. január 18.)
12. † 1984. Freund Mihály (Bp.) vegyész-mérnök, egy. tanár, a kém. tud. dokt., az MTA r. tagja, első m. műszaki doktori vasdiplomás (1978) (x Bp., 1889. május 25.)
13. † 1584. Zsámboky János (Bécs) filológus, költő, orvos, térképész, történész (x Nagyszombat, 1531. június 1.)
14. 1809. A győri csata: a nemesi felkelők megütköztek Napóleon csapataival
14. x 1909. Lugosy Bálint (Bp.) belsőépítész, építészmérnök († Bp., 1981. december 25.)
14. x 1934. Péntes Bethen (Bp.) agrármérnök, biológus, c. egy. docens († Bp., 2005. január 21.)
15. x 1859. Uher Ödön (Nagyszeben) fényképész, filmproducer, filmrendező († Bp., 1931. szeptember 19.)
15. x 1884. Farkas Béla (Hajdúnánás) zoológus, egy. tanár, a biol. tud. dokt. († Szeged, 1967. március 19.)
16. † 1684. Schnitzler Jakab (Nagyszeben) csillagász, ev. lelkész, filozófus, teológus (x Nagyszeben, 1636. január 1.)
16. x 1909. Czeglédy Sándor (Nagysalló) ref. lelkész, teológus, egy. tanár († Debrecen, 1998. október 19.)
17. † 1509. Filipec János (Uherské Hradisté) diplomata, ferences szerzetes, főkancellár, kat. püspök (x Prostejov, 1431.)
18. x 1784. Ehrenreich Sándor Ádám (Pozsony) rézmetsző († Bécs, 1852. június 13.)

18. x 1859. Hollós László (Szekszárd) botanikus, mikológus, az MTA lev. tagja († Szekszárd, 1940. február 16.)
18. x 1884. Bartha Károly (Bp.) hadmérnök, vezérezredes, honv. min.(1938/42) († Linz, 1964. november 22.)
18. 1934. Űzeme helyezték a magyaróvári timföldgyárat
18. † 1934. Derkovits Gyula (Bp.) festőművész, grafikus (x Szombathely, 1894. április 13.)
19. † 1909. Abafi Lajos (Bp.) bibliográfus, entomológus, író, irodalomtörténész, könyvkereskedő, könyvkiadó, lepkegyűjtő, műfordító, népdalgyűjtő, szerkesztő, újságíró (x Nagyjécsa, 1840. február 11.)
20. † 1734. Althann Mihály Frigyes (Vác) kat.püspök (x Glatz, 1682. július 12.)
20. x 1884. Zadavec István (Csáktornya) ferences szerzetes, kat. püspök, tábori pap († Zsámbék, 1965. november 13.)
21. x 1859. Hénap Tamás (Kosd) piarista szerzetes († Bp., 1934. március 15.)
21. x 1884. Nagy Dénes (Titel) filozófus, író, költő, közgazdász, műfordító, statisztikus, szociológus, egy. tanár († Pécs, 1984. augusztus 28.)
21. † 1959. Kovács Béla (Pécs) országgyűlési képviselő, politikus, földműv. min.(1945/46; 1956. 10. 26.–11. 02.), állammin.(1956. 11. 02.–04.) (x Patacs, 1908. április 20.)
22. x 1784. Kerekes Ferenc (Erdőhegy) költő, matematikus, nyelvész, vegyészmérnök, az MTA lev. tagja († Balatonfüred, 1850. július 29.)
23. x 1784. Szeder Fábán János (Csáb) bencés szerzetes, festőművész, költő, levéltáros, nyelvész, MTA lev. tagja († Füss, 1859. december 13.)
23. 1884. Kiállították az első vegyészkiokleveleket a József Műegyetemen
23. x 1909. Antal Károly (Bp.) szobrász († Bp., 1994. május 26.)
24. † 1984. Patay Éva (Győr) festőművész (x Aranyosmarót, 1900. április 25.)
25. x 1884. Gyóni Géza (Gyón) költő († Krasznajarszk, 1917. június 25.)
25. † 1984. Meszlényi Antal (Székesfehérvár) egyháztörténész, nagyprépost, teológus, egy. tanár (x Tötszentmárton, 1894. április 16.)
26. † 1959. Conrád Gyula (Bp.) festőművész, grafikus (x Bp., 1877. június 25.)
26. † 1984. Almásy György (Bp.) villamosmérnök, c. egy. tanár, a műsz. tud. dokt. (x Várpalota, 1919. július 27.)
27. † 1984. Hédervári Péter (Bp.) csillagász, geofizikus, író, újságíró (x Bp., 1931. április 29.)
28. † 1884. Táncsics Mihály (Bp.) író, országgyűlési képviselő, politikus, publicista, szerkesztő (x Ácsteszer, 1799. április 21.)
29. x 1909. Tóth János (Kóka) egyháztörténész, kánonok, művészettörténész († Róma, 1998. július 28.)
29. † 1984. Garay Ernő (Berlin) operaénekes (x Huszt, 1910. június 3.)
30. x 1884. Szép Ernő (Huszt) író, költő, újságíró († Bp., 1953. október 2.)
30. † 1959. Dezső Kázmér (Nagykörös) dalszövegíró, jogász, közgazdász, Nagykörös polgármestere (1924/44) (x Nagykörös, 1883. november 23.)

JÚLIUS

1. x 1884. Kisfaludi Stróbl Zsigmond (Alsórajk) éremművész, szobrász, főisk. tanár († Bp., 1975. augusztus 14.)
1. x 1909. Brunner Erzsébet (Nagykanizsa) festőművész († Delhi, 2001. május 2.)
1. x 1909. Szenczei László (Gyulafehérvár) író, kritikus, műfordító, újságíró († Bp., 1980. szeptember 30.)
2. † 1859. Karacsay Fedor (Teherán) etnográfus, festőművész, grafikus, illusztrátor, tábornok, utazó (x Hajasad, 1787. október 3.)
2. † 1984. Tóth János (Strasbourg) nemzetközi jogász, egy. tanár (x Debrecen, 1923. január 16.)
3. † 1884. Frankenburg Adolf (Eggenberg) humorista, író, kritikus, szerkesztő, színész, az MTA lev. tagja (x Németkeresztúr, 1811. november 11.)
3. 1959. A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem megszűntetése
3. † 1984. Gonda Imre (Bp.) történész, a törttud. dokt. (x Bp., 1914. december 18.)
4. x 1909. Vidacs Aladár (Pécs) geológus, a földtud. kand. († Bp., 1966. február 17.)
5. † 1759. Árvai György (Szepesváralja) író, jezsuita szerzetes, költő (x Eger, 1698. április 26.)
5. x 1884. Kund Ede (Bp.) mezőgazd.gépészmérnök, egy. tanár, a műsz. tud. dokt. († Bp., 1970. december 15.)
5. x 1909. Rápolthy Anna (Kisvárdá) színész († Bp., 1947. július 2.)
6. x 1909. Szentiványi Lajos (Déva) festőművész, grafikus, főisk. tanár († Bp., 1973. szeptember 9.)
7. x 1834. Angster József (Kácsfalu) orgonaépítő († Pécs, 1918. június 9.)
7. x 1934. Rajnai András (Bp.) filmrendező († Bp., 2004. január 28.)
9. x 1784. Homonnay Imre (Diósgyőr) író, költő, műfordító, pedagógus († Pest, 1852.)
9. x 1934. Sik Csaba (Celldömölk) író, kritikus, művészettörténész († Bp., 1997. november 25.)
9. † 1984. Erdei Sándor (Bp.) író, kritikus, szerkesztő, szobrász, újságíró, népműv. min.h. (1950/53) (x Makó, 1915. március 17.)
10. † 1934. Raun Oszkár (Bp.) meteorológus (x Székesfehérvár, 1866. március 30.)
10. † 1984. Tárkány Szücs Ernő (Bp.) etnográfus, jogász (x Hódmezővásárhely, 1921. október 13.)
11. † 1984. Szabó István (Szabadka) rendező (x Nagykikinda, 1937. október 10.)

13. x 1909. Beleznay István (Bp.) tábornok († Bp., 1950. augusztus 19.)
13. † 1984. Vén Emil (Bp.) festőművész, főisk. tanár (x Fiume, 1902. április 9.)
14. 1859. Elkészült Jedlik Anyos dinamója
14. x 1884. Hüttl Tivadar (Bp.) sebész, egy. tanár, orvostud. kand. († Bp., 1955. november 6.)
14. x 1934. Gunst Péter (Bp.) agrártörténész, történész, egy. tanár, törttud. dokt. († 2005. április 23.)
15. x 1784. Dunaiszky Lőrinc (Libetbánya) szobrász († Pest, 1833. február 5.)
15. x 1884. Markovits Rodion (Kisgérce) író, újságíró († Temesvár, 1948. augusztus 27.)
15. x 1909. Lux László (Bp.) építészmérnök, egy. tanár, a műsz. tud. kand., ép. min. h. (1953/61) († Bp., 2002. április 30.)
16. 1784. Népszámlálás elrendelése Magyarországon
16. x 1884. Pitroff Pál (Gölle) esztéta, író, irodalomtörténész, költő, műfordító, főisk. tanár († Bp., 1965. május 10.)
16. x 1909. Faludi Béla (Baja) biológus, genetikus, egy. tanár, a biol.tud. dokt. († Szeged, 1984. január 19.)
17. † 1959. Beznák Aladár (Montreal) ideg- és elmegyógyász, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Szatmárnémeti, 1901. augusztus 31.)
18. x 1734. Csapó József (Győr) botanikus, orvos († Debrecen, 1799. május 21.)
18. x 1934. Horányi György (Bp.) kémikus, egy.magtanár, a kémiai tud. dokt. († Bp., 2006. szeptember 3.)
18. † 1934. Storno Kálmán (Graz) építészmérnök, festőművész, restaurátor (x Sopron, 1858. február 8.)
19. † 1784. Patachich Ádám (Kalocsa) kalocsai érsek(1766/84), író, műfordító (x Zajezda, 1717. február 18.)
19. x 1909. Vécsey Jenő (Cece) zeneszerző, zenetörténész, „a nemzet zenekönyvtárosa” († Bp., 1966. szeptember 18.)
20. x 1884. Toroczkaik Oszvald (Brassó) festőművész, grafikus, iparművész († Bp., 1951. október 27.)
20. x 1934. Upor Péter (Újpest) színész († Miskolc, 1971. november 5.)
21. x 1884. Péterfi István (Fegyvernek) újságíró, ügyvéd, zenekritikus († Bp., 1962. május 9.)
22. x 1784. Binder György Pál (Segesvár) ev.püspök († Berethalom, 1867. június 12.)
22. † 1984. Gádor István (Bp.) keramikus, szobrász, főisk. tanár (x Kóka, 1891. november 11.)
23. x 1884. Perczel Béla (Szekszárd) főispán, jogász, politikus, a „Hűség a Hazához Mozgalom” megalapítója († Győr, 1945. április 8.)
23. † 1934. Bontz József Ambrus (Veszprém) bencés szerzetes, kanonok, történész (x Bocfölde, 1860. március 10.)
24. x 1909. Károlyi Amy (Bp.) költő, műfordító († Bp., 2003. május 29.)
25. † 1884. Feszl Frigyes (Bp.) festőművész, építész (x Pest, 1821. február 20.)
25. x 1909. Berkes Kálmán (Bp.) klarinétművész, zene-pedagógus († Bp., 1969. március 29.)
26. † 1909. Schenek István (Bp.) kémikus, MTA lev. tagja (x Esztergom, 1830. július 3.)
26. † 1984. Hahn István (Bp.) ókortörténész, vallástörténész, egy. tanár, törttud. dokt., az MTA r. tagja (x Bp., 1913. március 28.)
28. † 1709. Barkóczy Ferenc (Palóc) főispán, kuruc tábornagy, szenátor (x ?, 1627 kór.)
29. † 1759. Bethlen Kata (Fogarás) emlékiratíró (x Bonyha, 1700. november 25.)
29. x 1909. Göcseji Pataki Ferenc (Zalaegerszeg) festőművész († Kecskemét, 1965. január 18.)
30. x 1884. Győri Emil (Temesvár) író, színész, zeneszerző († Bukarest, 1941. március 2.)
31. x 1909. Halasy Olivér (Újpest) kétszeres olimp. bajnok, háromszoros Európa-bajnok vízilabdázó, Európa-bajnok úszó († Újpest, 1946. szeptember 10.)
31. † 1959. Czobor Alfréd (Zamárdi) levéltáros, történész (x Stiep, 1883. január 2.)

AUGUSZTUS

1. x 1884. Mály Gerő (Szekudvar) színész († Hollywood, 1952.)
1. † 1934. Bátorfi Béla (Bp.) filmrendező, színész (x Bp., 1876. november 12.)
3. x 1834. Pilch Ágoston (Üszögpuszta) gépészmérnök, egy. tanár († Bp., 1888. október 18.)
3. † 1934. Daruváry Géza (Bp.) diplomata, ügyvéd, igazs.min.(1922/23), külügymin.(1922/24) (x Pest, 1866. január 12.)
4. x 1834. Heim Péter (Nagyszentmiklós) postatisztviselő, a m.postaügy megszervezője († Bp., 1904. július 20.)
4. x 1859. Kárpáti Kelemen József (Rábaszentmárton) kanonok, pedagógus, premontrei szerzetes, történész († Szombathely, 1923. február 23.)
4. x 1859. Posch Jenő (Pozsony) filozófus, pedagógus, pszichológus, az MTA lev. tagja († Bp., 1923. június 23.)
4. x 1884. Balázs Béla (Szeged) esztéta, filmesztéta, író, költő, rendező († Bp., 1949. május 17.)
4. † 1959. Révai József (Balatonaliga) író, irodalomtörténész, országgyűlési képviselő, művelődéspolitikus, történész, az MTA t. tagja, népműv. min. (1949/53) (x Bp., 1898. október 12.)
5. † 1884. Gáspár András (Bihar) honvéd tábornok (1848/49), országgyűlési képviselő (x Kecskemét, 1804. november 23.)
5. † 1959. Kósa Pál (Bp.) az 1956-os forr. és szabadságharc mártírja (x Balatonfüred, 1921. január 25.)
6. x 1884. Horváth Sándor Imre (Nagyatád) domonkos szerzetes, filozófus, teológus, egy. tanár († Székesfehérvár, 1956. március 4.)
7. x 1884. Réthi Aurél (Kaposvár) fül-orr-gégész, egy. tanár, az orvostud. dokt. († Bp., 1976. május 21.)

8. x 1884. Márfly Károly (Bp.) idegenforgalmi szakértő, levéltáros, rendező, színingazgató († Bp., 1960. szeptember 4.)
9. x 1859. Molnár Viktor (Brassó) művelődéspolitikus, közokt./vallásügyi államtitk. (1905/12) († Bp., 1918. április 27.)
10. x 1909. Pröhle Jenő (Sopron) könyvtáros, művelődéstörténész, történész († Sopron, 1986. május 31.)
11. † 1534. Czibak Imre (Felmér) főispán, kat. püspök (x ?)
13. x 1884. Matty-Teutsch János (Brassó) festőművész, grafikus, szobrász († Brassó, 1960. március 17.)
14. † 1959. Jávor Pál (Bp.) színész (x Arad, 1902. január 31.)
14. † 1959. Körmendi-Frim Jenő (Washington) éremművész, művészettörténész, szobrász, egy. tanár (x Bp., 1886. október 21.)
14. † 1984. Borbély Samu (Bp.) gépészmérnök, matematikus, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Torda, 1907. április 23.)
14. † 1984. Pamlényi Ervin (Bp.) történész, c. egy. docens, a törttud. kand. (x Bp., 1919. december 5.)
15. † 1984. Palócz Sándor (Bp.) belsőépítész, formatervező (x Jászfényszaru, 1931. január 27.)
16. x 1909. Beck Judit (Bp.) festőművész, keramikus, szobrász († Bp., 1995. április 20.)
16. † 1984. Kósa György (Bp.) zeneszerző, zongoraművész, egy. tanár (x Bp., 1897. április 24.)
17. 1884. Átadták a forgalomnak a budapesti Keleti pályaudvart
17. † 1984. Korniss Dezső (Bp.) festőművész, grafikus, illusztrátor, főisk. tanár (x Beszterce, 1908. december 1.)
18. x 1834. Cathry Szaléz Ferenc (Andermatt) mérnök, svábhegyi fogaskerekű vasút építője († Bp., 1901. szeptember 13.)
18. x 1884. Irk Albert (Csernátfalva) büntetőjogász, egy. tanár, az állam- és jogtud. kand. († Pécs, 1952. október 21.)
19. † 1984. Szabó Zoltán (Vannes) író, szerkesztő, szociográfus, újságíró (x Bp., 1912. június 5.)
20. † 1859. Berzeviczy Albert (Berzevice) földbirtokos, naplóíró, utazó (x Berzevice, 1776.)
20. † 1959. Scitovszky Béla (Bp.) építészmérnök, jogász, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, Országgyűlés eln. (1922/26), belügymin. (1926/31) (x Bp., 1878. április 23.)
21. x 1809. Waldstein-Wartenberg János (Nagymeny) festőművész, főispán, jogász, műgyűjtő, régész, az MTA ig. tagja († Bécs, 1876. június 3.)
21. † 1959. Ladik Gusztáv (Bp.) jogász, belügyi közig. államtitk. (1919/36) (x Feketebátor, 1860. szeptember 29.)
21. † 1959. Tettamanti Jenő (Dorog) gépészmérnök, egy. tanár, a műsz. tud. dokt. (x Bp., 1883. augusztus 14.)
22. x 1784. Barlay Mihály (Selmecbánya) pedagógus, egy. tanár († Kassa, 1853. augusztus 10.)
22. † 1984. Imecs Márton (Kolozsvár) építészmérnök (x Segesvár, 1909. május 20.)
23. x 1884. Madarász Margit (Bp.) első m. női egyes bajnok teniszező († Bp., 1959. február 15.)
23. † 1984. Szádeczky-Kardoss Elemér (Bp.) geokémikus, geológus, országgyűlési képviselő, egy. tanár, az MTA r. tagja, szénkőzetan és geokémia mo-i megalapítója (x Kolozsvár, 1903. szeptember 10.)
24. x 1859. Holló Lajos (Kiskunfélegyháza) jogász, országgyűlési képviselő, politikus, újságíró († Bp., 1918. június 14.)
24. † 1984. Vorós Imre (Bp.) gépészmérnök, egy. tanár, a műsz. tud. dokt. (x Győr, 1903. szeptember 25.)
25. x 1734. Mitterpacher Lajos (Béllye) jezsuita szerzetes, mezőgazdász, első m. mezőgazdaságtani egy. tanár († Pest, 1814. május 24.)
25. x 1809. Fánecs Lajos (Pécs) műfordító, rendező, színész († Pest, 1854. december 22.)
25. † 1934. Ruffy Pál (Bp.) ügyvéd, az állami gyermekvédelem kiépítője (x Komáromcsehi, 1854. december 15.)
26. † 1959. Vészy Mátyás (London) országgyűlési képviselő, ügyvéd (x Hódmezővásárhely, 1892. február 16.)
27. x 1909. Zimándi Pius István (Bezdán) irodalomtörténész, pedagógus, premontrei szerzetes († Bp., 1973. december 20.)
28. † 1984. Nagy Dénes (Pécs) filozófus, író, költő, közgazdász, műfordító, statisztikus, szociológus, egy. tanár (x Titel, 1884. június 21.)
29. x 1434. Janus Pannonius (Csezmice) kat.püspök, költő († Medvevár, 1472. március 27.)
30. x 1909. Orgonás András (Wyendotte-Detroit) szobrász († Temesvár, 1987. április 11.)
31. x 1909. Kemény Katalin (Torda) író, irodalomtörténész, műfordító, művészettörténész († Bp., 2004. január 10.)

SZEPTEMBER

1. x 1909. Ustor Endre (Bp.) diplomata, nemzetközi jogász, c. egy. tanár, az állam- és jogtud. dokt. († Bp., 1998. április 17.)
1. † 1984. K. Szöts Endre (Bp.) geológus, paleontológus (x Pankota, 1914. február 18.)
2. x 1809. Fábian István (Rábatamási) kanonok, nyelvész, az MTA lev. tagja († Győr, 1871. július 19.)
2. † 1959. Szentimrei Jenő (Kolozsvár) író, költő, kritikus, színháztörténész, színingazgató, újságíró, főisk. tanár (x Arad, 1891. december 14.)
3. x 1909. Domanovszky György (Bp.) etnográfus, muzeológus, művészettörténész, törttud. kand. († Bp., 1983. február 3.)
3. † 1984. Palló Margit (Bp.) nyelvész, turkológus (x Bojtorjános, 1897. január 24.)
4. x 1834. Doby Jenő (Kassa) festőművész, grafikus, rézmetsző († Porto-Ré, 1907. július 1.)

4. x 1909. Szelényi Ferenc (Bp.) növénynevelő, talajbiológus, egy. tanár, a mezg. tud. dokt. († Debrecen, 1991.)
5. † 1784. Anyos Pál István (Veszprém) költő, pálos szerzetes (x Nagyszergár, 1756. december 8.)
5. x 1884. Kozma Miklós (Nagyvárad) jogász, politikus, az MTI eln. (1920/35), a M. Rádió eln. (1926/35), belügymin. (1935/37), az MTI eln. (1937/41), a M. Rádió eln. (1937/41) († Ungvár, 1941. december 7.)
5. x 1909. Orovecz Béla (Bp.) mentőorvos, az Orsz. Mentőszolg. főig. (1948/66) († Bp., 1966. december 17.)
6. † 1909. Bartal Antal (Dunaharaszti) klasszika-filológus, egy. magántanár, az MTA r. tagja (x Besztercebánya, 1829. április 24.)
7. x 1909. Vértessy Katalin (Bp.) négyszeres m. bajnok magasugró, edző, első m. magasugró-csúcsústartónő († Bp., 1981. március 29.)
8. † 1584. Borsos Sebestyén (Marosvásárhely) krónikairó (x Marosvásárhely, 1520 kör.)
9. † 1684. Ampringen János Gáspár (Breslau) Magyarország kormányzója (x ?, 1619. január 19.)
9. x 1909. Öry Miklós (Németlővő) egyháztörténész, jezsuita szerzetes, kat. plébános († Klagenfurt, 1984. február 19.)
9. † 1984. Máté Péter (Bp.) énekes, zeneszerző (x Bp., 1947. február 4.)
10. † 1759. Koneság Nándor (Mexikó) jezsuita szerzetes, misszionárius, térképész, utazó (x Varasd, 1703. december 2.)
10. x 1909. Gerle György (Bp.) építésmérnök, c. egy. tanár, a műsz. tud. dokt. († Bp., 1992. december 13.)
11. † 1809. Horányi Elek (Pest) irodalomtörténész, piarista szerzetes (x Buda, 1736. február 15.)
11. † 1959. Bölöni György (Bp.) író, jogász, műfordító, szerkesztő, újságíró (x Szilágysomlyó, 1882. október 30.)
12. x 1909. Paul Tibor (Bp.) karnagy, klarinétművész († Sydney, 1973. október 19.)
13. x 1909. Betlen Oszkár (Pozsony) történész, újságíró († Bp., 1969. január 20.)
13. † 1984. Juhász István (Kolozsvár) teológus, történész, egy. tanár (x Nagyenyed, 1915. április 16.)
14. † 1884. Vandrák András (Eperjes) filozófus, pedagógus, az MTA lev. tagja (x Csetnek, 1807. január 24.)
14. † 1959. Purjesz Béla (Szeged) belgyógyász, országgyűlési képviselő, egy. tanár (x Mindszent, 1884. október 14.)
15. † 1559. Izabella (Gyulafehérvár) magyar királyné, Szapolyai János felesége (x Krakkó, 1519. január 18.)
15. † 1984. Tunyogi Csapó Endre (Norfolk) ref. lelkész, teológus, egy. tanár (x Magyarlapád, 1907. március 4.)
16. x 1909. Pálffy György (Temesvár) altábornagy († Bp., 1949. október 24.)
17. x 1884. Tiefenthaler József (Lakompak) kanonok, pápai kamarás († Esztergom, 1951. április 18.)
18. x 1884. Schlachta Margit (Kassa) apáca, politikus, első m. női országgyűlési képviselő († Buffalo, 1974. január 6.)
18. † 1984. Samodai József (Győr) festőművész, grafikus, restaurátor (x Mosonszentmiklós, 1920. augusztus 7.)
19. x 1784. Keglevich Gábor (Pest) főispán, kamaraelnök, kincstartó, koronaőr, nagybirtokos, tárnokmester, az MTA ig. tagja († Egreskátá, 1854. június 16.)
19. x 1859. Madarassy Gábor (Pest) jogász, országgyűlési képviselő, pénzügyi pol. államtitk. (1912/17) († Bp., 1929. február 25.)
19. x 1884. Maucha Rezső (Bp.) hidrobiológus, kémikus, egy. tanár, az MTA r. tagja († Bp., 1962. január 19.)
19. † 1984. Tamás Lajos (Bp.) nyelvész, egy. tanár, nyelvud. dokt., az MTA r. tagja (x Temesvár, 1904. március 23.)
20. † 1984. Plesnivý Károly (Bp.) festőművész, grafikus, textilművész, egy. tanár (x Zsigárd, 1930. július 22.)
21. x 1859. Pálmay Ilka (Ungvár) író, színész († Bp., 1945. február 17.)
21. x 1884. König Dénes (Bp.) matematikus, egy. tanár († Bp., 1944. október 19.)
21. † 1909. Chyzer Kornél (Bp.) fűrdőorvos, higiénikus, zoológus, az MTA lev. tagja (x Bártfa, 1836. január 4.)
22. x 1884. Rády József (Szekszárd) olimp. és Európa-bajnok, tizenkészes m. bajnok vívó, sportvezető, vezérőrnagy († Balatonkenese, 1957. október 11.)
23. x 1859. Alapy Henrik (Nyírbogdány) sebész, urológus, c. egy. tanár († Bp., 1945. március 31.)
23. x 1909. Gráf András (Bp.) bizantinológus, klasszika-filológus († Mauthausen, 1945. március 20.)
23. x 1909. Mórícz Virág (Bp.) író († Bp., 1995. szeptember 9.)
23. † 1984. Boschán György (Belgrád) festőművész, grafikus, karikaturista (x Szabadka, 1918. október 17.)
24. † 1859. Gáthy István (Tata) mérnök, zenepedagógus, az MTA lev. tagja, az első m. nyelvű zongoraiskola szerzője (x Huszt, 1780. június 10.)
24. x 1934. Batári Ferenc (Bp.) muzeológus, művészettörténész († Bp., 2005. augusztus 24.)
25. x 1884. Mikuleczky Ferenc (Miskolc) hajóstiszt, aviatika m. üttörője († Freudenstein vára, 1964. március 26.)
25. † 1909. Rapaics Rajmund (Eger) egyháztörténész, kanonok, egy. tanár (x Milánó, 1845. január 1.)
26. † 1709. Bottyán János (Tarnaörs) kuruc generális (x Esztergom, 1643.)

26. † 1909. Thaly Kálmán (Zablát) költő, országgyűlési képviselő, történész, az MTA r. tagja (x Csépp, 1839. január 3.)
27. 1884. Megnyitotta kapuit a budapesti Operaház
27. † 1909. Donáth Gyula (Bp.) szobrász (x Pest, 1850. március 13.)
27. x 1909. Tóth Imre (Fehérvárcsurgó) grafikus, szobrász († Róma, 1984. december 13.)
27. † 1984. Cs.Szabó László (Bp.) író, kritikus, műfordító, szerkesztő (x Bp., 1905. november 11.)
28. † 1884. Nagy Dániel (Kézdivásárhely) honvéd őrnagy (1848/49), Kézdivásárhely polgármestere (1867/68) (x Kézdivásárhely, 1808.)
28. † 1884. Pompéry János (Bp.) író, országgyűlési képviselő, szerkesztő, újságíró, MTA lev. tagja (x Miskolc, 1819. június 21.)
28. † 1909. Elischer Gyula (Bp.) nőgyógyász, egy. tanár, műgyűjtő (x Eperjes, 1846. október 15.)
28. x 1934. Sinka Károly (Bukarest) rendező, színész, színigazgató, főisk. tanár († Szeged, 2007. március 2.)
29. † 1534. Gritti; Lodovico (Medgyes) bankár, kereskedő, politikus, Mo. kormányzója (1531/34) (x Isztambul, 1480.)
29. x 1759. Mecséry Dániel (Kőszeg) tábormok († Bécs, 1823. december 30.)
30. x 1859. Benedek Elek (Kisbácson) író, országgyűlési képviselő, szerkesztő († Kisbácson, 1929. augusztus 17.)
30. x 1884. Tettamanti Béla (Bp.) neveléstörténész, egy. tanár, neveléstud. kand. († Szeged, 1959. június 28.)
30. x 1909. Vinkler Elemér (Szabadka) gyógyszerész, kémikus, egy. tanár, a kém. tud. dokt. († Szeged, 1996. január 23.)
30. † 1934. Möller István (Bp.) építészmérnök, egy. tanár, az MTA lev. tagja (x Mór, 1860. április 9.)
4. † 1884. Lichner Pál (Pozsony) klasszika-filológus, az MTA lev. tagja (x Modor, 1816. december 13.)
4. x 1909. Szalay Sándor (Nyíregyháza) atomfizikus, egy. tanár, a fiz.tud. dokt., az MTA r. tagja († Debrecen, 1987. október 11.)
5. † 1959. Magasházy László (Szentés) lótenyésztő, országgyűlési képviselő, tábormok (x Sárkeresztúr, 1879. január 7.)
6. x 1909. Ligeti Magda (Bp.) ideg- és elmegyógyász, pszichoanalitikus († Bp., 1977. április 18.)
7. x 1909. Bóbis Gyula (Kecskemét) olimpiai bajnok birkózó († Bp., 1972. január 24.)
7. † 1959. Szentiványi Béla (Bp.) rendező, színész, színigazgató (x Bp., 1895. június 28.)
8. x 1859. Göhl Ödön (Buda) numizmatikus, régész († Bp., 1927. december 5.)
9. x 1859. Bodola Lajos (San Pier d'Arena) geológus, egy. tanár, az MTA lev. tagja († Bp., 1936. június 28.)
9. x 1909. Horváth István (Magyarózd) író, költő, szerkesztő († Kolozsvár, 1977. január 5.)
10. x 1809. Flór Ferenc (Váradolaszi) mecénás, sebész, az MTA lev. tagja († Pest, 1871. július 7.)
11. x 1834. Sötér Kálmán (Csúz) méhész († Koros, 1915. szeptember 15.)
11. x 1884. Köhalmi Béla (Bp.) bibliográfus, irodalomtörténész, könyvtáros, egy. tanár, az irod. tud. kand. († Bp., 1970. január 10.)
11. † 1934. Kövesligethy Radó (Bp.) csillagász, fizikus, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Verona, 1862. szeptember 1.)
12. x 1934. Fábrián Ernő (Kovácszna) író, irodalomtörténész, kritikus († Kovácszna, 2001. augusztus 9.)
12. † 1984. Halvax Gyula (Bp.) festőművész (x Kaposvár, 1906. április 1.)
13. x 1859. Szalay László (Baracska) jogász, közös pénzügymin. (1918. II. 04.-10.) († Bp., 1941. február 21.)
13. x 1934. Vedres György (Bp.) építészmérnök († Bp., 1987. január 22.)
14. x 1934. Hervay Gizella (Makó) író, költő, műfordító († Bp., 1982. július 2.)
14. x 1934. Vörös László (Mélykút) esztéta, irodalomtörténész, kritikus, egy. docens, a filoz. tud. kand. († Szeged, 2005. szeptember 24.)
15. x 1809. Taubner Károly (Nagyveleg) ev. lelkész, filozófus, matematikus, az MTA lev. tagja († Verona, 1860. kör.)
15. † 1834. Boráros János (Pest) Pest főbírája (1790-1807) és ügyv. h. polgármestere (1803/07; 1827/29) (x Pest, 1756. január 1.)
15. x 1909. Dobrovits Aladár (Bp.) egyiptológus, muzeológus, művészettörténész, egy. tanár, a művészettört. tud. dokt. († Bp., 1970. április 4.)
15. † 1959. Fejér Lipót (Bp.) matematikus, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Pécs, 1880. február 9.)
16. x 1759. Sipos Pál (Nagyenyed) filozófus, költő, matematikus, ref. lelkész († Szászváros, 1816. szeptember 15.)

OKTÓBER

1. x 1859. Szabó Eumén (Verebes) görögkat. lelkész, irodalomtörténész, kritikus († Nagyszöllős, 1934. november 3.)
1. x 1884. Ferenczi Sándor (Zalatna) régész, történész († Voronyezs, 1945. június ?)
1. x 1909. Kárpáti Zoltán (Sopron) botanikus, dendrológus, egy. tanár, a biol. tud. dokt. († Bp., 1972. június 18.)
2. x 1859. Végh Károly (Bécs) közgazdász, Bp-i Áru-és Értéktőzsde eln. (1908/30) († Bp., 1941. február 3.)
2. † 1959. Harsányi Lajos (Győr) író, kanonok, költő, pápai prelátnak (x Nagyigmánd, 1883. szeptember 29.)
2. † 1959. Kresz Géza (Toronto) hegedűművész, karmester, zeneszerző, főisk. tanár (x Bp., 1882. június 11.)
3. x 1884. Ditrói Gábor (Kolozsvár) szemész, egy. tanár († Szeged, 1950. május 7.)

16. x 1884. Bottlik Tibor (Fehértemplom) festőművész, grafikus, szobrász († Boksánbánya, 1974. október 15.)
17. x 1909. Koffán Károly (Geresd) fotóművész, grafikus, ornitológus, főisk. tanár († Bp., 1985. november 9.)
17. † 1934. Dalmady Zoltán (Bp.) fűrdőorvos, sportorvos, c. egy. tanár, a m. sportorvosi mozg. egyik úttörője (x Bp., 1888. március 17.)
18. x 1834. Pór Antal (Esztergom) egyháztörténész, kanonok, országgyűlési képviselő, történész, az MTA r. tagja († Esztergom, 1911. szeptember 8.)
18. † 1984. Csámpai Ivó (München) cigányprímás, nótaszerző (x Fiume, 1899. július 24.)
18. † 1984. Korda István (Kolozsvar) író, költő, műfordító, szerkesztő (x Arad, 1911. október 11.)
19. x 1859. Erdélyi Károly (Perjámos) filológus, irodalomtörténész, műfordító, piarista szerzetes († Kolozsvar, 1908. május 13.)
20. 1734. Királyi rendelet a református és az evangélikus egyház működéséről
20. x 1809. Horváth Mihály (Szentés) kat. püspök, országgyűlési képviselő, történész, az MTA ig. és r. tagja, közokt./vallásügyi min. (1849. 05. 02.–08. 11.), a M. Tört. Társ. eln. (1877/78) († Karlsbad, 1878. augusztus 19.)
20. † 1884. Bókay János (Bp.) gyermekgyógyász, egy. tanár (x Igló, 1822. május 18.)
20. x 1934. Kapusi Imre (Hajdúböszörmény) költő, szociográfus, újságíró († Bp., 1984. február 13.)
21. † 1984. Oroszlány István (Bp.) agrármérnök, hidrológus, egy. tanár, a mezt. tud. dokt. (x Marosvásárhely, 1914. július 14.)
21. † 1984. Őze Lajos (Bp.) színész (x Szentés, 1935. április 27.)
22. † 1984. Péchy Kálmán (Orange) altábornagy (x Nagybózsza, 1887. szeptember 8.)
22. † 1984. Salamin Pál (Bp.) vízellátó mérnök, egy. tanár, a műsz. tud. kand. (x Bp., 1913. április 23.)
23. † 1684. Tofeus Mihály (Gyulafehérvár) ref. püspök (x Székelyhid, 1624. szeptember 29.)
23. x 1909. Akarat Endre (Bp.) gépészmérnök († Bp., 1967. január 25.)
24. † 1934. Boncza Berta (Bp.) emlékiratíró, költő, Ady Endre műsájja (x Csucs, 1894. június 7.)
24. † 1959. Faragó Vilmos (Bp.) színész (x Lugos, 1882. július 27.)
25. x 1784. Deáki Filep Sámuel (Kolozsvar) irodalomtörténész, költő, műfordító, az MTA lev. tagja († Kolozsvar, 1855. október 21.)
25. † 1809. Wesselényi Miklós (Zsibó) író, mecénás, műfordító, nagybirtokos, politikus (x Zsibó, 1750. december 11.)
26. † 1809. Belnay György Alajos (Pozsony) jogász, nyomdatulajdonos, pedagógus, történész (x Trencsén, 1765. július 14.)
26. † 1884. Sztachovics Remig Alajos (Pannonhalma) bencés szerzetes, etnográfus, levéltáros, történész (x Szentgyörgy [Pozsony vm.], 1812. április 13.)
27. x 1759. Kazinczy Ferenc (Érsemjén) író, költő, szerkesztő, az MTA r. tagja († Széphalom, 1831. augusztus 23.)
27. † 1909. Fehér Ipoly Kálmán (Pannonhalma) bencés szerzetes, pedagógus, főisk. tanár, MTA t. tagja, pannonhalmi főapát (1892–1909) (x Visk, 1842. április 11.)
28. x 1909. Rudnai Gyula (Ráckeve) építészmérnök († Bp., 1971. december 25.)
28. † 1984. Mödlinger Gusztáv (Bp.) biológus, zoológus, egy. tanár, biol. tud. kand., kronobiológia m. úttörője (x Bp., 1899. április 19.)
29. x 1959. Gönczi Róbert (Törökszentmiklós) ötszörös m. bajnok ökölvívó († Kecskemét, 2000. november 30.)
30. † 1634. Káldi György (Pozsony) bibliafordító, hittanár, jezsuita szerzetes (x Nagyszombat, 1573. február 4.)
30. † 1984. Kigyós Sándor (Pécsvárad) szobrász (x Debrecen, 1943. július 7.)
31. x 1709. Hedry Márton (Sirok) jezsuita szerzetes, misszionárius († Chile, 1760. kör.)
31. 1784. A Horea és Cloșca vezette parasztfelkelés kitörése
31. † 1984. Hetényi Miklós (Stanford) mérnök, egy. tanár (x Debrecen, 1906. november 5.)

NOVEMBER

1. x 1834. Lechner Ágost (Buda) jogász, egy. tanár († Bp., 1901. február 27.)
1. 1884. Temesváron átadták Európa első váltóáramú villamos erőművét
1. x 1884. Arany Imre (Székesfehérvár) kat. plébános († Előszállás, 1975. szeptember 20.)
1. x 1909. Jakovits József (Bp.) festőművész, grafikus, szobrász († Bp., 1994. szeptember 23.)
2. † 1809. Károly Ambrus (Tata) esztergomi érsek-főkancellár-hercegprímás (1808/09) (x Milánó, 1785. május 2.)
2. † 1909. Myskovszky Viktor (Kassa) építészmérnök, festőművész, művészettörténész, régész, az MTA lev. tagja (x Bártfa, 1838. május 14.)
3. † 1884. Lónyay Menyhért (Bp.) országgyűlési képviselő, politikus, az MTA ig., lev. és t. tagja, min. eln. (1871/72), az MTA eln. (1871/84) (x Lónya, 1822. január 6.)
3. x 1909. Hepp Ferenc (Békés) pszichológus, sportvezető, egy. tanár, pszichol. tud. kand., Testnev./Sport Világtan. aleln. (1956/72) († Bp., 1980. november 27.)
3. x 1909. Révész András (Bp.) jogász, szociáldemokrata politikus († Bp., 1996. március 29.)
3. † 1934. Szabó Eumén (Nagyszőlős) görögkat. lelkész, irodalomtörténész, kritikus (x Verebes, 1859. október 1.)
3. † 1959. Bonkáló Sándor (Bp.) filológus, irodalomtörténész, műfordító, egy. tanár (x Rahó, 1880. január 22.)

4. x 1834. Zlinszky Imre (Pest) író, jogász, az MTA lev. tagja († Balatonfüred, 1880. július 14.)
4. † 1859. Szilasy János (Nagyvárad) filozófus, kanonok, pedagógus, az MTA r. tagja, első m. nevelésméleti mű szerzője (x Bögöte, 1795. január 7.)
4. x 1884. Szimonidesz Lajos (Pusztaföldvár) ev. püspök, művelődéstörténész, vallástörténész, vezéromagy, a törttud. kand. († Bp., 1965. július 18.)
4. x 1909. Lükő Gábor (Komárom) etnográfus, muzeológus, szociálpszichológus, egy. magántanár († Bp., 2001. április 21.)
5. † 1884. Horváth Cyrill József (Bp.) filozófus, piarista szerzetes, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Kecskemét, 1804. október 17.)
6. x 1884. Germanus Gyula (Bp.) filológus, író, műfordító, nyelvész, orientalista, utazó, egy. tanár, irod. tud. dokt. († Bp., 1979. november 8.)
6. † 1909. Madarász László (Goodhopen) országgyűlési képviselő, ügyvéd (x Gulács, 1811. szeptember 25.)
7. † 1609. Homonnai Drugeth Bálint (Ungvár) hadvezér, költő, nagybirtokos, országbíró (1608/09) (x?, 1577.)
7. x 1884. Cs. Aczél Ilona (Királyhelmecc) színész († Bp., 1940. március 5.)
8. x 1909. Madarassy Walter (Bp.) éremművész, ötvös, szobrász († Bp., 1994. március 5.)
8. † 1934. Madzsar Gusztáv (Bp.) író, irodalomtörténész, műfordító (x Szatmárnémeti, 1864. március 26.)
9. † 1909. Gyulai Pál (Bp.) író, irodalomtörténész, költő, kritikus, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Kolozsvár, 1826. január 25.)
10. x 1884. Zsitvay Tibor (Pozsony) politikus, ügyvéd, az Országgyűlés eln. (1926/29), igazs. min. (1929/32) († Alpnachdorf, 1969. július 9.)
10. † 1909. Dohnányi Frigyes (Pozsony) gordonkaművész, gyorsírásszakértő (x Szobotist, 1843. június 13.)
10. x 1909. Keve András (Bp.) ornitológus, tudománytörténész, zoológus, egy. magántanár, a biol. tud. kand. († Bp., 1984. március 30.)
11. x 1884. Mártonvölgyi László (Nyitra) irodalomtörténész, kritikus, művelődéstörténész (x Turócszentmárton, 1910. november 5.)
12. x 1859. Stein Lajos (Erdőbénye) filozófus, egy. tanár, MTA t. tagja († Salzburg, 1931. július 13.)
12. † 1984. Bánhidi László (Bp.) színész (x Szatmárnémeti, 1906. március 11.)
13. † 1809. Hirsch Mihály (Pest) jogász, egy. tanár (x Rábapordány, 1750. szeptember 3.)
13. x 1909. Rubletzky Géza (Bp.) antifasiszta ellenálló, író, országgyűlési képviselő, vegyész-mérnök († Bp., 1953. január 19.)
14. † 1809. Kralovánszky András (Sopron) pedagógus, zoológus (x Kralova, 1759. december 27.)
14. † 1934. Barna János (Bp.) irodalomtörténész, költő, műfordító, színház-történész (x Bp., 1880. november 15.)
14. † 1984. Cszimadia Ernő (Bp.) agrárközgazdász, egy. tanár, a közgazd. tud. dokt., az MTA r. tagja (x Beje, 1924. február 10.)
15. † 1884. Festetics Leó (Bp.) színigazgató, zeneszerző (x Pécs, 1800. október 8.)
15. † 1959. Légrády Erzsébet (Bp.) első m. női gyógyszerész (x Bp., 1874. november 15.)
16. † 1934. Irsay István (Neuilly) orvos, orvostörténész, egy. tanár (x Bp., 1894. augusztus 4.)
16. † 1959. Hankó Béla (Toronto) biológus, zoológus, egy. tanár, a biol. tud. dokt. (x Poprád, 1886. július 5.)
17. x 1884. Selényi Pál (Adony) fizikus, egy. tanár, az MTA lev. tagja († Bp., 1954. március 21.)
18. † 1934. Lampérth Géza (Bp.) író, költő (x Mencshely, 1873. október 23.)
18. † 1934. Szabó Jenő (Kézdivásárhely) író, költő, ref. lelkész (x Kolozsvár, 1867. április 17.)
19. x 1859. Somló Sándor (Nagykapos) író, költő, rendező, színész, a Nemz. Színház ig. (1902/08) († Bp., 1916. szeptember 2.)
19. x 1884. Wlassics Gyula (Bp.) író, jogász, költő, művelődéspolitikus, vallásügyi/közokt. hálalmitk. (1925/44) († Bp., 1962. szeptember 16.)
19. x 1909. Solymári Walkó László (Solymár) éremművész, festőművész, grafikus, szobrász († Bp., 1984. június 3.)
19. † 1984. Kerekes Lajos (Bp.) történész, egy. tanár, a törttud. dokt. (x Kaposvár, 1927. december 20.)
20. † 1934. Borvendég Ferenc (Bp.) jogász, Bp. főpolgármestere (1934.06.-11.) (x Ács, 1876. november 17.)
20. † 1984. Váli Albert Ferenc (Amherst) nemzetközi jogász, politológus, történész, egy. tanár (x Bp., 1905. május 25.)
21. x 1834. Pálffy-Daun Lipót (Bécs) festőművész, grafikus († Berkesz, 1884. szeptember 22.)
21. x 1909. Bordy Bella (Gyula) balettáncos, színész († Bp., 1978. június 28.)
21. x 1909. Dessenwffy Gyula (Bp.) jogász, országgyűlési képviselő, politikus, szerkesztő, újságíró († Curitiba, 2000. augusztus 12.)
22. † 1634. Alvinczi Péter (Kassa) hitszónok, író, ref. lelkész (x Nagyenyed, 1570 kör.)
22. x 1909. Galla Emil (Eszék) ezredes, szemész, repüléséletani kutató († Bp., 1959. június 28.)
22. x 1909. Varga Ottó (Szepetnek) matematikus, egy. tanár, az MTA r. tagja († Bp., 1969. június 14.)
22. † 1959. Verebély László (Bp.) gépészmérnök, egy. tanár, a műsz. tud. dokt., az MTA lev. tagja (x Bp., 1883. augusztus 27.)
23. 1859. Kolozsvárott megalakult az Erdélyi Múzeum Egyeslet
23. x 1934. Pethes György (Bp.) rendező, főisk. tanár († Bp., 1999. október 31.)

24. x 1909. Mérei Ferenc (Bp.) pszichológus, a pszichol. tud. dokt. († Bp., 1986. február 23.)
25. x 1909. Szezhlo Gábor (Bp.) ev. lelkész († Interlaken der Oberhasli, 1974. május 28.)
26. x 1809. Földváry Károly (Gyergyószentmiklós) honvéd ezredes (1848/49), az olaszországi m. légió parancsnoka (1862/67) († Cegléd, 1883. december 14.)
26. x 1884. Orbán Dezső (Győr) festőművész, grafikus († Sydney, 1986. október 8.)
26. † 1959. Bakay Lajos (Bp.) sebész, egy. tanár (x Hódmezővásárhely, 1880. június 5.)
27. x 1809. Chvála Ferenc Kerubin (Szentistvánkút) minorita szerzetes, pedagógus († Miskolc, 1889. augusztus 1.)
27. x 1859. Margitay Tihámér (Jenke) festőművész († Bp., 1922. február 23.)
27. x 1884. Kenczler Hugó (Nagy Mihály) művészettörténész († Kassa, 1922. december 3.)
28. x 1859. Tones Gusztáv (Szegvár) irodalomtörténész († Bp., 1938. november 26.)
28. 1909. Felavatták a budapesti József Műgyetem épületeit
29. x 1884. Szűcs Adolf (Bp.) matematikus, egy. tanár († Bp., 1945. február 4.)
30. x 1809. Könyves Tóth Mihály (Debrecen) ref. lelkész († Debrecen, 1895. február 4.)
30. x 1834. Jósza András (Nagyvárad) antropológus, orvos, régész († Nyíregyháza, 1918. szeptember 6.)
30. x 1909. Darvas Szilárd (Bp.) humorista, író, konferanسیé, költő († Bp., 1961. március 9.)
- DECEMBER
- † 1959. Polányi Laura (New York) történész (x Bécs, 1882. február 16.)
1. x 1884. Kocsis Pál (Kecskemét) szőlőnemesítő († Bp., 1967. február 24.)
1. x 1909. Kisjókai Erzsébet (Bp.) író, költő, műfordító, szerkesztő († Hilversum, 1988. július 17.)
1. x 1909. Makara György (Kolozsvár) parazitológus, toxikológus, virológus († Bp., 1987. december 27.)
2. x 1884. Fára József (Gyulafehérvár) levéltáros, történész († Bp., 1958. július 12.)
2. x 1884. Lábán Antal (Bp.) irodalomtörténész, kritikus, egy. magántanár († Bp., 1937. november 24.)
2. x 1909. Kurkó Gyárfás (Csikszentdomokos) író, politikus, publicista, szerkesztő († Brassó, 1983. május 1.)
2. † 1984. Makay Gusztáv (Bp.) irodalomtörténész, kritikus, c. egy. docens (x Pécs, 1910. március 12.)
3. x 1859. Váczy János (Kecskemét) irodalomtörténész, az MTA lev. tagja († Kecskemét, 1918. augusztus 2.)
3. x 1884. Sárközy Pál Endre (Jánosháza) bencés szerzetes, matematikus, egy. magántanár, pannonhalmi főpát (1951/57) († Pannonhalma, 1957. május 10.)
3. x 1909. Bognár Géza (Bp.) gépészmérnök, villamosmérnök, az MTA r. tagja, az MTA aleln. (1973/76) († Bp., 1987. február 7.)
4. x 1884. Szandner Pál (Dunaföldvár) jogász, politológus, szociológus, egy. tanár († Bp., 1963. november 10.)
5. x 1884. Kárpáti Aurél (Cegléd) dramaturg, író, költő, kritikus, színháztörténész, főisk. tanár († Bp., 1963. február 7.)
5. x 1909. Csillag Vera (Bp.) grafikus, illusztrátor († Sydney, 1997. április 29.)
5. x 1909. Radványi Imre (Nagyvárad) gépészmérnök, hadmérnök, vezérőrnagy († Bp., 1984. december 27.)
6. x 1834. Mechwart András (Schweinfurt) gépészmérnök († Bp., 1907. június 14.)
6. x 1884. Csányi Mátyás (Szeged) karmester, zeneszerző († Arad, 1962. március 6.)
6. † 1959. Korcsmáros Nándor (Bécs) dramaturg, író, színingazgató, újságíró (x Siófok, 1883. április 12.)
7. x 1884. Gerő László (Bálint) geodéta, mérnök, térképész († Bp., 1971. január 4.)
7. † 1934. Tauffer Vilmos (Bp.) szülész-nőgyógyász, egy. tanár (x Kolozsvár, 1851. július 2.)
8. x 1884. Legányi Ferenc (Bp.) muzeológus, paleontológus († Lesencetomaj, 1964. április 9.)
8. † 1984. Nagy Lajos (Bp.) levéltáros, történész (x Dunapentele, 1926. október 6.)
9. x 1859. Schiller János (Sopron) építészmérnök († Sopron, 1907.)
9. 1909. Adorján János kipróbálta Libelle típusú, saját szerkesztésű repülőgépet
10. x 1884. Fokos-Fuchs Dávid Rafael (Bisenz) etnográfus, nyelvész, a nyelvtud. dokt., az MTA lev. tagja († Bp., 1977. július 11.)
10. x 1934. Szalkai Sándor (Szeged) filmrendező, gépészmérnök, újságíró († Bp., 1996. február 20.)
11. x 1459. Tubero; Ludovicus (Raguza) bencés szerzetes, történész († Raguza, 1527. június 24.)
11. † 1909. Apponyi Lajos (Bp.) földbirtokos, kamarás, első mo-i udvarnagy (1895–1909) (x Baden bei Wien, 1849. május 2.)
11. † 1984. Maksay Ferenc (Bp.) levéltáros, történész, a törttud. dokt. (x Bp., 1916. október 21.)
12. † 1809. Hajnik Pál (Pest) jogász, egy. tanár (x Vác, 1774. február 20.)
12. † 1934. Gabányi János (Bp.) hadtörténész, tábornok (x Szatmárnémeti, 1871. július 27.)
12. x 1934. Sáros Éva (Bánhida) operaénekes († Bp., 1970. június 1.)
13. x 1834. Keleti Gusztáv (Pozsony) festőművész, kritikus, az MTA lev. tagja († Bp., 1902. szeptember 2.)
13. x 1909. Bodosi Mihály (Barót) sebész, c. egy. docens, az első 2 m-t ugró európai magasugró († ?, 2005. március 26. előtt)
13. † 1909. Buljovszkyné Szilágyi Lilla (Graz) író, színesz (x Kolozsvár, 1834. május 25.)

13. † 1984. Tóth Imre (Amerigo Tot) (Róma) grafikus, szobrász (x Fehérvársurgó, 1909. szeptember 27.)
14. x 1909. Sivirsky Antal Lajos István (Bp.) filológus, író, irodalomtörténész, újfordító, nyelvész, publicista, az irod. tud. kand. († Hága, 1993. február 6.)
15. † 1834. Zichy Károly (Oroszvár) főispán, kamaraelnök, kincstartó, nagybirtokos (x Bécs, 1779. június 20.)
15. x 1909. Rédner Márta (Bp.) fotóművész, fotóriporter († Bp., 1991. február 12.)
16. x 1884. Révész Mihály (Kemenesmihályfa) jogász, országgyűlési képviselő, szociáldemokrata politikus, történész, újságíró, az MTI főszerk. (1945/48) († Bp., 1977. május 18.)
17. † 1584. Báthori Miklós (Ecsed) országbíró (1568/84) (x ?, 1520 kör.)
17. x 1859. Balló Ede (Liptószentmiklós) festőművész, főisk. tanár († Bp., 1936. október 29.)
17. † 1859. Erkel József (Gyula) karmester, operaelnök (x Gyula, 1813. november 16.)
17. † 1909. Hüttl József (Bp.) bányamérnök (x Baja, 1832. január 17.)
18. x 1909. Bényi László (Rákosliget) festőművész, művészettörténész († Bp., 2004. április 8.)
18. x 1934. Kóka Ferenc (Bp.) festőművész († Bp., 1997. június 30.)
18. † 1959. Ráth-Végh István (Bp.) író, jogász, művelődéstörténész (x Pest, 1870. november 23.)
19. † 1809. Bacsinszky András (Ungvár) görögkat.püspök (x Vadászfalva, 1732. november 14.)
19. † 1984. Winkler Oszkár (Sopron) építészmérnök, egy. tanár, a műsz. tud. kand. (x Sopron, 1907. január 19.)
20. x 1834. Than Károly (Óbecse) gyógyszerész, kémikus, egy. tanár, az MTA ig. és r. tagja, az MTA másodeln. (1907/08) († Bp., 1908. július 5.)
20. † 1934. Hutya Ferenc (Bp.) állatorvos, orvos, egy. tanár, az MTA r. tagja (x Zsibra, 1860. szeptember 6.)
20. † 1959. Bory Jenő (Székesfehérvár) építészmérnök, festőművész, szobrász, egy. tanár (x Székesfehérvár, 1879. november 9.)
21. x 1909. Fajth Tibor (Kiskunhalas) idegenforgalmi író, jogász, zenetörténész († Bp., 1975. május 13.)
22. x 1884. Hász István (Kisbér) altábornagy, kat.püspök, főisk. tanár († Einsideln, 1973. január 27.)
23. † 1859. Fabchich József (Győr) kat.plébános, költő, műfordító, nyelvész (x Kőszeg, 1753. március 13.)
23. x 1884. Lengyel Géza (Salgótarján) botanikus, egy. tanár, a biol.tud. kand., MTA lev. tagja († Bp., 1965. június 4.)
24. † 1809. Báróczi Sándor (Bécs) író, műfordító, test-örtszt (x Ispánlaka, 1735. április 11.)
24. † 1884. Lumnitzér Károly (Győr) orvos (x Lőcse, 1811. augusztus 11.)
24. † 1959. Jordán Károly (Bp.) barlangkutató, hegy-mászó, matematikus, meteorológus, egy. tanár, az MTA lev. tagja (x Pest, 1871. december 16.)
25. † 1984. Rubányi Pál (Bp.) sebész, egy. tanár, az orvostud. kand. (x Bp., 1904. július 20.)
26. x 1859. Palágyi Menyhért (Paks) filozófus, irodalomtörténész, kritikus, újságíró, egy. tanár († Darmstadt, 1924. július 14.)
27. x 1759. Kralovszky András (Kralova) pedagógus, zoológus († Sopron, 1809. november 14.)
27. † 1984. Kosáryné Réz Lola (Bp.) író, műfordító (x Selmechánya, 1892. december 7.)
27. † 1984. Radványi Imre (Bp.) gépészmérnök, hadmérnök, vezérőrnagy (x Nagyvárad, 1909. december 5.)
28. † 1984. Dötsch Zoltán (Debrecen) hárfaművész, karmester, orgonaművész, zeneszerző (x Bp., 1908. augusztus 3.)
29. † 1834. Schwartzér Antal (Vác) gyógypedagógus (x Szekszárd, 1780. január 16.)
29. x 1909. Telegdi Zsigmond (Enying) nyelvész, orientalista, egy. tanár, a nyelvtud. dokt. († Bp., 1994. március 5.)
30. † 1984. Takács István (Debrecen) szülész-nőgyógyász, egy. tanár, az orvostud. dokt. (x Fáj, 1928. december 8.)
31. † 1659. Apáczai Csere János (Kolozsvar) filozófus, pedagógus, teológus (x Apáca, 1625. június 10.)
31. x 1859. Hock János (Devecser) kat.plébános, költő, országgyűlési képviselő, a Nemzeti Tanács eln. (1918/19) († Bp., 1936. október 10.)
31. x 1884. Fekete Mihály (Csongrád) filmrendező, színész, szinigazgató, erdélyi filmművészet egyik úttörője († Kolozsvar, 1960. április 16.)
31. x 1909. Fedor Ágnes (Orosháza) író, újságíró († Bp., 1990. december 24.)

© Magyar Biográfiai Index Bt., 2008.

Összeállította: *Németh Tibor*, a celldömölki Kemenesaljai Művelődési Központ és Könyvtár *Kresznerics Ferenc Könyvtárának* vezetője a „Magyar Életrajzi Kalauz” adatbázis alapján.

A teljes, 2950 tételes anyag az Interneten alábbi címenek érhető el
2008. november 1-től: <http://www.cellbibli.hu>.

Honismereti Bibliográfia

Araes. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata. Felelős szerk.: *Vajda Gábor*. Szabadka 2008. 2. sz. – A tartalomról: Az egyetértés napja – megemlékezés a várpalotai Trianon Múzeumban; Az Emberi Jogi Központ (Szenttamás) jelentése a délvidéki magyarok helyzetéről; *Gubás Jenő*: Talpra álltunk? Megmaradunk? – intézményeinknek van-e magyar szellemiségük?; *Csorba Béla*: Új eszmékre, új emberekre van szükség; *Kerekes József*: Szeretni Szabadkát; *Balczó András*: A boldogságból csak a gyávák vannak kirekesztve; Magyarországon az embereknek több mint 90 %-a nem hajlandó magát teremtménynek tekinteni; *Hornyik Miklós*: Irodalmi emlékeztető; *Hegedűs Attila*: Menekülés Jugoszláviába (Soós József visszaemlékezése); *Vajda Gábor*: Herceg János régiószelleme; *Székely András Bertalan*: Sorsközösségben; *Szabó László*: Indítványok Szent-Györgyi Albert méltó emlékeztéért.

Araes. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata. Felelős szerk.: *Vajda Gábor*. Szabadka 2008. 3. sz. – A tartalomról: *Vajda Gábor*: Délvidéki folyóirat-kultúra: Hid alatti folyóiratok; *Takaró Mihály*: Egy irodalmár főprezenciái Trianonról; *Batta György*: A trianoni rádióaktivitás; *Batta János*: Ellen-Trianon; *Bozóki Antal*: „Tudjuk a dolgunk”? – A vajdasági magyarság helyzetének aktuális kérdéseiről – tézisek egy könyvbemutató kapcsán; *Gubás Jenő*: Egérlyukból politizálni? – avagy szoborállítás jugó-magyar módra; *Kerekes József*: Gondolatok a reformáció terén; *Kondor Katalin*: Erős nemzetadat nélkül a média preárává válunk; *Hornyik Miklós*: Petőfi utólete – Az elvesztett kézirat; *Szemerédi Magda*: Északról hideg szelek fújnak – A szó devalvációja; *Gaál György*: Razziák a Vajdaságban 1942–1944-ben; *Huszár Zoltán*: Délsláv szomszédaink; *Mohácsi Huba*: A nacionalizmus kialakulásának tényezői a modern társadalmakban; *Jenei Ervin*: A humánerőforrással való gazdálkodás Magyarokániszán; *Czakó Gábor*: Révül-e a révés? Nyelvrégészeti és mitológiai esszé; *Kozma László*: Félíg kimondott vagy ki nem mondott kérdések – Délvidéki úti jegyzetek; *Gubás Jenő*: Az Araes közéleti folyóirat indulásának története;

Csorba Csaba: Magyarok vezérei. A kezdetektől 1657-ig 59 hun és magyar kapitány, kormányzó és király képe és életrajza. Debrecen 2008. 64 old.

Dunakeszi Helytörténeti Szemle. Dunakeszi-Alag Helyismereti Lapja. Felelős szerk.: *Csoma Attila* és *Lőrincz Róbert*. Kőlcsey Ferenc Városi Könyvtár, Dunakeszi, 2008. I. évf. I. sz. – A tartalomról: A keszi betyár; *Szárz György*: Képes riport a hetven évvel ezelőtti Dunakeszi-Alagról – Egy alagi lovasdinasztia fényképalbumából; *Legindi Tímea*: A dunakeszi fiatalok népviselete; *Lőrincz Róbert*: Jövönk – egy betiltott dunakeszi lap emlékezte; *Csoma Attila*: A Hunnia Csonakázó Egyesület Dunakeszin; *Zsiga Bernadett*: Az alagi elemi napskola alapítása és első évei; *Szakáll Lászlóné*: A Révés István Helytörténeti Gyűjtemény.

Arrabona 2008/1.: „Vállal magasb mindeneknél”: a Szent László-herma Győrbe érkezésének 400. évfordulóján megtartott tudományos konferencia előadásai. Győr, 2007...: A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok közleményei. Főszerk.: *Székely Zoltán*. Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága. Győr 2008. 477 old. – A tartalomról: *Kerny Terézia*: Szent László tiszteletének kutatástörténete (1977-2007); *Veszprémy László*: Az investitúra harcok királyképe német földön és Magyarországon (László és Salamon propagandája és annak utólete); *Magyar Kálmán*: Szent László és Somogyvár (Tanulmány a XI. századi magyar-francia kapcsolatok történetéhez I.); *Kiss Gábor-Zágorhídi Czigány Balázs*: Egy Szent László előtti katonaszent: Szent Vencel; *Madás Edit*: Szent László, a bécsi egyetem magyar nációjának patrónusa – „Bécsi egyetemi beszédek”; *R. Várkonyi Ágnes*: A „Királyi céd-rus” – Zrinyi Miklós beszéde Szent Lászlóról; *Maczák Ibolya*: Szent László-prédikációk más szentek ünnepeire; *Kiltán István*: Slavkovski Benedek drámája Salamon, valamint Géza és László küzdelméről (Privigyé, 1718); *Czibula Katalin*: „Két napnak a nagy égen nincs helye” Szent László király alakja az iskolai színpadon és a hivattasos színjátás kezdetén; *Kovács Andrea*: Szent László tisztelete a középkori magyar zenetörténetben; *Medgyesy-Schmikli Norbert*: Szent László király alakja az 1651 és 1845 között keletkezett kéziratos és nyomtatott énekeskönyvekben; *Erdélyi Zsuzsanna*: Egy magángyűjtemény Szent László-énekei; *Kövári Réka*: A Szent László-népekek dallamairól; *Hetény János*: Szent László király népi tisztelete – különös tekintettel a ponyva-nyomatványokra és a Karancs-hegyi népi emlékeztetőre; *Lengyel Ágnes – Limbacher Gábor*: Szent László-tisztelet a Palócföldön; *Magyar Zoltán*: A vízfakasztás csodája a mondahagyományban; *Móser Zoltán*: Ma László napja vagyon (június 27.); *B. Kovács István*: Küzdelem az „egész-világi-vitéz” címért – a hőscsikától a legendán át a meséig; *Varga Péter*: A Szent László-herma restaurálása; *Kerny Terézia*: 1453. Adalékok és fölvetések Habsburg (V.) László Szent László tiszteletéhez; *Szentmártoni Szabó Géza*: „Az Szent László koronája, úgy tetszik, hogy az kegyelmed ládájában vagyon” (Jegyzetek Naprágyi Demeter leveléhez); *Prokopp Mária*: A nápolyi királyi udvar Szent László tisztelete a XIV. században; *Wehl Tünde*: „Quomodo deata virgo medicat ipsum”; *Jermey Kiss János*: Szent László alakja késő barokk szakrális tercink monumentális festészetében; *Horváth József*: Adalékok a győri Szent László-kultusz történetéhez a helyi időszaki sajtó tükrében (1864–1914); *Farkas Annamária*: A Szent László Tár-sulat története.

Albert Tibor: Alpokalja: barangolások Kőszegen, környékén, Bükön és Burgenland tájain. Várokapu Könyvkiadó. Kőszeg 2008. 176 old.

Bagaméri Krónika. Szerk.: dr. Ruszoly József. *Báthori-kiadványok* 8. Szeged 2007. 94 old.

Ballér Jánosné – Marics Csaba: Egy nagybajomi utca története. Magánkiadás. Nagybajom 2007. 109 old.

Ballér Jánosné – Marics Csaba: Puszták népe (!). A Nagybajomhoz Tartozó puszták és lakóinak élete képekben. Magánkiadás. Nagybajom 2007. 160 old.

Bálint Mózes: Testvérmentő. Krónikás napló a csángó sorsról 1990–2007. Udvarhelyszéki Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely 2007. 246 old.

Csonka Endre: A szerencse fia. (Emlékezés a szovjet hadifogságra. Magánkiadás. Kaposvár 2008. 148 old.

Csúzai füzetek II. Fejezetek egy Árpád-kori magyar falu történetéből. Szerk.: *Reppman Dékány Zsuzsanna, Pasza Árpád, Varga György.* Kiadja HunCro Sajtó és Nyomdaipari Kft. Eszék 2008. 104 old. – *T. Papp Zsófia:* Csúza XVIII. század végi leírása; *Varga György:* Egyházfegyelmezés Csúzán a 19. században; *dr. Tóth Lajos:* Emlékezés egy csúzai református lelkészre; *Reppman Dékány Zsuzsanna:* A csúzai nőszervezet története; *Reppman Dékány Zsuzsanna:* Ép testben ép lélek; *Reppman Dékány Zsuzsanna:* A 750 éves Csúza ünnepe; *Csói György:* Ünnepi beszéd; *dr. Fűzes Miklós:* Csúza múltja; *Segota Márta:* Csúzai anekdoták és életképek.

A dombóvári Fekete István Kulturális Egyesület Emlékkönyve 2007. Szerk.: *Földi Bodó Imre.* Kiadja a „Fekete István” Kulturális Egyesület. Dombóvár 2008. 198 old.

Dunakeszi Helytörténeti Szemle. Dunakeszi-Alag helyismereti lapja. Felelős szerk.: *Csoma Attila, Lőrincz Robbert.* Kiadja a Koltsegy Ferenc Könyvtár. 2008. 1. 12 old. – A keszi betyár; *Szárász György:* Képes riport a hetven évvel ezelőtti Dunakeszi-Alagról; *Legindi Tímea:* A dunakeszi fiatalok népviselete; *Lőrincz Robbert:* Jövnök – egy betiltott dunakeszi lap emlékezete; *Csoma Attila:* A Hunnia Csónakázó Egyesület Dunakeszin; *Zsiga Bernadett:* Az alagi elemi népiskola alapítása és első évei; *Szakáll Lászlóné:* A Révész István Helytörténeti Gyűjtemény;

A Dunakeszi Körösi Csoma Sándor Általános Iskola Évkönyve, 2006/2007. Szerk.: *Benedek Tímea, Benkócs Zita, Németh Gábor.* Dunakeszi 2008. 174 old. – A tartalomról; *Körmendi Tamás:* A Körösi Csoma Sándor Általános Iskola címerének heraldikai leírása; *Kammerer Márk:* A Körösi Baráti Kör tevékenysége; *dr. Kedves Gyula:* A hadsergesszervező Batthyány Lajos; *Horváth Lajos:* Alag föld és falu; *Bernard le Calloc'h:* Ernest Gouin a budapesti Margit-híd építője.

Fehér György – Somorjai Ferenc: Balaton és környéke. Friguria Kiadó. Bp. 2008. 184 old.

Fodor András és Takács Gyula levelezése. Szerk.: *Pintér László.* Pro Pannonia Kiadói Alapítvány. Pécs 2007. 535 old.

folkMAGazin. Felelős szerk.: *K. Tóth László.* Kiadja a Táncház Alapítvány. Bp. 2008 2. 46 old. A tartalomról; *Felföldi László:* Pesovár Ernő emlékezete; *Szur-*

mainé Silkó Mária: Elment egy nagyszerű tudós és ember; *Antal László:* Drága Ernő bácsi!; *K. Tóth László:* A jövő televíziója – január óta „sugároz” az interneten fogható kulturális tv; *Paksa Katalin:* Vargyas Lajos: A magyarság népzeneje (CD 1–10); *Kóka Rozália:* Az én Mátyás királyom; *Pávai István:* Kodály Zoltán a népzene-kutató (fotó- és dokumentumkiállítás); *Eplényi Anna:* „Kreatív hagyományok” a vizuális nevelésben; „Mindig éreztem egy kezet, amely segített” – dr. Gerzánics Magdolna élettörténetét lejegyezte *Kóka Rozália;* *dr. Bánszky Pál:* V. Országos Népi Szobrászat Pályázat és Kiállítás.

folkMAGazin. Felelős szerk.: *K. Tóth László.* Kiadja a Táncház Alapítvány. Bp. 2008 2. 46 old. A tartalomról; *Halmos Béla:* A legnagyobb élmény: három hónap Ájban; *Kiss Eszter Veronika:* Tanszéktfoglaló és felelősség; *Dolinszky Miklós:* A népzene ünnepe; *Paksa Katalin:* „Szép Kecelbe...” – keceli és halasi népdalok; Az én Mátyás királyom – dr. Kriza Ildikóval beszélget *Kóka Rozália;* *K. Tóth László:* Teli tarisznyából: „Íljan összegyűjtve, őszén szétosztva – Kunkovác László írásai és fotói; *Pávai István:* Kodály Zoltán a népzene-kutató I.; *Henics Tamás:* Az utolsó szigetközi halász – portré Lenese Dénesről, a mecseri halászlóról; *Sipos János:* Keleti népzenei kutatások IV. – népdalok a kazak sztyeppe két végéről, a mongóliai kazakok dallamai; Léna asszony emlékei – Schneider Jánosné Piller Magdolna élettörténetét lejegyezte *Kóka Rozália:* „Hát aztán ez vót a helyzet!” – helyzetjelentés a régi dolgokról, Gyimesközéplek, Görbe pataka – lejegyezte *Busai Norbert;* *Juhász Erika:* III. Kárpát-medencei vőfélytalálkozó, 2007.

Fülöp Zsuzsanna: Szeretem Kaposvárt. Beszélgetés Szita Károly polgármesterrel. *Magyarnak lenni* 28. Karióz Bp. 2007. 113 old.

Füredi História. Helytörténeti folyóirat. Kiadja a Balatonfüredi Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény, a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. 2008. 1. 28 old. – *Lichtneckert András:* Egyházközség – község – közbirtokosság – hegyközség; *Bertók Gyula:* Császári látogatás Füreden 1852-ben; *Nagy Ferenc:* Balatonfüred és az országos községi törzskönyvbizottság; *Baán Beáta:* Iparosok dalköre; *Rác János:* Balatonfüred halfaunája;

Gál József: Marczali. A mezőváros múltja a földesúri család okleveleiben, 1274–1488. Múzeum Alapítvány Marcali 2007. 210 old.

Gördülő idő. Régészeti feltárások az M7-es autópályára Somogy megyei szakaszán. MTA Régészeti Intézet. Bp. 2007. 351 old.

Gutheil Jenő: Veszprém város okmánytára, 1002 – 1523. Érseki Könyvtár. Veszprém 2007. 449 old.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor.* Nagyvárad 2008. 1–2. 8 old. – A tartalomról; *Fábián Tibor:* A megmaradás közössége (Koltó-Katalin); *Szönyi Levente:* Elfogadás és befogadás – iljúsági konferencia a diszkriminációról; *Romok Márta:* A misztótfalusi nőszövetség tíz esztendeje; *F. T.:* Erdélyi misszionárius újgur rokonaink között; István király.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 16. 8 old. – A tartalomról: *A. Kis Béla*: A felvidéki református sajtó helyzete; *Pálfi István*: Az én hazám.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor*. Nagyvárad 2008. 17. 8 old. – A tartalomról: *Tóth Rozália*: Felvidéki barangolások; *Úri Imre*: [Hajdú] emléksata a [bihardiöszegi] Nyúzóvölgyben; *Hlavács Pál*: A prágai református missziós gyülekezet; *Szicszay Nóra* – *Tóth Edina*: Ifjúsági tábor Pádon.

Harsányi Ferencné Miletics Ilona. Vörös felhő. Szentivániai Szentivánért Alapítvány. Győrszentiván 2008. 261 old., – Győrszentiváni visszaemlékezés az 1938–1957 évekről.

Hírlevél. A Kazinczy Ferenc Társaság tájékoztatója. Sátoraljúj hely 2008. augusztus, 24 old. – A tartalomról: *A. Jászó Anna*: Megidézett Kazinczy; *Nyíri Péter*: Az I. Tudományos Konferencia; *Nyíri Péter*: Képes beszámoló a Kazinczy Ferenc Társaság 2008. évi közgyűléséről; *Buytor István*: Irodalmi estek; *Nyíri Péter*: Szent Iván éjszakáján; *Kovács Dániel*: A Kazinczy Ferenc Társaság könyvei; *KEJ*: Erdélyi János Napok Nagykapson.

Kadlecovits Géza. 125 éves az újpesti főplébánia temploma. Kiadja az Újpesti Városvédő Egyesület. Bp. 2007. 112 old.

Kadlecovits Géza. Az Újpesti Városvédő Egyesület története. Kiadja az Egyesület. Bp. 2005. 180 old.

Káldy-Nagy Gyula. A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben. Szerk.: *Blazovich László*. *Dél-Alföldi Évszázadok* 24. Kiadja a Csongrád Megyei Levéltár. Szeged 2008. 401 old.

2008 a reneszánsz éve – 280 éves az iskolánk. *Dorogi értékek nyomában* 18. Dorog 2008. 196 old.

Kolics Pál. Lámpások Szigetváron és vidékén. Szerk.: *Ravazdi László*. *Szigetvár Várbaráti Kör Könyvtára* 24. Szigetvár 2007. 156 old. – Nagyszerű, szorgáló pedagógusok önéletrajzainak gyűjteménye.

Kovács Endre. A doroszlói nagyerdő története és néprajza. Grafoprodukt. Szabadka 2008. 114 old.

Kovács József – Bakk Miklós – Sylvester Zoltán: Háromszéki kutatók doktori disszertációi I. Kovászna Megyei Művelődési Központ. Sepsiszentgyörgy 2007. 254 old. – A tartalomról: *Kerekes László*: Egyházi törvények és nemzeti kisebbségek különös tekintettel a magyar kisebbség Közép-Kelet-Európában; *Kolumbán Vilmos József*: Backamadarasi Kiss Gergely; *Pál Judit*: Városfejlődés a Székelyföldön (1750–1914); *Pozsony Ferenc*: Szász hatás az erdélyi magyar népszokásokban; *Salat-Zakariás Erzsébet*: Lányok, asszonyok Erdővidék hagyományos társadalmában – Életmódkutatás valloások és emlékek alapján; *Székely Zoltán*: A kora bronzkor és a közép bronzkor első szakasza délkelet Erdélyben; *Zsigmond Győző*: Népi kozmogónia és égitest-magyarázás a romániai magyaroknál; *Urák István*: Pókok az Olt-völgyének felső szakaszán.

Könyv Könyvtár Könyvtáros. Szerk.: *Bartók Béla, Mezey László Miklós*. Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2008. 6. 60. old. – *Balogh András*: „Harmadikutas” kultúrpolitikák a közkönyvtárügyben, avagy kultúra „mel-lékhatásairól” kérdezze meg könyvtárosát; *Bánhegyi Zsolt*: Megjegyzések, észrevételek Balogh András dolgozatához; *Sebestyénné Horváth Margit*: Könyvtári hirdadók Zala megyében; *Bánkeszi Katalin*: Magyar Digitális Könyvtár. Képek a könyvtárból mindenkinek; *Turai Hilda*: Magyar könyvtárak a határon túl: A magyar olvasók ellátását végző könyvtárak helyzete a környező országokban; *Bartók Gyöngyi*: Határon túl: Új szolgáltatás a Könyvtári Intézet a Könyvtári Intézet honlapján; *Mezey László Miklós*: Az új stratégia jegyében. Kárpát-medencei könyvtárosok konferenciája Csongrádon.

Kútfő. Kis magyar néprajz dákoknak. Szerk.: *Burus János és Sipos Gábor*. A csikszeredai Székely Károly Iskolaközpont és a Nagybükküi Néprajzi Társaság folyóirata. Csikszereda 2008. tavasz 104 old., – *Dr. Keszeg Vilmos*: A népmese előadásának módja és kontextusa; *Dr. Nicolae Bucur*: Jelképek, titkos jegyek; *Kelemen Katalin*: Helyismereti munka a Kájoni János Megyei Könyvtár Dokumentációs részlegén; *Benedek Éva*: Mesterségem, az értékmentés; *Mara Zsuzsanna*: A csikpálfalvi keresztlobogó festményeinek restaurálása; *Kritzai Béla*: Pünkösöd felé; *Tetsch Gabriella*: Húsvéti ünnepkör; *Ambrus Károly*: Emlékképek a csiksomlyói búcsúról; *Farkas Aladár*: A borszéki kisvasútról; *Gábor Emőke*: Gyimesfelsőlők ismertetése dióhéjban; *Székely Ildikó*: Hagyományörző lakodalom Homoródkarácsonyfalván; *Borbély Imola*: Hagyományörzés Újszékelyen; *Gáll Annamária*: Székelyszenterzsébet rövid múltja; *Boda Csilla*: Szép, ősi szokás ápolása Siménfalván – a hajnalozás; *Szőcs Lajos*: A szalmakalap-készítés emlékeiből Kúsmódról és Korondról; *János-Jakab Blanka*: A kender útja [Csikszentdomokoson]; *Barabás Klára*: A kendertermesztéstől a fonás-szővésig [Szentábrahám]; *Bíró Izolda*: Mérgező- és gyógynövények a Nagygyármás lábánál; *Mihály András*: Népi játékok Lovétén; *Borbáth Erzsébet*: A csángó oktatási program megvalósítása Székelyföldön; *Burus János*: „Csángócskám, az én csángócskáim” (Borbáth Erzsébet laudálása); Csángó gyermekek vallomása szülőföldről, önmagukról, az iskoláról; *Kiss Ernő*: Március 15 – a mi nemzeti ünnepünk; *Ráduly Róbert Kálmán* polgármester köszöntőbeszéde; *Sorbán Zsóka*: „Tátám”, Sorbán Mihály orosz fogságának rövid története rövid története; *Jánosi Csaba*: A székelyföldi ásványvizek helynévanyaga; *P. Buzogány Árpád*: Állatnevek Kőröspatakon; *Szőcs János*: A tanító és a püspök; *Nagy János*: A hétfalusi boszorkányper.

Lanszkiné Széles Gabriella. Kisgyalán története és néprajza. Kiadja az Önkormányzat. Kisgyalán 2007. 248 old.

Limes. Tudományos Szemle. Főszerk.: *Virág Jenő*. Szerk.: *Csöti György*. Tatabánya 2008. 1. 118 old. – A fő téma: *A Monarchia történeti képe* – A tartalomról: *Hornyak Árpád*: Az Osztrák–Magyar Monarchia történeti képe az ezredforduló szerb történetírásában; *Sokcevités Dénes*: A Habsburg Monarchia és a Habsburgok képe a mai horvát történettudományban; *Gauszík*

István: Nemzetiek és kozmopoliták, avagy a szlovák amalgám – észrevételek az újabb szlovák történetírás Monarchia-képéről; *Katona Csaba*: Magyar és cseh fűrdők az Osztrák-Magyar Monarchiában; *Majdán János*: A vasút társadalmi kapcsolatteremtő és polgári mentalitást közvetítő szerepe a Monarchiában; *Pilkhoffer Mónika*: Az épületállomány változása és városképre gyakorolt hatása az Osztrák-Magyar Monarchia városaiban; *Fried István*: A Monarchia szláv irodalmi – a szláv irodalmak Monarchiája.

Lokális és transznacionális csángó életvilágok. Szerk.: *Ilyés Sándor, Peti Lehel, Pozsony Ferenc*. Kriza János Néprajzi Társaság. Kolozsvár 2008. 444 old. – *Vincze Gábor*: Egy magyar etnikai csoport a román nemzetépítés árnyékában; *Barszczevska, Agnieszka*: A moldvai csángók identitáskérdése (1860–1916): társadalmi és politikai tényezők; *Diaconescu, Marius*: A moldvai katolikusok identitáskrizise a politikai és a histográfiai mítoszok között; *R. Chris Davis*: A moldvai katolikusokkal kapcsolatos román biopolitikai és etnogenealogiai nézetek az 1940-es években; *Meinhof Arens*: Egy etnikai csoport a totalitárius népességgözpontú feszültségmezőjében; A moldvai magyarok/csángók a román-magyar-német kapcsolatok tükrében (1944) *László Ferenc*: Constantin Brăilou és a csángó népzene kutatása; *Halász Péter*: A moldvai magyarok táji-etnikai tagolódásáról; *Gazda Klára*: Tárgyi kultúra és identitás a moldvai katolikusoknál; *Táncos Vilmos*: A moldvai csángók lélekszámának és magyar nyelvismertetének alakulása; *Pozsony Ferenc*: Társadalmi élet a moldvai csángó falvakban; *Sárkány Mihály*: A moldvai csángó magyarok rokonsági terminológiája; *Vargyas Gábor*: „Lefelé jártak?” Kapcsolattartó beszédaktusok Lészpeden: A moldvai csángók beszédnéprajzához; *Kinda István*: Archaikus büntetőszokások a moldvai csángók-nál; *Peti Lehel*: Transznacionális életformák és szekták: A moldvai csángó falvakban jelentkező új vallási jelenségek interpretációs lehetőségeiről; *Pógár Róbert*: A Vatikán és a Nemzeti Kisebbségek; *Ilyés Sándor*: Az erdélyi magyar sajtó csángóképe az ezredfordulón. (A kötet angol nyelven is megjelent)

Mészáros T László: Zalaegerszeg Európában. Szöveg: *dr. Vándor László*. Mézi Fotó Könyvkiadó. Zalaegerszeg 2007. 128 old. (német és angol nyelven is)

Missuray-Krúg Lajos: Tűzek a végeken. Hillebrand Nyomda Kft., Sopron 2008. 208. old. – Emlékek a soproni Magyar Királyi Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskoláról 1918–1922 között.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura*, Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 7. 26 old. – A tartalom-ból: *Constantinovits Milán*: Pápalátogatás és a csángók ügye; *Oláh Gál Elvira*: Egy biblia sorsa – a pusztinai Mátyás Istvánnal beszélget *Oláh Gál Elvira*; *Dávid Szaniszló*: Szeretet hid Moldvába III.; *Támpu Ferenc*: Moldvai csángó-magyarok a jelenkori román politika hatókörében; *Lükő Gábor*: Adattár a moldvai magyarság térképéhez; *Száva Csanád*: Két év Moldvában; *Iancu Laura*: Rés.

Murár Katalin: Árpád-házi Szent Margit élete. Kiadja a Szent Margit Múzeumi Alapítvány és Községi Könyvtár. Segesd 2008. 110 old.

Múzeumőr, a múzeumi ismeretterjesztés lapja. Szerk.: *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet*. Kecskemét 2008. 2. 32. old. – A tartalom-ból: *Kovács Zita*: Türr István köztéri szobrai szülővárosában; *Merk Zsuzsa* – *Rapcsányi László*: Történelmi emlékezet – emlékmű nélkül [Türr István]; *Szilágyi Miklós*: Az egykori politikai erőszak természete – homokmégyciek emlékeinek az 1950-es évekre; *Mészáros Márta*: IV. Helyismereti Vételkedő – Kiskunfélegyháza 2008; *Fodor István*: Kun-kép – Régészeti konferencia Horváth Ferenc 60. születésnapja tiszteletére; *Dankó Imre*: Néhány szó a kevéssel ezélt volt szászrendes múzeológus Zentai Jánosról; *Réz Ildikó*: 48-as vacsora a Viski Károly Múzeumban; *Szénásiné Harton Edit*: Húszéves a Bácsalmás Baráti Köre Egyesület.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2007. 4. 145–288. old – A tartalom-ból: *Harsányi István*: Mátyás király és a szegedi ferencesek; *Bozóki Lajos*: Gondolatok a Belpátfalvai apátság templom homlokzati díszítése kapcsán; *Janotti Judit*: A Budapest I. Tancsics Mihály u. 9 sz. alatti ingatlan rövid építéstörténete; *Lővei Pál*: „Köpanyegem pedig az én igralmaságom...” – Köpanyeges Mária-falképek a középkori Magyarországon

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. Főszerk.: *Válter Ilona*. Bp. 2008. 2. 77–152. old – A tartalom-ból: *Kiss Gábor*: Az Európai Táj Egyezmény hazai története és végrehajtásával kapcsolatos feladataink; Az Európai Táj Egyezmény és a hazai tájrégészet; *Fekete J. Csaba*: A nemesi birtok, mint történeti táj; *Alföldy Gábor*: Megújuló történeti kertjeink; *Koppány András*: Adalékok a történeti kertek kutatásához.

Pataki János: Erdélyi-medence: Kalotaszeg, Mezőség, Torockó. Székelykő Kft. Bp. 2007. 350 old.

Pápa János: Megszenvedtem '56-ot. Forradalom Csurgón. CSVM Református Gimnázium. Csurgó 2008. 163 old.

Péteri Ferenc: Szilánkok. Egy református tábortól lelkes visszaemlékezései. *A Szigetvári Bárbarát Kör Könyvtára*, 23. Szerk.: *Ravazdi László*. Szigetvár 2007. 40 old.

P. Miklós Tamás: Kővágóórs – Révfülp és a Balatoni Zala-Somogy Gözhajó Társaság története Révfülpön 2007. 142 old.

Prágai Tükkör. A Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége közéleti és kulturális lapja. Főszerk.: *Kokes János*. Prága 2008. 1. 72 old. – A tartalom-ból: Magyaroként a csehszlovák néphadseregben – *Kulina Ferenc* beszélget *Kokes János*; *Simon Attila*: Csehszlovák sorsfordulók és a magyar kisebbség; *Kiss József*: Fel, egyesüljünk a magyarral! – Cseh-magyar kapcsolatok 1848-49-ben; *Palágyi István György*: Százkilencven éve született *Görgey Artúr*; *Szilvássy József*: Teher alatt a szlovákiai magyar iskolák; *Eöry Vilma*: Vannak ma-

gyar szavak a cseh nyelvben?; *Tomi Vince*: A legismer-
tebb magyar, Puskás Ferenc.

Sisa József: Kastélyépítészet és kastélykultúra Ma-
gyarországon. Vince Kiadó. Bp. 2007. 388 old.

Somogyi Honismeret. Kiadja a Somogy Megyei
Honismereti Egyesület. 2008. 1. 122 old. – *M. Aradi
Csilla*: Bajzik Annamária: A síjótúti templom feltárása;
Róka Gyula: Jut község középkori emlékei; *dr. Magyar
Kálmán*: A Mátyás-kori reneszánsz emlékei Somogy-
ban; *Frech József*: Iskolák Nagyberkenyén; *Eöry Béla*:
Dokumentumok Balatonberény fürdőkulturájáról; *Gál-
né Jáger Márta*: A somogyi követek jelentései 1848
márciusában; *Lévai József György*: Katinát; *dr. Horváth
József*: A csurgói diákok éltérndje; *dr. Király Lajos*: So-
mogyi katonadalok az első világháború idejéből; *Fésűs
Éva*: Szentiványi Árpád kiállítására; *dr. T. Mérey Klá-
ra*: Település – megye – régió; *dr. Gáspár Ferenc*: Szo-
boravató [Bors István Alakoskodó szobránál]; *Szabó
Béla*: Ujváry Lajos emléktáblájának avatására; *Lőrincz
Sándor*: Szigetvári György, Kaposvár építész diszpolgá-
ra; *Lőrincz Sándor*: Tizenöt éves a Kaposvári Egyház-
megye.

S. Turesányi Ildikó: A békési Vár. Városunk jelen-
tősége a középkorban. *Békési Téka 38*. Kiadja Békés
Városi Jantyk Mátyás Múzeum. Békés 2008. 96 old.

Szabadi Mihály: Álmodok, emlékek, gondolatok. El-
mélkedések Sióagárdról. Kiadja a Tolna Megyei Önkor-
mányzat Általános Művelődési Központja. Szekszárd
2007. 148 old.

Szabó Tamás: Mesteremberek Kaposváron (1879–
2007) Magánkiadás. Kaposvár 2008. 156 old.

Szebeni András – Csaplár Vilmos: Hidregény. Fo-
tóalbum a kőröshegyi völgyhidről.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Feren-
czes István*. Kiadja Hargita Megye Önkormányzata Har-
gita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2008. 8. 192. old. – A tar-
talomból: *Csáky Zoltán*: Sorvadó nemzetünk, avagy a
Hagymakupolás honfoglalás; *Szelián Tamás*: Czelder
Márton, a bátor vállalkozó; *Cseke Péter*: Magyar diák-
egyesület Bukarestben (A Kós Ferenc Kör Diákosztá-
lyáról, 1925–1940)

Tankó Gyula: Öregek faggatása – történelem, élet-
mű sors – Gyimesben. Status Kiadó. Csíkszereda 2008.
330 old. – Gyimes rövid története, Helynevek Gyí-
mesben, A teherbe esett leány, Az asszony helye a
gyimesi világban, A gyimesi kalibázás, Kalákarendszer
Gyimesben, Új hagyományok születnek; Öljük önma-
gunkat, Az öreg helye a gyimesi társadalomban.

Tariménes. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei tár-
sadalomtudományi, kulturális és honismereti folyóirat.
Főszerk.: *Babosi László*. Kiadja a Szabolcs-Szatmár-
Bereg Megyei Honismereti Egyesület. Nyíregyháza
2006. 2. sz. 118 old. – *Dr. Lénárd Béla*: Tisza menti for-
radalom, 1956.; *Ruszoly Barnabás*: Egy bihari falu
[Bagamér] forradalma; *Néző István*: Az 1956-os for-
radalom és szabadságharc kisvárdai eseményei; *Bordán
Pálma*: „Amit velünk tettek az jóvátenni nem lehet”;

Kormány Margit: 56-os naplóm (részletek); *Kaszásné
Tóth Judit*: Az 56-os emlékmű leleplezése.

Turán. A magyar eredetkutatással foglalkozó tudomá-
nyok lapja. Fel. szerk.: *Esztérgály Előd*. 2008. 1. sz.
188 old. – A tartalomból: *Rozgics Mária*: Magyar feltá-
madás; *Csáji László Koppány*: A sztyepei civilizáció és
etnikai egységei; *Darai Lajos*: Kitagadott Árpád örök-
ség?; *Gál Mihály*: Kelet rómaiak és keleti románok;
Cser Ferenc – Darai Lajos: Műveltségi adalékok Kár-
pát-medencei eredetünkhöz; *Gyárfás Ágnes*: Kőműves
Kelemenné áldozatának ösképe; *Gál Mihály*: Völgyhídi
csángók; *Varga Géza*: A szentgyörgyvölgyi tehénzóbor
jelei; *Szónyi László*: Ugor-török háború és béke; *Télfy
János*: Görög források a scythák történetéhez.

Unitárius Élet. A Magyarországi Unitárius Egyház
lapja. Szerk.: *Balázs László, Kelemen Miklós, Léta Sán-
dor*. Bp. 2008. 2. 28 old. – Felavatták Balázs Ferenc,
mészkiói lelkész, író és népművelő szobrát Lakitelken a
Nemzeti Panteonban; *Pécsi L. Dániel*: Unitárius címe-
rek Erdélyben.

Újkígyósi Publikáló. Közéleti Internetes Publikáló.
Szerk.: *Nátor János*. 2008. 6. sz. 24 old. – A tartalomból:
Fűzes Erika: Újkígyós kulturális élete az 1930-as évek
közepéig; *Turovsky Krisztián*: A keresztény ifjúság
szolgálatában; *Czank Gábor*: 150 éves az újkígyósi Ró-
mai Katolikus Templom; *Nátor János*: Az újkígyósi or-
szágzászló; *Turovsky Krisztián*: Hős fia szép Enéhnek
– Kígyóson is megfordultak (?) – szörványletelek Újki-
gyós földjéből; *Harangozó Csörtán Erzsébet*; A
Szent Erzsébet Szeretetotthon munkájáról; *Harangozó
Imre*: „ebben a kis ártatlanban az igézet meg ne marad-
hasson...” – Az „újkígyósi ráolvasás”-ról; *Csaki Márta
– Cibula Mária*: A dohánytermesztés alakulása Újki-
gyós történetében; „Az Ipolyi Arnold Népfőiskola a Ma-
gyar értékek szolgálatában” – Harangozó Imrével, a
Kulturális Egyesület elnökével beszélget *Nagy Andrea
Erika*.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytör-
téneti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rojkó Annamária*. 2008.
2. 32 old. – *Kriszán Sándor*: „Új város születik”
Káposztásmegyeren; *Szekecs József*: Az Egyesült izzó-
lámpa és Villamossági Rt. Dolgozóinak 1927. évi sike-
res sztrájkharca; *Rojkó Annamária*: Epizódok Aschner
Lipót életéből I.: A szülőföld; *Gábel Tibor*: Farsangi
vigalmak és színterek; *Iványi János*: A Magyar Királyi
Állami Fa- és Fémipari Szakiskola és Foerk Ernő jubile-
umára; *Kriszán Sándor*: A Káposztásmegyeryi lakótelep
története évszámok tükrében; *Kriszán Sándor*: A Ká-
posztásmegyeryi lakótelep tömegközlekedésének törté-
nete; *Rojkó Annamária*: Vas István újpesti évei; *Vas Ist-
ván*: Nehéz szerelem – Miért vijjog a saskeselyű; *dr.
Kiska György*: A Farkas-erdő virágkalendáriuma; Digi-
tális adatbank a környezettudatos szemléletformálásért;
Hirman László: Beniczky Lajos; *Szöllősy Marianne*:
Mindig aktív életet élt [Dr. Kőrös Endréné dr. Fraknóy
Veronika].

Varga István: Fonyód anno... Képek a régi Fonyód-
ról. Agenda Natura. Veszprém 2007. 173 old.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurácz Ferenc*. Kiadja: Vas Megye Közgyűlés. Szombathely. 2008. 4. 385–512. old. – A tartalomról: *Solymos Rezső*: Tudomány és vallás – ösztön és tudatosság; *Széll Kálmán*: Dr. Kneffel Pál (1913–2007) a Vas megyei közegészségügy kiemelkedő személye; *Bariska István*: II. Pius és az 1463. évi békeszerződés; *Bajzik Zsolt*: A petánci (szécsénykúti) ásványvízforrás története 1882–1945 között; *Speidl Zoltán*: A királykérdés és a sajtó (1919–1921): Angol királyi rokon – Rásay-Pesthy Pál Friggyessel beszélget *Kiss Gergely*; *Göncz László*: A nemzeti tudat alakulásának jellemzői a Muravidéken; *Munda Hírnök Katalin*: A Rába-vidéki szlovének és Szlovénia nemzetközi elismerése; *Koltay Tibor*: Közoktatás, felsőoktatás, információs műveltség; *Szelestey László*: „Rabi munkák” – Jóna Józsi a vasi pásztor király.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor*. Bp. 2008. 1. sz. 16 old. – A tartalomról: *gábrriel*: Levéltári Nap Budapesten; *Szabó Ivett*: Százéves közkertünk, a Margitsziget; *S. Nagy Anikó*: 125 éve s budafoki pezsgő; *Kriston Vízi József*:

Egy „leváltott” Kossuth-szobor; *gr*: Erzsébetvárosi utcák, terek; *G. T.*: Divat a szocializmusban – Kiállítás a Vármúzcumban; *Gavlik István*: Nyugati pályaudvar; *Bottlikné Kárász Aranka*: Iskolatörténeti gyűjtemény Óbudán; *Heilauf Zsuzsa*: Egy ’56-os kötet utóélete; *Tóth József*: Budapesti históriák a fővárosi levéltárban; *Gaál Károlyné*: Neogrády Lászlóra emlékeztek; *Vörös Eme-se*: Hol volt, hol nem volt, volt egyszer Zuglóban – Családtörténeti pályázat eredményhirdetése; *V.L.*: Terézvárosi díszkutat.

Vida Péter: Varak. Magyarország védőbástyái. Agnilla. Debrecen 2007. 126 old.

Viga Gyula – Viszóczky Ilona (szerk.): Egy matyó értelmiségi útja. Száz éve született Lukács Gáspár. Kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi igazgatóság. Miskolc 2008. 136 old.

Velner András: Jedlik Ányos. Elektra Kiadóház. Budapest 2008. 119 old.

Vonyó Anita: Orci. Kiadja az Önkormányzat. Orci 2008. 296 old.

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot ..... példányban.

Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: ..... irányítószám: .....

Cím: .....

Az előfizetés díja egy évre: 980,- Ft, fél évre: 990,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364. Tel./fax: 327-77-61

Dátum: ....

aláírás

Fadrusz János: Mária Terézia szobra Pozsonyban
(Háry Gyula festménye, Nemzeti Múzeum Képcsarnoka)

